

URBANI IZZIV

STROKOVNA
IZDAJA

2025/21

ISSN: 2232-481X

Urbani izziv, strokovna izdaja, 2025, številka 21

ISSN

Tiskana izdaja: 2232-481X

UDK/COBISS-ID

UDK/: 71/72

COBISS.SI-ID: 16588546

Izdajatelj

Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Odgovorni urednik

Igor Bizjak

Glavni urednik

Boštjan Kerbler

Uredniški odbor

Boštjan Cotič, Barbara Mušič, Ina Šuklje Erjavec in Liljana Jankovič Grobelšek (Urbanistični inštitut Republike Slovenije), Jelka Hudoklin (Acer Novo mesto d. o. o.), Aleš Mlakar (Prostorsko načrtovanje Aleš Mlakar s. p.), Aša Rogelj (Ministrstvo za naravne vire in prostor), Maja Brusnjak Hrastar (Občina Domžale)

Redakcija

Boštjan Kerbler

Zasnova naslovnice

Igor Bizjak

Fotografije na naslovnici

Andrej Gulič, Rok Brišnik, Ženja Brezovar, Marko Stavrev, Lara Korošec

Prelom in računalniško oblikovanje

Demat d. o. o.

Tisk

Demat d. o. o.

Naklada

1.000 izvodov

Cena izvoda posebne izdaje

5 € (stroški poštnine niso všteti v ceno)

Namen

Strokovne izdaje revije *Urbani izziv* so namenjene strokovni obravnavi načrtovanja prostora v Sloveniji. Namen je:

- omogočiti najširšemu krogu domačih strokovnjakov objavo strokovnih prispevkov o različnih temah na področju prostorskega načrtovanja,
- objaviti strokovno vsebino, ki je pomembna za stroko v Sloveniji,
- objaviti vsebino, ki služi kot strokovna pomoč vsem akterjem, ki sodelujejo v različnih procesih oz. aktivnostih prostorskega načrtovanja na vseh ravneh odločanja (lokalni, občinski, regionalni in državni).

Pogostnost izhajanja

Strokovna izdaja revije *Urbani izziv* izide enkrat na leto, predvidoma septembra. Pogoji za izdajo sta zadostno število prispevkov in zagotovljena finančna sredstva.

Sestav in jezik

V strokovnih izdajah revije *Urbani izziv* so objavljeni:

- strokovni članki (COBISS oznaka 1.04);
- drugi prispevki, ki so povezani s prostorskim načrtovanjem v Sloveniji (na primer predstavitev projektov/nalog/metod in tehnik, poročila, intervjuji, pisma, odzivi, pobude, mnenja itd.);
- komercialni oglasi.

Vse vsebine v strokovnih izdajah revije *Urbani izziv* so objavljene v slovenskem jeziku.

Priprava prispevkov

Za strokovno izdajo revije *Urbani izziv* ne veljajo enaka navodila za pripravo prispevkov kot za redne številke, ampak poenostavljena. Dostopna so na spletni strani revije. Strokovni članki naj obsegajo do 30.000 znakov s presledki, drugi prispevki pa do 8.000 znakov s presledki.

Oddaja prispevkov in avtorske pravice

Prispevke v uredništvu sprejemamo preko celega leta. Oddani morajo biti na elektronski naslov uredništva strokovne izdaje. Avtorji morajo jasno navesti, da želijo oddane prispevke objaviti v strokovni izdaji revije *Urbani izziv*.

Ob oddaji prispevkov se morajo avtorji seznaniti z avtorskimi pravicami, ki so objavljene na spletni strani revije *Urbani izziv*. Z oddajo prispevkov namreč avtomatično potrjujejo, da se z navedenimi avtorskimi pravicami strinjajo. Za vsebino prispevkov so v celoti odgovorni avtorji.

Recenziranje, vključenost v podatkovne zbirke in financiranje

Prispevki, objavljeni v strokovnih izdajah revije *Urbani izziv*, niso recenzirani. Vključeni so v slovensko podatkovno zbirko COBISS. Na spletni strani revije *Urbani izziv* so polna besedila prispevkov strokovne izdaje objavljena s polletnim zamikom. Revija je vpisana v razvid medijev, ki ga vodi pristojno ministrstvo, pod zaporedno številko 595. Strokovne izdaje revije *Urbani izziv* so v celoti financirane iz sredstev izdajatelja, naročnin in komercialnih oglasov.

Naročanje

Za naročnino na revijo je treba izpolniti naročilnico, ki je dostopna na spletni strani revije in jo je treba poslati na elektronski naslov uredništva. Naročniki strokovnih izdaj prejmejo račun za plačilo naročnine ob izidu strokovne izdaje revije. Naročniki rednih številk revije *Urbani izziv* prejmejo izvod strokovne izdaje **brezplačno**.

Naslov uredništva

Urbanistični inštitut Republike Slovenije
Urbani izziv – uredništvo strokovne izdaje
Trnovski pristan 2
1000 Ljubljana, Slovenija
Telefon: 01 420 13 10
Fax: 01 420 13 30
E-pošta: urbani.izziv-strokovni@uirsi.si
Spletna stran: <http://urbani-izziv.uirsi.si>

Kazalo

Častna članica ZAPS 2025 – izr. prof. dr. Kaliopa Dimitrovska Andrews, univ. dipl. inž. arh.	3
---	---

Uvodnik

Boštjan KERBLER.....	6
Revija <i>Urbani izziv</i> , strokovna izdaja 2025, številka 21	
Robi KOŠČAK.....	7
Regionalni razvoj in vrednotenje vplivov izbranih členitev Slovenije na pokrajine	
Boštjan KERBLER, Robi KOŠČAK, Tjaša KOLAR, Jože SAMBT	21
Stanje in trendi na stanovanjskem področju v Sloveniji za pripravo nacionalnega stanovanjskega programa 2026–2036	
Vita KOBETIČ, Luka KALITA, Tia DEŽELAK	36
Zdrav duh v zdravem mestu – kako lahko urbanisti in psihologi soustvarjajo boljša mesta	
Ženja BREZOVAR, Irma POTOČNIK SLAVIČ, Boštjan KERBLER.....	42
Starosti prijazna občina Komenda	
Tjaša KOLAR.....	59
Gentrifikacija in turistifikacija Starega trga v Ljubljani	
Ana ROŽMAN	70
Razvoj ljubljanske soseske Zelena jama	
Marko STAVREV	81
Micelij kot prihodnost gradbeništva – trajnostni materiali v arhitekturnem oblikovanju	
Petra OROZEL.....	94
Metodologija vključevanja modro-zelene infrastrukture v proces priprave prostorskega izvedbenega akta	
Lara KOROŠEC.....	101
Zelena urbana os Cascaisa – sonaravna revitalizacija javnih prostorov mesta	
Andrej GULIČ	118
Strateško prostorsko načrtovanje – mogoči prostorski vplivi ter posledice naravnih in drugih nesreč na razvoj širšega mestnega območja Gorenjske statistične regije	
Aljaž PLEVNIK, Tom RYE, Luka MLADENVIČ, Mojca BALANT, Andraž HUDOKLIN, Mateja KURIR.....	124
Observatorij mobilnosti – novo orodje za analizo prometa v Sloveniji	

Predstavitve in informacije

Matej NIKŠIČ	128
Expo Osaka 2025 – vizije mest prihodnosti in trajnostnega sobivanja	

Boštjan KERBLER, Robi KOŠČAK, Tjaša KOLAR, Ajda ŠEME, Andraž KAPUS, Maša HAWLINA, Anja LAZAR, Anja PLANIŠČEK, Klara SUŠA VAČOVNIK	132
--	-----

Modeli aktivacije velikih družinskih hiš s praznimi ali delno praznimi bivalnimi površinami

Otto GERDINA, Boštjan KERBLER, Mitja HAFNER FINK, Ana JAGODIC, Matjaž URŠIČ, Robi KOŠČAK, Ajda ŠEME, Tjaša KOLAR.....	135
--	-----

Bivanje študentske populacije v visokošolskih središčih v Sloveniji

Terminološki kotiček	138
-----------------------------------	-----

Oglasi

Priprava oglasov za strokovno izdajo revije <i>Urbani izziv</i>	148
---	-----

Častna članica ZAPS 2025

**Izr. prof. dr. Kaliopa Dimitrovska Andrews,
univ. dipl. inž. arh.**

Izr. prof. dr. Kaliopa Dimitrovska Andrews (foto: Mateja Jordovič Potočnik)

Izr. prof. dr. Kaliopa Dimitrovska Andrews je ena izmed osrednjih osebnosti slovenskega in širšega srednjeevropskega urbanizma. S svojim strokovnim, znanstvenim in pedagoškim delom je pomembno prispevala k razvoju prostorskega načrtovanja in urbanističnega oblikovanja v Sloveniji, obenem pa k njuni prepoznavnosti in razvoju v širšem evropskem okolju. V svojem profesionalnem delovanju že pet desetletij povezuje teorijo in prakso ter raziskovalno delo, poudarja pomen strateško usmerjenega prostorskega razvoja in spodbuja mednarodno akademsko sodelovanje.

Po diplomu na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani leta 1974, pri prof. Edvardu Ravnikarju, je svoje znanje sistematično nadgrajevala z magistrskim študijem na interdisciplinarnem programu prostorskega in urbanističnega planiranja (1989, IPŠPUP, FGG) ter doktoratom s področja urbanističnega oblikovanja (1994, UL FA in JCUD), pri čemer sta njeno raziskovalno pot usmerjala prof. dr. Vladimir Brezar in dr. Georgia Butina. Pomemben del formalne izobrazbe in raziskovalnih izkušenj si je pridobila na Oxford Brookes University v Veliki Britaniji, kjer je delovala v okviru institucije Joint Centre for Urban Design, ki je bila v tistem času med najnaprednejšimi evropskimi središči za urbanistično izobraževanje in teorijo.

Kot dolgoletna sodelavka Urbanističnega inštituta Republike Slovenije, med letoma 1994 in 2010 pa tudi njegova direktorica, je dr. Dimitrovska Andrews odigrala ključno vlogo pri uveljavitvi inštituta kot najpomembnejše znanstvenoraziskovalne ustanove s področja prostorskega načrtovanja in z njim povezanih ved v Sloveniji ter pri njegovem aktivnem vključevanju v mednarodni prostor, zlasti prek sodelovanja v mednarodnih mrežah, npr. ENHR (European Network for Housing Research),

IFHP (International Federation for Housing and Planning) in drugih evropskih strokovnih platformah. V času njenega direktorovanja je UIRS ustanovil programsko skupino za razvoj temeljnega in aplikativnega raziskovanja v prostorskem in urbanističnem načrtovanju, pa tudi infrastrukturni program za tehnično podporo raziskovalnemu delu skupine.

Kot raziskovalka in urednica je dr. Dimitrovska Andrews sooblikovala številne strokovne in znanstvene publikacije. Prav tako je vodila številne ključne strateške in izvedbene projekte, med njimi za prostorsko zasnovo Mestne občine Ljubljana (2002), prostorsko-urbanistični plan Tivta (2009) in PUP Podgorice v Črni gori (2014), ki še danes veljajo za vzorčne primere integriranega načrtovanja urbanega prostora v širšem regionalnem kontekstu. Leta 2009 je za slednjega skupaj s sodelavci prejela zlati svinčnik ZAPS.

Njena znanstvena bibliografija obsega več kot 300 enot, med njimi številne izvirne znanstvene članke, pregledne razprave in monografske prispevke, ki so pomembno oblikovali teoretske temelje sodobnega urbanizma pri nas. Zlasti velja omeniti monografijo *Transformation of Cities in Central and Eastern Europe: Towards Globalisation* (United Nations University Press, 2005), pri kateri je sodelovala kot urednica in soavtorica in ki je obravnavala transformacijske procese mest v postsocialističnem kontekstu. Raziskava *City Urban Design in a Free Market Economy* (Urban Design International, 2001), v kateri je analizirala pomen urbane oblikovalske logike v razmerah tranzicije in liberalizacije prostora, je bila pionirsko delo o urbanističnem oblikovanju v vzhodnoevropskem prostoru. V članku *Large Housing Estates in Slovenia: A Framework for Renewal* (European Journal of Housing Policy, 2001) je obravnavala prenovno velikih stanovanjskih sosesk, tematiko, ki jo je s sodelavci aktivno razvijala tudi v okviru projektov, kot je primerjalna analiza slovenskih in hrvaških sosesk v letih 2020–2023. Kot avtorica ostaja aktivna tudi v zrelem obdobju svojega ustvarjanja; nedavno je skupaj z soavtorji prispevala znanstveni članek *Ljubljana – European Green Capital 2016: From Strategic Spatial Planning to Governance* (Sustainability, 2024), ki ilustrativno prikazuje prehod od načrtovanja prostora k upravljanju, kar je bil eden od ključnih premikov v sodobni urbanistični praksi.

Ves čas je bila dr. Dimitrovska Andrews aktivna tudi kot pedagoginja in mentorica. Kot izredna profesorica za področje urbanizma je predavala na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani, na Evropski pravni fakulteti, na Fakulteti za družbene vede in v tujini, med drugim na univerzah v Oxfordu in v Podgorici. S svojim pedagoškim in organizacijskim delom je pomembno prispevala k razvoju interdisciplinarnega prostorskega izobraževanja na Univerzi v Ljubljani. Posebej pomembna je njena vloga pri oblikovanju teorije urbanističnega oblikovanja kot znanstvene discipline v slovenskem prostoru, kar se še posebno odraža skozi njeno delo *Orodja za usmerjanje in nadzor urbanih oblik* (2011).

Njen pristop k urbanizmu je prežet z jasno zavestjo o družbeni odgovornosti stroke. V številnih svojih zapisih in predavanjih se je zavzemala za celovite, vključujoče in strateško usmerjene pristope k urejanju mest in naselij, za izboljševanje stanovanjskih razmer, za kulturo prostora in za ponovno afirmacijo oblikovne dimenzije urbanizma. Posebej izstopa njena sposobnost povezovanja različnih prostorskih meril – od strateških planov in prostorskih zasnov do podrobnega urbanističnega načrtovanja in urbanističnega oblikovanja. Obvladovala je tako velika merila, ki zadevajo dolgoročno usmerjanje razvoja večjih urbanih območij in regij, kot tudi mala merila, kjer se izražata občutljivost za prostor in razumevanje konkretnega prostorskega konteksta.

Svoje teoretske in strateške pristope je udejanjala tudi skozi konkretne predloge prostorskih ureditev; je soavtorica več kot desetih nagrajenih natečajnih projektov.

Njeno delo odlikuje uravnoteženost med kvantitativnimi analizami in normativnimi zahtevami na eni strani ter kvalitativnimi, oblikovalskimi in družbeno zaznamovanimi komponentami prostora na drugi strani. Pri tem racionalno načrtovalsko logiko uspešno prepleta z načeli oblikovalske interpretacije konteksta prostora. V tem smislu je pionirka vključevanja kvalitativnih kriterijev v prostorsko načrtovanje; tak pristop je razvijala v poznih devetdesetih letih (na primer *Urbanistične delavnice kot orodje v prostorskem planiranju*, Urbani izziv, 1997), pa tudi v kasnejših teoretskih in aplikativnih delih (npr. *Študija Orodja za usmerjanje in nadzor urbanih oblik*, UIRS, 2011). Njena sposobnost prevajanja kompleksnih družbenih, okoljskih in infrastrukturnih vprašanj v prostorsko razumljive, strokovno podprte in oblikovno premišljene rešitve je redkost, ki jo je znala nadgraditi z etičnim kompasom in zaveznanostjo javnemu interesu.

Za svoje delo je prejela številna priznanja, med drugim platinasti svinčnik ZAPS (2007) za življenjsko delo in zlati svinčnik ZAPS (2009) za Prostorsko-urbanistični plan občine Tivat. Njeno celostno delovanje izkazuje temeljne vrednote arhitekturne in urbanistične stroke: strokovno odličnost, interdisciplinarno povezanost, mednarodno uveljavljenost, pedagoško širino in jasno družbeno odgovornost. Njeno delo ni le prispevek k stroki, temveč pomeni kulturni kapital in strokovni kompas za prihodnje generacije prostorskih načrtovalcev.

Naziv častne članice ZAPS kot priznanje bo še dodatno prispeval k izjemni in trajni zapuščini dr. Kaliope Dimitrovske Andrews v razvoju slovenske in evropske urbanistične misli ter prakse.

Opomba

Besedilo prispevka je objavljeno na spletni strani ZAPS. Lektorirala ga je Katja Paladin.

.....
Izr. prof. dr. Matej Nikšič, univ. dipl. inž. arh.
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
E-pošta: matej.niksic@uirs.si

Barbara Mušič, univ. dipl. inž. arh.
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
E-pošta: matej.niksic@uirs.si

Revija *Urbani izziv*, strokovna izdaja 2025, številka 21

Zelo smo se razveselili, ko smo izvedeli, da je letošnja častna članica ZAPS postala izr. prof. dr. Kaliopa Dimitrovska Andrews, dolgoletna direktorica Urbanističnega inštituta Republike Slovenije in nekdanja članica uredniškega odbora naše revije. Ob izjemnem prispevku na področju urbanizma je zaslužna tudi za razvoj naše revije kot priznane strokovne publikacije. Za to častno priznanje ji iz uredništva iskreno čestitamo.

Poleg te izjemne novice v tokratni strokovni številki predstavljamo prispevke z različnih področij prostorskega načrtovanja, urbanizma, geografije, arhitekture, krajinske arhitekture in podobnih ved. Tematski razpon letošnje številke je širok – zajema regionalni razvoj, analizo stanja in trendov na stanovanjskem področju, starosti prijazne prostorske prakse v občinah ter povezave med psihologijo, urbanizmom in vsakdanjim življenjem prebivalcev. Obravnava tudi dinamiko družbenih sprememb v mestnih četrtih, kot sta gentrifikacija in turistifikacija, ter razvoj urbanih sosesk in inovativne gradbene pristope, na primer uporabo micelija, obnovljivega in biorazgradljivega podzemnega dela glive, sestavljenega iz tankih nitastih struktur, z nizkim ogljičnim odtisom in zmožnostjo, da organske odpadke pretvori v uporabne gradbene materiale, kar omogoča trajnostno izkoriščanje odpadkov. Posebno pozornost avtorji namenjajo vključevanju modro-zelene infrastrukture, sonaravnim revitalizacijam javnih prostorov, strateškemu prostorskemu načrtovanju ob naravnih nesrečah in uporabi analitičnih orodij, kot je Observatorij mobilnosti. Na koncu številke so predstavljeni tudi pogledi na Expo 2025, ki ga je gostilo mesto Osaka. Gre za predstavitev na podlagi obiska svetovne razstave, ki daje vpogled v inovativne rešitve za trajnostno urbanizacijo in kakovost življenja v mestih prihodnosti.

Kot v prejšnjih številkah smo tudi tokrat pripravili terminološki kotiček, v katerem predstavljamo najpomembnejše strokovne izraze. Med njimi so celostno prometno načrtovanje, ki spodbuja trajnostno mobilnost in enakovredno obravnavo vseh prevoznih načinov, strateško prostorsko načrtovanje, ki omogoča oblikovanje razvojnih usmeritev na lokalni, regionalni in državni ravni, identiteta mesta, ki zajema bistvene značilnosti mesta, ki ustvarjajo njegovo edinstveno podobo, in urbana revitalizacija, ki omogoča oživljanje in prenovo mestnih območij z izboljšanjem fizičnih, družbenih in okoljskih pogojev. Vključeni so tudi termini, kot so turistifikacija, modro-zelena infrastruktura, krožno gospodarstvo, sobivanje in drugi. Predvsem novi termini, ki še niso vključeni v urbanistični terminološki slovar, prispevajo k razvoju in širjenju slovenske strokovne terminologije na področju urbanizma in prostorskega načrtovanja.

Prispevki v tej številki bodo v pomoč strokovnjakom, ki sodelujejo pri prostorskem načrtovanju na vseh ravneh odločanja, in tudi izobraževalnim institucijam, saj so lahko izhodišče za strokovno razpravo in nadgradnjo znanja.

Še vedno velja vabilo k sodelovanju v uredniškem odboru strokovne izdaje, ki pomaga pri širjenju prepoznavnosti revije, predvsem na lokalni, občinski in regionalni ravni. Pri Urbanističnem inštitutu Republike Slovenije se bomo tudi v prihodnje trudili, da bo Slovenija deležna strokovnih urbanih izzivov. V naslednji številki boste lahko prebirali članke s 36. Sedlarjevega srečanja. Vsem soustvarjalcem in bralcem se v imenu uredniškega odbora iskreno zahvaljujemo za izkazano zaupanje.

Boštjan Kerbler

Robi KOŠČAK

Regionalni razvoj in vrednotenje vplivov izbranih členitev Slovenije na pokrajine

V prispevku sta predstavljena razvoj regionalnega prostorskega načrtovanja in regionalne politike v Sloveniji in razvojna vloga pokrajin kot druge ravni lokalne samouprave. Poudarek je na tem, kakšen je regionalni razvoj v Sloveniji danes in kako bi nanj vplivalo oblikovanje pokrajin v prihodnje. Izbrani predlogi členitve Slovenije na pokrajine (3, 8, 15 in 25 pokrajin) so bili vrednoteni na podlagi 18 meril, razvrščenih v štiri skupine: 1. strateški razvojni cilji, 2. prostorski in okoljski vidiki, 3. kakovost življenja ter 4. upravljanje in participacija. Kljub večkratnim poskusom zaradi različnih razlogov (ustavne omejitve, pomanjkanje politične volje, vprašanja glede financiranja in neučinkovita komunikacija s splošno javnostjo) ni prišlo do obliko-

vanja pokrajin. Analize in mnenja kažejo, da bi pokrajine prispevale k skladnejšemu regionalnemu razvoju, zmanjšanju razvojnih razlik in učinkovitejšemu upravljanju. Odprta ostajajo vprašanja glede njihovega števila, načinov financiranja in realne politične volje za njihovo oblikovanje. Kot najbolj uravnotežen in strokovno podprt se kaže predlog osmih pokrajin, saj ima največ pozitivnih vplivov na uresničevanje ciljev regionalnega razvoja.

Ključne besede: regionalni razvoj, regija, pokrajina, lokalna samouprava, vrednotenje vplivov, Slovenija

1 Uvod

Regionalne razlike so prisotne v vseh državah ter so rezultat naravnih, družbenih in zgodovinskih dejavnikov (Sedlaček, 2009). Pri njihovem zmanjševanju so pogosto v ospredju gospodarski vidiki, pomembna pa sta tudi družbeni in politični vidiki (Kavaš, 2014). Slovenija je heterogena država, zato regionalne razlike zahtevajo različno reševanje družbenih, gospodarskih in prostorskih vprašanj. Ker nima vmesne ravni med državo in občinami, je izredno centralizirana (Čokert idr., 1999a), nesorazmerja med centri moči in obrobjem pa so velika (Prebilič, 2024). Naloga države je, da deluje v korist prebivalcev in splošne blaginje v narodnem, kulturnem in gospodarskem smislu, oblikovanje vmesne ravni pa omogoča prebivalcem boljši pogled in nadzor od spodaj navzgor (ang. *bottom up*; Gosar, 1999). Regionalna politika je ključni instrument za dolgoročno in usklajeno usmerjanje razvoja na državni, pokrajinski in lokalni ravni, saj skupaj s prostorsko politiko zagotavlja ravnotežje med gospodarsko učinkovitostjo, družbeno pravičnostjo in okoljskimi vidiki (Kavaš in Ravbar, 2021). V Sloveniji je določanje regionalne ravni oteženo zaradi pomanjkanja institucionalizirane regionalne ravni. Tako so državne institucije (ministrstva, vladne službe, agencije in javni zavodi) večinoma v Ljubljani, medtem ko na nižjih ravneh de-

lujejo posamezne območne enote (Nared idr., 2019a). V *Ustavi Republike Slovenije* (URS; Ur. l. RS, št. 33/91-I, 42/97, 66/00, 24/03, 69/04, 69/04, 69/04, 68/06, 47/13, 47/13, 75/16 in 92/21) je pokrajina v 143. členu opredeljena kot »/.../ samo-upravna lokalna skupnost, ki opravlja lokalne zadeve širšega pomena in z zakonom določene zadeve regionalnega pomena«. Pokrajine naj bi bile zasnovane tako, da bi bile temelj izvajanja osnovnih načel decentralizacije in dekoncentracije državne uprave ter načela subsidiarnosti (Čokert, 1999; Vlaj, 2004). Njihova uspešnost je odvisna od splošnih družbenogospodarskih razmer, dostopnosti do urbanih središč in politično-upravnih dejavnosti (Ravbar, 1999). Oblikovanje pokrajin pomeni prenos funkcij z državne in lokalne ravni, pri čemer je pomembna tudi zavest prebivalcev o skupni pripadnosti (Trpin in Kovšca Pušenjak, 2020). Pri tem pa med politikami, državni in lokalnimi uradniki obstaja strah pred izgubo njihovih pristojnosti, kar zavlačuje in onemogoča oblikovanje pokrajin (Čelan, 2024). Občine so premajhne za zahtevnejše naloge 21. stoletja, regionalizacija pa bi pomenila samozaupanje države, medtem ko kaže njena zavrnitev na pomanjkanje tega zaupanja (Plut, 2024). Deregulacija in prenos odločanja na nižje ravni bi povečala angažiranost volivk in volivcev (Prebilič, 2024). Eden

glavnih razlogov za regionalizacijo je približevanje odločanja državljanom, saj občine nimajo dovolj vpliva za enakovredno sodelovanje. Če bi se oblikovale pokrajine, bi bile pristojne za opravljanje lokalnih zadev širšega pomena, zadev regionalnega pomena, ki bi bile določene z zakonom, in prenesenih državnih nalog. Poleg tega bi morale biti oblikovane tako, da bi med seboj dobro sodelovale in se povezovale v okviru različnih segmentov (Ribičič, 2024). Pokrajine bi prispevale tudi k zmanjšanju razlik, čezmejnemu sodelovanju in boljšemu črpanju evropskih sredstev (Vlaj, 2004). Ovira pri njihovem oblikovanju je bil najprej njihov način oblikovanja, določen v *Ustavi Republike Slovenije*, po njeni spremembi pa potrebna dvotretjinska večina v državnem zboru za sprejetje *Zakona o pokrajinah* (Ribičič, 2024). V nadaljevanju bo treba več narediti tudi za to, da bo širša družba pokrajine dojemala kot dejavnik, ki pripomore k decentralizaciji državne oblasti (Senčur, 2024). V prispevku je predstavljen^[1] pomen pokrajin kot druge ravni lokalne samouprave v Sloveniji za doseganje ciljev regionalnega razvoja. Pri tem se poudarja predvsem razvojna vloga oblikovanja pokrajin oziroma kako bi njihovo oblikovanje vplivalo na regionalni razvoj v Sloveniji in kakšen bi bil njihov vpliv s politično-administrativnega vidika.

2 Regionalno prostorsko načrtovanje v Sloveniji od leta 1968 naprej

Prostorsko in regionalno načrtovanje se je v Sloveniji začelo v začetku 20. stoletja. V tem času je Maks Fabiani utemeljeval geopolitično vodno pot čez Slovenijo ter pripravljaj regionalne načrte za Posočje in Vipavsko dolino. Republiške institucije so bile na institucionalni ravni ustanovljene šele po drugi svetovni vojni. Tako je leta 1948 nastal Inštitut za urbanizem (v okviru Ministrstva za komunalne zadeve), leta 1950 Zavod za urbanizem in komunalno tehniko, leta 1953 Projektni atelje, leta 1955 pa Urbanistični inštitut. Izdelani so bili tudi prvi regionalni načrti in urbanistični koncepti, regionalne študije in geografske regionalizacije (Ravbar, 2016).

Leta 1967 je bil v Socialistični Republiki Sloveniji (v nadaljevanju: SRS) sprejet t. i. *Zakon o regionalnem prostorskem planiranju* (Naprudnik, 2016). Istega leta je bil sprejet še *Zakon o urbanističnem planiranju* (ZUP; Nared idr., 2019a). Leto pozneje sta bila sprejeta *Program za izdelavo regionalnega prostorskega plana republike* in *Odlok o ustanovitvi Biroja za regionalno prostorsko planiranje* (Naprudnik, 2016). Leta 1972 se je oblikoval še Zavod SRS za regionalno prostorsko planiranje, ki je bil zadolžen za pripravo regionalnega prostorskega načrta za Slovenijo (Naprudnik, 2016; Ravbar, 2016). Pripravil je tudi *Zasnovo urbanizacije SRS*, kar je bil takrat prvi planski dokument, zasnovan na policentričnem razvoju (Naprudnik, 2005; Nared idr., 2019a). Nato je bila leta 1974 sprejeta *Za-*

snova policentričnega razvoja SRS – urbani sistemi, leta 1975 pa je Zavod za regionalno prostorsko planiranje predložil *Zasnovo regionalnega prostorskega razvoja SRS z elementi omrežja razvojnih središč, regij in zasnov prometnega in energetskega omrežja ter vodno-gospodarskih ureditev* (Naprudnik, 2016).

S spremembo takratne ustave, ki je začela veljati leta 1975, in *Zakonom o sistemu družbenega planiranja* iz leta 1976 je bil uveden t. i. samoupravni sistem planiranja, s katerim je bilo ukinjeno regionalno načrtovanje (Naprudnik, 2016; Ravbar, 2016). Odločanje na prostorskem področju se je preneslo na takratne občine, na državni ravni pa je bil ustanovljen Zavod za družbeno planiranje (Naprudnik, 2016). Tako je bil v Jugoslaviji izdelan sistem družbenih planov, te pa je dopolnjeval sistem prostorskih planov. Družbeno planiranje se je osredinjalo predvsem na gospodarske in nekatere družbene vidike življenja, prostorske razmere pa praviloma niso bile obravnavane. Prostorsko planiranje je bilo širše, saj je zajemalo tudi druge vidike. Skupščina SRS je leta 1976 sprejela prvi srednjeročni *Družbeni plan SRS*, ki je veljal za obdobje 1976–1980. Leta 1986 je bil sprejet še *Dolgoročni plan SRS*, in sicer za obdobje 1986–2000 (Nared idr., 2019a).

Družbeno planiranje je bilo leta 1991 s sprejetjem *Ustave Republike Slovenije* ukinjeno, tega leta pa je začel veljati tudi *Zakon o planiranju in urejanju prostora v prehodnem obdobju*. Za prostorski vidik je bil v tem prehodnem obdobju pristojen Urad za prostorski razvoj pri takratnem Ministrstvu za okolje in prostor, načrtovanje gospodarskih in družbenih vidikov pa je prešlo na razvojne programe posameznih sektorjev (Nared idr., 2019a). Po osamosvojitvi je bilo čedalje več pobud za ponovno vzpostavitev regionalnega prostorskega planiranja. Tako je takratna vlada leta 1994 regionalno načrtovanje opredelila kot razvojno-gospodarsko načrtovanje, prostorski vidik pa je bil omejen na rabo zemljišč (Naprudnik, 2016).

Nov *Zakon o urejanju prostora* (ZUreP-1) je bil sprejet leta 2002, uveljavil pa je regionalno raven prostorskega načrtovanja. To je pomenilo začetek priprave t. i. *regionalnih zasnov prostorskega razvoja* (RZPR) za statistične regije, že leta 2006 pa je bil proces njihove priprave ustavljen (Nared idr., 2019a). Leta 2004 je bila sicer sprejeta še *Strategija prostorskega razvoja Slovenije* (v nadaljevanju: SPRS; Naprudnik, 2016), ki je opredeljevala usmeritve nacionalnega in regionalnega pomena z različnih vidikov (poselitve, komunalno opremljanje zemljišč, ohranjanje arhitekturne prepoznavnosti mest in drugih naselij, razvoj gospodarske javne infrastrukture, razvoj krajine, obrambna dejavnost, prostorske omejitve zaradi potencialnih naravnih ali drugih nesreč in vododeficitarnosti), hkrati pa je tudi določala tudi ukrepe za njihovo izvajanje: 1. koordinacija programov, pomembnih za izvajanje strategije, 2. naloge in dejavnosti nosilcev urejanja prostora, pristojnih za uresničevanje

strategije, 3. dejavnosti za zagotavljanje skladnosti razvojnih dokumentov in prostorskih aktov s strategijo in 4. spremljanje uspešnosti izvajanja (*Odlok o strategiji prostorskega razvoja Slovenije*, Ur. l. RS, št. 76/04, 33/07, 61/17 in 199/21). SPRS ni bila popolnoma usklajena, na primer s *Strategijo regionalnega razvoja* iz leta 2001, kljub temu pa so vsi ti dokumenti usmerjali k skladnejšemu regionalnemu razvoju (Nared idr., 2019a).

Nov *Zakon o prostorskem načrtovanju* (ZPNačrt) je bil sprejet leta 2007. *Regionalni prostorski načrt* je bil tako določen kot izvedbeni akt, pri njegovi pripravi pa ni bilo predvideno partnersko sodelovanje med državo in občinami (Nared idr., 2019a).

Zakon o urejanju prostora iz leta 2017 (ZUreP-2) je predvideval izdelavo regionalnih prostorskih planov (v nadaljevanju: RPP) za vse razvojne regije v Sloveniji (Nared idr., 2019a), že leta 2021 pa je bil sprejet nov *Zakon o urejanju prostora* (ZUreP-3; Ur. l. RS, št. 199/21, 18/23, 78/23, 95/23, 23/24, 109/24 in 25/25), ki je začel veljati naslednjega leta in ohranil vlogo RPP v sistemu prostorskih aktov. Leta 2023 je bila v državnem zboru potrjena SPRS 2050 (Ministrstvo za naravne vire in prostor, 2023), ki opredeljuje pet ciljev prostorskega razvoja Slovenije, in sicer: 1. vzpostavitev ustreznih razmer za prehod v podnebno nevtralno družbo, 2. doseganje mednarodne konkurenčnosti slovenskih mest, 3. zagotavljanje kakovosti življenja na urbanih in podeželskih območjih, 4. okrepitev prostorske identitete ter 5. izboljšanje odpornosti in prilagodljivosti prostora za spremembe. Določa tudi strateške usmeritve prostorskega razvoja (na primer urejanje in razvoj naselij, stanovanjska oskrba, središča prve in druge ravni, urejanje in razvoj podeželskih naselij, vasi in krajine, načrtovanje zelene infrastrukture, usmeritve za turistična območja itd.) in usmeritve za oblikovanje politik (na primer podnebno nevtralna družba, prometna in energetska infrastruktura, energetska omrežja, digitalna družba, podeželje, kmetijstvo, gozdarstvo, ohranjanje naravne in kulturne dediščine, varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami itd.; *Resolucija o Strategiji prostorskega razvoja Slovenije 2050*, Ur. l. RS, št. 72/23).

Trenutno se na ravni razvojnih regij pripravljajo RPP. To so strateški prostorski akti na regionalni ravni, ki so ključen instrument prostorskega načrtovanja. Z njimi se država in občine na podlagi SPRS, njenega akcijskega programa, posameznih razvojnih aktov na državni ravni in razvojnih ciljev Evropske unije dogovorijo in uskladijo glede prostorskega razvoja posamezne razvojne regije. V njih se določijo tudi ključne razvojne priložnosti in usmeritve za pripravo občinskih prostorskih aktov. RPP pripravljajo regionalne razvojne agencije (v nadaljevanju: RRA) oziroma s sklepom sveta regije določena druga razvojna institucija, vključena v regijsko razvojno mrežo v regiji (Ministrstvo za naravne vire in prostor, 2024). Njihov

postopek priprave mora potekati na participativen način, sicer pa sodelujejo pri tem posamezni predstavniki udeležencev pri urejanju prostora z vseh ravni načrtovanja oziroma upravljanja in nevladne organizacije. RPP sprejme razvojni svet regije, in sicer po predhodni potrditvi vlade in sveta regije (Prostorski informacijski sistem, 2025). V terminskem planu je določeno, da morajo razvojne regije izdelati in sprejeti RPP do konca leta 2026 oziroma do 1. januarja 2027 (Ministrstvo za naravne vire in prostor, 2024).

3 Regionalna politika v Sloveniji od leta 1971 naprej

3.1 Obdobje 1971–1991

Regionalne razlike so se v Sloveniji v 50. in 60. letih prejšnjega stoletja povečale zaradi družbenega in gospodarskega razvoja, pri čemer je bil glavni razlog za to predvsem centralistično usmerjanje tistega časa (Kukar, 1997), saj je bil gospodarski, družbeni in prostorski razvoj usmerjen predvsem v manjše število najrazvitejših regij. Za ta območja so bili značilni najustrežnejši lokacijski pogoji, med katere štejemo geografsko lego in položaj teh območij, tradicijo, naravne vire, zadostno in usposobljeno delovno silo, prisotnost raziskovalnih organizacij ipd. (Kušar, 2005). Pred letom 1971 je bila v Jugoslaviji v ospredju medrepubliška regionalna politika, ki je upoštevala razlike, ki so bile večje kot razlike znotraj posameznih držav, hkrati pa je težila k povečevanju nacionalne kohezije (Kukar, 1997).

V tem času so na povečevanje regionalnih razlik opozorili različni intelektualci, leta 1969 pa je tudi izšel zbornik *Siti in lačni Slovenci*. Opozarjali so predvsem na zaostajanje obrobni območij. Takratna oblast je nato v 70. letih začela izvajati ukrepe za pospeševanje skladnejšega regionalnega razvoja. To se je na eni strani kazalo v oblikovanju policentričnega sistema, na drugi pa v zakonski opredelitvi regionalne politike (Nared, 2007). Leta 1971 je bil sprejet *Zakon o ukrepih za pospeševanje razvoja manj razvitih območij v SRS*. Z njim so bili določeni manj razvite občine in ukrepi za izboljšanje njihovega položaja (Pečar in Farič, 2001). Prostorska enota za določevanje problemskih območij je bila občina. Na manj razvitih območjih je po tem zakonu živelo 18,2 % vseh prebivalcev, obsegala pa so 18,9 % površine celotne Slovenije (Kušar, 2005).

Leta 1975 je bil sprejet *Zakon o pospeševanju skladnejšega regionalnega razvoja v SR Sloveniji*, ki je upošteval nekatere probleme in izkušnje, ki so se pokazali pri izvajanju predhodnega zakona. Z novim zakonom so se med manj razvita območja šteli občine in druga geografska območja (krajevne skupnosti), ki so izpolnjevali po najmanj eno merilo iz treh od štirih skupin: 1. gospodarska razvitost, 2. prebivalstvo,

3. družbeni standard in 4. infrastruktura (Briški, 1978). V letih 1980, 1985 in 1988 je prišlo do sprememb in dopolnitev tega zakona, z letom 1981 pa so bila manj razvitim območjem kot enemu od tipov problemskih območij dodana še manj razvita obmejna območja in območja v prehodnem obdobju. Takratna problemska območja so v obdobju 1976–1980 obsegala 30 % celotne Slovenije, na njih pa je živelo 20,7 % vseh prebivalcev. V obdobju 1981–1985 so obsegala 29,1 % Slovenije in 15,6 % vseh prebivalcev, v obdobju 1986–1990 pa 21,7 % Slovenije in 16 % vseh prebivalcev (Kušar, 2005).

Takratna regionalna politika je temeljila na konceptu policentričnega razvoja. Njeni ukrepi so se nanašali na spodbujanje gospodarskega razvoja in ustvarjanje temeljev za razvoj. Na gospodarskem področju so bila vlaganja usmerjena predvsem v zaposlovanje tamkajšnjega prebivalstva, kljub temu pa ni prišlo do izboljšanja izobrazbene in kvalifikacijske strukture zaposlenih. Poleg tega so bila teh vlaganj še vedno deležna večinoma le občinska središča, obrobni deli pa so se praznili (Kukar, 1997). V 80. letih je bil sistem ukrepov za hitrejši razvoj teh območij zaradi gospodarske stagnacije in krize manj učinkovit (Kukar, 1989).

3.2 Obdobje 1991–1999

Že leta 1990 je bil zaradi zelo slabega demografskega stanja na obsežnem območju Slovenije sprejet *Zakon o spodbujanju razvoja demografsko ogroženih območij v RS*, ki se je namesto gospodarskih kazalnikov oprl na demografske (Nared, 2007). Zakon je za demografsko ogrožena območja predvideval različne ukrepe, in sicer sofinanciranje izdelave razvojnih projektov in programov, spodbujanje gospodarstva, davčne olajšave ter sofinanciranje lokalne in družbene infrastrukture (Majcen idr., 2000).

Leta 1995 je bil sprejet *Zakon o regionalnem planiranju*, vzpostavljena pa je bila tudi služba vlade za strukturno politiko in regionalni razvoj (Naprudnik, 2016). Prostorska enota v sklopu regionalnega prostorskega načrtovanja so postalečasne planske regije (Perko, 1998). Prav tako leta 1995 je Slovenija ustanovila sklad za regionalni razvoj in ohranjanje poseljenosti slovenskega podeželja. Med njegovimi ključnimi ukrepi so bili subvencije, ugodna posojila, poročstva, davčne olajšave in oprostitve, kapitalski vložki, prenos državnega premoženja lokalnim skupnostim in podeljevanje statusa območij za pospeševanje zaposlovanja (Nared idr., 2019a).

Kot problemska območja so bila v tem času opredeljena: 1. demografsko ogrožena območja, 2. demografsko ogrožena obmejna območja, 3. gorsko višinska območja in 4. območja v prehodnem obdobju (do leta 1997). Prostorska enota za

njihovo določitev je bila v začetku krajevna skupnost, od leta 1994 pa območje naselja. Med letoma 1991 in 1995 so ta problemska območja obsegala približno 61 % ozemlja Slovenije, na njih pa je živela približno četrtina prebivalcev (Kušar, 2005).

3.3 Obdobje 1999–2005

Leta 1999 je v Sloveniji prišlo do reforme regionalne politike, nadaljnji reformi v letih 2005 in 2011 pa sta nadgradili prvotne reforme (Nared idr., 2019a). Poleg tega je leta 1999 takratna Vlada Republike Slovenije sprejela program priprave prostorskega plana Slovenije (Prostor SI 2020, 2004, navedeno v Nared idr., 2019a), sprejet pa je bil tudi *Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja* (ZSRR; Ur. l. RS, št. 83/03 in 93/05), ki je bil že leta 2003 spremenjen. Regionalna politika se je z demografsko ogroženih območij premaknila na ozemlje celotne države. Opredeljena je bila kot strukturna politika, ki vključuje razvojne dejavnosti, ukrepe in programe lokalnih skupnosti in drugih interesov na regionalni ravni ob upoštevanju skladnega regionalnega razvoja (Nared idr., 2019a). Glavna cilja nove regionalne politike sta bila: 1. spodbujanje razvoja vseh regij in 2. zmanjšanje regionalnih razlik z osredotočanjem na prednostna območja regionalne politike (Majcen idr., 2000).

Takratni *Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja* je v 4. členu določil statistično regijo kot enoto za izvajanje regionalne strukturne politike, dokler ne bi bile oblikovane pokrajine. Ta zakon je tudi predvidel pripravo regionalnih razvojnih programov (v nadaljevanju: RRP), ki naj bi predstavljali interese na lokalni in državni ravni. Njihova priprava je prešla pod naloge RRA (Nared idr., 2019a).

Z zakonom iz leta 1999 so bila kot problemska območja določena območja s posebnimi razvojnimi problemi, to pa so bila: 1. ekonomsko šibka območja, 2. območja s strukturnimi problemi in visoko brezposelnostjo, 3. razvojno omejevana obmejna območja in območja z omejenimi dejavniki. Kot prostorska enota za njihovo določitev je bila določena občina. Obsegala so 57,2 % ozemlja Slovenije, v njih pa je bivalo 48,7 % prebivalcev (Kušar, 2005).

Leta 2000 je bil na podlagi *Zakona o postopnem zapiranju Rudnika Trbovlje–Hrastnik in razvojnem prestrukturiranju regije* (ZPZRTH) oblikovan program razvoja zasavske regije, poleg tega se je leta 2002 začel izvajati tudi *Program spodbujanja razvoja v Posočju 2002–2006* (Soča 2006; Nared idr., 2019a).

V nadaljevanju je Skupščina RS leta 2001 sprejela *Strategijo regionalnega razvoja RS* (Naprudnik, 2016). Čez dve leti (2003) sta bila pripravljena *Enotni programski dokument RS*

2004–2006 in *Programsko dopolnilo*, z njima pa je bilo omogočeno črpanje sredstev v okviru evropskih Strukturnih skladov v programskem obdobju 2004–2006 (Nared idr., 2019a).

V obdobju 1999–2005 se je pozornost za regionalno problematiko povečala, hkrati se je izboljšalo sodelovanje z regijami, nevladnimi organizacijami in občinami ter sodelovanje različnih ministrstev pri usmerjanju razvojnih spodbud in reševanju problemov. V tem času so se končala tudi pristopna pogajanja z Evropsko unijo (Kavaš in Pečar, 2004).

3.4 Obdobje 2005–2011

Leta 2005 je začel veljati spremenjen *Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja* (ZSRR-1; Ur. l. RS, št. 93/05, 127/06 in 20/11), do pomembne spremembe pa je prišlo na področju projektnega financiranja (Nared idr., 2019a). V sklopu tega je bila zapolnjena pravna praznina na področju javno-zasebnega partnerstva. Zakon sicer ni opredelil regionalne politike niti regionalnega problema (Nared idr., 2018). Poleg tega so s tem zakonom postale enota za izvajanje regionalne politike razvojne regije (*Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja*, ZSRR-1; Ur. l. RS, št. 93/05, 127/06 in 20/11).

Regionalni razvoj je bil vključen v *Operativni program krepitve regionalnih razvojnih potencialov za obdobje 2007–2013* iz leta 2008 (Nared idr., 2019a). V sklopu tega so bili kot prednostne usmeritve prepoznani RRP in razvoj obmejnih območij s Hrvaško (Služba Vlade RS za lokalno samoupravo in regionalno politiko, 2008).

Gospodarska in finančna kriza, ki se je začela leta 2008, je močno vplivala na povečanje stopnje registrirane brezposelnosti. Ta se je še posebej čutila v Pomurju, zaradi česar je bil leta 2009 sprejet *Zakon o razvojni podpori Pomurski regiji v obdobju 2010–2015*, na podlagi tega pa je bil naslednje leto pripravljen *Program spodbujanja konkurenčnosti Pomurske regije 2010–2015* (Nared idr., 2019a).

3.5 Od leta 2011 naprej

Leta 2011 je bil sprejet nov *Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja* (ZSRR-2; Ur. l. RS, št. 20/11, 57/12, 46/16 in 18/23), pristojno ministrstvo pa ga je začelo pripravljati že leta 2009. Sočasno s tem je potekala tudi priprava nove pokrajinske zakonodaje. Spodbujanje skladnega regionalnega razvoja se je s tem zakonom prilagodilo takratnim kriznim razmeram, potreba po intervencijskih razvojnih zakonih na območjih z visoko brezposelnostjo pa je bila odpravljena zaradi dodatnih razvojnih podpor. S tem zakonom so bili ustanovljeni razvojni sveti v razvojnih regijah, nastalo pa je tudi 12 RRA. Sprejeti

so bili tudi RRP za programsko obdobje 2014–2020 (Kavaš, 2014). Leta 2017 je bila sprejeta *Strategija razvoja Slovenije 2030*, osrednji cilj katere je zagotoviti kakovostno življenje. Za doseganje kakovosti življenja je opredeljenih pet strateških usmeritev: a) vključujoča, zdrava, varna in odgovorna družba; b) učenje za in skozi vse življenje; c) visokoproduktivno gospodarstvo, ki ustvarja dodano vrednost za vse; č) ohranjenno zdravo naravno okolje ter d) visoka stopnja sodelovanja, usposobljenosti in učinkovitosti upravljanja. Teh pet strateških usmeritev se uresničuje z 12 razvojnimi cilji: 1. zdravo in aktivno življenje, 2. znanje in spretnosti za kakovostno življenje in delo, 3. dostojno življenje za vse, 4. kultura in jezik kot temeljna dejavnika nacionalne identitete, 5. gospodarska stabilnost, 6. konkurenčen in družbeno odgovoren podjetniški in raziskovalni sektor, 7. vključujoč trg dela in kakovostna delovna mesta, 8. nizkoogljično krožno gospodarstvo, 9. trajnostno upravljanje naravnih virov, 10. zaupanja vreden pravni sistem, 11. varna in globalno odgovorna Slovenija ter 12. učinkovito upravljanje in kakovostne javne storitve (Šooš idr., 2017).

V sklopu regionalne politike se danes na območjih z visoko brezposelnostjo izvajajo programi spodbujanja konkurenčnosti, hkrati pa so trenutna prednostna območja ta: 1. obmejna območja; 2. območja, na katerih živi madžarska in italijanska narodna manjšina, in 3. območja, na katerih živi romska etnična skupnost (Ministrstvo za kohezijo in regionalni razvoj, 2023b). Prostorska enota za določanje obmejnih problemskih območij je občina. Na teh območjih je leta 2024 živel 22,2 % vseh prebivalcev Slovenije, obsegala pa so 48,6 % celotnega ozemlja (Ministrstvo za kohezijo in regionalni razvoj, 2025a). V preteklosti so v sklop prednostnih območij spadali še pomurska regija, kjer je veljal *Zakon o razvojni podpori Pomurski regiji v obdobju 2010–2019* (ZRPPR1015; Ur. l. RS, št. 87/09, 82/15 in 27/17), in problemska območja z visoko brezposelnostjo, kjer je veljal *Sklep o dodatnih začasnih ukrepih razvojne podpore za problemska območja z visoko brezposelnostjo* (Ur. l. RS, št. 36/16 in 64/16). Ta je veljal na treh območjih, in sicer v Pokolpju v obdobju 2011–2020, v Mariboru s širšo okolico v obdobju 2013–2018 ter v občinah Hrastnik, Trbovlje in Rače v obdobju 2013–2020.

Splošni cilji regionalne politike v Sloveniji do leta 2030 so:

- dvig kakovosti življenja v vseh regijah z uravnoteženim razvojem (gospodarskim, družbenim in okoljskim), temelječim na ciljih in načelih trajnostnega razvoja;
- razvojno dohitevanje evropskih regij;
- zmanjšanje regionalnih razvojnih razlik;
- doseganje in udejanjanje razvojnih potencialov in mednarodno medregionalno sodelovanje za izkoriščanje globalnih priložnosti (Ministrstvo za kohezijo in regionalni razvoj, 2025b).

Trenutni cilji spodbujanja skladnega regionalnega razvoja v Sloveniji so:

- povečanje gospodarskega, okoljskega in družbenega kapitala v razvojnih regijah ter povečanje njegove učinkovitosti z vidika konkurenčnosti gospodarstva, kakovosti življenja in trajnostne rabe naravnih virov,
- zmanjšanje razvojnega zaostanka problemskih območij in odprava tamkajšnjih strukturnih problemov,
- krepitev razvojnih potencialov v vseh slovenskih regijah skupaj z mednarodnim sodelovanjem (Ministrstvo za kohezijo in regionalni razvoj, 2023b).

Nekatera od glavnih načel regionalne politike so: večnivojskost regionalne politike, trajnostni razvoj, prilagodljivost ukrepov posebnostim območij, sodelovanje med različnimi udeleženci, usmerjanje razvojnih spodbud na podlagi državnih in regionalnih prioritet, samostojnost regij, povezovanje znotraj in zunaj regij ter odgovornost za izvajanje na nacionalni in regionalni ravni s spremljanjem in vrednotenjem politik (Ministrstvo za kohezijo in regionalni razvoj, 2025b).

RRP so bili najprej pripravljeni za raven statističnih regij, od leta 2005 pa se pripravljajo za raven razvojnih regij (Nared idr., 2019a). Novi RRP za programsko obdobje 2021–2027 so potrjeni (Ministrstvo za kohezijo in regionalni razvoj, 2023a), sicer pa se uresničujejo prek dogovorov za razvoj regij (DRR; Ministrstvo za kohezijo in regionalni razvoj, 2025b). RRP so temeljni strateški in programski dokumenti na regionalni ravni. Z njimi se uskladijo razvojni cilji v regiji, določijo pa se tudi instrumenti in ocena virov za uresničevanje teh ciljev. V strateškem delu RRP se določijo ključne razvojne ovire, prednosti in prioritete regije, v programskem pa so opredeljeni regijski programi in projekti za spodbujanje razvoja, ki so tudi časovno in finančno ovrednoteni (Ministrstvo za kohezijo in regionalni razvoj, 2023a).

Veliko občin skupaj sodeluje pri različnih javnih lokalnih zadevah občinskega pomena. Pred oblikovanjem pokrajin se lahko tako na določenih sektorskih področjih že začne uveljavljati načelo regionalizma in subsidiarnosti in tudi upravljanje javnih zadev na regionalni ravni, s tem pa se lahko postavijo temelji za prihodnje delovanje pokrajin (Debevec, 2024).

Pod okriljem Ministrstva za javno upravo se izvaja tudi raziskovalni projekt, cilj katerega je okrepiti in profesionalizirati obstoječe institucije v 12 razvojnih regijah ter oblikovati funkcionalne regije, ki bi s prenosom pristojnosti lahko postale pokrajine. Hkrati naj bi razmišljali tudi o projektu pilotne pokrajine (Velikonja, 2024).

3.6 Povezovanje regionalne in prostorske politike

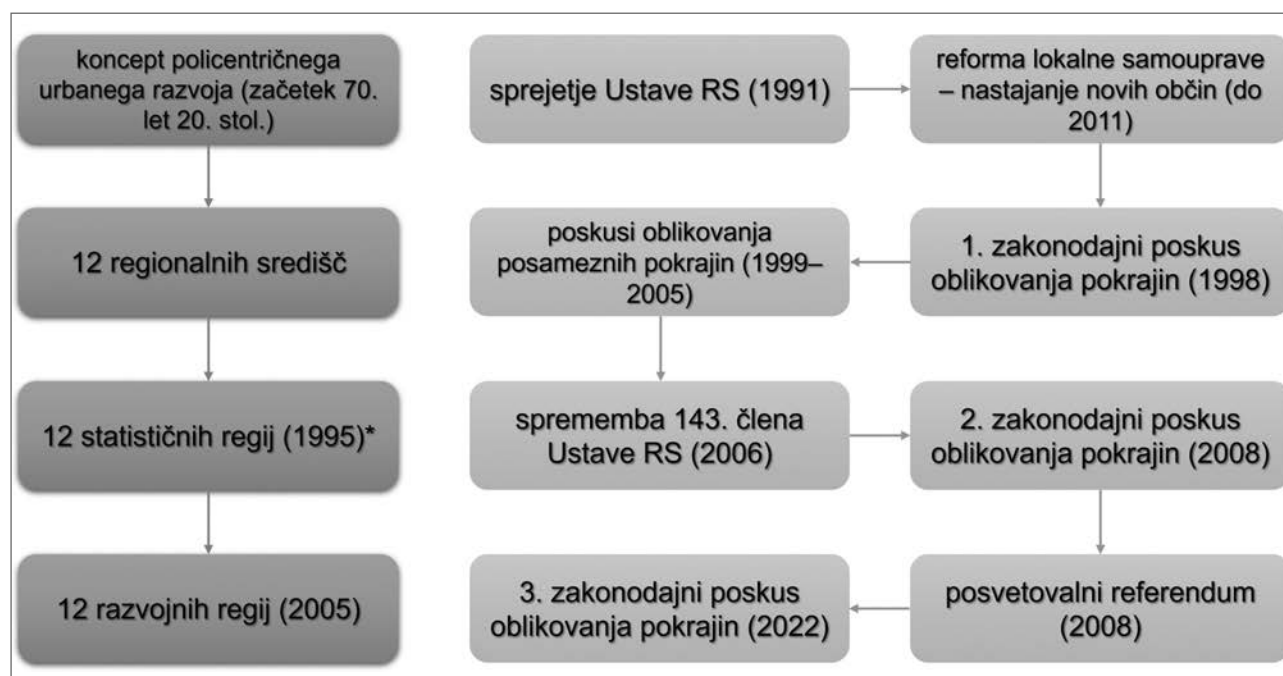
Zakonodajalec je regionalno načrtovanje uzakonil kot obvezno, in sicer v sklopu novega prostorskega akta (RPP), rok za sprejetje pa je 1. januar 2027. V okviru RPP naj bi se strateško načrtovali prostorski razvoj v območju urejanja ter tudi regionalni prostorski sistemi in zasnove najpomembnejših prostorskih ureditev. To pomeni, da občinski prostorski plan (OPP) ne bi bil več obvezen strateški prostorski plan, saj bo lahko v celoti nadomeščen z vsebino, ki bo v RPP, sami občinski prostorski akti pa bodo nujno skladni z RPP in temu tudi podrejeni (*Zakon o urejanju prostora*, ZUreP-3; Ur. l. RS, št. 199/21, 18/23, 78/23, 95/23, 23/24, 109/24, 25/25).

Regionalni in prostorski vidik se poskuša povezati tudi z odnosom med RRP in RPP. Tako bi postali RPP podlaga za pripravo RRP, kar pomeni, da bi morali biti sprejeti pred njimi oziroma sočasno (Ministrstvo za naravne vire in prostor, 2024).

Trenutna zakonska ureditev v *Zakonu o urejanju prostora* je glede območij veljavnosti RPP in pristojnosti za njihovo sprejemanje začasna ter bi bila ob oblikovanju pokrajin prilagojena njihovim teritorialnim in institucionalnim okvirom (Debevec, 2024). V vmesnem času je sicer določeno, da se RPP sprejemajo in veljajo za območje 12 razvojnih regij (*Zakon o urejanju prostora*, ZUreP-3; Ur. l. RS, št. 199/21, 18/23, 78/23, 95/23, 23/24, 109/24, 25/25).

4 Poskusi oblikovanja pokrajin kot druge ravni lokalne samouprave v Sloveniji

Pokrajine kot druga raven lokalne samouprave v Sloveniji (še) ne obstajajo. Pred pol stoletja je Slovenija uvedla koncept policentričnega urbanega razvoja za spodbujanje skladnega regionalnega razvoja, pri čemer je oblikovala 12 regionalnih središč kot gonilnih sil razvoja, na njihovi osnovi pa je nastalo 12 statističnih regij (Nared idr., 2019b). Pojem statistična regija se je v slovenski strokovni javnosti začel uporabljati po letu 1995, in sicer po obsežni reformi komunalnega sistema. Statistični urad Republike Slovenije (v nadaljevanju: SURS) je pred tem statistične podatke prikazoval na ravni občin, ker pa so bile te po letu 1994 s takratno reformo močno razdrobljene, se je vse bolj izkazovala potreba po prikazovanju podatkov na regionalni ravni. Že od 70. let prejšnjega stoletja so različne raziskovalne ustanove in občasno tudi takratni statistični urad občinske podatke za različne analize združevali v 12 funkcionalnih regij oziroma območij medobčinskega sodelovanja. Prvotno regionalno členitev, ki sta jo v 70. letih prejšnjega stoletja oblikovala

Opomba: * Od 70. let prejšnjega stoletja so različne raziskovalne ustanove in občasno tudi takratni statistični urad občinske podatke za analize združevali v 12 funkcionalnih regij oziroma območij medobčinskega sodelovanja. SURS je leta 1995 prevzel prvotno regionalno členitev, ki sta jo v 70. letih oblikovala Vrišer in Kokole, posamezne enote pa preimenoval v statistične regije (Haček in Kukovič, 2020).

Slika 1: Oblikovanje 12 razvojnih regij in predstavitev poteka poskusov oblikovanja pokrajin kot druge ravni lokalne samouprave v Sloveniji (vir: Čokert idr., 1999b; Šmidovnik, 2004; Brezovnik idr., 2020; Haček in Kukovič, 2020; Props, 2024; Ribičič, 2024; Statistični urad Republike Slovenije, 2025; *Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja* (ZSRR-1; Ur. l. RS, št. 93/05, 127/06 in 20/11); ilustracija: Robi Koščak)

Vrišer in Kokole na podlagi analize gravitacijskih območij, je leta 1995 prevzel SURS, posamezne enote pa preimenoval v statistične regije (Haček in Kukovič, 2020). S sprejetjem *Zakona o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja* (ZSRR-1; Ur. l. RS, št. 93/05, 127/06 in 20/11) iz leta 2005 je enota za izvajanje regionalne politike postala razvojna regija, in sicer je teh 12.

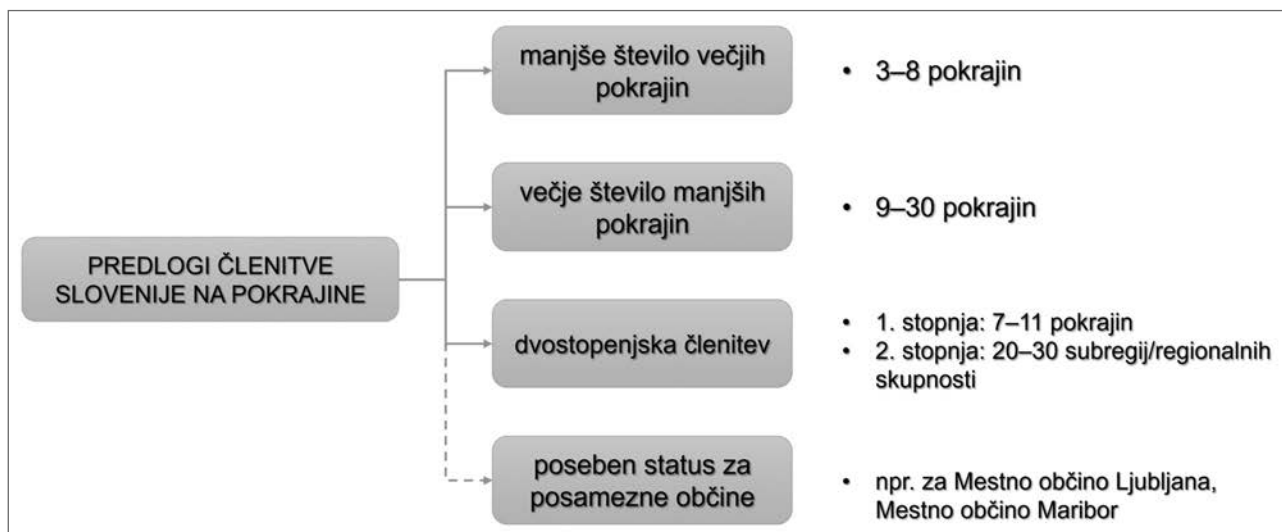
Z osamosvojitvijo Slovenije je bila sprejeta *Ustava Republike Slovenije*, ki je v 143. členu predvidevala oblikovanje pokrajin kot širših samoupravnih skupnosti (Čokert idr., 1999a; Šmidovnik, 2004). Pokrajine bi lahko tako nastale le kot oblika prostovoljnih skupnosti občin (Vlaj, 1999).

Ker na regionalni ravni ni bilo ustrezne pravne osebe, ki bi bila odgovorna za regionalne projekte, so odločanje za to prevzeli župani, kar pa je privedlo do lokalizacije regionalne politike (Nared, 2018, 2020). V 90. letih prejšnjega stoletja je imela Slovenija dve možnosti – ali bo oblikovanje pokrajin potekalo hkrati z vzpostavljanjem sistema lokalne samouprave ali pa bi pokrajine oblikovala po tem, ko bi se število občin že bolj ali manj ustalilo. Vendar pa je bilo pri tem pomembno tudi to, da je bilo v *Ustavi Republike Slovenije* in v *Zakonu o lokalni samoupravi* določeno, da je oblikovanje pokrajin vezano na

prostovoljni interes občin, kar pomeni, da so bile občine ob svojem nastanku v 90. letih in pozneje bolj zaposlene s tem, da so se navajale na svoj novi položaj in delo znotraj lokalne samouprave. Z novim načinom dela so se sicer soočale tudi že vzpostavljene občine (Gajšek, 1999).

Po osamosvojitvi Slovenije so potekali trije poskusi oblikovanja pokrajin, ki so vključevali formalno vloženo zakonodajo. Eden od teh je bil izveden leta 1998 (Props, 2024), kar je bilo pred spremembo *Ustave Republike Slovenije* leta 2006, ki je po novem določila, da se pokrajine oblikujejo z zakonom (Ribičič, 2024). Med letoma 1999 in 2005 je bilo nekaj poskusov oblikovanja posameznih pokrajin (Brezovnik idr., 2020), dva pa sta bila izvedena v letih 2008 in 2022. V sklopu zadnjega je prišlo celo do posvetovalnega referenduma o pokrajinah (Props, 2024).

Posamezne predloge členitve Slovenije na pokrajine lahko razvrstimo v tri skupine: 1. predlogi, v sklopu katerih bi se oblikovalo manjše število večjih pokrajin; 2. predlogi, v sklopu katerih bi se oblikovalo večje število manjših pokrajin, in 3. predlogi, ki predvidevajo dvostopenjsko členitev Slovenije (oblikovanje manjšega števila večjih pokrajin na prvi stopnji in večjega števila manjših subregij oziroma regionalnih skupnosti

Slika 2: Predlogi členitve Slovenije na pokrajine glede na število pokrajin (vir: Gajšek, 1995, 1999; Čokert, 1999; Čokert idr., 1999b; Gosar, 1999; Gulič, 1999; Plut, 1999, 2004, 2024; Ravbar, 1999; Vrišer, 1999a, 1999b; Drobne, 2020; Brezovnik idr., 2022; ilustracija: Robi Koščak)

na drugi). V sklopu tega je v nekaterih predlogih predviden poseben status za občine, največkrat za Mestno občino Ljubljana (v nadaljevanju: MOL) in Mestno občino Maribor (v nadaljevanju: MOM). Primer takega predloga je bil tudi zadnji poskus oblikovanja pokrajin v Sloveniji, v sklopu katerega je bil najprej oblikovan predlog 11 pokrajin in poseben status za MOL, nato 10 pokrajin s posebnim statusom za MOL in MOM, ob vstopu občin v ta proces pa je bil nato oblikovan predlog 15 pokrajin in poseben status ponovno le za MOL (N. P., 2019; Brezovnik idr., 2020, 2022).

Regionalni razvoj se je v kontekstu regionalne politike oblikoval in uveljavil po drugi svetovni vojni, njegov cilj pa je zmanjšanje regionalnih razlik, ki nastajajo kot posledica razvoja gospodarstva, zaradi katerih se nekateri deli Slovenije nadpovprečno razvijajo, nekateri pa zaostajajo. Vzroki za to izvirajo iz zgodovinskih, gospodarskih, prometnih in socialnih dejavnikov. Poleg razvojnih potencialov je ključna tudi institucionalna kakovost, saj le uvedba pokrajin ne zagotavlja skladnejšega regionalnega razvoja (Kavaš in Ravbar, 2021). Odpravljanje regionalnih razlik je tudi dolgotrajen, zahteven in drag proces brez hitrih rezultatov, zato je nujno stalno spremljanje in redno vrednotenje razvojne politike, da se prepoznajo gibanja, izzivi in nadaljnje smeri ukrepanja (Vrišer, 1999c).

Kušar (2021) ugotavlja, da je v 70. letih prejšnjega stoletja v Sloveniji prišlo do hitrega zmanjševanja medregionalnih razvojnih razlik. V obdobju 1982–1985 je nato razmerje med najbolj razvito statistično regijo – osrednjeslovensko – in najmanj razvito regijo – pomursko – stagniralo ($1 : 1,95 \pm 0,09$). Leta 1989 je vrednost tega razmerja in kazalnika precej upadla, naslednjega leta (1990) pa se je ponovno povečala. V 90. letih je v času tranzicije (gospodarske, socialne in politične)

prišlo do naraščanja medregionalnih razvojnih razlik, ta trend pa se je nadaljeval po letu 2000. V času svetovne finančne in gospodarske krize leta 2008 je prišlo do stagnacije procesa divergence med najbolj in najmanj razvito regijo, pri čemer je bila takrat najmanj razvita zasavska statistična regija. V obdobju 2011–2013 so manj razvite regije začele dohitevati razvitejša, saj so zadnje v času gospodarske krize bolj zaostajale. Leta 2018 je tako to razmerje znašalo $1 : 2,69$. Hkrati izstopa tudi podatek, da je leta 2019 BDP na prebivalca v osrednjeslovenski statistični regiji presegal slovensko povprečje za več kot 40 % (Bednaš idr., 2021).

Osnovna enota lokalne samouprave v Sloveniji so občine (Vlaj, 1999). Na občinski ravni deluje 212 občin, ki skrbijo za zadeve lokalnega pomena (Nared idr., 2019a). Med njimi jih ima 12 status mestne občine, kar jim določa tudi dodatne pristojnosti (Ministrstvo za javno upravo, 2023). Tako imamo na eni strani velike mestne občine in na drugi veliko zelo majhnih občin, na splošno pa so slovenske občine zelo razdrobljene (Ribičič, 2024).

Na osnovi 12 statističnih regij je v Sloveniji nastalo 12 razvojnih regij, ki so bile predvidene kot nov okvir za razvoj regionalnih inovacijskih sistemov in tudi kot ogrodje policentričnega sistema razvoja. Ob oblikovanju razvojnih regij se je pričakovalo, da bodo te postopoma prešle v pokrajinske strukture (Strmšnik, 2004). Pintar (2024) pri tem poudarja, da so se statistične regije v Sloveniji uveljavile kot regionalne entitete predvsem v času epidemije covid-19.

Ker v Sloveniji ni oblikovanih pokrajin kot širših ravni lokalne samouprave, so za regionalni razvoj odgovorne država in posamezne občine, z oblikovanjem pokrajin pa bi ta odgovornost

prešla v njihovo pristojnost (Haček in Kukovič, 2020). Kljub temu prihaja zaradi neobstoja institucionalizirane regionalne ravni pogosto do težav pri izvajanju nalog in pristojnosti na tej ravni. S temi težavami se srečujejo predvsem manjše občine zaradi omejenosti človeških in finančnih virov (Prebilič in Haček, 2012). Najmanjše občine v Sloveniji so prav tako na najmanj razvitih območjih v državi, na primer ob vzhodni in južni meji s Hrvaško ter ob meji z Madžarsko (Pintar, 2024).

V Sloveniji je medobčinsko sodelovanje ključno pri razdrobljenosti in majhnosti slovenskih občin ter tudi v sklopu razpršene poselitve prebivalcev. Manjšim občinam omogoča učinkovitejše in cenejše izvajanje javnih storitev z združevanjem kadrovskih, finančnih in organizacijskih virov, pogosto prek skupne organizacije javnih služb, ki v tem pogledu presegajo geografske meje občin (Ministrstvo za javno upravo, 2021).

Gajšek (1999) navaja, da bi morali biti za oblikovanje pokrajin v Sloveniji izpolnjeni ti pogoji:

- izražena politična volja v zakonodajni in izvršilni veji oblasti,
- s stališči sodne veje oblasti izražena zakonitost postopka,
- konsenz med strokami na tem področju glede števila, ravni in funkcije pokrajin,
- evidentiranje in analiza regionalizmov,
- obveščenost vseh prebivalcev Republike Slovenije in preglednost postopkov.

Plut (2004) kot najpomembnejše dejavnike oziroma razloge, ki so pripomogli k temu, da v Sloveniji ni prišlo do strokovnega in optimalnega izbora členitve Slovenije na pokrajine, navaja te:

- vplivi globalizacije: podpira oblikovanje večjih pokrajin zaradi njihovega potenciala za gospodarsko uspešnost, telekomunikacijske tehnologije zmanjšujejo potrebo po fizičnem prevozu, evropske povezave in čezmejno regionalno sodelovanje pa bodo vplivali na povečanje vpliva in gravitacijske privlačnosti obmejnih območij s strani večjih mest v sosesčini;
- vplivi sodobnega regionalizma – regionalna enakopravnost: podpira oblikovanje manjših pokrajin zaradi večje bližine upravnih storitev države prebivalcem regije; regionalna pripadnost temelji na fizičnogeografskih in družbenogeografskih značilnostih, zgodovinskih in kulturnih razlogih ter preteklih upravno-političnih členitvah, pomemben vidik v sklopu tega so še sodobni izzivi trajnostnega razvoja;
- geografska raznolikost Slovenije: velika geomorfološka razgibanost onemogoča oblikovanje velikih gravitacijskih regij; Slovenija je reliefno, podnebno in pedološko izjemno pestra, njena porečja pa so jasno definirana, zato je pokrajinska raba zelo raznolika, omrežje naselij pa razvejano.

Prebilič (2024) kot ključni razlog, zaradi katerega v Sloveniji še ni prišlo do regionalizacije oziroma oblikovanja druge ravni lokalne samouprave, navaja nepripravljenost političnih elit in odločevalcev na prenos pristojnosti na regionalno raven, saj bi to zmanjšalo moč »središča« ter oslabilo politični vpliv političnih strank in posameznikov. Pri vsakem poskusu regionalizacije je opazna podpora opozicijskih strank, ki vidijo v tem omejevanje moči oblasti, ko se ta razmerja spremenijo, pa prejšnji podporniki pogosto izgubijo interes za regionalizacijo.

5 Metode dela

Za celovito analizo potencialnih vplivov členitve Slovenije na pokrajine sta bila uporabljeni metodi vrednotenja vplivov in ocene. Izbrani so bili štirje predlogi: tri pokrajine (najmanjše število, zgodovinske dežele), osem pokrajin (najpogostejše podprt v strokovni literaturi), 15 pokrajin (predlog strokovne skupine državnega sveta v sklopu zadnjega poskusa oblikovanja pokrajin v Sloveniji) in 25 pokrajin (oblikovanje največjega števila pokrajin). Vplivi so bili vrednoteni in ocenjeni na podlagi 18 meril, oblikovanih po pregledu strateških dokumentov (na primer *Strategija razvoja Slovenije*, SPRS, RRP) in zakonodaje (*Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja*, *Zakon o urejanju prostora*). Merila so bila razvrščena v štiri skupine:

- strateški razvojni cilji: 1. skladnejši regionalni razvoj, 2. zmanjšanje regionalnih razlik, 3. dohitevanje evropskih regij, 4. boljše medregionalno in mednarodno sodelovanje, 5. intenzivnejši gospodarski razvoj in povečanje konkurenčnosti ter 6. izkoriščanje razvojnih potencialov in priložnosti;
- prostorski in okoljski vidiki: 7. racionalen in učinkovit prostorski razvoj, 8. izboljšana notranja prometna povezanost, 9. policentrični razvoj, 10. trajnostni razvoj ter 11. ohranjanje naravnega in kulturnega potenciala;
- kakovost življenja: 12. dvig kakovosti življenja in izboljšanje dostopa do storitev, 13. soočenje z demografskimi izzivi in ohranjanje poselitve ter 14. krepitev lokalne in regionalne prostorske identitete;
- upravljanje in participacija: 15. učinkovito upravljanje ter administrativna in finančna vzdržnost, 16. prožnost in odzivnost na spremembe in krizna obdobja, 17. pripravljenost na naravne in druge nesreče ter 18. participacija in večje vključevanje prebivalstva.

Vsi štirje izbrani predlogi členitve Slovenije na pokrajine so bili najprej ovrednoteni z uporabo metode vrednotenja vplivov z 18 izbranimi merili, pri čemer je bilo za vsakega od njih določeno, kakšen vpliv bi imel posamezen predlog na to merilo (pozitiven, nevtralen ali negativen). Pri tem so bili v pomoč tudi literatura in intervjuji, ki so bili opravljeni z različnimi strokovnjaki in »uporabniki« oziroma udeleženci, ki bi delovali

Preglednica 1: Primerjava štirih izbranih predlogov členitve Slovenije na pokrajine glede na njihov skupni vpliv po izbranih merilih

Izbrani predlog	Pozitiven vpliv	Nevtralen vpliv	Negativen vpliv
3 pokrajine	5	2	11
8 pokrajin	15	2	1
15 pokrajin	9	8	1
25 pokrajin	3	4	11

Vir: Koščak (2025)

Preglednica 2: Primerjava vrednotenja vplivov štirih izbranih predlogov členitve Slovenije na pokrajine glede na njihov vpliv po posameznih merilih

Merilo	3 pokrajine	8 pokrajin	15 pokrajin	25 pokrajin
skladnejši regionalni razvoj	–	+	0	0
zmanjšanje regionalnih razlik	–	+	0	0
dohitevanje evropskih regij	0	+	0	–
boljše medregionalno in mednarodno sodelovanje	0	+	+	–
intenzivnejši gospodarski razvoj in povečanje konkurenčnosti	+	+	+	–
izkoriščanje razvojnih potencialov in priložnosti	+	+	+	–
racionalen in učinkovit prostorski razvoj	+	+	0	–
izboljšana notranja prometna povezanost	+	+	0	–
policentrični razvoj	–	+	+	+
trajnostni razvoj	–	+	+	0
ohranjanje naravnega in kulturnega potenciala	–	+	+	0
dvig kakovosti življenja in izboljšanje dostopa do storitev	–	+	0	–
soočanje z demografskimi izzivi in ohranjanje poselitve	–	+	+	–
krepitev lokalne in regionalne prostorske identitete	–	–	+	+
učinkovito upravljanje ter administrativna in finančna vzdržnost	+	0	–	–
prožnost ter odzivnost na spremembe in krizna obdobja	–	+	0	–
pripravljenost na naravne in druge nesreče	–	+	0	–
participacija in večje vključevanje prebivalstva	–	0	+	+

Opomba: Znak + pomeni pozitiven vpliv, znak 0 pomeni nevtralen vpliv, znak – pomeni negativen vpliv.

Vir: Koščak (2025)

pri upravljanju prostora in spodbujanju regionalnega razvoja v kontekstu dodatne prostorske ravni upravljanja v Sloveniji. Nato se je z uporabo metode ekspertne ocene ocenilo, zakaj bi imel izbrani predlog pri posameznem merilu pozitiven,

nevtralen ali negativen vpliv. V zaključku je bila izvedena še primerjalna analiza vrednotenja vplivov izbranih predlogov členitve Slovenije na pokrajine.

6 Vrednotenje in ocenjevanje vplivov izbranih predlogov členitve Slovenije na pokrajine z izbranimi merili

Vrednotenje vplivov vseh štirih izbranih predlogov členitve Slovenije na pokrajine kot druge ravni lokalne samouprave je pokazalo precejšnje razlike v potencialnih vplivih posameznih predlogov glede na izbranih 18 meril. Izkazalo se je, da bi imel predlog z osmimi pokrajinami med vsemi izbranimi predlogi najbolj pozitiven vpliv, saj izkazuje ugodne učinke pri kar 15 merilih od skupno 18. Temu sledi predlog s 15 pokrajinami, ki izkazuje pozitiven vpliv pri polovici izbranih meril. Predloga z najmanjšim in največjim številom pokrajin bi imela pozitiven vpliv pri najmanjšem številu izbranih meril, hkrati pa tudi najbolj negativen vpliv med vsemi izbranimi predlogi, saj oba izkazujeta neugodne učinke kar pri 11 merilih. Preostala predloga bi imela negativen vpliv le pri enem merilu. Predlog s 15 pokrajinami bi imel nevtralen vpliv pri največ izbranih merilih, in sicer pri 8. Predlog s 25 pokrajinami bi imel tak vpliv pri štirih izbranih merilih, predloga s tremi in osmimi pokrajinami pa pri dveh.

Med izbranimi štirimi predlogi členitve Slovenije na pokrajine kot druge ravni lokalne samouprave v Sloveniji bi imel predlog treh pokrajin kot edini med izbranimi predlogi pozitiven vpliv le pri učinkovitem upravljanju ter administrativni in finančni vzdržnosti. Poleg tega bi bil edini, ki bi imel negativen vpliv v sklopu šestih izbranih meril: skladnejši regionalni razvoj, zmanjšanje regionalnih razlik, policentrični razvoj, trajnostni razvoj, ohranjanje naravnega in kulturnega potenciala ter participacija in večje vključevanje prebivalstva. Prav tako pri šestih izbranih merilih bi imel pozitiven vpliv le predlog z osmimi pokrajinami, in sicer pri teh: skladnejši regionalni razvoj, zmanjšanje regionalnih razlik, dohitevanje evropskih regij, dvig kakovosti življenja in izboljšanje dostopa do storitev, prožnost in odzivnost na spremembe in krizna obdobja ter pripravljenost na naravne in druge nesreče. Ta predlog bi imel negativen vpliv sicer le pri krepitvi lokalne in regionalne prostorske identitete, pri tem merilu pa bi imel negativen vpliv tudi predlog s tremi pokrajinami, medtem ko bi imela predloga, v sklopu katerih bi se oblikovalo večje število pokrajin, pri tem merilu bolj pozitiven vpliv. Predlog s 25 pokrajinami bi imel med vsemi štirimi izbranimi predlogi edini negativen vpliv pri teh merilih: dohitevanje evropskih regij, boljše medregionalno in mednarodno sodelovanje, intenzivnejši gospodarski razvoj in povečanje konkurenčnosti, izkoriščanje razvojnih potencialov in priložnosti, racionalen in učinkovit prostorski razvoj in izboljšana notranja prometna povezanost. Predloga členitve Slovenije na pokrajine, ki predvidevata oblikovanje najmanjšega in največjega števila pokrajin, bi imela v sklopu

soočnja z demografskimi izzivi in ohranjanja poselitve bolj negativen vpliv, druga dva predloga pa bolj pozitiven vpliv.

7 Sklep

V sklopu vrednotenja in ocenjevanja potencialnih vplivov izbranih predlogov členitve Slovenije na pokrajine sta bili uporabljeni metodi vrednotenja vplivov in ekspertne ocene. V ta namen so bili izbrani štirje različni predlogi členitve Slovenije na pokrajine, in sicer predlogi s tremi, osmimi, 15 in 25 pokrajinami. Predlogi so bili vrednoteni in ocenjeni z 18 merili, ki so bila izbrana s pomočjo pregleda različnih razvojnih in strateških dokumentov ter relevantne zakonodaje. Merila so bila nato razvrščena v štiri skupine: 1. strateški razvojni cilji, 2. prostorski in okoljski vidiki, 3. kakovost življenja ter 4. upravljanje in participacija. Za izbrane predloge se je najprej z metodo vrednotenja vplivov določilo, kakšen vpliv (pozitiven, nevtralen ali negativen vpliv) bi imeli pri posameznem merilu, v nadaljevanju pa je bilo z metodo ekspertne ocene ocenjeno, zakaj bi imel izbrani predlog pri posameznem merilu tak vpliv. Izbrani predlogi členitve Slovenije na pokrajine bi imeli zelo različne vplive. Predlog z osmimi pokrajinami izstopa kot tisti, ki bi imel pozitiven vpliv pri največ izbranih merilih, medtem ko predloga s tremi oziroma 25 pokrajinami izstopata po največ negativnih vplivih glede na izbrana merila. Izkazalo se je, da bi imel predlog s tremi pokrajinami pozitiven vpliv na učinkovito upravljanje ter administrativno in finančno vzdržnost, negativno pa bi vplival na skladnejši regionalni razvoj, zmanjšanje regionalnih razlik, policentrični razvoj ter participacijo in večje vključevanje prebivalstva. Predlog z osmimi pokrajinami bi imel edini pozitiven vpliv na skladnejši regionalni razvoj, zmanjšanje regionalnih razlik, dvig kakovosti življenja ter prožnost in odzivnost na spremembe in krizna obdobja, negativno pa bi vplival le na krepitev lokalne in regionalne prostorske identitete. Predlog s 15 pokrajinami izstopa po tem, da bi imel med vsemi izbranimi predlogi nevtralen vpliv pri največ merilih, sicer pa bi pozitivno vplival na participacijo in večje vključevanje prebivalstva, policentrični razvoj ter krepitev lokalne in regionalne prostorske identitete, negativno pa predvsem na učinkovito upravljanje ter administrativno in finančno vzdržnost. Predlog s 25 pokrajinami bi med drugim vplival negativno na dohitevanje evropskih regij, boljše medregionalno in mednarodno sodelovanje, intenzivnejši gospodarski razvoj in povečanje konkurenčnosti ter racionalen in učinkovit prostorski razvoj, pozitiven vpliv pa bi imel predvsem na krepitev lokalne in regionalne prostorske identitete ter participacijo in večje vključevanje prebivalstva.

V prihodnje bi bilo treba več pozornosti nameniti predstavitvi procesa oblikovanja pokrajin in njihovem vplivu na različna področja (na primer skladnejši regionalni razvoj, zmanjšanje

regionalnih razlik, trajnostni razvoj, racionalen in učinkovit prostorski razvoj, policentrični razvoj, dvig kakovosti življenja, učinkovito upravljanje, soočenje z demografskimi izzivi, pripravljenost na naravne in druge nesreče, večja participacija prebivalstva itd.). Na transparenten in razumljiv način, ki temelji na strokovnih argumentih, bi ga bilo treba predstaviti splošni javnosti in tudi občinam. Splošna javnost slabo pozna koncept oblikovanja pokrajin, občine pa imajo pri tem določena vprašanja in pomisleke (na primer, v katero pokrajino bodo vključene, zmanjšanje financiranja idr.). Pomembno vlogo ima pri tem tudi prostorska identiteta. Analize in strokovna mnenja ter mnenje splošne javnosti kažejo, da bi razdelitev na pokrajine pozitivno vplivala na regionalni razvoj v Sloveniji. Njihovi vplivi na regionalni razvoj in tudi na preostale vidike bi bili močno odvisni od njihovega števila. Na področju oblikovanja pokrajin kot druge ravni lokalne samouprave so še vedno odprta vprašanja predvsem glede njihovega števila, nalog, ki bi jih opravljale, in načina financiranja. Politika pri teh vprašanjih ni poenotena, pogosto pa je oblikovanju pokrajin naklonjena le formalno, ni pa dejanske politične volje in pripravljenosti za njihovo oblikovanje. Ker vse kaže, da se bo centralizem v Sloveniji krepil, regionalne razlike pa povečevale, in ker v bližnji prihodnosti ni mogoče pričakovati oblikovanja pokrajin kot druge ravni lokalne samouprave, bi bilo v vmesni fazi smiselno izhajati iz obstoječega stanja na regionalni ravni (spodbujanje medobčinskega sodelovanja predvsem na področju regionalnega razvoja in prostorskega načrtovanja ter krepitev 12 razvojnih regij in njihovih agencij), da bi se čim bolj približali najbolj uravnoteženemu in strokovno utemeljenemu predlogu členitve Slovenije na manjše število večjih pokrajin (na primer osem).

Robi Koščak, mag. geog.

Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana

E-pošta: rob.koscak@uir.si

Opomba

[1] Prispevek je nastal na podlagi magistrskega dela *Razvojna vloga pokrajin kot druge ravni lokalne samouprave v Sloveniji*, ki ga je avtor leta 2025 napisal in uspešno zagovarjal na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani pod mentorstvom izr. prof. dr. Simona Kušarja in somentorstvom prof. dr. Jerneja Zupančiča.

Viri in literatura

Bednaš, M., Bratuž Ferk, B., Čelebič, T., Fajč, L., Golob Šušterič, T., Hafner, M., idr. (2021): *Poročilo o razvoju 2021*. Ljubljana, Urad za makroekonomske analize in razvoj.

Brezovnik, B., Drobne, S., Holcman, B., Oplotnik, Ž. J., in Trpin, G. (ur.) (2020): *Pokrajine v Sloveniji: osnutki pokrajinske zakonodaje s pregledom pristojnosti pokrajin*. Ljubljana, Državni svet Republike Slovenije.

Brezovnik, B., Drobne, S., Holcman, B., Oplotnik, Ž. J., in Trpin, G. (ur.) (2022): *Pokrajine v Sloveniji: osnutki pokrajinske zakonodaje s pregledom pristojnosti pokrajin*. Ljubljana, Državni svet Republike Slovenije.

Briški, A. (1978): Pospeševanje skladnejšega regionalnega razvoja v SR Sloveniji. *Geografski vestnik*, 50, str. 127–139.

Čelan, Š. (2024): Brez določitve izvirnih nalog in pristojnosti ni poti do ustanovitve pokrajin. V: Ribičič, C., in Končan, D. (ur.): *Ustanavljanje pokrajin*, str. 143–149. Ljubljana, Inštitut za ustavno pravo.

Čokert, A. (1999): Evropska unija in regionalizacija. V: Vrišer, I. (ur.): *Pokrajine v Sloveniji*, str. 15–17. Ljubljana, Vlada Republike Slovenije, Služba za lokalno samoupravo.

Čokert, A., Gajšek, M., Gosar, L., Gulič, A., Plut, D., Ravbar, M., idr. (1999a): Izhodišča. V: Vrišer, I. (ur.): *Pokrajine v Sloveniji*, str. 7–8. Ljubljana, Vlada Republike Slovenije, Služba za lokalno samoupravo.

Čokert, A., Gajšek, M., Gosar, L., Gulič, A., Plut, D., Ravbar, M., idr. (1999b): Sklepi in predlogi. V: Vrišer, I. (ur.): *Pokrajine v Sloveniji*, str. 114–126. Ljubljana, Vlada Republike Slovenije, Služba za lokalno samoupravo.

Debevec, J. (2024): Regionalno prostorsko planiranje po ZureP-3: zamelek bodočega urejanja prostora na ravni pokrajin. *Odvetnik*, 114, str. 7–10.

Drobne, S. (2020): Funkcionalne regije kot podlaga za pokrajine v Sloveniji. V: Brezovnik, B., Holcman, B., in Trpin, G. (ur.): *Pokrajine v Sloveniji*, str. 111–144. Maribor, Inštitut za lokalno samoupravo.

Gajšek, M. (1995): *Regionalizacija in pomestnenje Slovenije*. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo.

Gajšek, M. (1999): Predlog členitve Slovenije na programske regije: raziskava o delitvi Slovenije na pokrajine. V: Vrišer, I. (ur.): *Pokrajine v Sloveniji*, str. 103–113. Ljubljana, Vlada Republike Slovenije, Služba za lokalno samoupravo.

Gosar, L. (1999): Kakšne regije potrebujemo? V: Vrišer, I. (ur.): *Pokrajine v Sloveniji*, str. 74–80. Ljubljana, Vlada Republike Slovenije, Služba za lokalno samoupravo.

Gulič, A. (1999): Predlog členitve Slovenije na pokrajine: socialnoprostorski vidiki. V: Vrišer, I. (ur.): *Pokrajine v Sloveniji*, str. 81–87. Ljubljana, Vlada Republike Slovenije, Služba za lokalno samoupravo.

Haček, M., in Kukovič, S. (2020): Slovenija, država pestrih regionalnih delitev. V: Brezovnik, B., Holcman, B., in Trpin, G. (ur.): *Pokrajine v Sloveniji*, str. 13–39. Maribor, Inštitut za lokalno samoupravo.

Kavaš, D. (2014): *Regionalna politika v Sloveniji po vključitvi v Evropsko unijo*. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta.

Kavaš, D., in Pečar, J. (2004): *Reforma »reform« nacionalne regionalne strukturne politike: raziskovalni projekt*. Ljubljana, Inštitut za ekonomska raziskovanja.

Kavaš, D., in Ravbar, M. (2021): Spodbujanje regionalnega razvoja v odsevu časa. V: Nared, J., Polajnar Horvat, K., in Razpotnik Visković, N. (ur.): *Regionalni razvoj včeraj, danes, jutri*, str. 13–24. Ljubljana, Založba ZRC.

Košćak, R. (2025): *Razvojna vloga pokrajin kot druge ravni lokalne samouprave v Sloveniji*. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Kukar, S. (1989): *Pospeševanje skladnejšega regionalnega razvoja v SR Sloveniji*. Ljubljana, Inštitut za ekonomska raziskovanja.

Kukar, S. (1997): Regionalna politika v Evropski uniji in Sloveniji. *IB revija: za strokovna in metodološka vprašanja gospodarskega, prostorskega in socialnega razvoja Slovenije*, 31(9–10–11), str. 57–67.

Kušar, S. (2005): Manj razvita območja kot element politike skladnejšega regionalnega razvoja v Sloveniji: pretekle izkušnje in prihodnji izzivi. *Dela*, 24, str. 113–124.

- Kušar, S. (2021): Razvojne razlike med regijami v Sloveniji po letu 1971. V: Nared, J., Polajnar Horvat, K., in Razpotnik Viskovič, N. (ur.): *Regionalni razvoj včeraj, danes, jutri*, str. 25–33. Ljubljana, Založba ZRC.
- Majcen, B., Kavaš, D., Bevc, M., Gulič, A., Praper, S., Plevnik, A., idr. (2000): *Priprava strokovnih podlag za strategijo regionalnega razvoja Slovenije*. Ljubljana, Inštitut za ekonomska raziskovanja.
- Ministrstvo za javno upravo (2021): *Naloge občin*. Dostopno na: <https://www.gov.si teme/naloge-obcin> (sneto 3. 5. 2025).
- Ministrstvo za javno upravo (2023): *Občine*. Dostopno na: <https://www.gov.si/podrocja/drzava-in-druzba/lokalna-samouprava-in-regionalni-razvoj/lokalna-samouprava/obcine> (sneto 3. 5. 2025).
- Ministrstvo za kohezijo in regionalni razvoj (2023a): *Razvojne regije*. Dostopno na: <https://www.gov.si teme/razvojne-regije> (sneto 18. 5. 2025).
- Ministrstvo za kohezijo in regionalni razvoj (2023b): *Regionalni razvoj*. Dostopno na: <https://www.gov.si/podrocja/drzava-in-druzba/lokalna-samouprava-in-regionalni-razvoj/regionalni-razvoj> (sneto 18. 5. 2025).
- Ministrstvo za kohezijo in regionalni razvoj (2025a): *Obmejna problemska območja*. Dostopno na: <https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/problemska-obmocja-in-obmocja-avtohtonih-narodnih-skupnosti/obmejna-problemska-obmocja> (sneto 18. 5. 2025).
- Ministrstvo za kohezijo in regionalni razvoj (2025b): *Spodbujanje regionalnega razvoja*. Dostopno na: <https://www.gov.si teme/spodbujanje-regionalnega-razvoja> (sneto 7. 6. 2025).
- Ministrstvo za naravne vire in prostor (2023): *Predstavitev Strategije prostorskega razvoja Slovenije 2050*. Dostopno na: <https://www.gov.si/novice/2023-06-29-predstavitev-strategije-prostorskega-razvoja-slovenije-2050> (sneto 5. 2. 2025).
- Ministrstvo za naravne vire in prostor (2024): *Urejanje prostora na regionalni ravni*. Dostopno na: <https://www.gov.si teme/urejanje-prostora-na-regionalni-ravni> (sneto 5. 2. 2025).
- N. P. (2019): *Posvet pri predsedniku: je nastopil čas za pokrajine v Sloveniji?* Dostopno na: <https://www.24ur.com/novice/slovenija/posvet-pri-predsedniku-je-nastopil-cas-za-pokrajine-v-sloveniji.html> (sneto 19. 6. 2025).
- Naprudnik, M. (2005): Regionalno in prostorsko planiranje ali regionalno-prostorsko planiranje. *Dela*, 24, str. 23–35.
- Naprudnik, M. (2016): Regionalno načrtovanje – včeraj, danes, jutri. *IB revija: za strokovna in metodološka vprašanja gospodarskega, prostorskega in socialnega razvoja Slovenije*, 50(2), str. 41–43.
- Nared, J. (2007): *Prostorski vplivi slovenske regionalne politike*. Ljubljana, Založba ZRC.
- Nared, J. (2018): Local self-government reforms in Slovenia: Discourse on centrality and peripherality. V: Pelc, S., in Koderman, M. (ur.): *Nature, tourism and ethnicity as drivers of (de)marginalization: Perspectives on geographical marginality*, str. 243–256. Cham, Springer.
- Nared, J. (2020): Regional development in Slovenia. V: Perko, D., Ciglič, R., in Zorn, M. (ur.): *The geography of Slovenia: Small but diverse*, str. 291–302. Cham, Springer Nature.
- Nared, J., Hudoklin, J., Hočevnar, I., Zavodnik Lamovšek, A., Drobne, S., Rozman, U., idr. (2018): *Projekt V6-1652: model povezovanja prostorskega in razvojnega načrtovanja na regionalni ravni v okviru ciljnega raziskovalnega programa »CRP 2016« v letu 2016 – končno poročilo*. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti.
- Nared, J., Hudoklin, J., Kavaš, D., in Zavodnik Lamovšek, A. (2019a): *Povezovanje prostorskega in razvojnega načrtovanja na regionalni ravni v Sloveniji*. Ljubljana, Založba ZRC.
- Nared, J., Plut, D., Ravbar, M., in Smrekar, A. (2019b): *Mnenje članov strokovne skupine s področja geografije k predlogu členitve Republike Slovenije na pokrajine*. Dostopno na: https://web.archive.org/web/20240330000518/https://www.pokrajine.si/wp-content/uploads/2019/10/Nared-et-al_lo%C4%8Deno-mnenje_1.10.2019.pdf (sneto 29. 11. 2024).
- Odlok o strategiji prostorskega razvoja Slovenije*. Uradni list Republike Slovenije, št. 76/04, 33/07, 61/17 in 199/21. Ljubljana.
- Pečar, J., in Farič, M. (2001): *Regionalni vidiki razvoja Slovenije s poudarkom na finančnih rezultatih poslovanja gospodarskih družb v letu 1999*. Ljubljana, Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.
- Perko, D. (1998): Regionalizacija Slovenije. *Acta geographica*, 38, str. 11–57.
- Pintar, E. M. (2024): Kakšne pokrajine potrebujemo? V: Ribičič, C., in Končan, D. (ur.): *Ustanavljanje pokrajin*, str. 133–142. Ljubljana, Inštitut za ustavno pravo.
- Plut, D. (1999): Zasnova členitve Slovenije na pokrajine s pomočjo trajnostno sonaravnih izhodišč. V: Vrišer, I. (ur.): *Pokrajine v Sloveniji*, str. 65–73. Ljubljana, Vlada Republike Slovenije, Služba za lokalno samoupravo.
- Plut, D. (2004): Načela, kriteriji in regionalizacija Slovenije z vidika členitve na pokrajine. V: Vlaj, S. (ur.): *Pokrajina: druga raven lokalne samouprave*, str. 21–35. Ljubljana, Inštitut za lokalno samoupravo pri Fakulteti za upravo.
- Plut, D. (2024): Kakšne in koliko pokrajin potrebujemo? V: Ribičič, C., in Končan, D. (ur.): *Ustanavljanje pokrajin*, str. 59–74. Ljubljana, Inštitut za ustavno pravo.
- Prebilič, V. (2024): Preboj k pokrajinam: pomen regionalizacije za decentralizacijo v Sloveniji. V: Ribičič, C., in Končan, D. (ur.): *Ustanavljanje pokrajin*, str. 157–161. Ljubljana, Inštitut za ustavno pravo.
- Prebilič, V., in Haček, M. (2012): Nekateri aktualni problemi slovenske lokalne samouprave. V: Bačlija, I. (ur.): *Lokalna demokracija IV: aktualni problemi slovenske lokalne samouprave*, str. 3–18. Maribor, Inštitut za lokalno samoupravo in javna naročila.
- Props, F. (2024): Izzivi slovenske regionalizacije. V: Ribičič, C., in Končan, D. (ur.): *Ustanavljanje pokrajin*, str. 21–24. Ljubljana, Inštitut za ustavno pravo.
- Prostorski informacijski sistem (2025): *Urejanje prostora na regionalni ravni*. Dostopno na: <https://pis.eprstor.gov.si/pis/zakonodaja-pojasnila-usmeritve/urejanje-prostora-na-regionalni-ravni> (sneto 10. 5. 2025).
- Ravbar, M. (1999): Oblikovanje pokrajin in njihova vloga pri regionalnem razvoju. V: Vrišer, I. (ur.): *Pokrajine v Sloveniji*, str. 96–102. Ljubljana, Vlada Republike Slovenije, Služba za lokalno samoupravo.
- Ravbar, M. (2016): Predgovor. *IB revija: za strokovna in metodološka vprašanja gospodarskega, prostorskega in socialnega razvoja Slovenije*, 50(2), str. 39–40.
- Resolucija o Strategiji prostorskega razvoja Slovenije 2050*. Uradni list Republike Slovenije, št. 72/23. Ljubljana.
- Ribičič, C. (2024): Ustanavljanje pokrajin. V: Ribičič, C., in Končan, D. (ur.): *Ustanavljanje pokrajin*, str. 25–44. Ljubljana, Inštitut za ustavno pravo.
- Sedlaček, J. (2009): Regionalne razlike v dravski banovini v tridesetih letih. V: Lazarevič, Ž., in Lorenčič, A. (ur.): *Podobe modernizacije: poglavja iz gospodarske in socialne modernizacije Slovenije v 19. in 20. stoletju*, str. 79–111. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.

Senčur, M. (2024): Pokrajine kot dejavnik decentralizacije oblasti ali zgolj podaljšana roka države? V: Ribičič, C., in Končan, D. (ur.): *Ustanavljanje pokrajin*, str. 151–156. Ljubljana, Inštitut za ustavno pravo.

Sklep o dodatnih začasnih ukrepih razvojne podpore za problemska območja z visoko brezposelnostjo. Uradni list Republike Slovenije, št. 36/16 in 64/16. Ljubljana.

Služba Vlade RS za lokalno samoupravo in regionalno politiko (2008): *Operativni program krepitve regionalnih razvojnih potencialov za obdobje 2007–2013*. Ljubljana, Služba Vlade RS za lokalno samoupravo in regionalno politiko.

Statistični urad Republike Slovenije (2025): *Pojasnila o teritorialnih spremembah občin*. Dostopno na: <https://www.stat.si/doc/reg/Pojasnila%20o%20teritorialnih%20spremembah%20ob%C4%8Din.doc> (sneto 15. 3. 2025).

Strmšnik, I. (2004): Pokrajine v Sloveniji in Evropska unija. V: Vlaj, S. (ur.): *Pokrajina: druga raven lokalne samouprave*, str. 135–146. Ljubljana, Inštitut za lokalno samoupravo pri Fakulteti za upravo.

Šmidovnik, J. (2004): Ustavna in zakonska zamisel pokrajine. V: Vlaj, S. (ur.): *Pokrajina: druga raven lokalne samouprave*, str. 11–19. Ljubljana, Inštitut za lokalno samoupravo pri Fakulteti za upravo.

Šooš, T., Lautar, K., Urbančič, H., Kobe Logonder, N., Kmet Zupančič, R., in Fajčič, L. (ur.) (2017): *Strategija razvoja Slovenije 2030*. Služba Vlade Republike Slovenije za razvoj in evropsko kohezijsko politiko.

Trpin, G., in Kovšca Pušenjak, I. (2020): Kaj je pokrajina? V: Brezovnik, B., Holcman, B., in Trpin, G. (ur.): *Pokrajine v Sloveniji*, str. 155–161. Maribor, Inštitut za lokalno samoupravo.

Ustava Republike Slovenije. Uradni list Republike Slovenije, št. 33/91-I, 42/97, 66/00, 24/03, 69/04, 69/04, 69/04, 68/06, 47/13, 47/13, 75/16 in 92/21. Ljubljana.

Velikonja, P. (2024): Izzivi decentralizacije v Sloveniji. V: Ribičič, C., in Končan, D. (ur.): *Ustanavljanje pokrajin*, str. 163–168. Ljubljana, Inštitut za ustavno pravo.

Vlaj, S. (1999): Normativna podlaga za uvedbo pokrajin. V: Vrišer, I. (ur.): *Pokrajine v Sloveniji*, str. 9–14. Ljubljana, Vlada Republike Slovenije, Služba za lokalno samoupravo.

Vlaj, S. (2004): Predgovor. V: Vlaj, S. (ur.): *Pokrajina: druga raven lokalne samouprave*, str. 7–9. Ljubljana, Inštitut za lokalno samoupravo pri Fakulteti za upravo.

Vrišer, I. (1999a): Deset ali petindvajset pokrajin v Sloveniji? V: Vrišer, I. (ur.): *Pokrajine v Sloveniji*, str. 90–95. Ljubljana, Vlada Republike Slovenije, Služba za lokalno samoupravo.

Vrišer, I. (1999b): Regionalizacija. V: Vrišer, I. (ur.): *Pokrajine v Sloveniji*, str. 38–63. Ljubljana, Vlada Republike Slovenije, Služba za lokalno samoupravo.

Vrišer, I. (1999c): Regionalni razvoj slovenskih pokrajin in občin. *IB revija: za strokovna in metodološka vprašanja gospodarskega, prostorskega in socialnega razvoja Slovenije*, 33(2/3), str. 47–67.

Zakon o razvojni podpori Pomurski regiji v obdobju 2010–2019. Uradni list Republike Slovenije, št. 87/09, 82/15 in 27/17. Ljubljana.

Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja. Uradni list Republike Slovenije, št. 83/03 in 93/05. Ljubljana.

Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja. Uradni list Republike Slovenije, št. 93/05, 127/06 in 20/11. Ljubljana.

Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja. Uradni list Republike Slovenije, št. 20/11, 57/12, 46/16 in 18/23. Ljubljana.

Zakon o urejanju prostora. Uradni list Republike Slovenije, št. 199/21, 18/23, 78/23, 95/23, 23/24, 109/24, 25/25. Ljubljana.

Boštjan KERBLER
 Robi KOŠČAK
 Tjaša KOLAR
 Jože SAMBT

Stanje in trendi na stanovanjskem področju v Sloveniji za pripravo nacionalnega stanovanjskega programa 2026–2036

Konec leta 2025 se izteka veljavnost *Resolucije o nacionalnem stanovanjskem programu 2015–2025*, zato se že pripravljajo izhodišča za nov nacionalni stanovanjski program za obdobje 2026–2036. Za njegovo oblikovanje je ključno temeljito poznavanje aktualnega stanja in razvojnih trendov na stanovanjskem področju v Sloveniji, saj bodo ti podlaga za določitev ciljev, ukrepov in prioritet za prihodnje desetletje. Zato so bila po naročilu Ministrstva za solidarno prihodnost pripravljena celovita analitična izhodišča, ki zajemajo stanje in trende na ključnih področjih, kot so demografija, gradbeništvo, stanovanja, kakovost življenja in stavbna zemljišča. V članku sta predstavljeni

analiza stanja in trendov na stanovanjskem področju v Sloveniji in ocena doseganja ciljnih vrednosti kazalnikov, ki so opredeljeni v ReNSP15–25. Prav tako je na podlagi demografskih projekcij predstavljena ocena gibanja potreb po stanovanjih v prihodnje.

Ključne besede: demografija, gradbeništvo, stanovanja, kakovost življenja, stavbna zemljišča, kazalniki, demografske projekcije, nacionalni stanovanjski program

1 Uvod

V *Resoluciji o nacionalnem stanovanjskem programu 2015–2025* (v nadaljevanju: ReNSP15–25) je zapisano, da nacionalni stanovanjski program oblikuje aktivno stanovanjsko politiko, ki omogoča državi doseganje ciljev, zastavljenih v razvojnih, prostorskih in socialnih razvojnih programih. Prav tako prispeva k ureditvi razmer na stanovanjskem področju in dolgoročnemu zagotavljanju kakovosti bivanja za vse prebivalce (*Resolucija o nacionalnem stanovanjskem programu 2015–2025*, Ur. l. RS, št. 92/2015). Veljavnost ReNSP15–25 se bo iztekla konec leta 2025, zato mora pristojno ministrstvo pripraviti nov nacionalni stanovanjski program za obdobje 2026–2036. Ker mora za to poznati stanje in trende na stanovanjskem področju v Sloveniji, smo na Urbanističnem inštitutu Republike Slovenije v okviru projekta *Poročilo o stanju na stanovanjskem področju za namene priprave nacionalnega stanovanjskega programa 2026–2036* pripravili analizo stanja in trendov na stanovanjskem področju v Sloveniji in oceno doseganja ciljnih vrednosti

kazalnikov, ki so opredeljeni v ReNSP15–25. Oceno gibanja potreb po stanovanjih v prihodnje so na podlagi demografskih projekcij pripravili na Centru poslovne odličnosti Ekonomske fakultete.

Stanje je predstavljeno za zadnje leto, za katero so bili razpoložljivi podatki, trendi pa od leta 2015, torej od začetka veljavnosti trenutnega nacionalnega stanovanjskega programa. Podatke smo pridobili iz različnih virov, predvsem pri Statističnem uradu Republike Slovenije (v nadaljevanju: SURS), Geodetski upravi Republike Slovenije, Eurostatu ter Ministrstvu za naravne vire in prostor (v nadaljevanju: MNVP). Nekateri podatki so javno dostopni, veliko pa jih ni, zato so bili pripravljani po naročilu. Podatki so predstavljeni za pet področij, in sicer za demografijo, gradbeništvo, stanovanja, kakovost življenja in stavbna zemljišča. V poročilu so rezultati predstavljeni posebej za ta področja in posebej za različne

prostorske ravni – za Slovenijo, statistične regije in izbrane mestne občine (Celje, Koper, Kranj, Ljubljana, Maribor, Murska Sobota, Nova Gorica, Novo mesto, Slovenj Gradec in Velenje). Končno poročilo obsega pet publikacij in skupno skoraj 400 strani besedila, grafikonov, slik in preglednic ter še dodatnih skoraj 1.000 strani prilog, zato so v članku predstavljene le najpomembnejše ugotovitve.

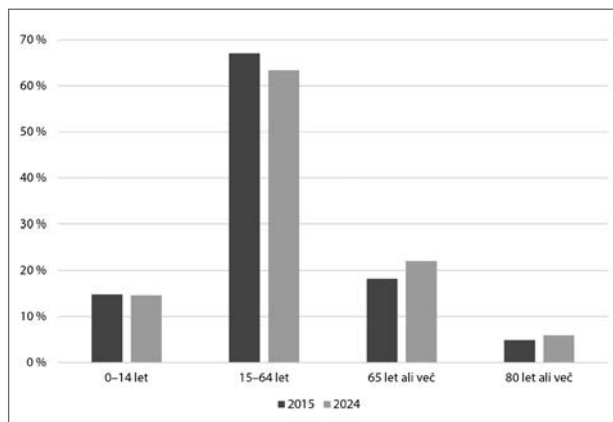
2 Rezultati

2.1 Stanje in trendi na stanovanjskem področju

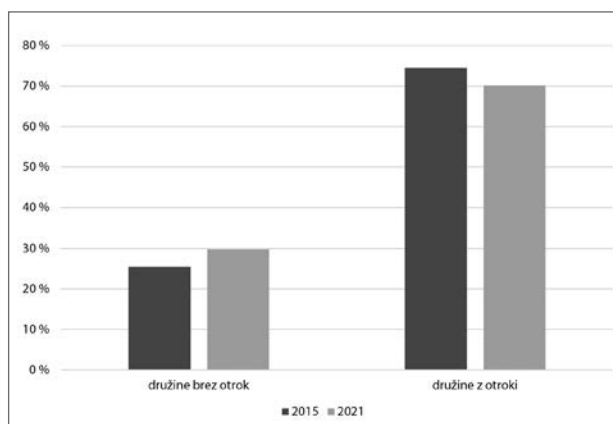
2.1.1 Demografija

Prebivalstvo Slovenije se povečuje in hkrati tudi stara, saj se večja delež starejših, deleža mladih in delovno aktivnih prebivalcev pa se zmanjšujeta. Delež starejših je že bistveno večji od deleža mladih. Leta 2015 je delež starejših znašal 18,2 %, leta 2024 pa že 22 %. Mladih je bilo leta 2024 14,6 %. Za primerjavo – delež najstarejših prebivalcev, torej starih 80 let in več, je bil tega leta skoraj 6-odstoten (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

Delež starejših se je v obdobju 2015–2024 povečal v vseh statističnih regijah, pri čemer so najbolj izstopale pomurska, goriška, koroška in zasavska. Največji je v pomurski statistični regiji in občini Murska Sobota med izbranimi občinami. Največji delež starega prebivalstva, torej tistih, ki so stari 80 let in več, pa imata goriška statistična regija in Nova Gorica med izbranimi občinami. Največji delež mladega prebivalstva imata statistična regija jugovzhodna Slovenija in občina Novo mesto, največ delovno sposobnega prebivalstva pa osrednjeslovenska statistična regija in občina Ljubljana. Povečevanje deleža starejših ter zmanjševanje deleža mladih in delovno sposobnih se izraža tudi v povprečni starosti prebivalcev in indeksu staranja, ki se v Sloveniji hitro povečujeta. V povprečju je bilo prebivalstvo leta 2024 staro 44,3 leta, kar pomeni, da se je v povprečju v slabih desetih letih postaralo skoraj za dve leti. Najstarejši so prebivalci pomurske statistične regije (46,8 leta), med izbranimi občinami pa prebivalci občine Murska Sobota (47,8 leta). Najmlajše je prebivalstvo osrednjeslovenske statistične regije (42,6 leta) in jugovzhodne Slovenije (43,3 leta), ki sta bili edini s povprečno starostjo pod slovenskim povprečjem. Med izbranimi občinami so bile take Novo mesto, Ljubljana, Kranj in Velenje. Še bolj kot povprečna starost se je povečal indeks staranja, in sicer s 122,7 leta 2015 na 150,4 leta 2024, kar je 22,6 %. Največji je bil v pomurski statistični regiji (197,3), med izbranimi občinami pa v občini Murska Sobota (226,9). Povečuje se tudi koeficient starostne odvisnosti, najbolj koeficient starostne odvisnosti starih. Tudi v tem primeru je najvišjo vrednost dosegla pomurska statistična regija, med

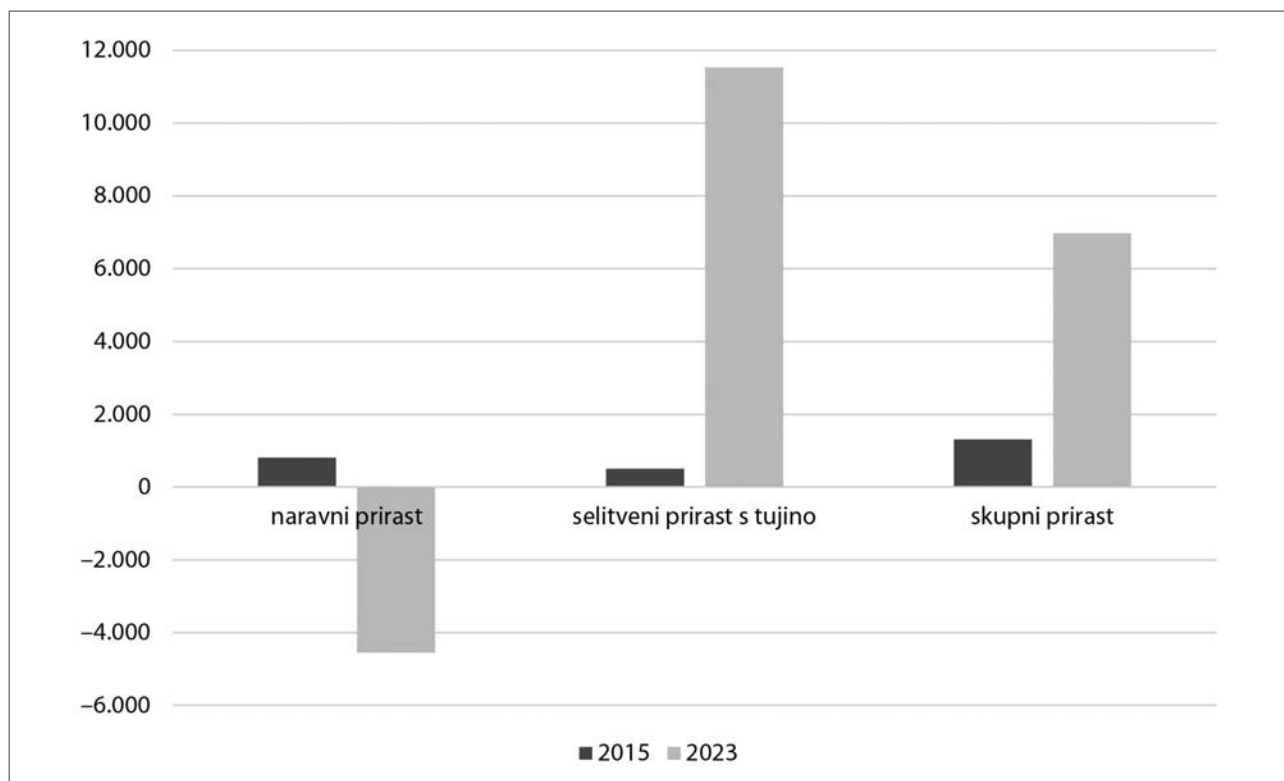
Slika 1: Deleži prebivalcev po starostnih skupinah v Sloveniji v letih 2015 in 2024 (vir: SURS, 2024)

Slika 2: Deleži družin glede na otroke v Sloveniji med letoma 2015 in 2021 (vir: SURS, 2024)

izbranimi občinami pa občina Murska Sobota, v kateri je na 100 delovno sposobnih že več kot 45 starejših, kar pomeni, da bosta kmalu že skoraj dva aktivna prebivalca na enega starejšega občana (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

V Sloveniji se povečuje število **družin**, vendar tistih brez otrok, medtem ko se število družin z otroki zmanjšuje. Število družin brez otrok se je tako med letoma 2015 in 2021, torej samo v šestih letih, povečalo za 19,1 %. Leta 2021 jih je bilo skoraj 30 %. Število takih družin se je povečalo v vseh statističnih regijah, najbolj v koroški, pomurski in zasavski. Največji delež takih družin je torej v vzhodnem delu države, najmanjši pa v osrednjem delu – v osrednjeslovenski in gorenjski statistični regiji ter statistični regiji jugovzhodna Slovenija. Pri izbranih občinah je stanje podobno – največji delež družin brez otrok je v občini Slovenj Gradec (33,4 %), najmanjši pa v občini Kranj (27,8 %). Število vseh družin se je v obdobju 2015–2021 najbolj povečalo v občini Koper, ki pa je bila tudi edina med izbranimi občinami, v kateri se je povečalo število družin z otroki, in sicer za 1,4 %. Število družin z otroki je namreč v

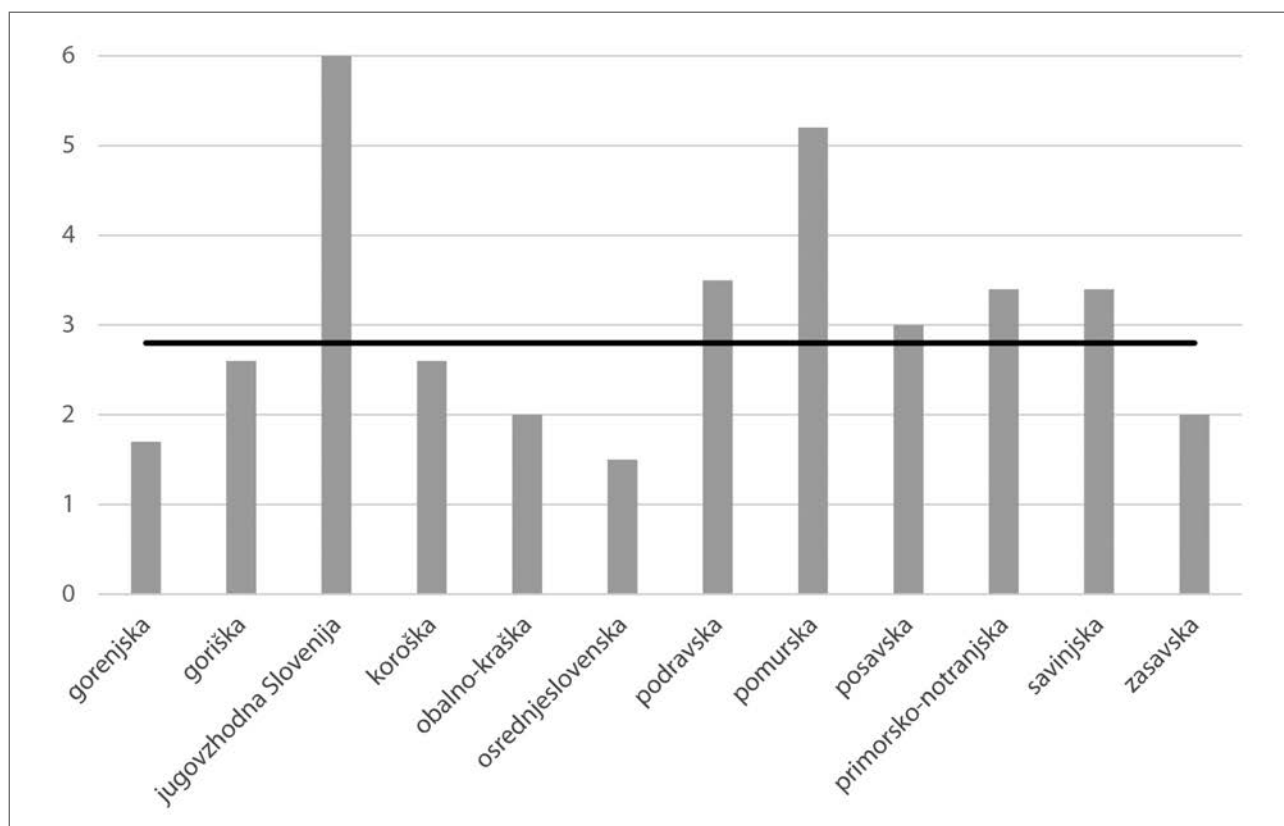
Slika 3: Naravni prirast, selitveni prirast s tujino in skupni prirast v Sloveniji v letih 2015 in 2023 (vir: SURS, 2024)

Sloveniji v tem obdobju stalno upadalo. Zmanjšuje se tudi povprečno število otrok v vseh družinah, saj je leta 2015 znašalo 1,16 otroka, leta 2021 pa 1,10 otroka. Povprečno število otrok v družinah z otroki pa ostaja enako, saj je v celotnem obdobju znašalo 1,56 otroka. Povprečno število otrok v vseh družinah se je zmanjševalo v vseh statističnih regijah, najbolj v koroški in pomurski. V okviru družin z otroki sta imeli leta 2021 največje povprečno število otrok gorenjska statistična regija in statistična regija jugovzhodna Slovenija, med izbranimi občinami pa občina Novo mesto (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

V obdobju 2015–2021 je število **gospodinjstev** nenehno naraščalo, tako na ravni celotne Slovenije kot tudi v vseh statističnih regijah in izbranih občinah. V šestih letih se je njihovo število povečalo za 4,8 %. Vendar pa se je povprečna velikost gospodinjstva zmanjšala in je leta 2021 znašala 2,4 člana. Najbolj se je zmanjšala v koroški in podravski statistični regiji, ki imata v gospodinjstvih tudi najmanj članov, in sicer 2,3. Med izbranimi občinami ima najmanj članov občina Maribor, in sicer le 2. V tej občini se je povprečna velikost gospodinjstva tudi najbolj zmanjšala. Glede na tip gospodinjstva je največ veččlanskih enodružinskih gospodinjstev, saj jih je nekaj več kot polovica. Sledijo enočlanska gospodinjstva, ki jih je dobra tretjina. Med prebivalci, starimi 65 let in več, je enočlanskih gospodinjstev 26,4 %. V proučevanem obdobju se je število enočlanskih gospodinjstev povečalo v vseh statističnih regijah in vseh izbranih občinah. Največji delež takih gospodinjstev

imata osrednjeslovenska in podravska statistična regija, med izbranimi občinami pa občina Maribor in Ljubljana. V vseh statističnih regijah in izbranih občinah se je povečalo tudi število enočlanskih gospodinjstev, v katerih so starejši člani. Največji delež takih gospodinjstev ima zasavska statistična regija, med izbranimi občinami pa občina Maribor. Veččlanskih nedružinskih gospodinjstev, torej gospodinjstev, ki jih sestavlja več oseb, ki niso člani iste družine, vendar bivajo skupaj, je bilo leta 2021 sicer le 2,5 %, vendar se njihov delež povečuje (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

Leta 2015 je bil naravni **prirast** še pozitiven, leta 2023 pa je bila razlika med številom živorojenih otrok in številom umrlih v Sloveniji negativna in je znašala že –2,1 osebe na 1.000 prebivalcev. Kljub temu je bil zaradi pozitivnega selitvenega prirasta s tujino, ki je znašal 5,4 osebe na 1.000 prebivalcev, pozitiven tudi skupni prirast. Ta je znašal 3,3 osebe na 1.000 prebivalcev in je bil več kot 5-krat višji kot leta 2015. Leta 2023 je bil naravni prirast v vseh statističnih regijah negativen. Največji je bil v osrednjeslovenski statistični regiji (–0,5 osebe na 1.000 prebivalcev), najmanjši pa v pomurski (–5,4 osebe na 1.000 prebivalcev). Nasprotno pa je bil selitveni prirast s tujino v proučevanem letu v vseh statističnih regijah pozitiven. Preračunano na 1.000 prebivalcev je imela največji selitveni prirast s tujino primorsko-notranjska statistična regija, ki pa je imela tudi največji skupni selitveni prirast na 1.000 prebivalcev (10,1 osebe na 1.000 prebivalcev). Kljub temu ima osrednjeslovenska

Slika 4: Število izdanih gradbenih dovoljenj na 1.000 prebivalcev po statističnih regijah leta 2023 (vodoravna črta prikazuje slovensko povprečje) (vir: SURS, 2024)

statistična regija vseeno največji skupni prirast. V absolutnem smislu je leta 2023 znašal skoraj 4.000 oseb, v preračunu na 1.000 prebivalcev pa 7 oseb. Najmanjši in obenem tudi negativen skupni prirast na 1.000 prebivalcev ima pomurska statistična regija. Čeprav je za Slovenijo in vse statistične regije značilno, da imajo negativen naravni prirast, je bil ta leta 2023 v dveh izbranih občinah pozitiven, in sicer v občini Kranj (3) in Velenje (64). Najmanjši naravni prirast, preračunan na 1.000 prebivalcev, pa je imela občina Murska Sobota (–6,5). Skupni selitveni prirast, preračunan na 1.000 prebivalcev, je bil največji v občini Celje (12,1), medtem ko je bil v občini Kranj celo negativen (–0,5). Prav tako je imela občina Celje tudi največji skupni prirast na 1.000 prebivalcev (10,2), medtem ko je bil negativen v občinah Murska Sobota, Nova Gorica in Kranj (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

Prebivalci statističnih regij se najpogosteje selijo v sosednje statistične regije. Najpomembnejša statistična regija priselitve je osrednjeslovenska, saj se vanjo v največjih deležih priseljujejo iz vseh statističnih regij. Največji delež odselitve v to statistično regijo je leta 2023 beležila gorenjska (64,4 %). Za koroško statistično regijo pa je značilno, da se vanjo iz drugih statističnih regij odseljuje najmanjši delež ljudi, hkrati pa se tudi najmanjši delež ljudi odseljuje iz koroške statistične regije v druge (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

2.1.2 Gradbeništvo

V Sloveniji se **gradbena dejavnost** povečuje. Leta 2015 je bilo izdanega 2,4 gradbenega dovoljenja na 1.000 prebivalcev, leta 2023 pa 2,8. Po zadnjih podatkih, ki so iz leta 2023, je bilo v gradnji 14.130 stanovanj, od tega jih ima osrednjeslovenska statistična regija v gradnji 27,1 %, občina Ljubljana pa 12,1 %. V Sloveniji je bilo omenjenega leta dokončanih 4.919 stanovanj oziroma tretjina teh, ki so bila v gradnji. To pomeni, da smo zgradili 2,3 stanovanja na 1.000 prebivalcev. Število izdanih gradbenih dovoljenj na 1.000 prebivalcev se je najbolj povečalo v obalno-kraški in osrednjeslovenski statistični regiji, kljub temu pa ima slednja izdanih najmanj (1,5) gradbenih dovoljenj na 1.000 prebivalcev. Največ gradbenih dovoljenj je izdanih v statistični regiji jugovzhodna Slovenija (6 na 1.000 prebivalcev) in v pomurski statistični regiji (5,2 na 1.000 prebivalcev). Poleg tega sta imeli ti tudi največje število dokončanih stanovanj na 1.000 prebivalcev (3,8 na 1.000 prebivalcev). Med izbranimi občinami ima največ gradbenih dovoljenj na 1.000 prebivalcev izdanih občina Novo mesto (3,7 na 1.000 prebivalcev), ki ima tudi največ dokončanih stanovanj na 1.000 prebivalcev (7,4). Najmanj izdanih gradbenih dovoljenj na 1.000 prebivalcev je imela občina Ljubljana (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

V Sloveniji se najpogosteje gradijo velika in prostorna stanovanja. V obdobju 2015–2023 je bilo vsako leto dokončanih največ pet- in večsobnih stanovanj. Leta 2023 je bilo takih stanovanj 35,8 % od vseh dokončanih stanovanj. Prav tako je bilo vsako leto dokončanih najmanj enosobnih stanovanj. Glede na leto 2015 se je leta 2023 povprečna površina dokončanih stanovanj sicer zmanjšala, vendar je še vedno znašala 121 m². Zmanjšala se je v vseh statističnih regijah, razen v posavski, v kateri se je povečala za 29 %. Ta regija je imela leta 2023 tudi največjo povprečno površino dokončanih stanovanj, ki je znašala 169 m². Povprečna površina dokončanih stanovanj se je v proučevanem obdobju povečala le v občinah Nova Gorica (za 20,2 %) in Celje (za 4,7 %). Ti sta imeli leta 2023 tudi eno največjih povprečnih površin dokončanih stanovanj (155 m²), največja pa je bila v Mariboru (168 m²). Večina dokončanih stanovanj je novogradenj, in sicer v enostanovanjskih in večstanovanjskih stavbah, pri čemer se število novogradenj povečuje. Ne glede na to, ali so bili investitorji dokončanih stanovanj pravne ali fizične osebe, je bilo leta 2023 največ dokončanih stanovanj novogradenj, in sicer 91 %, 3,3 % jih je bilo dokončanih s povečavo, 5,8 % pa s spremembo namembnosti. Pravne osebe so dokončale več novogradenj (93,7 %) kot fizične (88,3 %) (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

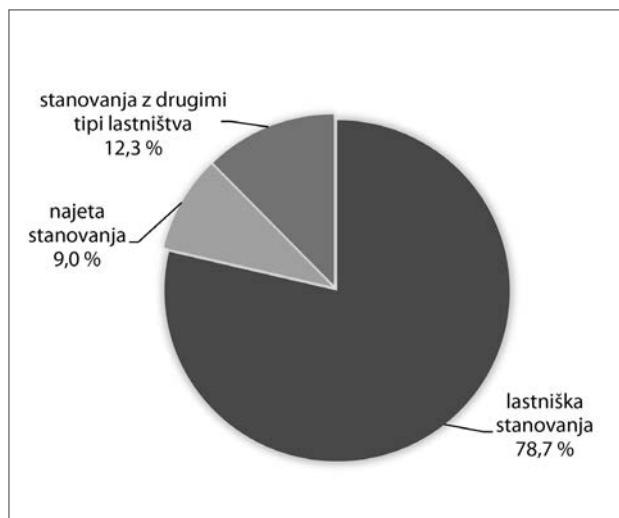
Leta 2023 je glede na leto 2015 skupno število **prodanih stanovanjskih nepremičnin** upadlo za 14,4 %. Leta 2023 je bilo v državi prodanih 10.300 stanovanjskih nepremičnin, od tega 91,9 % rabljenih in 8,1 % novih. Srednja cena (oziroma mediana) stanovanj je leta 2024 znašala 2.920 evrov/m² in se je glede na leto 2015 podvojila. Srednja cena (mediana) hiš je znašala 165.000 evrov in se je v proučevanem obdobju povečala za več kot polovico. SURS ne prikazuje podatkov o številu in vrednosti prodaj ter ceni stanovanjskih nepremičnin na ravni statističnih regij in občin. V sklopu tega smo za izračun indeksov cen stanovanjskih nepremičnin uporabili podatke iz *Poročila o slovenskem trgu nepremičnin*, ki jih pripravlja Geodetska uprava Republike Slovenije, vendar pa so ti od leta 2019 preračunani na t. i. tržna analitična območja, ki več niso primerljiva s statističnimi regijami ali občinami. Za to področje objavlja nekaj podatkov tudi Eurostat, in sicer podatke o povprečni ceni za nakup stanovanja in hiše, ki se za Slovenijo za občini Ljubljana in Maribor zbirajo v okviru projekta *Urban Audit*. V občini Ljubljana je leta 2022 povprečna cena za nakup stanovanja znašala 3.832 evrov/m², v občini Maribor pa je bila skoraj za polovico nižja, in sicer 2.029 evrov/m². Za nakup hiše je bilo treba v občini Ljubljana v povprečju odšteti 2.645 evrov/m², v občini Maribor pa 1.577 evrov/m². Povečuje se število prodanih zemljišč za gradnjo stanovanjskih in drugih stavb. Leta 2024 je bilo prodanih 4.440 takih zemljišč – glede na leto 2015 se je število prodaj povečalo za 15,5 % (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

2.1.3 Stanovanja

Leta 2021 je bilo v Sloveniji 864.323 **stanovanj**, od tega približno četrtina v osrednjeslovenski statistični regiji, v občini Ljubljana pa 15 %. Slabih 81 % stanovanj v Sloveniji je naseljenih, dobrih 19 % pa nenaseljenih. Število naseljenih stanovanj se je v obdobju 2015–2021 povečalo za 3,6 %, število nenaseljenih pa se je na državni ravni sicer zmanjšalo za 3,1 %, vendar se je v nekaterih statističnih regijah in izbranih občinah povečalo. Njihovo število se je najbolj povečalo v pomurski statistični regiji (1,7 %) in v občini Slovenj Gradec (2,5 %). Približno petina vseh stanovanj je bila zgrajena v sedemdesetih letih, vendar je tudi prav toliko starejših stanovanj, zgrajenih do konca druge svetovne vojne. Stanovanja, zgrajenih v zadnjem desetletju, je 4,2 %. Največji delež jih je v stanovanjskem fondu osrednjeslovenske statistične regije (5,2 %) in občine Velenje (5,7 %). Več kot polovica stanovanj (54,1 %) je v enostanovanjskih stavbah. Delež takih stanovanj je največji v posavski statistični regiji, in sicer jih je tri četrtine, med izbranimi občinami pa v občini Slovenj Gradec, in sicer dobrih 60 %. V tri- ali večstanovanjskih stavbah je več kot tretjina (36,6 %) stanovanj. Največji delež jih je v osrednjeslovenski statistični regiji (51,4 %) oziroma v občini Ljubljana (70,9 %). Število stanovanj z uporabnimi površinami do 80 m² se zmanjšuje, z večanjem uporabne površine pa se njihovo število povečuje. Najbolj se je povečalo število stanovanj s 150 m² in več uporabne površine, in sicer za 21,8 %. Največ takih stanovanj imata koroška statistična regija (11,6 %) in občina Slovenj Gradec (14,1 %) (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

Večina naseljenih stanovanj je **lastniška**. Takih je več kot tri četrtine od vseh naseljenih stanovanj, njihovo število pa se je v proučevanem obdobju rahlo povečalo. Največji delež lastniških stanovanj ima pomurska statistična regija (86,6 %), njihovo število pa se je najbolj povečalo v statistični regiji jugovzhodna Slovenija (2,4 %) ter v posavski (1,6 %) in koroški statistični regiji (1,3 %). Med izbranimi občinami ima največji delež naseljenih lastniških stanovanj občina Slovenj Gradec (80,9 %), največje povečanje števila teh stanovanj pa je značilno za občine Koper (1,5 %), Slovenj Gradec (0,9 %) in Novo mesto (0,2 %) (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

V Sloveniji je 9 % naseljenih stanovanj **najetih**, v proučevanem obdobju pa se je njihovo število povečalo za 14,3 %. Med naseljenimi stanovanji ima največji delež najetih stanovanj zasavska statistična regija (19,4 %), njihovo število se je v proučevanem obdobju najbolj povečalo v osrednjeslovenski (25,7 %) in obalno-kraški statistični regiji (22,8 %) ter statistični regiji jugovzhodna Slovenija (22,7 %). Med izbranimi občinami je največji delež naseljenih najetih stanovanj v občini Celje, njihovo število pa se je v proučevanem obdobju najbolj povečalo v občinah Novo mesto (34 %), Ljubljana (26,6 %) in Kranj

Slika 5: Deleži naseljenih stanovanj po tipu lastništva v Sloveniji leta 2021 (vir: SURS, 2024)

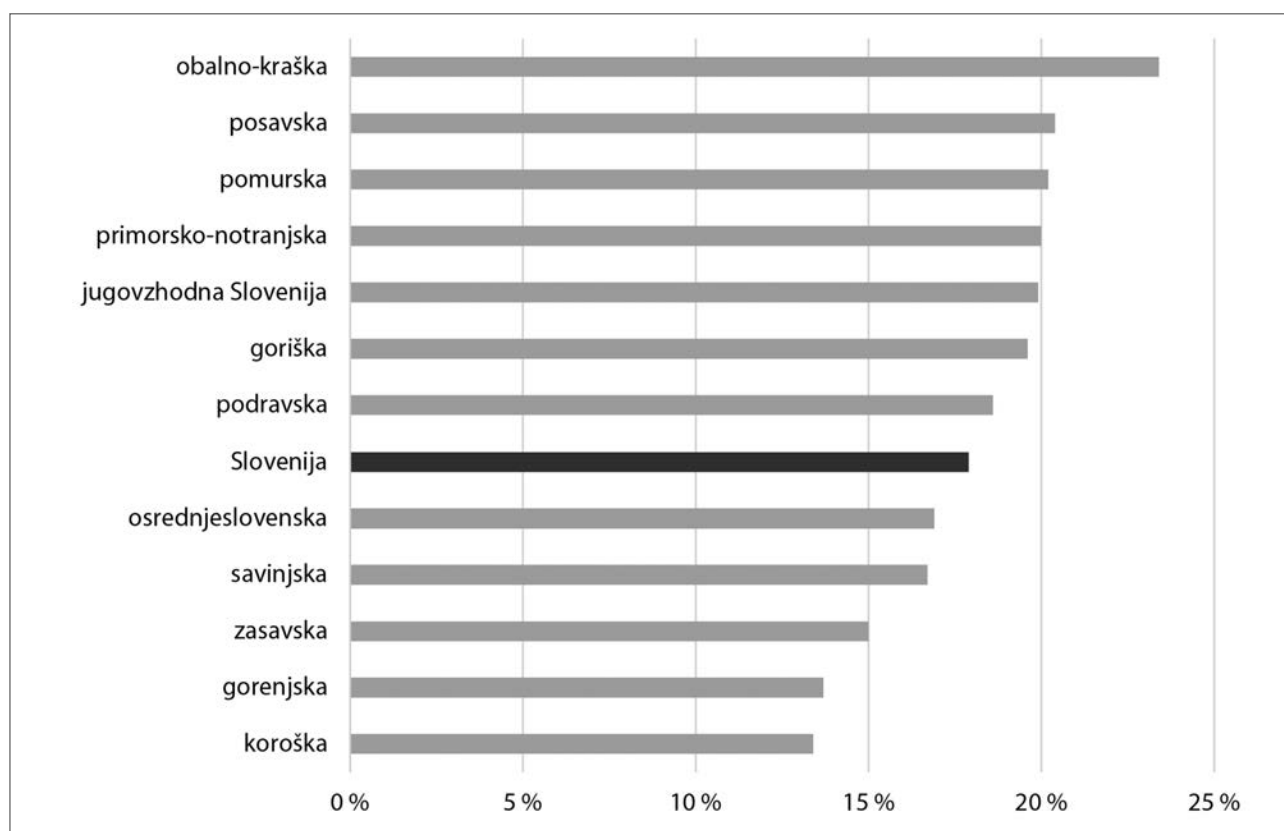
(26 %). Leta 2021 je bilo 83,7 % naseljenih najetih stanovanj v tri- ali večstanovanjskih stavbah. Največ stanovanj v takih stavbah je v zasavski statistični regiji (93,1 %) in občini Velenje (93,9 %). V enostanovanjskih stavbah je manj kot desetina vseh naseljenih najetih stanovanj, kljub temu pa se je njihovo število v proučevanem obdobju povečalo za petino. Skoraj petina vseh naseljenih najetih stanovanj ima med 50 in 60 m² uporabne površine. Največ takih stanovanj ima primorsko-notranjska statistična regija (26,9 %). Hkrati ima največ občin največ naseljenih najetih stanovanj z od 60 do 80 m² uporabne površine, največji delež teh pa ima občina Nova Gorica (26,3 %) (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

V Katastru nepremičnin, ki ga vodi Geodetska uprava Republike Slovenij, ni več podatka o tem, ali se stanovanje uporablja za počitniški namen. To pomeni, da teh stanovanj ni več mogoče ločiti od praznih. Zato po letu 2018 ostaja samo delitev na naseljena in nenaseljena stanovanja. To pomeni, da so zadnji podatki o praznih stanovanjih na spletnih straneh SURS-a dostopni za leto 2018. Tega leta je bilo v Sloveniji **praznih** 152.280 stanovanj, njihovo število pa se je od leta 2015 povečalo za približno 1,1 %. Skoraj četrtina vseh praznih stanovanj je bila v osrednjeslovenski statistični regiji, slabih 16 % v občini Ljubljana. Glede na skupno število vseh stanovanj v posameznih statističnih regijah je imela največ praznih stanovanj obalno-kraška statistična regija (23,4 %), najmanj pa koroška (13,4 %). Med občinami jih je imela največ občina Koper (21,6 %), najmanj pa Velenje (8,5 %). Več kot petina praznih stanovanj je bila zgrajena pred letom 1919. Med statističnimi regijami je imela največ takih primorsko-notranjska (35,7 %), med občinami pa Koper (26,9 %). V enostanovanjskih stavbah je bila približno polovica vseh praznih stanovanj, v tri- ali večstanovanjskih stavbah pa jih je bila več kot tretjina. Slaba

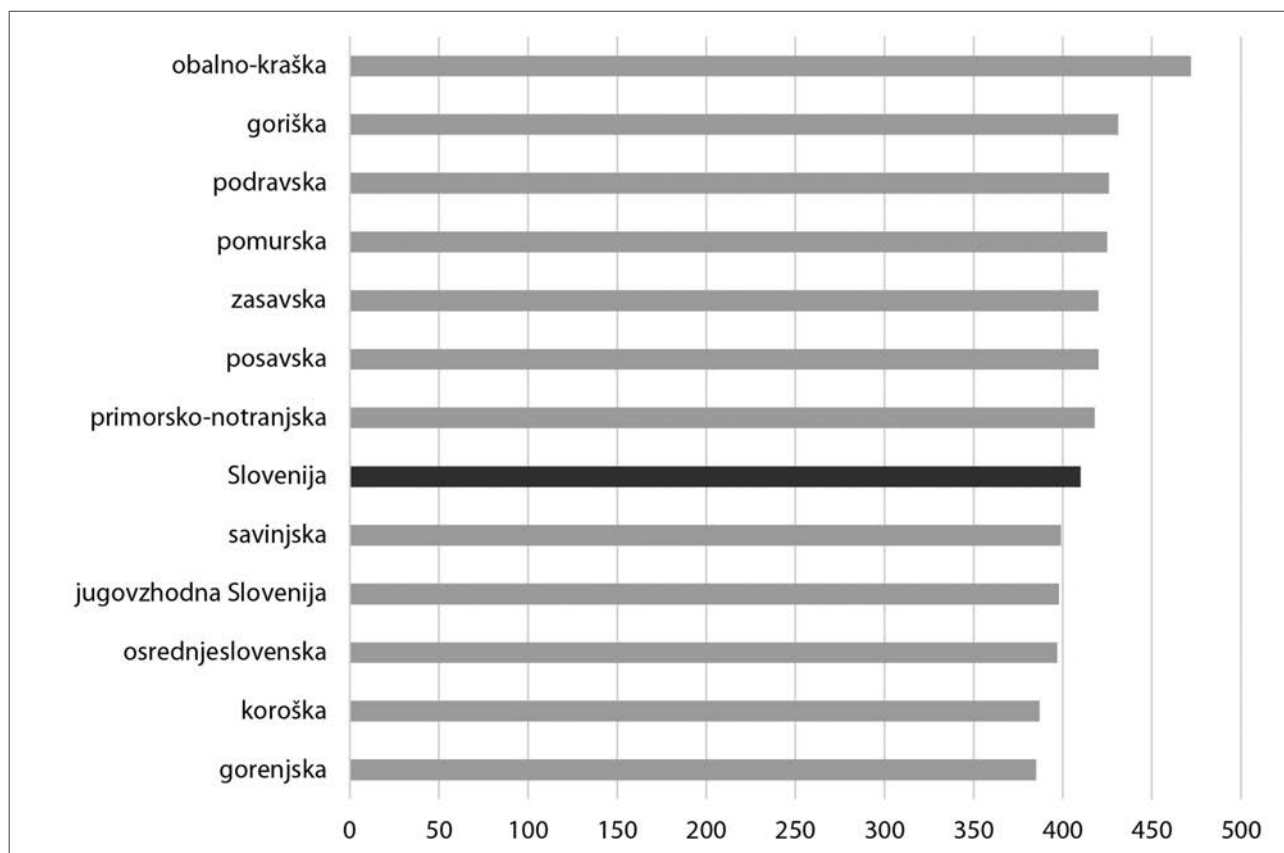
petina praznih stanovanj je imela med 60 in 80 m² uporabne površine. Srednje velikih in manjših praznih stanovanj je bilo precej več kot velikih, vendar pa se je med letoma 2015 in 2018 število večjih praznih stanovanj povečalo bolj kot število manjših praznih stanovanj (Kerbler idr., 2025a; 2025b).

2.1.4 Kakovost življenja

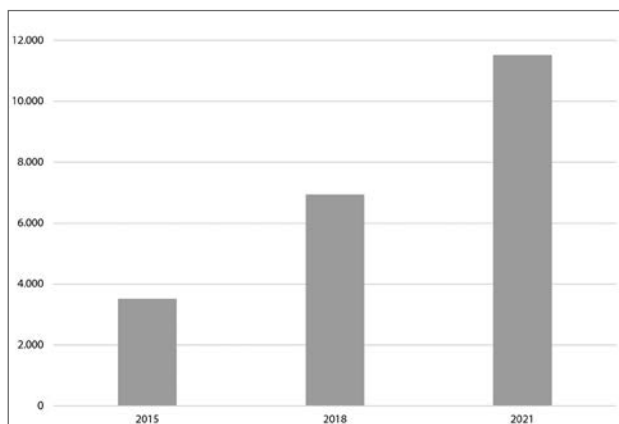
Število **stanovanj na 1.000 prebivalcev** ostaja nespremenjeno, saj je bilo leta 2015 na 1.000 prebivalcev 410 stanovanj, leta 2018 se je njihovo število povečalo na 412, nato pa leta 2021 upadlo in spet znašalo 410 stanovanj. Največ stanovanj na 1.000 prebivalcev je imela obalno-kraška statistična regija (472), najmanj pa gorenjska, in sicer 385. Med izbranimi občinami je imela največ stanovanj na 1.000 prebivalcev občina Maribor, in sicer 465, sledila pa ji je občina Ljubljana s 441 stanovanji. Najmanj jih je imela občina Velenje (367). V povprečju je bilo največ **oseb v stanovanjih** leta 2015, in sicer tri. Nato je leta 2018 njihovo število upadlo na 2,9 in ostalo enako tudi leta 2021. Največje povprečno število oseb v stanovanjih imata gorenjska statistična regija in statistična regija jugovzhodna Slovenija, in sicer 3,1 osebe. Tako vrednost, ki je bila tudi največja, je med izbranimi občinami imela občina Slovenj Gradec. Najmanjša je bila v občini Maribor, in sicer 2,4. Povprečna **uporabna površina stanovanj** se je v obdobju 2015–2021 povečala z 81,1 na 84 m². Prav tako se je povečala tudi povprečna uporabna površina stanovanja na stanovalca, in sicer z 28,3 na 29,6 m². Največjo vrednost tega kazalnika je leta 2021 imela pomurska statistična regija, in sicer 89 m², ki je skupaj z goriško statistično regijo imela tudi največjo povprečno uporabno površino stanovanja na stanovalca (obe po 31,8 m²). Najmanjšo vrednost je imela zasavska statistična regija (74,7 m²), ki je imela tudi najmanjšo povprečno uporabno površino stanovanja na stanovalca (27,4 m²). Med izbranimi občinami je imela največjo povprečno uporabno površino stanovanj občina Slovenj Gradec, in sicer 93,8 m², nad slovenskim povprečjem pa sta bili tudi občini Novo mesto in Murska Sobota. Najmanjšo uporabno površino stanovanj so imele občine Celje, Ljubljana in Maribor. Povprečna uporabna površina stanovanja na stanovalca je bila največja v občini Murska Sobota, in sicer 32,1 m², najmanjša pa v občini Velenje (26,9 m²). Število naseljenih stanovanj z **manj kot 10 m² uporabne površine na osebo** se je v proučevanem obdobju zmanjšalo za dober odstotek. Leta 2021 je bilo tovrstnih stanovanj 3,1 %. Naseljenih stanovanj, ki nimajo vseh elementov osnovne infrastrukture, je bilo leta 2015 4,2 %, leta 2021 pa je upadlo na 3,9 %. Leta 2021 sta imeli največji delež naseljenih stanovanj z manj kot 10 m² uporabne površine na osebo obalno-kraška (4 %) in osrednjeslovenska statistična regija (3,8 %), med občinami pa Ljubljana (4,3 %) in Koper (4 %). Najmanj takih stanovanj je v občini Murska Sobota in pomurski statistični regiji (obe 1,9 %). Vendar pa ima pomurska statistična regija (6,3 %) največji delež naseljenih

Slika 6: Deleži praznih stanovanj glede na vsa stanovanja po statističnih regijah leta 2018 (vir: SURS, 2024)

Slika 7: Število stanovanj na 1.000 prebivalcev po statističnih regijah leta 2021 (vir: SURS, 2024)

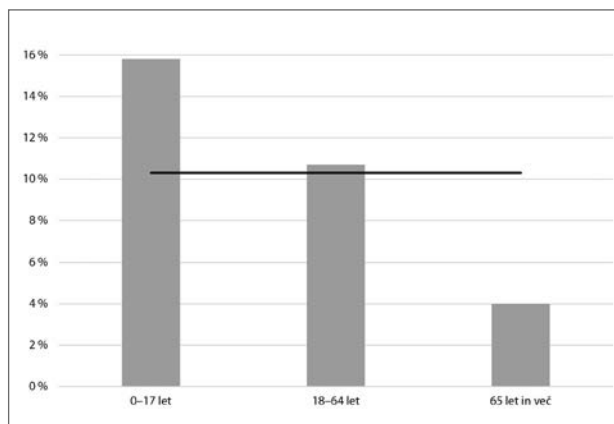
Slika 8: Število stanovalcev, ki živijo v drugih stanovanjskih enotah oziroma so brezdomci, v Sloveniji v letih 2015, 2018 in 2021 (vir: SURS, 2024)

stanovanj, ki nimajo vseh **elementov osnovne infrastrukture**. Nadpovprečen delež takih stanovanj je bil v kar v dveh tretjinah statističnih regij, v izbranih občinah pa le v eni, in sicer v občini Koper s skoraj 5 % (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

Glede na **obliko nastanitve** najmanj prebivalcev živi v drugih stanovanjskih enotah oziroma so brezdomci, vendar pa se je njihovo število med letoma 2015 in 2021 najbolj izrazito povečalo, in sicer s 3.513 (0,2 %) leta 2015 na 11.524 (0,5 %) leta 2021, kar je za 228 %. Število prebivalcev, ki so živeli v drugih stanovanjskih enotah oziroma so bili brezdomci, se je v proučevanem obdobju povečalo v vseh statističnih regijah. Največ jih je v osrednjeslovenski (4.000) in podravski (2.500), med izbranimi občinami pa v občinah Maribor (1 %) in Ljubljana (0,8 %) (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

V nadaljevanju bodo predstavljeni še nekateri pomembnejši kazalniki kakovosti življenja, za katere so na voljo podatki le za Slovenijo, vendar gre le za ocene. Nekatere so za potrebe projektne naloge pri SURS-u sicer preračunali na statistične regije, vendar so manj zanesljivi.

V Sloveniji se je med letoma 2015 in 2023 **povprečno število sob na osebo** povečalo z 1,5 na 1,6 sobe na osebo. Pri gospodinjstvih brez vzdrževanih otrok se je povečalo bolj (10 %) kot pri gospodinjstvih z vzdrževanimi otroki (9,1 %). Najmanj se je povečalo pri enostarševskih gospodinjstvih z vsaj enim vzdrževanim otrokom (6,7 %). Prav tako so imela leta 2023 gospodinjstva brez vzdrževanih otrok povprečno več bivalnega prostora kot tista z vzdrževanimi otroki. Največ bivalnega prostora so imela enočlanska gospodinjstva, v največji prostorski stiski pa so bila gospodinjstva z dvema odraslima in tremi ali več vzdrževanimi otroki (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

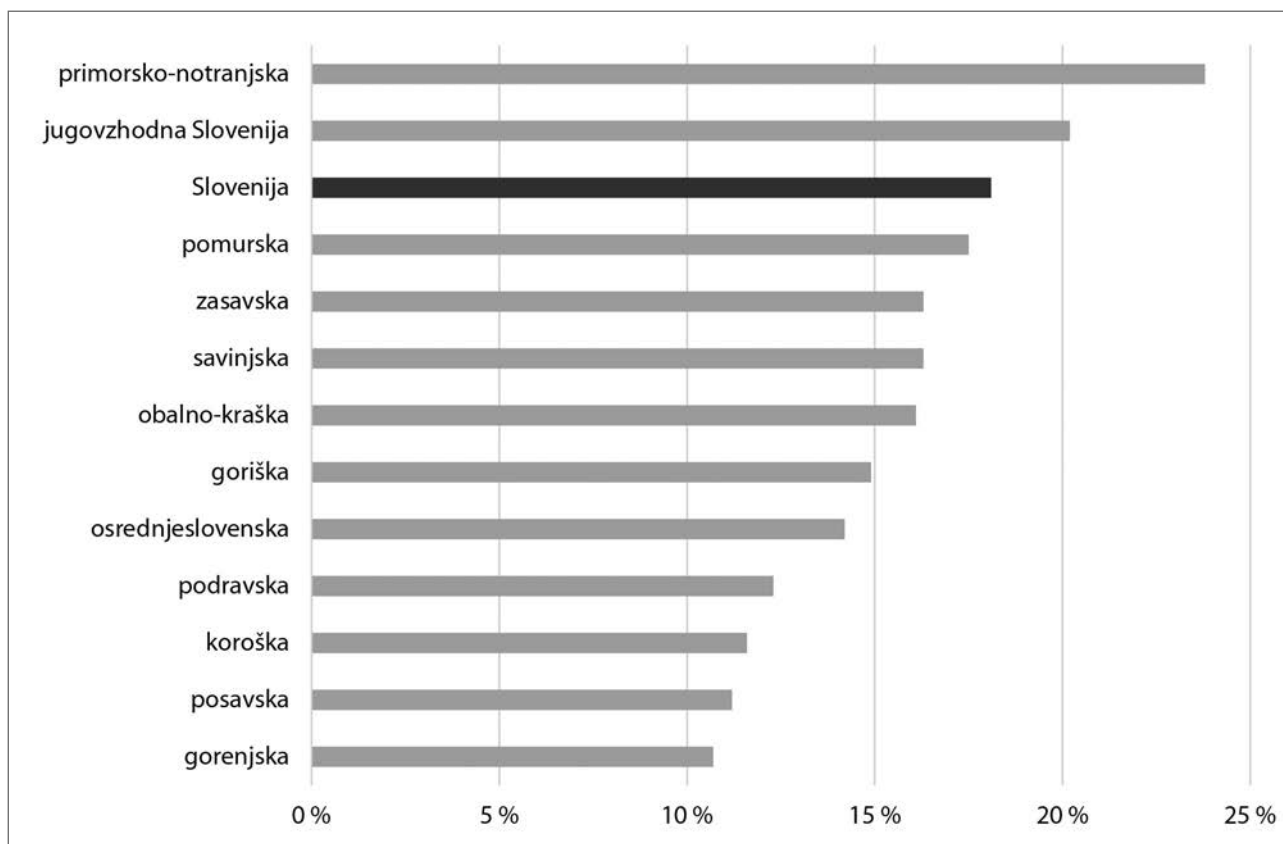

Slika 9: Ocenjeni deleži oseb v prenaseljenih stanovanjih glede na starost v Sloveniji leta 2023 (vodoravna črta prikazuje ocenjeni delež oseb glede na vse prebivalce) (vir: SURS, 2024)

Med starostnimi skupinami v **prenaseljenih stanovanjih** najpogosteje živijo otroci in mladostniki – njihov delež je leta 2023 znašal skoraj 15,8 %, medtem ko je med osebami v starostni skupini 65 let in več v prenaseljenih stanovanjih bivalo le 4 % teh. Leta 2023 je v prenaseljenih stanovanjih v Sloveniji živelo več oseb v gospodinjstvih z vzdrževanimi otroki (14,8 %) kot v tistih brez vzdrževanih otrok (5,4 %). Kljub temu se število oseb v prenaseljenih stanovanjih zmanjšuje pri vseh starostnih skupinah in večini tipov gospodinjstev, razen pri enočlanskih gospodinjstvih starejših, zlasti moških, ter gospodinjstvih z dvema odraslima in vsaj tremi otroki. Glede na stanovanjsko razmerje v prenaseljenih stanovanjih najpogosteje živijo najemniki. Med njimi je 33 % takih, ki bivajo v tržnih najemnih stanovanjih, in 18,4 % takih, ki najemnino plačujejo po nižji ceni oziroma so uporabniki stanovanj (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

Večina prebivalcev se ni soočila s **stanovanjskimi težavami**. Največ oseb, ki so imele izkušnje s stanovanjskimi težavami, je bilo med starejšimi, saj je bilo takih kar 7 %. Glavni razlogi za stanovanjske težave so težave v razmerju ali družini, kar je navedla polovica prebivalcev, sledile so finančne težave (25 %), za bivanje neprimerna nastanitev (14 %) in potek najemne pogodbe (5 %). Starejši kot pomembna razloga za stanovanjske težave navajajo finančne težave (29 %) in za bivanje neprimerno nastanitev (22 %) (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

Stanovanjska prikrasnost je najpogosteje posledica slabega stanja stanovanj in pomanjkanja svetlobe. Najbolj prizadeta so gospodinjstva, ki so v najemnih stanovanjih, enostarševska gospodinjstva z vzdrževanimi otroki in enočlanska gospodinjstva. Vendar pa se zmanjšuje število oseb, tudi socialno šibkejših, ki so stanovanjsko prikrasane zaradi slabega stanja stanovanja ali

Slika 10: Ocenjeni deleži nepozidanih stavbnih zemljišč za območja stanovanj po statističnih regijah leta 2024 (vir: MNVP, 2024)

pomanjkanja svetlobe. Prav tako upada delež gospodinjstev s težavami zaradi slabega stanja stanovanja, neustreznega ogrevanja ali pomanjkanja svetlobe, pri čemer je bil največji upad zaznan pri gospodinjstvih v najemnih stanovanjih (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

Večina prebivalcev ni **preobremenjena s stanovanjskimi stroški**, med tistimi, ki so, pa prevladujejo najemniki v tržnih najemnih stanovanjih, starejši in tisti, ki živijo pod pragom tveganja revščine. Delež najemnine v razpoložljivem dohodku gospodinjstva je največji in se nekoliko povečuje pri enočlanskih gospodinjstvih, še posebej tistih s starejšimi člani, pri gospodinjstvih z nižjimi dohodki in med ženskami (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

2.1.5 Stavbna zemljišča

Zaradi pomanjkljivosti podatkov primerjava trendov za stavbna zemljišča ni mogoča, saj so podatki o osnovni namenski rabi prostora pridobljeni iz občinskih prostorskih načrtov in prostorskih redov občin, ki pa jih nimajo vse občine. Med občinami, ki leta 2024 še niso imele sprejetih občinskih prostorskih načrtov, so bile tudi tri obravnavane, in sicer Celje, Koper in

Maribor. Tudi prikaz trendov za pozidana in nepozidana zemljišča ni mogoč, saj podatki temeljijo na masovnem zajemu poseljenih zemljišč, ki je bil opravljen le enkrat, in sicer med letoma 2017 in 2021 (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

Leta 2024 je bilo v Sloveniji glede na **osnovno namensko rabo prostora** za stavbna zemljišča namenjenih 122.027 ha oziroma 689 m² stavbnih zemljišč na prebivalca. Pozidanih je že 73,4 % stavbnih zemljišč, nepozidanih pa 26,6 %. Osrednjeslovenska statistična regija ima največ pozidanih stavbnih zemljišč, kar je petina vseh takih zemljišč v Sloveniji. Hkrati ima statistična regija jugovzhodna Slovenija s 17,1 % največ nepozidanih stavbnih zemljišč v državi. Glede na vsa stavbna zemljišča v posameznih statističnih regijah ima največji delež nepozidanih stavbnih zemljišč primorsko-notranjska, in sicer 38,5 %. Občina Ljubljana ima 6,6 % vseh stavbnih zemljišč v državi, na prebivalca pa ima le 270 m² stavbnih zemljišč. Največ takih zemljišč na prebivalca ima občina Murska Sobota (796 m²). Občina Ljubljana izstopa tudi po največji površini pozidanih in tudi nepozidanih stavbnih zemljišč. Glede na vsa stavbna zemljišča v posameznih občinah ima največji delež nepozidanih stavbnih zemljišč občina Velenje, in sicer 32,8 % (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

V Sloveniji je bilo za **območja stanovanj** leta 2024 namenjenih 51.107 ha stavbnih zemljišč, od tega je bilo 18,1 % zemljišč nepozidanih. Največjo površino pozidanih (21,2 %) in tudi nepozidanih (19,4 %) stavbnih zemljišč za območja stanovanj ima osrednjeslovenska statistična regija. Največji delež nepozidanih stavbnih zemljišč za območja stanovanj ima primorsko-notranjska statistična regija (23,8 %). Med občinami ima največjo površino vseh pozidanih (6,8 %) in tudi nepozidanih (4 %) stavbnih zemljišč za območja stanovanj občina Ljubljana, največji delež nepozidanih stavbnih zemljišč za območja stanovanj pa ima občina Velenje (23,8 %) (Kerbler idr., 2025a; 2025b; 2025d).

2.2 Doseganje ciljnih vrednosti kazalnikov iz ReNSP15–25

V ReNSP15–25 so opredeljeni kazalniki, namenjeni spremljanju izvajanja ukrepov in dejavnosti programa. Za vsak kazalnik so za leta 2018, 2022 in 2025 v programu določene tudi ciljne vrednosti. Podatki za kazalnike so večinoma dostopni v prostorskem informacijskem sistemu, ki ga upravlja MNVP v okviru spremljanja stanja prostorskega razvoja. Ti podatki so bili osnovni vir za poročilo projektne naloge. Za tiste kazalnike oziroma tiste prostorske ravni, ki jih ne spremljajo v tem viru, smo podatke pridobili pri SURS-u. Kazalniki so bili analizirani za leta 2015, 2018 in 2021 ter najnovejše razpoložljivo leto. Ocena doseganja ciljnih vrednosti kazalnikov je bila opravljena za podatke na ravni celotne Slovenije in tudi za druge prostorske ravni, če je bila mogoča taka primerjava. Opozoriti je treba, da imajo podatki, ki temeljijo na registrskih popisih, nekatere omejitve, kot so odvisnost od obstoječih virov podatkov, njihove vsebine in kakovosti podatkov v njih, neujemanje istovrstnih vsebin in podatkov v različnih virih itd. (glej MNVP, 2025).

Analiza ocene doseganja ciljnih vrednosti kazalnikov je pokazala, da so od 18 kazalnikov, ki so opredeljeni v ReNSP15–25, podatki na voljo za 16 kazalnikov, za dva pa podatkov ni mogoče dobiti. Med 16 kazalniki, za katere so bili pridobljeni in analizirani podatki, so bile ciljne vrednosti, določene v ReNSP15–25, dosežene za polovico od njih, torej za osem. Za sedem kazalnikov ciljne vrednosti niso bile dosežene, pri enem pa je bila ciljna vrednost skoraj dosežna (Kerbler idr., 2025c; 2025d).

2.3 Gibanje potreb po stanovanjih glede na demografske projekcije

Demografski trendi so ključni za razumevanje potreb po stanovanjih. V stanovanjih živijo ljudje, tako da število in starostna

struktura gospodinjstev določata, koliko več ali manj stanovanj bi potrebovali v prihodnje in kakšna naj bi bila velikost teh. Pri delu smo izhajali predvsem iz najnovejših natančnih individualnih podatkov registrskega popisa SURS-a iz leta 2021. Takratno strukturo gospodinjstev in velikosti stanovanj smo prenesli na starostno in spolno sestavo prebivalstva v letu 2024. Za v prihodnje smo izdelali projekcije spreminjanja te sestave na osnovi predpostavk prihodnjega gibanja rodnosti, umrljivosti in selitev. Na projekcije močno vpliva tudi trenutna sestava prebivalstva Slovenije, iz katere bo izhajalo hitro staranje prebivalstva v prihodnje. Številčno velike generacije oziroma kohorte so namreč stare od okrog 40 do 70 let in bodo v prihodnjih desetletjih v celotnem prebivalstvu povečevale delež prebivalcev, starih 65 let in več, še posebej pa delež prebivalcev, starih 80 let in več. Hkrati bodo številčno majhne kohorte, stare 0–30 let, vstopale v delovno starost 20–64 let in ženske v tej starosti hkrati v rodno dobo, kar bo povzročalo upadanje tega dela prebivalstva in upadanje deleža velikih družin oziroma družin z (več) otroki (Sambt idr., 2025).

V nadaljevanju navajamo le najpomembnejše ugotovitve o omeni gibanja potreb po stanovanjih do leta 2040 (ter pogledom do let 2050 in 2060) glede na demografske trende in projekcije. Izhajajo iz osnovne (srednje) variante izračuna demografskih projekcij, ki predvideva nadaljevanje selitev. Poudarjamo, da empirični rezultati izražajo izključno vpliv prihodnjih demografskih sprememb v številu in starostni strukturi prebivalstva (ter s tem strukturi velikosti gospodinjstev) na spremembo potreb po stanovanjih z vidika števila in strukture stanovanj, če bi vse drugo ostalo nespremenjeno glede na sedanje stanje. Te vrednosti je torej treba prišteti k obstoječemu primanjkljaju stanovanj, morebitni neusklajenosti trenutnega števila ali strukture stanovanj potrebam in željam prebivalcev itd. (Sambt idr., 2025).

V prihodnjih treh desetletjih se bo nadaljevalo hitro **staranje prebivalstva** Slovenije, kar bo imelo pomembne posledice na starostno strukturo prebivalstva, s tem pa na strukturo velikosti gospodinjstev in potrebe po stanovanjih glede števila in velikosti teh. Hkrati bodo potrebe po dodatnih stanovanjih še posebej odvisne od prihodnjega gibanja števila prebivalcev, to pa predvsem od gibanja selitev (Sambt idr., 2025).

V osnovni varianti projekcij se bodo **potrebe po stanovanjih** do leta 2040 povišale za okrog 20.000. To povišanje bo večje od rasti števila prebivalstva (prebivalstvo bo v tem obdobju predvidoma celo upadlo za okoli 12.500 oseb), saj se bo povečevalo število gospodinjstev zaradi manjšanja povprečne velikosti gospodinjstev. Ob tem se bodo močno povečale potrebe po dvosobnih stanovanjih (za okoli 8.000) in enosobnih (za

Preglednica 1: Ocena doseganja ciljnih vrednosti kazalnikov iz ReNSP15–25

Kazalniki ¹	Ocena doseganja ciljnih vrednosti
število stanovanj	Ciljna vrednost za Slovenijo ni bila dosežena .
število dokončanih stanovanj v javni lasti po letih	Podatkov o številu dokončanih stanovanj v javni lasti po letih ni bilo mogoče pridobiti .
število stanovanj na 1.000 prebivalcev	Ciljna vrednost za Slovenijo ni bila dosežena . Med statističnimi regijami je bila ciljna vrednost dosežena le v obalno-kraški statistični regiji, med izbranimi občinami pa v občinah Maribor, Ljubljana, Celje in Koper.
stanovanjske stavbe – vrednost opravljenih gradbenih del – fizične in pravne osebe skupaj (v 1.000 eurih) ²	Ciljna vrednost za Slovenijo je bila sicer dosežena , vendar je treba upoštevati, da zaradi metodoloških sprememb podatki od leta 2020 niso neposredno primerljivi s podatki iz predhodnih let.
sredstva, namenjena rekonstrukciji in investicijskemu vzdrževanju stavb (izraženo z vrednostjo opravljenih gradbenih del) (v 1.000 eurih) ²	Ciljna vrednost za Slovenijo je bila sicer dosežena , vendar je treba upoštevati, da zaradi metodoloških sprememb podatki od leta 2020 niso neposredno primerljivi s podatki iz predhodnih let.
gostota naseljenosti stanovanj (m ² /prebivalca)	Ciljna vrednost za Slovenijo je bila dosežena . Ciljne vrednosti niso dosegale le tri statistične regije, in sicer zasavska, savinjska in osrednjeslovenska. Med izbranimi občinami so ciljno vrednost dosegale občine Murska Sobota, Slovenj Gradec, Nova Gorica, Novo mesto in Maribor.
delež prebivalcev, prebivajočih v prenaseljenih stanovanjih (%) – iz ankete SILC	Ciljna vrednost za Slovenijo je bila dosežena . Med statističnimi regijami ciljne vrednosti nista dosegali le primorsko-notranjska in zasavska.
delež stanovanj v javni lasti ³	Ciljna vrednost za Slovenijo je bila skoraj dosežena . Med statističnimi regijami so ciljno vrednost dosegale štiri statistične regije, in sicer zasavska, koroška, savinjska in primorsko-notranjska. Med izbranimi občinami je bila ciljna vrednost dosežena v občinah Celje, Velenje, Maribor, Murska Sobota, Slovenj Gradec in Ljubljana.
število najemnih stanovanj v javni lasti ⁴	Ciljna vrednost za Slovenijo je bila dosežena .
lastništvo naseljenih stanovanj – delež najemnih stanovanj	Ciljna vrednost za Slovenijo ni bila dosežena . Med statističnimi regijami sta ciljno vrednost dosegali le dve statistični regiji, in sicer zasavska in koroška, med izbranimi občinami pa občini Celje in Velenje.
stopnja stanovanjske mobilnosti	Ciljna vrednost za Slovenijo je bila dosežena . Ciljno vrednost so presegale tudi vse statistične regije in izbrane občine.
izdatki gospodinjstev za stanovanjske najemnine, vodo in energijo (%) ⁵	Ciljna vrednost za Slovenijo je bila dosežena . Prav tako je bila dosežena tudi v vseh statističnih regijah.
delež prebivalcev v stanovanjih brez osnovne infrastrukture	Ciljna vrednost za Slovenijo ni bila dosežena . Med statističnimi regijami sta ciljno vrednost dosegali le dve, in sicer koroška in osrednjeslovenska, med izbranimi občinami pa štiri, in sicer Koper, Nova Gorica, Maribor in Kranj.
delež naseljenih stanovanj, opremljenih z osnovno infrastrukturo	Ciljna vrednost za Slovenijo ni bila dosežena . Med statističnimi regijami je to vrednost dosegla le osrednjeslovenska, med izbranimi občinami pa tri, in sicer Velenje, Slovenj Gradec in Ljubljana.
število nezasedenih stanovanj, opremljenih z osnovno infrastrukturo	Ciljna vrednost za Slovenijo ni bila dosežena .
delež naseljenih stanovanj v javni lasti, opremljenih z osnovno infrastrukturo (%)	Ciljna vrednost za Slovenijo ni bila dosežena . Med statističnimi regijami so jo dosegale le štiri, in sicer osrednjeslovenska, koroška, gorenjska in savinjska. Med izbranimi občinami pa občine Velenje, Ljubljana, Slovenj Gradec, Novo mesto, Celje in Kranj.
delež oseb, ki živijo v stanovanjih z najmanj eno od teh težav: puščajoča streha, vlažne stene, vlažni temelji ali tla, trhli okenski okvirji ali trhla tla (%) ⁵	Ciljna vrednost za Slovenijo je bila dosežena . Med statističnimi regijami so jo dosegale koroška, gorenjska, goriška, osrednjeslovenska, podravska, zasavska in jugovzhodna Slovenija.
število stanovanj, zgrajenih v okviru stanovanjskih kooperativ	Podatkov o številu stanovanj, zgrajenih v okviru stanovanjskih kooperativ, ni bilo mogoče pridobiti .

Opombe:

¹ Pri SURS-u oziroma MNVP-ju pod drugim imenom zbirajo podatke za nekatere kazalnike, opredeljene v ReNSP 15–25.

² Zaradi metodoloških sprememb podatki od leta 2020 niso neposredno primerljivi s podatki iz predhodnih let.

³ Podatke o stanovanjih v javni lasti je treba obravnavati z veliko previdnostjo, saj evidence stanovanj v lasti pravnih oseb javnega prava niso ustrezno urejene, podatki pa vključujejo tudi počitniška stanovanja (glej MNVP, 2025). Zaradi navedenih metodoloških pomanjkljivosti in omejitev ti podatki metodološko niso zanesljivi. Kazalnik o deležu stanovanj v javni lasti zato ne izraža nujno dejanskega stanja.

⁴ Podatke o stanovanjih v javni lasti je treba obravnavati z veliko previdnostjo, saj evidence stanovanj v lasti pravnih oseb javnega prava niso ustrezno urejene (glej MNVP, 2025). Zato ti podatki metodološko niso zanesljivi. Kazalnik o številu najemnih stanovanj v javni lasti zato ne izraža nujno dejanskega stanja.

⁵ Pri kazalniku ima podatke za statistične regije tudi SURS, vendar se ti v primerjavi s podatki MNVP-ja nekoliko razlikujejo.

Vir: Kerbler idr. (2025c, 2025d)

okoli 7.000), manj pa po trisobnih (za okoli 4.000) in štirisobnih (okoli 1.000), medtem ko bodo potrebe po večjih stanovanjih nekoliko upadle (Sambt idr., 2025).

Med eno- in dvočlanskimi gospodinjstvi se bo močno povečal predvsem delež takih, v katerih bo nosilec gospodinjstva star 80 let in več. To pomeni, da morajo biti ta stanovanja čim bolj opremljena za potrebe starejših, na primer z dvigali, v višji starosti pa naraščajo tudi invalidnost in iz te izhajajoče potrebe itd. (Sambt idr., 2025).

Med priseljenimi je veliko več moških kot žensk. Ker se priseljujejo v glavnem mladi, pride na 100 moških v starostnem razredu 20–29 let samo 86 žensk, kar je veliko manj kot 94, kolikor znaša razmerje med živorojenimi deklicami in dečki. Precej teh moških verjetno ne potrebuje stanovanja, temveč bi zanje lahko bile ustreznije začasne oblike nastanitve, kot so samski domovi (Sambt idr., 2025).

V osrednjeslovenski statistični regiji naj bi se po osnovni varianti demografskih projekcij število prebivalstva do leta 2040 povečalo kar za 4,4 % oziroma okoli 25.000 prebivalcev. Hkrati naj bi se število gospodinjstev povečevalo tudi zaradi spreminjanja strukture gospodinjstev oziroma zmanjševanja povprečne velikosti teh. Tako projekcije kažejo, da naj bi se do leta 2040 število gospodinjstev in s tem tudi stanovanj v osrednjeslovenski statistični regiji povečalo kar za okoli 15.000. Tri četrtine celotnega povečanja potreb po stanovanjih na ravni celotne Slovenije bi torej odpadle na osrednjeslovensko statistično regijo. Od tega bi se največ povečale potrebe po dvosobnih stanovanjih (okoli 4.600), nato pa po enosobnih (okoli 3.700) in trisobnih (okoli 3.500). Povečale bi se tudi potrebe po večjih stanovanjih, vendar manj (okoli 3.100 za vsa druga večja stanovanja skupaj). Zaradi povečanja števila gospodinjstev bi se po osnovni varianti demografskih projekcij v prihodnje potrebe po stanovanjih povečale tudi v drugih sta-

tističnih regijah, razen v pomurski, koroški, zasavski in goriški, kjer bi se te potrebe zmanjšale zaradi upada števila gospodinjstev (Sambt idr., 2025).

Trenutno smo glede potreb po stanovanjih pod vtisom močne rasti števila prebivalstva, ki izhaja iz izjemno močnega neto priseljevanja v zadnjih letih. V obdobju 2018–2023 se je v Slovenijo priselilo okoli 78.000 več oseb, kot se jih je odselilo (predvsem mladih in moškega spola), kar je v povprečju več kot 13.000 na leto. V zadnjih dveh desetletjih se je v Slovenijo priselilo okoli 142.000 oseb več, kot se jih je odselilo, kar je v povprečju nekaj čez 7.000 na leto. Tako se je število prebivalstva Slovenije v tem obdobju z okoli 1.997.000 povečalo na okoli 2.124.000 oseb, medtem ko bi brez neto priseljevanja upadlo. Tudi za v prihodnje Eurostat v osnovni varianti projekcij predvideva med skoraj 6.000 in skoraj 7.000 neto priseljenih na leto, vendar pa bi se število prebivalstva kljub temu v prihodnjih letih začelo vse bolj zniževati. Letno število umrlih je namreč že nekaj let večje kot letno število živorojenih, v prihodnje pa se bo to razhajanje hitro povečevalo (Sambt idr., 2025).

Če ne bi bili deležni pozitivnega neto priseljevanja (varianta izračuna demografskih projekcij brez selitev), bi se v prihodnje potrebe po stanovanjih zaradi demografskih gibanj začele hitro zmanjševati, saj bi se zelo hitro zmanjševalo tudi število prebivalstva. Do leta 2040 bi v tem primeru število prebivalcev Slovenije upadlo za okoli 120.000, do leta 2060 pa kar za okoli 353.000. Kombinacija obstoječe starostne strukture in nizke rodnosti bo namreč v prihodnjih desetletjih zelo neugodno vplivala na število prebivalstva. Po tej varianti demografskih projekcij bi se število gospodinjstev oziroma potrebnih stanovanj do leta 2040 povečalo le v osrednjeslovenski statistični regiji, vendar le za 130, v drugih statističnih regijah pa bi se število gospodinjstev oziroma potrebnih stanovanj zmanjšalo (Sambt idr., 2025).

Demografske projekcije temeljijo na predstavljenih predpostavkah, ki močno vplivajo na rezultate projekcij. Še posebej je ključna predpostavka o prihodnjem gibanju selitev, na ravni statističnih regij pa tudi predpostavka o razporeditvi skupnega števila neto priseljenih med posamezne statistične regije. Pri tem smo uporabili relativno porazdelitev povprečnih neto selitev za zadnjih deset let (2014–2023). Podobna bi bila razporeditev, če bi uporabili povprečje za obdobje 1995–2023. Spremenjene gospodarske razmere (na primer nastop krize), vojne in drugi dejavniki lahko hitro in močno vplivajo na velikost neto selitev, kar močno učinkuje na večje ali manjše potrebe po stanovanjih od teh, ki smo jih predstavili v osnovni varianti projekcij. Zato smo vse izračune naredili tudi za varianto brez selitev, visoko in nizko, da prikažemo, kako različne so lahko projekcije za Slovenijo ob drugačnih demografskih predpostavkah. Na ravni statističnih regij bi lahko uporabili tudi drugačne sheme razvrščanja skupnih predvidenih neto selitev na posamezne statistične regije, kar bi lahko prav tako močno spremenilo rezultate (Sambt idr., 2025).

Hkrati opozarjamo, da gre pri predstavljenih izračunih samo za oceno dodatnih potreb in hkrati samo potreb, ki izhajajo iz demografskih gibanj, to je spreminjanja števila in starostne strukture prebivalstva, ob tem pa ohranjamo nespremenjene povezave med starostjo oseb, velikostno strukturo gospodinjstev in nato velikostjo stanovanj, v katerih bivajo. Poleg tega temeljijo demografske projekcije na predpostavki, da bodo vsa stanovanja tudi v prihodnje ostala v stanovanjski rabi. Iz vsega navedenega izhajajo številne omejitve, zato je rezultate treba jemati s previdnostjo. Predstavljene vrednosti iz projekcij je tako treba prišteti k ugotovljenemu obstoječemu pomanjkanju stanovanj in/ali lastnim ocenam uporabnika, morebitnim željam posameznikov, da bi živeli v drugačnih stanovanjih kot trenutno, itd. Potreba po stanovanjih se lahko še dodatno poveča, če se bo nadaljeval trend preusmerjanja stanovanj v druge rabe (npr. turistične). V prihodnje se bodo lahko trendi glede bivanja in sobivanja, osamosvajanja oz. odseljevanja mladih od staršev itd. bistveno spremenili, kar lahko močno vpliva na rezultate, še posebej ker ti prikazujejo samo »delce« oz. razlike, te pa postanejo zelo velike, če bi se začele spreminjati potrebe oz. želje v celotni populaciji. Rezultati kažejo, da naj bi se povečeval delež majhnih stanovanj zaradi naraščanja deleža posameznikov v višjih starostnih razredih, ko ostanejo sami (ali samo s partnerjem). Vendar se moramo ob tem zavedati, da je v Sloveniji pri rezultatih, ki jih dobimo na osnovi obstoječih vzorcev bivanja in/ali primerne velikosti stanovanj, treba upoštevati tudi dejstvo, da se posamezniki težko ločijo od svojega obstoječega stanovanja, tudi če je preveliko ali ni primerno. Hkrati tudi opozarjamo, da če v določenih variantah projekcij oz. po določenem obdobju potrebe po stanovanjih upadajo, to še ne pomeni, da ne bo treba izvajati številnih gradbenih del pri

obstoječih stanovanjih za prilagajanje (naj)starejšim osebam, energetske sanacije itd. (Sambt idr., 2025).

3 Sklep

Pregled stanja in trendov je pokazal, da se prebivalstvo v Sloveniji hitro stara. Naravni prirast je sicer negativen, vendar se prebivalstvo vseeno povečuje zaradi pozitivnega selitvenega prirasta iz tujine. Gradbena dejavnost je v porastu, dokončana stanovanja so najpogostejše velika in prostorna, najpogostejše so to novogradnje. Poleg tega, da se povečuje število stanovanj, se povečuje tudi število takih, ki so najeta. Med njimi prevladujejo tista z manjšimi uporabnimi površinami v večstanovanjskih stavbah, vendar pa se njihovo število najbolj povečuje v enostanovanjskih stavbah. Povprečno število oseb v stanovanjih upada, povprečna uporabna površina stanovanj in uporabna površina na stanovalca pa se povečujeta. Narašča tudi povprečno število sob na osebo. Pomembna je tudi ugotovitev, da je že pozidan znaten delež stavbnih zemljišč v Sloveniji. Vendar pa je za območja stanovanj namenjenih precej stavbnih zemljišč, del teh pa še ni pozidan.

Statistične regije ne kažejo notranje homogenosti pri stanju in trendih, ampak se razlikujejo po področjih, kot so demografija, gradbeništvo, stanovanja, kakovost življenja in stavbna zemljišča. Medtem ko se na določenih področjih kažejo ugodni rezultati, se na drugih soočajo z manj ugodnimi razmerami. Razlike se ne pojavljajo le med posameznimi področji, temveč so prisotne tudi znotraj istega področja. Tak primer je osrednjeslovenska statistična regija, ki poleg statistične regije jugovzhodna Slovenija velja za najbolj vitalno. Ima največjo rast prebivalstva, najnižjo povprečno starost, najmanjši indeks staranja, največje povprečno število otrok v vseh družinah, izrazito selitveno dinamiko in najintenzivnejšo gradbeno dejavnost, saj beleži največ novih stanovanj v večstanovanjskih stavbah, največ izdanih gradbenih dovoljenj in največji delež stanovanj za najem. Vendar pa se sočasno uvršča na zadnje mesto po številu izdanih gradbenih dovoljenj na 1.000 prebivalcev. Poleg tega ima tudi največji delež prebivalcev, ki bivajo v skupnih bivalnih prostorih in drugih stanovanjskih enotah ali so brezdomci, in največ takih, ki kot glavni stanovanjski problem navajajo finančne težave. Podoben primer je pomurska statistična regija, ki izstopa po največjem zmanjšanju števila prebivalcev, ima najstarejše prebivalstvo, najmanjši selitveni in skupni prirast prebivalstva, hkrati pa beleži največ dokončanih stanovanj na prebivalca, največje povečanje števila in deleža dokončanih stanovanj in največje povečanje števila dokončanih stanovanj na 1.000 prebivalcev, prav tako pa tudi največje povečanje novjših naseljenih stanovanj. Prebivalci pomurske statistične regije živijo v največjih stanovanjih v državi, regija pa ima tudi največjo površino stavbnih zemljišč na prebivalca.

Zaradi izraženih razlik bi bilo v novem nacionalnem stanovanjskem programu po določitvi vsebinskih prioritet smiselno tudi jasno opredeliti prostorsko razporeditev razvojnih usmeritev. Priporočljivo bi bilo določiti, kje naj se uresničujejo posamezne razvojne vsebine, saj prostorska raznolikost zahteva prilagojene pristope glede na specifične potrebe in potenciale statističnih regij.

Večje podobnosti so se pokazale med statističnimi regijami in njihovimi središčnimi občinami. Te imajo podobna stanja in trende, kar kaže, da s svojimi značilnostmi pomembno vplivajo na razvojne vzorce celotnih statističnih regij. Zato je treba v novem nacionalnem stanovanjskem programu posebej upoštevati vpliv središčnih občin kot nosilcev razvoja.

Ocena doseganja ciljnih vrednosti kazalnikov, ki so opredeljeni v ReNSP15–25, je pokazala, da so od 18 kazalnikov podatki na voljo za 16 kazalnikov, za dva pa teh ni bilo mogoče pridobiti, in sicer za kazalnik število dokončanih stanovanj v javni lasti in kazalnik število stanovanj, zgrajenih v okviru stanovanjskih kooperativ. Med 16 kazalniki, za katere so bili pridobljeni in analizirani podatki, so bile ciljne vrednosti, določene v ReNSP15–25, dosežene za polovico od njih, torej za osem. To so bili: vrednost opravljenih gradbenih del za stanovanjske stavbe, sredstva, namenjena rekonstrukciji in investicijskemu vzdrževanju stavb, gostota naseljenosti stanovanj, delež prebivalcev, ki prebivajo v prenaseljenih stanovanjih, število najemnih stanovanj v javni lasti, stopnja stanovanjske mobilnosti, izdatki gospodinjstev za stanovanjske najemnine, vodo in energijo in delež oseb, ki živijo v stanovanjih v slabem stanju. Za sedem kazalnikov ciljne vrednosti niso bile dosežene, in sicer za: število stanovanj, število stanovanj na 1.000 prebivalcev, delež naseljenih najemnih stanovanj, delež prebivalcev v stanovanjih brez osnovne infrastrukture, delež naseljenih stanovanj, opremljenih z osnovno infrastrukturo, število nezasedenih stanovanj, opremljenih z osnovno infrastrukturo, in delež naseljenih stanovanj v javni lasti, opremljenih z osnovno infrastrukturo. Pri kazalniku delež stanovanj v javni lasti je bila ciljna vrednost skoraj dosežna.

V prihodnje naj se kazalniki še naprej spremljajo prek enotnega vira, ki ga zagotavlja MNVP. Vključijo naj se tudi v nov nacionalni stanovanjski program, saj omogočajo kontinuiteto spremljanja, primerjave skozi čas in vrednotenje učinkov stanovanjske politike. Pri tem bi bilo kazalnike, za katere podatki niso na voljo, smiselno izločiti iz spremljanja ali jih prilagoditi glede na razpoložljive podatkovne vire. Mogoča je tudi vzpostavitev spremljanja teh kazalnikov na novo, vendar ob jasni določitvi nosilcev nalog in virov podatkov. V okviru priprave novega nacionalnega stanovanjskega programa je treba ustrezneje zastaviti tudi ciljne vrednosti, saj so bile te v obstoječem programu za nekatere kazalnike (npr. delež stanovanj v javni

lasti ter izdatki gospodinjstev za najemnine, vodo in energijo) enake za celotno obdobje trajanja ReNSP 15–25. Ker evidence stanovanj v lasti pravnih oseb javnega prava niso ustrezno urejene, podatki o stanovanjih v javni lasti niso zanesljivi (kazalnika delež stanovanj v javni lasti in število najemnih stanovanj v javni lasti). Zato je nujno treba čim prej urediti in uskladiti uradne evidence ter izboljšati zbiranje statističnih podatkov na tem področju. To bo pripomoglo tudi k boljšemu upravljanju javnega stanovanjskega fonda (glej MNVP, 2025). Nazadnje je priporočljivo, da se v prihodnje poenoti poimenovanje kazalnikov, in sicer v skladu s terminologijo MNVP-ja, kar bi pripomoglo k večji jasnosti, primerljivosti in usklajenosti z drugimi dokumenti.

Na podlagi demografskih projekcij se je pokazalo, da se bo prebivalstvo Slovenije do leta 2040 zmanjšalo in postaralo. Hkrati se bo povečalo število gospodinjstev, predvsem enočlanskih in dvočlanskih, v katerih bodo bivali starejši ljudje. Zaradi povečanja števila gospodinjstev se bodo povečale tudi potrebe po stanovanjih. Zaradi staranja prebivalstva se bo najbolj povečala potreba po manjših, enosobnih in dvosobnih stanovanjih. Vendar pa ti trendi ne bodo enaki v vseh statističnih regijah. Prebivalstvo se bo namreč zmanjšalo v devetih statističnih regijah, povečalo pa v treh – najbolj v osrednjeslovenski statistični regiji ter tudi v obalno kraški statistični regiji in statistični regiji jugovzhodna Slovenija. Najbolj se bo število prebivalcev zmanjšalo v pomurski statistični regiji ter koroški, zasavski in goriški. V vseh statističnih regijah se bo prebivalstvo postaralo. Največje deleže starejših bodo imele pomurska, koroška, goriška in zasavska statistična regija. Potrebe po stanovanjih se bodo povečale v osmih statističnih regijah, in sicer v največjem deležu v osrednjeslovenski in obalno-kraški statistični regiji ter statistični regiji jugovzhodna Slovenija. Pri tem bodo kar tri četrtnine celotnega povečanja stanovanj v Sloveniji odpadle na osrednjeslovensko statistično regijo. Potrebe po stanovanjih se bodo najbolj zmanjšale v pomurski statistični regiji, sledile pa ji bodo koroška, zasavska in goriška.

Ob naraščanju deleža starejših prebivalcev bodo torej v prihodnje primernejša manjša in dostopna stanovanja, potrebna pa bo tudi prilagoditev obstoječih. Zaradi povečanega priseljevanja, zlasti moških, bo treba razvijati tudi ustreznečasne oblike nastanitve, na primer samske domove.

Vendar je treba opozoriti, da gre samo za oceno dodatnih potreb po stanovanjih in hkrati samo potreb, ki so povezane z demografskimi gibanji. Poleg tega temeljijo demografske projekcije na predpostavki, da bodo vsa stanovanja tudi v prihodnje ostala v stanovanjski rabi. Ocenjene potrebe je zato treba prišteti k že ugotovljenemu obstoječemu pomanjkanju stanovanj in/ali lastnim ocenam uporabnika, morebitnim željam posameznikov, da bi živeli v drugačnih stanovanjih kot trenutno,

itd. Potreba po stanovanjih se lahko še dodatno poveča, če se bo nadaljeval trend preusmerjanja stanovanj v druge rabe (npr. turistične). Iz vsega navedenega izhajajo številne omejitve, zato je treba rezultate obravnavati z veliko previdnostjo.

Prof. dr. Boštjan Kerbler, znanstveni svetnik
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
E-pošta: bostjan.kerbler@uirsi.si

Tjaša Kolar, dipl. geog. (UN)
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
E-pošta: tjasa.kolar@uirsi.si

Robi Koščak, mag. geog.
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
E-pošta: robi.koscak@uirsi.si

Prof. dr. Jože Sambt
Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta, Ljubljana
Center poslovne odličnosti Ekonomske fakultete, Ljubljana
E-pošta: joze.sambt@ef.uni-lj.si

Zahvala

Zahvaljujemo se Ministrstvu za solidarno prihodnost, ki je na podlagi 48. člena Zakona o urejanju prostora (ZUreP-3; Uradni list RS, št. 199/21, 18/23 – ZDU-10, 78/23 – ZUNPEOVE, 95/23 – ZIUOPZP, 23/24, 109/24 in 25/25 – odl. US) naročilo in financiralo projekt. Prav tako se za poslane podatke zahvaljujemo Statističnemu uradu Republike Slovenije.

Viri in literatura

Kerbler, B., Koščak, R., Kolar, T., Kern, O., Brišnik, R., Kmetič, J., idr. (2025a): *Stanje na stanovanjskem področju za pripravo nacionalnega stanovanjskega programa 2026–2036: Končno poročilo*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije.

Kerbler, B., Koščak, R., Kolar, T., Kern, O., Brišnik, R., Kmetič, J., idr. (2025b): *Trendi na stanovanjskem področju za pripravo nacionalnega stanovanjskega programa 2026–2036: Končno poročilo*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije.

Kerbler, B., Koščak, R., Kolar, T., Kern, O., Šeme, A., in Sendi, R. (2025c): *Ocena doseganja ciljnih vrednosti kazalnikov iz Resolucije nacionalnega stanovanjskega programa 2015–2025: Končno poročilo*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije.

Kerbler, B., Koščak, R., Kolar, T., Kern, O., Šeme, A., in Sendi, R. (2025d): *Sinteza ključnih dinamik in trendov na stanovanjskem področju za pripravo nacionalnega stanovanjskega programa 2026–2036: Končno poročilo*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije.

Ministrstvo za naravne vire in prostor (2025): *Prostorski informacijski sistem. Spremljanje stanja prostorskega razvoja*. Dostopno na: <https://pis.eprstor.gov.si/pis-sspr-jv/zemljevid> (sneto 9. 9. 2024–31. 5. 2025).

Sambt, J., Istenič, T., in Cirman, A. (2025): *Ocena gibanja potreb po stanovanjih do leta 2040 glede na demografske trende in projekcije: Končno poročilo*. Ljubljana, Center poslovne odličnosti Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani.

Statistični urad Republike Slovenije (2024): *Podatkovna baza SiStat*. Dostopno na: <https://pxweb.stat.si/SiStat/sl> (sneto 9. 9. 2024–31. 5. 2025).

Resolucija o nacionalnem stanovanjskem programu 2015–2025. Uradni list Republike Slovenije, št. 92/2015. Ljubljana.

Vita KOBETIČ

Luka KALITA

Tia DEŽELAK

Zdrav duh v zdravem mestu – kako lahko urbanisti in psihologi soustvarjajo boljša mesta

Zaradi podnebnih sprememb in rasti mestnih populacij postaja trajnostno načrtovanje mest vse pomembnejše. Zato si je Organizacija združenih narodov kot 11. cilj trajnostnega razvoja zadala »skrb za odprta, varna, vzdržljiva in trajnostna mesta«. S pregledom literature in intervjuji s strokovnjaki s področja urbanizma smo raziskali, kako trajnostna in netrajnostna urbana okolja vplivajo na duševno zdravje prebivalcev. Ugotovili smo, da netrajnostna mesta pogosto vodijo do stresa, izgorelosti in odtujenosti, trajnostna pa s kakovostnimi javnimi prostori, zelenimi površinami in družbeno povezanostjo spodbujajo duševno zdravje. Ključno vlogo pri ustvarjanju takih okolij imajo

psihologi z analizo potreb prebivalcev, ozaveščanjem o pomenu trajnosti in uvajanjem sprememb v okolje. S prispevkom želimo opozoriti na pomen interdisciplinarnosti pri obravnavanju okoljskih izzivov, saj njihove posledice segajo s fizičnimi in gospodarskimi spremembi tudi na področje duševnega in fizičnega zdravja prebivalcev.

Ključne besede: urbanizem, trajnostna mesta, trajnostni razvoj, duševno zdravje, duševne težave

1 Uvod

Več kot polovica svetovnega prebivalstva danes živi v mestih (Kreitmayer, McKenzie in Habjan, 2016; Organizacija združenih narodov, 2019). Ta so središča priložnosti, inovacij in družbene dinamike, toda tudi prostorih številnih izzivov, kot so prenapolnjenost, onesnaženje in naraščajoča družbena neenakost (Turan in Besirli, 2008). Na te probleme se odziva tudi Organizacija združenih narodov z 11. ciljem trajnostnega razvoja, ki spodbuja oblikovanje odprtih, varnih, odpornih in trajnostnih mest in naselij (Justinek idr., 2015). Ker urbanizacija ne prinaša le fizičnih in gospodarskih sprememb, temveč pomembno vpliva tudi na duševno zdravje prebivalcev, nas je zanimalo, kakšna je vloga psihologov pri oblikovanju bolj zdravih in trajnostnih urbanih okolij. Prispevek tako analizira vpliv trajnostno in netrajnostno zasnovanih mest na duševno zdravje prebivalcev in poudarja pomen vključevanja psihološkega vidika v procese urbanističnega načrtovanja. Na osnovi pregleda literature in polstrukturiranih intervjujev s tremi strokovnjaki s področja urbanizma (Leon Kobetič, Ivan Stanič in Ina Šuklje Erjavec) najprej predstavimo značilnosti trajnostnih in netrajnostnih mest, nato njihov vpliv na duševno zdravje, na koncu pa navedemo ključne možnosti za poglobljeno interdisciplinarno sodelovanje.

2 Kaj dela mesto trajnostno oziroma netrajnostno

Trajnostna mesta lahko opredelimo kot mesta, ki preudarno uporabljajo razpoložljive vire za zadovoljevanje potreb populacije in izboljševanje kakovosti življenja tako, da bo to omogočeno tudi prihodnjim generacijam (Huang idr., 2015). Za trajnostna mesta je značilno, da imajo dobro razvito mrežo javnega prometa (avtobusi, tramvaji, podzemna železnica, sistemi javnih koles) ter infrastrukturo za kolesarje in pešce, kar zmanjšuje zanašanje na osebna vozila in emisije toplogrednih plinov in spodbuja mobilnost prebivalcev (Kenworthy, 2006; Hameed, 2021; Li, 2024; Monteiro idr., 2024). Trajnostna mesta imajo dobro urejene zelene in modre površine, kot so parki, vrtovi in reke, ki omogočajo prečiščevanje zraka, blažijo učinek tople grede in prispevajo k biotski raznovrstnosti (Awasthi idr., 2024). Zanašajo se na obnovljive vire energije (Awasthi idr., 2024; Li, 2024) ter po načelih krožnega gospodarstva z recikliranjem, predelavo in ponovno uporabo materialov zagotavljajo minimizacijo odpadkov in učinkovito izrabo virov (Jiang idr., 2015; Pegorin idr., 2024). So tudi odporna na učinke podnebnih sprememb, kot so dvigajoče se temperature in ekstremni vremenski pojavi (Awasthi idr., 2024; Gürçam, 2024). Kot so

poudarili tudi naši sogovorniki, trajnostno mesto ni le okoljsko vzdržno, temveč zagotavlja tudi kakovostne življenjske pogoje za prebivalce ter prispeva k njihovem fizičnemu in duševnemu zdravju. Trajnostna mesta tako s kakovostnimi, varnimi in dostopnimi javnimi prostori, kot so parki, igrišča in trgi, omogočajo priložnosti za rekreacijo, kulturne dejavnosti in družbeno interakcijo in spodbujajo družbeno vključenost (Palliwoda idr., 2022). Trajnostna mesta so tudi družbeno vključujoča in pravična, kar pomeni, da zagotavljajo enakopraven dostop do priložnosti in storitev za vse prebivalce, ne glede na starost, dohodek ali sposobnosti (Palliwoda idr., 2022), na primer zagotavljajo cenovno dostopna stanovanja prek subvencij in skladov (Cooper idr., 2009; Hameed, 2021).

Kakšno pa je netrajnostno mesto? Opredelitve netrajnostnih mest v literaturi niso pogoste. Razlog za to je verjetno, kot pravi Ivan Stanič, v tem, da »če rečemo »netrajnostno«, moramo najprej opredeliti, kaj je trajnostno, in potem ta termin zajema to, kar ni trajnostno«. Na podlagi povedanega lahko torej sklepamo, da so netrajnostna mesta urbana okolja, ki delujejo na način, ki škoduje okolju, družbi in gospodarstvu. Ta koncept je tesno povezan s širšo idejo netrajnostnosti, ki se nanaša na prakse, ki presegajo ekološko zmogljivost območja, kar vodi v izčrpanje virov, onesnaženje in degradacijo okolja (Amer idr., 2024). Za netrajnostna mesta je poleg neučinkovite rabe virov, vključno s čezmerno izrabo zemlje in čezmerno porabo energije, značilna prenaseljenost prebivalstva (Turan in Besirli, 2008) oziroma premajhno število stanovanjskih objektov glede na število prebivalcev. Značilne so tudi neustrezna infrastruktura in storitve, na primer neurejen javni promet in prevelika odvisnost od avtomobilov ter posledično pogostejši zastoji in prometne nesreče (Turan in Besirli, 2008). V takih mestih so poleg tega izrazitejši tudi družbene neenakosti, saj marginalizirane skupine občutijo več okoljskih tveganj ter imajo slabši dostop do kakovostnih storitev in ekonomskih priložnosti (Stewart idr., 2009). Dodatna težava je pomanjkanje stika z naravo (Gong idr., 2016), saj urbanizacija pogosto zmanjšuje dostop prebivalcev do zelenih površin. Zaradi vseh naštetih značilnosti se v netrajnostnih mestih pojavlja degradacija okolja, ki se kaže v obliki onesnaženega zraka, hrupa, prahu in neprijetnih vonjav (Turan in Besirli, 2008). Tudi naš sogovornik Leon Kobetič je poudaril, da »ključen problem industrijskih mest predstavljajo veliki negativni okoljski vplivi in prekomeren ogljikov odtis zaradi velikih izpustov v okolje«.

3 Urbanizacija brez trajnosti – recept za duševne težave?

Vse naštetu lahko učinkuje na številna področja življenja prebivalcev teh mest: počutje, družinsko življenje in zaposlitev. V članku smo se osredinili predvsem na vpliv netrajnostno

organiziranega okolja na duševno zdravje. V času urbanizacije, ko nihče ni skrbel za trajnost mest, se je v njih povečalo število duševnih motenj in samomorov (Turan in Besirli, 2008). Prav tako je bila hitra stopnja urbanizacije povezana z večjo pogostnostjo psihoze in depresije pri moških in ženskah (Sundquist idr., 2004) ter pogostejšimi bipolarnimi motnjami z resnejšimi psihotičnimi simptomi (Kaymaz idr., 2006). V metaanalizi *pogostnosti psihiatričnih motenj v mestih in na podeželju* so Peen idr. (2010) ugotovili, da imajo prebivalci mest kar dvakrat večjo verjetnost za razvoj shizofrenije, 20 % večjo verjetnost za razvoj anksioznosti in 40 % večjo verjetnost za razvoj afektivnih motenj.

Netrajnostna mesta lahko torej s svojimi značilnostmi pomembno prispevajo k razvoju duševnih motenj. To je omenil tudi naš sogovornik Leon Kobetič, ki je poudaril, da »neustrezno bivalno okolje povzroča stalen stres, ki lahko vodi v razvoj nevroloških motenj, duševnih ter psihosocialnih težav«. Hilary F. Guite idr. (2006) navajajo pet dejavnikov neustrezno urejenih mest, ki napovedujejo slabo zdravje in vitalnost prebivalcev: sosedski hrup, zaznavanje kriminala, občutek prenapolnjenosti doma, pomanjkanje zadovoljivih zelenih površin in ne vključevanje v javne dejavnosti. Vse to povečuje stopnjo stresa ter negativno vpliva na fizično in duševno zdravje prebivalcev (Gong idr., 2016; Lima in Marques, 2017). Hrup kot eden zgoraj omenjenih dejavnikov je povezan z večjim tveganjem za nastanek afektivnih motenj (pregled v Tortorella idr., 2022) ter negativno vpliva na kakovost življenja, duševno in fizično zdravje (Parra idr., 2010). V sistematičnem pregledu literature *o povezavi med objektivnimi merami urbanega okolja in stresom* Yong Gong idr. (2016) navajajo, da lahko na duševno zdravje negativno učinkuje tudi bližina industrijskih dejavnosti. Pri tem je posebna težava pomanjkanje zelenih površin, ki lahko zmanjšujejo stres, povezan z neprimerno urejenim urbanim okoljem (Gong idr., 2016).

Med opredeljenimi negativnimi dejavniki mest sta tudi prenaseljenost in naraščanje prebivalstva z nizkim življenjskim standardom, kar vodi v brezposelnost, revščino in kriminal (Turan in Besirli, 2008). Posledično posamezniki mesto zaznavajo kot manj varno, kar je povezano s pogostejšimi znaki duševnih težav (Ross in Mirowsky, 2001). Eden večjih dejavnikov tveganja za duševne motnje v urbanih okoljih je tudi družbeni stres (Lederbogen idr., 2013). Zaradi visoke gostote prebivalstva postane okolje za posameznika manj obvladljivo, prav tako lahko zaznava velik občutek grožnje obsojanja s strani drugih (Adli, 2011). Strokovnjaki so v intervjujih poudarili tudi problem slabih pogojev za družbeno vključenost mestnega prebivalstva. Leon Kobetič je poudaril, da je »kljub velikim koncentracijam prebivalstva v mestih mogoče zaznati povečanje odtujenosti mestnega prebivalstva«. Poleg tega postajajo družbene neenakosti v takih mestih izrazitejše, saj nimajo vse

skupine prebivalstva enakega dostopa do kakovostnih storitev in ekonomskih priložnosti (Stewart idr., 2009). To lahko manj privilegiranim skupinam povzroča dodaten stres ter vodi v družbeno izolacijo in pomanjkanje občutka pripadnosti skupnosti (Stewart idr., 2009).

Vsi ti dejavniki, ki so pogosti v netrajnostnih mestih, lahko torej prispevajo k slabšemu duševnemu zdravju prebivalcev, ki negativno vpliva na njihovo kakovost življenja, hkrati pa učinkuje tudi na uspešnost mesta. Zato je pomembno, da si prizadevamo za gradnjo vključujočih, varnih in odpornih mest, ki bodo po eni strani negovala duševno zdravje, po drugi pa s tem dosegala tudi večji uspeh (McCay, 2019).

4 Trajnost kot pot do duševnega blagostanja v mestih

Ena od ključnih strategij za spodbujanje duševnega zdravja prebivalcev je trajnostno načrtovanje mest. Center za urbanistično načrtovanje in duševno zdravje (ang. *The Centre for Urban Design and Mental Health*) navaja štiri temeljne z dokazi podprte pristope k urbanističnemu načrtovanju, ki spodbujajo boljše duševno zdravje, in sicer oblikovanje 1. zelenih, 2. aktivnih, 3. prosocialnih in 4. varnih prostorov (McCay, 2019).

4.1 Zelene površine

Tako strokovna literatura kot naši sogovorniki poudarjajo ključno vlogo zelenih površin pri krepitvi duševnega zdravja mestnih prebivalcev ter pomembnost celostnega, sistemskega in dolgoročnega načrtovanja teh. Več preglednih člankov in epidemioloških študij namreč kaže, da je zeleno okolje povezano z zmanjšanim tveganjem za duševne težave (na primer Pelgrims idr., 2021; Wang idr., 2021). Zelene površine zmanjšujejo vpliv motečih okoljskih dejavnikov in stresorjev, kot sta hrup in onesnaženost zraka (Wang idr., 2021; Buttazzoni idr., 2022), ter s prisotnostjo različnih živalskih vrst, predvsem ptic, ustvarjajo prijetnejša zvočna okolja, ki prispevajo k občutku večje povezanosti z naravo (Spendrup idr. 2016) in k ohranjanju zdravja (Ghezaljev idr. 2017).

Zelene površine so hkrati okolje, ki nas fizično in psihološko oddalji od vsakodnevnih zahtev, pritegne naše zanimanje in omogoča estetska doživetja, kar vodi do obnove zmogljivosti za vzdrževanje pozornosti (Kaplan in Kaplan, 1989), ublažitve stresnega odziva (Ulrich, 1983; Markevych idr., 2017) in višjega subjektivnega blagostanja (Hartig idr., 2014). Ustrezen dostop do kakovostnih zelenih površin lahko spodbuja tudi razvoj družbenih interakcij (Kaźmierczak, 2013) in družbeno povezanost v soseskah (Wang idr., 2021), kar lahko krepí duševno zdravje prebivalcev prek zadovoljevanja potrebe po

povezanosti, ki je ena temeljnih psiholoških potreb (Ryan in Deci, 2017).

4.2 Spodbujanje aktivnega življenjskega sloga

Drugi pomembni ukrep za spodbujanje duševnega zdravja mestnih prebivalcev je oblikovanje prostora, ki spodbuja aktiven življenjski slog. Ina Šuklje Erjavec je poudarila, da je za spodbujanje aktivnega življenjskega sloga pomembno zagotavljanje za to ustreznih in kakovostnih prostorskih pogojev, še posebno javnih ter za vse enakovredno dostopnih in raznolikih zelenih površin. Pri kakovostnem načrtovanju takih zelenih površin je poleg enakovrednega dostopa treba poskrbeti tudi za to, da so ustrezno opremljene glede na lokacijo in potrebe prebivalcev, dovolj velike in privlačne za izvajanje telesne dejavnosti ter neonesnažene, varne in dobro vzdrževane (Šuklje Erjavec in Kozamernik, 2019).

Med ključnimi urbanističnimi ukrepi za spodbujanje fizične dejavnosti pa je tudi razvoj aktivnega transporta – na primer izboljšava pešpoti, kolesarskih poti (vključno s sistemi za izposojajo javnih koles) in javnega prevoza, ki omogočajo varno, priročno, učinkovito in poceni premikanje po mestu (McCay, 2019). Kot so poudarili naši sogovorniki, je vse to mogoče doseči z implementacijo koncepta 15-minutnega mesta, ki predvideva, da bi prebivalci lahko dostopali do vseh osnovnih potrebščin in storitev (na primer trgovin, osebnih in zdravstvenih storitev, šol, parkov, rekreacijskih in športnih površin) v največ 15 minutah hoje ali vožnje s kolesom od svojega doma. V Sloveniji pa se za pospeševanje privlačnosti uporabe javnega potniškega prometa pogosteje uporablja pristop, ki si prizadeva, da vsi prebivalci živijo 5 minut od avtobusnega postajališča. Tak pristop zmanjšuje okoljske emisije in obenem spodbuja aktiven življenjski slog, s tem pa krepí fizično in duševno zdravje prebivalcev (McCay, 2019).

4.3 Spodbujanje družbene povezanosti

Tretji pomemben urbanistični ukrep je spodbujanje družbene povezanosti in pripadnosti. Prosocialnost lahko na primer spodbujajo mestne klopi ter živahne in raznolike trgovine in kavarne, ki omogočajo neformalno druženje, ter tudi območja, na katerih so poslopja obdana z nekaj okoliškega prostora (na primer vrt). Ta omogočajo več družbenih interakcij, kar krepí občutek skupnosti in pozitivno vpliva na kakovost življenja (Buttazzoni idr., 2022). Še posebej pomembno vlogo imajo javni odprti prostori, v katerih lahko potekajo različne prireditve (Francis idr., 2012). Te spodbujajo združevanje in družbene interakcije različnih starostnih skupin in s tem krepíjo občutek pripadnosti skupnosti (McCay, 2019). Otroci imajo v njih možnosti za igro, socializacijo in raziskovanje, zato so

izjemno pomembni za njihov kognitivni razvoj in duševno zdravje (Dadvand idr., 2015). Mladostnikom javni prostori omogočajo razvijanje družbenega kapitala, družbene podpore in spretnosti v medvrstniških odnosih, ki prispevajo k boljšemu razpoloženju (Aneshensel in Sucoff, 1996). Pri starejših odraslih pa dostopni in kakovostni javni prostori spodbujajo samostojnost in samospoštovanje ter zmanjšujejo družbeno izolacijo, kar lahko upočasni upad kognitivnih sposobnosti (Mitchell in Burton, 2006).

Tudi intervjuvanci so poudarili pomembnost krepitve družbene povezanosti za izboljšanje duševnega zdravja. Leon Kobetič je kot ključne elemente za ustvarjanje zdravega psihološkega okolja navedel območja za druženje (na primer mestni trgi, parki in igrišča), Ivan Stanič in Ina Šuklje Erjavec pa sta poudarila, da mora biti javni prostor dovolj »nevtralen«, da ga lahko kot svojega prepoznavajo vse skupine prebivalcev in dopušča različne načine nekonfliktne sorabe prostora. Pomembno je tudi, da se lokalnim prebivalcem omogoči soraba zunanjega prostora ob javnih objektih, na primer otroških in športnih igrišč ter športno-rekreacijskih objektov ob šolah, kar je še posebej pomembno tam, kjer ni dovolj prostora za druge dobro opremljene javne površine. Tak dostop do različnih prostorov krepi pri prebivalcih občutek vključenosti in prispeva k njihovu blagostanju.

4.4 Varnost

Četrty pomemben urbanistični ukrep za krepitev duševnega zdravja prebivalcev je povečevanje zaznane varnosti. Leon Kobetič je kot najpomembnejše dejavnike za zmanjševanje kriminala in spodbujanje zaupanja med prebivalci poudaril družbeno vključenost in povezanost ter urejene, čiste in večnamenske soseske, ki preprečujejo družbeno segregacijo. Ivan Stanič je opozoril na pomembnost zagotavljanja občutka opazovanosti, saj ljudje verjetneje zagrešijo kriminalno dejanje, če so prepričani, da jih nihče ne opazuje. Občutek opazovanosti je mogoče doseči na primer z večjim številom oken, ki gledajo na ulico (Brown idr., 2009), ter ustrezno razsvetlavo in povečanjem pretoka ljudi na določenem območju (Polič, 1999; McCay, 2019). Ključnega pomena je tudi vzdrževanje objektov in prostorov – dotrajan in neurejen prostor namreč daje vtis toleriranja nereda in odsotnosti nadzora, dobro vzdrževan pa nasprotno zmanjšuje verjetnost kriminalnih vedenj in povečuje občutek varnosti (Polič, 1999; McCay, 2019). Zaznana varnost je eden ključnih elementov dobrega počutja prebivalcev. Nižja zaznana varnost soseske lahko na primer vodi do znižanega razpoloženja in redkejšega zapuščanja doma, kar lahko oslabi posameznikovo mrežo družbene podpore (Whitley in Prince, 2005) in poveča osamljenost (Lee idr., 2021).

5 Psihologija in urbanizem z roko v roki

Urbanisti so torej opredelili, kako zagotoviti ljudem prijaznejša mesta, nas pa je zanimalo, *kje in kako lahko pri izboljšanju življenjskih pogojev v mestih pripomoremo psihologi*. Cilj urbanistov je po besedah naših sogovornikov v mestu ustvariti take fizične pogoje, da se lahko posamezniki dobro počutijo, ter izboljšati fizično in duševno zdravje prebivalcev. V tem se navezujejo tudi na okoljsko psihologijo, ki je uporabna veja psihologije. Naši sogovorniki vidijo vlogo psihologa pri sodelovanju z urbanisti predvsem na dveh večjih področjih: pri oblikovanju trajnostnih urbanističnih sprememb in uvajanju teh v okolje – med ljudi.

Poudarili so, da je vloga psihologije pri oblikovanju trajnostnih urbanističnih sprememb predvsem pomoč urbanistom pri razumevanju potreb in želja uporabnikov ter pomoč pri oblikovanju sprememb na način, ki bi zadovoljeval potrebe prebivalcev. Izpostavili so tudi pomen analize potencialnih vplivov urbanističnih sprememb na ljudi. Pri tem lahko psihologi prispevamo široko teoretično in metodološko znanje, ki nam omogoča pridobivanje bogatih informacij (ne)posredno od ljudi. Ina Šuklje Erjavec je namreč poudarila, da je sodelovanje z javnostjo pri oblikovanju trajnostnih rešitev v mestih ključno. Vodi namreč v soustvarjanje javnega prostora, ki lahko zadovoljuje potrebe uporabnikov, s čimer se je mogoče izogniti prihodnjim konfliktom. S tem lahko psihologi v sodelovanju z drugimi strokovnjaki pripomoremo k pridobivanju širše slike o stanju v nekem okolju. Ta urbanistom pomaga spremembe oblikovati tako, da so trajnostni ukrepi uresničljivi in da bodo verjetneje sprejeti. Po implementaciji sprememb pa vidijo vlogo psihologa tudi v analizi njenih učinkov na ljudi, kar je mogoče upoštevati pri prihodnjih projektih.

Drugi del vloge psihologa pa je bolj vezan na neposredno delo z ljudmi, ki živijo v mestu, in se nanaša na uvajanje sprememb v (družbeno) okolje. Prestrukturiranje obstoječih mest je namreč lahko problematično, saj imajo ljudje pogosto odpor do uvajanja sprememb. Dva od naših sogovornikov sta poudarila, da urbanistično delo vnaša v obstoječ prostor spremembe oziroma deluje na razmerju med tem, »kaj je« in »kaj bi lahko bilo«. Te spremembe so v javnosti pogosto sprejete negativno – lahko so zaznane kot agresivne, povzročajo stres, stisko, žalost ali nezadovoljstvo, saj imajo posamezniki že ustvarjen percepcijski okvir, skozi katerega zaznavajo mesto. Poleg tega so lahko navezani na svoje mesto, zato posege vanj hitro vidijo kot njegovo »uničevanje«. Tu naši sogovorniki vidijo veliko priložnost za vključevanje psihologov v proces oblikovanja mest. Ti lahko urbanistom pomagamo predvsem pri ozaveščanju javnosti o pomenu trajnosti ter njeni vlogi za zdravje in dobro počutje

prebivalcev. S tem lahko prispevamo k večjemu sprejemanju pozitivnih sprememb, ki izboljšujejo njihovo okolje. Pri tem je ključno, da urbanist in psiholog ostaneta znotraj svojega strokovnega področja in njun namen ostane skrb za posameznika oziroma učinkovito spreminjanje mest za javno korist ali skupno dobro.

Pomembno je torej, da se psihologi v problematiko vpliva mest na duševno zdravje vključimo že v začetnih fazah, ob gradnji ali prestrukturiranju mest. Tako lahko delujemo preventivno in sodelujemo pri oblikovanju okolja, ki spodbuja dobro počutje in zdravje ljudi, ki živijo v njem. Naši sogovorniki so opozorili, da je tovrstnega interdisciplinarnega sodelovanja premalo, poleg tega pa je precej kompleksno, saj so pri tem izzivi različna pojmovanja, poudarki in prioritete strokovnjakov različnih strok. Tu bi lahko imela pomembno vlogo transdisciplinarnost, ki jo je poudaril Ivan Stanič – da kot strokovnjaki svoja znanja in zanimanja nekoliko razširimo iz okvirov lastne stroke. Tako lahko prispevamo k učinkovitejšemu sodelovanju in interdisciplinarnosti, ki je, kot je izpostavil Leon Kobetič, ključna za načrtovanje boljših mest.

6 Sklep

Z naraščanjem števila prebivalcev mest postaja vse očitneje, da netrajnostna urbana ureditev – z onesnaženostjo, hrupom, prenapolnjenostjo in pomanjkanjem dostopa do narave – negativno vpliva na duševno zdravje ljudi. Za spodbujanje psihološkega blagostanja, družbene povezanosti in fizične dejavnosti je ključna skrb za dostopne zelene površine, učinkovito mrežo javnega prometa in inkluzivno oblikovan prostor. Oblikovanje trajnostnih mest tako ni le okoljski izziv, temveč tudi nujna strategija za spodbujanje duševnega zdravja prebivalcev. Pri tem imajo psihologi pomembno vlogo, saj lahko s svojim razumevanjem človekovega doživljanja prostora prispevajo k oblikovanju bolj podpornih bivalnih okolij. Zato je nujno, da se kot strokovnjaki aktivneje vključujemo v interdisciplinarno načrtovanje mest in s tem zagotavljamo boljše pogoje za duševno zdravje v mestih.

Vita Kobetič, študentka magistrskega študija psihologije
Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo,
Ljubljana
E-pošta: vita.kobetic@gmail.com

Luka Kalita, študent magistrskega študija psihologije
Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo,
Ljubljana
E-pošta: luka.kalita@gmail.com

Tia Deželak, študentka magistrskega študija psihologije
Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo,
Ljubljana
E-pošta: tia.dezelak@gmail.com

Viri in literatura

- Adli, M. (2011): *Urban stress and mental health*. Dostopno na: <https://urbanage.lsecities.net/essays/urban-stress-and-mental-health> (sneto 2. 12. 2024).
- Amer, E. A. A., Meyad, E. M. A., Meyad, A. M., in Mohsin, A. K. M. (2024): The impact of natural resources on environmental degradation: A review of ecological footprint and CO₂ emissions as indicators. *Frontiers in Environmental Science*, 12, str. 1–14.
- Aneshensel, C. S., in Sucoff, C. A. (1996): The neighborhood context of adolescent mental health. *Journal of Health and Social Behavior*, 37(4), str. 293–310.
- Awasthi, A., Yadav, M. G., Baswaraju, S., Nijhawan, G., Ziara, S., in Kumar, A. (2024): Detailed analysis of sustainable infrastructure design and benefits for urban cities. V: Kumar Singh, S. (ur.): *Proceedings of the 16th International Conference on Materials Processing and Characterization (ICMPC 2024)*, str. 1–14. E3S Web of Conferences 552.
- Brown, S. C., Mason, C. A., Lombard, J. L., Martinez, F., Plater-Zyberk, E., Spokane, A. R., idr. (2009): The relationship of built environment to perceived social support and psychological distress in Hispanic elders: The role of "Eyes on the Street". *The Journals of Gerontology: Series B*, 64B(2), str. 234–246.
- Buttazzoni, A., Doherty, S., in Minaker, L. (2022): How do urban environments affect young people's mental health? A novel conceptual framework to bridge public health, planning, and neurourbanism. *Public Health Reports*, 137(1), str. 48–61.
- Cooper, R., Evans, G., in Boyko, C. (2009): *Designing sustainable cities*. Hoboken, Wiley-Blackwell.
- Dadvand, P., Nieuwenhuijsen, M. J., Esnaola, M., Forn, J., Basagaña, X., Alvarez-Pedrerol, M., idr. (2015): Green spaces and cognitive development in primary schoolchildren. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 112(26), str. 7937–7942.
- Francis, J., Wood, L. J., Knuiman, M., in Giles-Corti, B. (2012): Quality or quantity? Exploring the relationship between public open space attributes and mental health in Perth, Western Australia. *Social Science & Medicine*, 74(10), str. 1570–1577.
- Ghezjeljeh, T. N., Nasari, M., Haghani, H., in Loieh, H. R. (2017): The effect of nature sounds on physiological indicators among patients in the cardiac care unit. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, 29, str. 147–152.
- Gong, Y., Palmer, S., Gallacher, J., Marsden, T., in Fone, D. (2016): A systematic review of the relationship between objective measurements of the urban environment and psychological distress. *Environment International*, 96, str. 48–57.
- Guite, H. F., Clark, C., in Ackrill, G. (2006): The impact of the physical and urban environment on mental well-being. *Public Health*, 120(12), str. 1117–1126.
- Gürçam, S. (2024): Paving the way for climate resilience through sustainable urbanization: A comparative study. *Lectio Socialis*, 8(1), str. 17–34.
- Hameed, A. A. S. (2021): Urban and regional planning strategies to achieve sustainable urban development: Subject review. *International Journal of Advances in Scientific Research and Engineering*, 7(3), str. 22–27.
- Hartig, T., Mitchell, R., De Vries, S., in Frumkin, H. (2014): Nature and health. *Annual Review of Public Health*, 35(1), str. 207–228.
- Huang, L., Wu, J., in Yan, L. (2015): Defining and measuring urban sustainability: A review of indicators. *Landscape ecology*, 30, str. 1175–1193.

- Jiang, W., Pitts, A., in Gao, Y. (2015): Planning and design strategies for sustainable urban development. V: Wilkinson, S. P., Xia, J., in Bing, C. (ur.): *Sustainable buildings and structures: Proceedings of the 1st International Conference on Sustainable Buildings and Structure*, str. 30–38. London, CRC Press.
- Justinek, G., Novalija, A., Šekoranja, D., in Štrukelj, M. (ur.) (2015): *Spremenimo svet: Agenda za trajnostni razvoj do leta 2030 [Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development]*. Ljubljana, Center za evropsko prihodnost.
- Kaplan, R., in Kaplan, S. (1989): *The experience of nature: A psychological perspective*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Kaymaz, N., Krabbendam, L., De Graaf, R., Nolen, W., Ten Have, M., in Van Os, J. (2006): Evidence that the urban environment specifically impacts on the psychotic but not the affective dimension of bipolar disorder. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 41(9), str. 679–685.
- Kaźmierczak, A. (2013): The contribution of local parks to neighbourhood social ties. *Landscape and Urban Planning*, 109(1), str. 31–44.
- Kenworthy, J. R. (2006): The eco-city: ten key transport and planning dimensions for sustainable city development. *Environment and urbanization*, 18(1), str. 67–85.
- Kreitmayer McKenzie, J., in Habjan, H. (ur.) (2016): *Trajnostni razvoj mest: Pametna mesta in zelena rast*. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor RS.
- Lederbogen, F., Haddad, L., in Meyer-Lindenberg, A. (2013): Urban social stress – risk factor for mental disorders: The case of schizophrenia. *Environmental Pollution*, 183, str. 2–6.
- Lee, J. M., Ang, S., in Chan, A. (2021): Fear of crime is associated with loneliness among older adults in Singapore: Gender and ethnic differences. *Health & Social Care in the Community*, 29(5), str. 1339–1348.
- Li, G. (2024): Sustainable development strategies in urban planning. *Advances in Economics, Management and Political Sciences*, 96(1), str. 107–111.
- Lima, M. L., in Marques, S. (2017): Living in industrial areas: Social impacts, adaptation and mitigation. V: Fleury-Bahi, G., Pol, E., in Navarro, O. (ur.): *Handbook of environmental psychology and quality of life research*, str. 519–528. New York, Springer.
- Markevych, I., Schoierer, J., Hartig, T., Chudnovsky, A., Hystad, P., Dzhambov, A. M., idr. (2017): Exploring pathways linking greenspace to health: Theoretical and methodological guidance. *Environmental Research*, 158, str. 301–317.
- McCay, L. (2019): Urban design and mental health. V: Bhugra, D., Ventriglio, A., Maia, J. C., in McCay, L. (ur.): *Urban mental health*, str. 32–49. New York, Oxford university press.
- Mitchell, L., in Burton, E. (2006): Neighbourhoods for life: Designing dementia-friendly outdoor environments. *Quality in Ageing – Policy, Practice and Research*, 7(1), str. 26–33.
- Monteiro, J., Sousa, N., Coutinho-Rodrigues, J., in Natividade-Jesus, E. (2024): Challenges ahead for sustainable cities: An urban form and transport system review. *Energies*, 17(2), 409, str. 1–26.
- Organizacija združenih narodov, Oddelek Združenih narodov za ekonomske in socialne zadeve (2019): *World urbanization prospects: The 2018 revision*. New York.
- Palliwooda, J., Haase, A., Suppee, C., Rink, D., in Priess, J. A. (2022): Visions for development and management of urban green and blue infrastructure: A citizen's perspective. *Ecology and Society*, 27(2), str. 1–26.
- Parra, D. C., Gomez, L. F., Sarmiento, O. L., Buchner, D., Brownson, R., Schmid, T., idr. (2010): Perceived and objective neighborhood environment attributes and health related quality of life among the elderly in Bogotá, Colombia. *Social Science & Medicine*, 70(7), str. 1070–1076.
- Peen, J., Schoevers, R. A., Beekman, A. T. F., in Dekker, J. (2010): The current status of urban-rural differences in psychiatric disorders. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 121(2), str. 84–93.
- Pegorin, M. C., Caldeira-Pires, A., in Faria, E. (2024): Interactions between a circular city and other sustainable urban typologies: A review. *Discover Sustainability*, 5(1), 14, str. 1–24.
- Pelgrims, I., Devleeschauwer, B., Guyot, M., Keune, H., Nawrot, T. S., Remmen, R., idr. (2021): Association between urban environment and mental health in Brussels, Belgium. *BMC Public Health*, 21(1), str. 1–18.
- Polič, M. (1999): *Okoljska psihologija*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Oddelek za psihologijo.
- Ross, C. E., in Mirowsky, J. (2001): Neighborhood disadvantage, disorder, and health. *Journal of Health and Social Behavior*, 42(3), str. 258–276.
- Ryan, R. M., in Deci, E. L. (2017): *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. New York, Guilford publications.
- Spendrup, S., Hunter, E., in Isgren, E. (2016): Exploring the relationship between nature sounds, connectedness to nature, mood and willingness to buy sustainable food: A retail field experiment. *Appetite*, 100, str. 133–141.
- Stewart, M. J., Makwarimba, E., Reutter, L. I., Veenstra, G., Raphael, D., in Love, R. (2009): Poverty, sense of belonging and experiences of social isolation. *Journal of Poverty*, 13(2), str. 173–195.
- Sundquist, K., Frank, G., in Sundquist, J. A. N. (2004): Urbanisation and incidence of psychosis and depression: Follow-up study of 4.4 million women and men in Sweden. *The British Journal of Psychiatry*, 184(4), str. 293–298.
- Šuklje Erjavec, I., in Kozamernik, J. (ur.) (2019): *Ven za zdravje: Priročnik za načrtovanje zelenih površin za spodbujanje telesne dejavnosti in zdravega življenjskega sloga*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije.
- Tortorella, A., Menculini, G., Moretti, P., Attademo, L., Balducci, P. M., Bernardini, F., idr. (2022): New determinants of mental health: The role of noise pollution: A narrative review. *International Review of Psychiatry*, 34(7–8), str. 783–796.
- Turan, M. T., in Besirli, A. (2008): Impacts of urbanization process on mental health. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 9, str. 238–243.
- Ulrich, R. S. (1983): Aesthetic and affective response to natural environment. V: Altman, I., in Wohlwill, J. F. (ur.): *Behavior and the natural environment*, str. 85–125. New York, Plenum Press.
- Wang, L., Zhou, Y., Wang, F., Ding, L., Love, P. E. D., in Li, S. (2021): The influence of the built environment on people's mental health: An empirical classification of causal factors. *Sustainable Cities and Society*, 74(2), str. 1–15.
- Whitley, R., in Prince, M. (2005): Fear of crime, mobility and mental health in inner-city London, UK. *Social Science & Medicine*, 61(8), str. 1678–1688.

Ženja BREZOVAR
Irma POTOČNIK SLAVIČ
Boštjan KERBLER

Starosti prijazna občina Komenda

Program *Svetovna mreža starosti prijaznih mest in občin* je mednarodni program Svetovne zdravstvene organizacije, ki ga je v slovensko okolje vpeljal Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje. Njegovo poslanstvo je izboljšati kakovost bivanja starejših oseb na različnih področjih življenja. Z raziskavo smo želeli ugotoviti, koliko je občina Komenda prilagojena potrebam starejših občanov. Pri tem smo uporabili metodologijo, ki smo jo oblikovali sami. Za merjenje starosti prijaznega grajenega in družbenega okolja smo uporabili 35 merljivih kazalnikov, razdeljenih na štiri področja: odprti prostor in stavbne površine, prevoz, bivališča in socialne mre-

že. Rezultati raziskave so pokazali, da je okolje v občini Komenda večinoma starostnikom prijazno, kar so potrdili tudi starejši občani Komende. Med posameznimi področji prihaja do odstopanj, prav tako med naselji znotraj občine. Za izboljšanje kakovosti bivanja starejših občanov smo na podlagi spoznanj oblikovali smernice in priporočila za prilagoditve okolja po meri starejših.

Ključne besede: staranje prebivalstva, bivalno okolje, starosti prijazno, dostopnost, občina Komenda

1 Uvod

Prebivalstvo v Sloveniji in po svetu se stara. Staranje prebivalstva je novejši demografski pojav, ki se je pojavil v 20. stoletju, ko se je povečal delež starih ljudi v populaciji. Dejavniki, ki so vplivali na porast absolutnega števila in deleža prebivalcev, starih 64 let ali več, so visoka rodnost v začetku 20. stoletja, zmanjšanje umrljivosti in daljša življenjska doba. Staranje prebivalstva je značilno za večino držav Evropske unije (Nacionalni inštitut za javno zdravje, 2024). Prebivalstvo, staro 65 let ali več, predstavlja več kot petino (21,3 %) vseh prebivalcev Evropske unije, po podatkih zadnjih projekcij pa se bo njegov delež v celotnem prebivalstvu do leta 2100 povečal na 32,5 %. Močno se bo povečal tudi delež najstarejših (oseb, starih 80 let ali več), ki so leta 2022 predstavljale 6,1 % celotne populacije. Njihovo število naj bi se do leta 2100 več kot podvojilo (Eurostat, 2024). Podobno sliko kažejo projekcije tudi za Slovenijo. Delež prebivalcev, ki so stari 65 let ali več in so po zadnjih podatkih Statističnega urada Republike Slovenije predstavljali 21,7 % vseh prebivalcev, naj bi se do leta 2100 povečal na skoraj tretjino (32 %) vseh prebivalcev. Enako velja za delež najstarejših. Njihov delež se bo s 5,8 % povečal na 15,4 % (Razpotnik, 2023).

Potrebe starejših oseb so pogosto specifične in se razlikujejo od tistih, ki jih imajo mlajše in srednje generacije. Naloga družbe je, da stališčem starejših prisluhe ter (so)oblikuje okolje v skladu z njihovimi potrebami in zmožnostmi, tj. starostnikom prijazno okolje. Svetovna zdravstvena organizacija (ang. *World Health Organization*; v nadaljevanju: SZO) je leta 2005 prvič predstavila program *Starosti prijazna mesta in občine* (ang. *Age-friendly cities and communities*; v nadaljevanju: SPMO). Program z aktivnim vključevanjem starejšega prebivalstva stremi k prilagajanju okolja njihovim potrebam. SZO k starosti prijaznemu okolju prišteva osem področij, razvrščenih v tri skupine, in sicer grajeno okolje, družbeno okolje in podporne storitve, ki jih izvaja občina oziroma mesto (slika 1). Grajeno okolje vključuje odprti prostor in stavbne površine, prevoz in bivališča. V družbeno okolje so vključeni družabno življenje, spoštovanje in vključevanje v družbo ter družbeno angažiranje in zaposlitev. Podpora skupnosti, zdravstvene storitve, komuniciranje in informiranje so del podpornih storitev.

Slovenski program Slovenska mreža starosti prijaznih mest in občin je leta 2008 v slovensko okolje, vpeljal Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje (v

Slika 1: Tri skupine področij starosti prijaznega okolja po SZO (prirejeno po SZO, 2018; ilustracija: Ženja Brezovar)

nadaljevanju: IAT). Program se izvaja na podlagi petletne krajevne strategije za področje staranja in krepitve medgeneracijske solidarnosti. Pri pripravi strategije je treba opraviti analizo trenutnega, izhodiščnega stanja, ki je krajevnemu vodstvu v pomoč med izvajanjem programa.

V prispevku^[1] je predstavljena prilagojenost grajenega in družbenega okolja potrebam starejših na primeru občine Komenda. Raziskavo^[2] smo izvedli na podlagi metodologije za analiziranje starostnikom^[3] prijaznega okolja.

2 Starosti prijazna mesta in občine

2.1 Razvoj programa Starosti prijazna mesta in občine

Projekt *Starosti prijaznih mest in občin* je bil s strani SZO prvič predstavljen leta 2008 na 18. svetovnem kongresu gerontologije in geriatrije v Riu de Janeiru. Leta 2006 je potekala obsežna mednarodna raziskava, v sklopu katere je okoli 1.500 starejših občanov iz 33 mest iz 22 različnih držav opisalo prednosti in slabosti, ki jih opažajo na različnih področjih življenja v mestu. Na podlagi mnenj in predlogov je SZO osnovala prvi priročnik za starosti prijazna mesta *Global age-friendly cities: A guide*. V njem je predstavljenih 84 priporočil na osmih področjih življenja v mestu. To so odprti prostor in stavbne površine (ang. *outdoor spaces and buildings*), prevoz (ang. *transportation*), bivališča (ang. *housing*), družabno življenje (ang. *social participation*), spoštovanje in vključevanje v družbo (ang. *respect and social inclusion*), družbeno angažiranje in zaposlitvene možno-

sti (ang. *civic participation and employment*), komuniciranje in informiranje (ang. *communication and information*) ter storitve skupnosti in zdravstvenih služb (ang. *community and health care*) (IAT, 2010). Koncept starosti prijaznih mest in občin so prevzele tudi podeželske skupnosti. Leta 2006 je Kanada pripravila priročnik *Starosti prijazno podeželske in oddaljene skupnosti* (ang. *Age-friendly rural/remote communities*) (Federal/Provincial/Territorial Ministers Responsible for Seniors, 2006). Koncept starosti prijaznih mest in občin je po svetu naletel na dober odziv. SZO je leta 2010 ustanovila *Svetovno mrežo starosti prijaznih mest in občin* (ang. *Global network of age-friendly cities and communities*) – mednarodni program, ki mesta in skupnosti spodbuja, da je njihov razvoj skladen z željami in potrebami starejših prebivalcev, ter odgovarja na dva globalna demografska trenda – naglo staranje prebivalstva in širjenje urbanizacije (SZO, 2007).

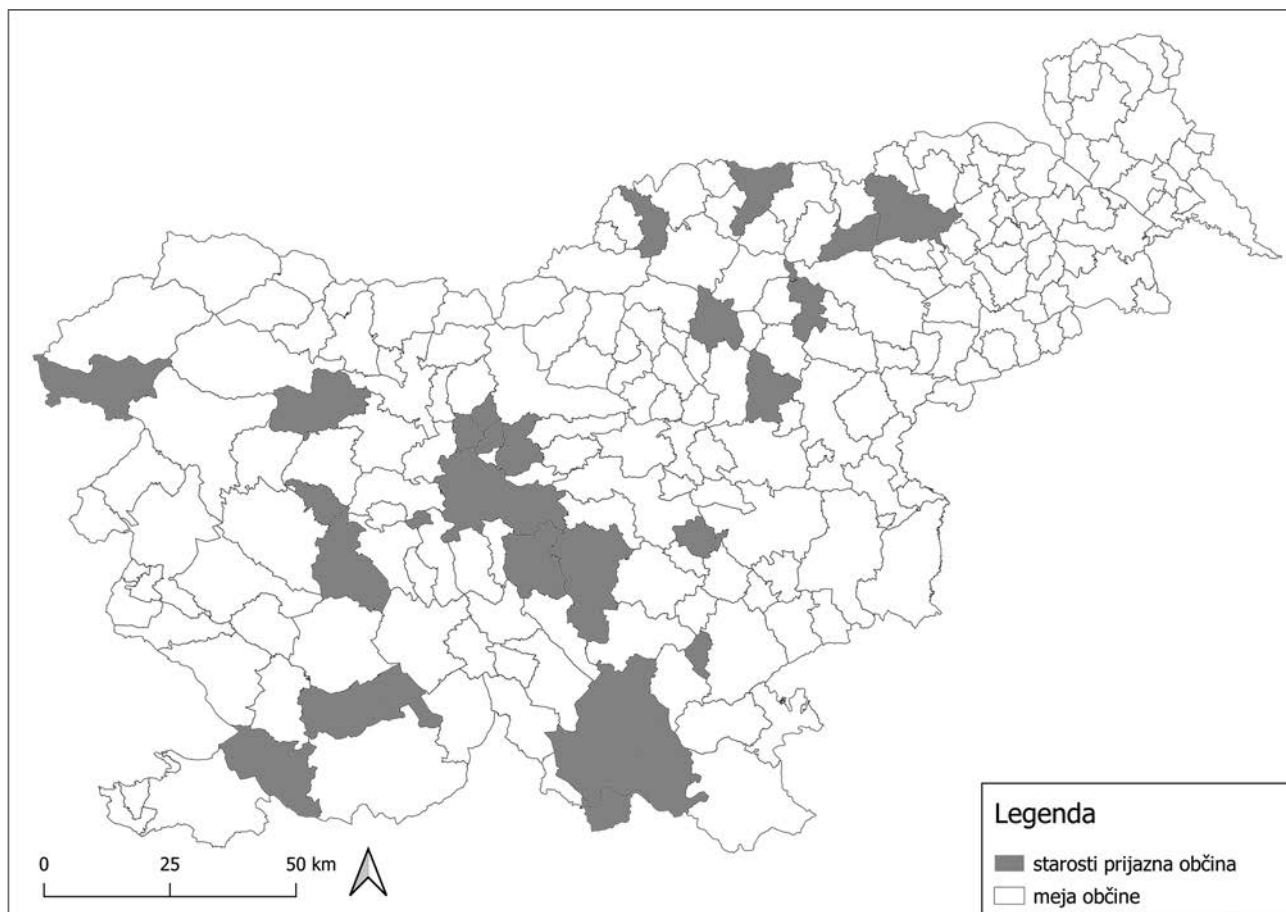
2.2 Svetovna mreža starosti prijaznih mest in občin

V program *Starosti prijazna mesta in občine* je vključenih 53 držav, ki so povezane v mrežo. Ta povezuje 1.606 mest in skupnosti, v katerih prebiva več kot 330 milijonov ljudi (SZO, 2024). Program spodbuja aktivno vključevanje celotne starejše populacije v skupnostno življenje in promovira zdravo, aktivno staranje (IAT, 2010; SZO, 2024), hkrati pa vključena mesta in skupnosti spodbuja k povezovanju, izmenjavi informacij, znanj, izkušenj in dobrih praks z drugimi. S tem namenom je nastala globalna platforma *Age-friendly world* (SZO, 2024). Z vključitvijo v mrežo se mesta in skupnosti zavežejo, da bodo postala starosti prijazna, delovala medsektorsko in v sodelovanju s starejšimi ter vrednotila in spremljala ukrepe za starosti prijazno mesto in skupnost (IAT, 2010; SZO, 2024).

2.3 Slovenska mreža starosti prijaznih mest in občin

Kot smo predstavili v uvodu, je dejavnosti za uvajanje programa Slovenska mreža starosti prijaznih mest in občin v Sloveniji leta 2008 začel IAT. Slovenska mreža starosti prijaznih mest in občin je vključena v Svetovno mrežo starosti prijaznih mest in občin pod okriljem SZO. Program v sodelovanju z občinsko upravo in prebivalci rešuje vprašanja in potrebe starajoče se družbe in vzdržuje prijazne medgeneracijske odnose v njihovi skupnosti. Pri tem jim pomaga IAT, koordinator slovenske mreže, ki vsako leto zbere rezultate mreže ter z njimi seznani javnost in SZO (IAT, 2010).

Pri uvajanju in razvoju programa sta se oblikovali dve posebnosti, lokalna akcijska skupina starosti prijaznih mest in občin in celostni triravenski obseg programov v petletni razvojni

Slika 2: Starosti prijazne občine v Sloveniji (vir: IAT, 2010; Čeh, 2018; Ramovš, 2018; Sajtl, 2021; Občina Domžale, 2024; SZO, 2024; ilustracija: Ženja Brezovar)

strategiji starosti prijazne lokalne skupnosti. Lokalna akcijska skupina starosti prijaznih mest in občin se oblikuje ob vstopu občine v program. IAT pri tem pomaga krajevni politiki, upravam, strokam in drugim zainteresiranim pri informiranju o programu. V skupino so vključeni predstavniki zavodov, društev, organizacij, občinskih uprav in stroke (IAT). Naloga skupine je spremljati stanje in potrebe v lokalnem okolju, oblikovati strategijo starosti prijazne občine, usmerjati njeno uresničevanje in skrbeti za izmenjavo informacij in reševanje skupnih vprašanj (IAT, 2023). Petletna lokalna razvojna strategija starosti prijazne lokalne skupnosti vključuje konkretne načrte za povezovanje obstoječih in uvajanje novih potrebnih programov za tri področja:

1. dolgotrajna oskrba bolnih, starostno onemoglih in invalidnih občanov,
2. aktivno, zdravo staranje celotne upokojenske generacije,
3. krepitev solidarnosti med generacijami in vzgoja vseh za lepše sožitje.

Naloga skupnosti je, da na vsakem od navedenih področij v petletnem obdobju uvede ali izboljša delovanje vsaj treh sodob-

nih programov. Primeri teh so na primer tečaji za neformalne in družinske oskrbovalce, programi za preprečevanje padcev v starosti ter program prostovoljskega družabništva mladih in upokojencev ob učenju uporabe informacijsko-komunikacijske tehnologije (IAT, 2010; Vujović, 2015).

Program je v Sloveniji naletel na zelo dober odziv županov. Sprva so se vanj vključila večja slovenska mesta (Ljubljana, Celje, Maribor), pozneje so se jim pridružili tudi druga mesta in občine (IAT, 2010; Čeh, 2018). Na podlagi različnih virov (IAT, 2010; Čeh, 2018; Ramovš, 2018; Sajtl, 2021; Občina Domžale, 2024; SZO, 2024) ocenjujemo, da je v program trenutno vključenih oziroma se vanj vključuje okoli 25 mest in občin^[4] (slika 2).

2.4 Merjenje starosti prijaznega okolja

Merjenje starosti prijaznega okolja je prvi korak k uresničevanju ciljev programa Globalna mreža SPMO. Ta služi ugotavljanju in analizi stanja na področju staranja in medgeneracijskega sožitja (IAT, 2023). Drugi koraki so: načrtovanje in

Preglednica 1: Primeri priporočil po SZO glede na področja, obravnavana v naši raziskavi.

Področje, obravnavano v raziskavi	Področje po SZO	Primeri priporočil
odprti prostor in stavbne površine	odprti prostor in stavbne površine	Zelenih površin in klopi na prostem je dovolj, so lepo vzdrževane in varne.
		Pločniki so zasnovani tako, da na njih ne drsi, so dovolj široki za invalidske vozičke, robniki pa imajo klančine do ravni cestišča.
prevoz	prevoz	Prehodov za pešce je dovolj, so varni za ljudi z različnimi stopnjami in vrstami zmanjšane telesne sposobnosti, niso spolzki, so opremljeni z vidnimi in zvočnimi signali in dajejo na voljo dovolj časa za prečkanje.
		Javni prevoz je zanesljiv in časovno gost, tudi ponoči, ob koncu tedna in praznikih.
bivališča	bivališča storitve skupnosti in zdravstvenih služb	Vozila javnega prevoza so čista, lepo vzdrževana, dostopna, brez gneče in imajo prednostne sedeže, ki niso neupravičeno zasedeni.
		Postajališča in postaje so na primernih krajih, dostopni, varni, čisti, osvetljeni, dobro označeni ter opremljeni z ustreznimi klopmi in nadstreški.
socialne mreže	družabno življenje spoštovanje in vključevanje v družbo komuniciranje in informiranje storitve skupnosti in zdravstvenih služb	Zadostno število cenovno dosegljivih bivališč je na voljo na varnih območjih, ki so blizu storitvenih točk in preostale skupnosti.
		Na voljo je dovolj cenovno dosegljivih storitev za vzdrževanje doma in podporo življenju na domu.
		Domovi s stalno oskrbo in stanovanjske soseske za starejše so blizu storitvenih središč in preostale skupnosti.
		Objekti, v katerih se izvajajo zdravstvena dejavnost in povezane z njo, so sezidani varno in so v celoti dostopni.
		Prostori za prireditve in dejavnosti so na priročnih lokacijah, dostopni, razsvetljeni in dosegljivi z javnim prevozom.
		Prireditve, namenjene starejšemu prebivalstvu, se organizirajo na različnih lokacijah, ki so del skupnosti: rekreacijska središča, šole, knjižnice, kulturni domovi, parki.
		Storitve in izdelki so prilagojeni spreminjajočim se potrebam in željam starejših občanov.
		Starejši ljudje se vidno pojavljajo v občilih, ta pa jih prikazujejo pozitivno in brez stereotipiziranja.
		Šole ustvarjajo priložnost za poučenost o staranju in ostarelih in v šolske dejavnosti pritegujejo tudi starejše občane.
		Učinkovit sistem sporočanja dosega vse starostne skupine skupnosti.
		Oskrba na domu vključuje zdravstveno in osebno nego ter pomoč pri gospodinskih opravilih.
		Prostovoljska pomoč ljudi vseh starosti se spodbuja in podpira.

Vir: SZO, 2007

oblikovanje strategije, njena izvedba in evalvacija. Analiza stanja okolja služi za orientacijo in izhodiščno točko pri usmerjanju razvoja občine na področju staranja (Ramovš idr., 2021). Običajno je del strateškega dokumenta (strategije, razvojnega načrta), ki ga občina sprejme v času priključitve v program.

Pri ocenjevanju starosti prijaznega okolja so mesta in občine sprva uporabljale priročnik SZO iz leta 2007, ki vključuje 84 priporočil (preglednica 1) na osmih področjih življenja v mestu (glej poglavje 2.1). Priporočila v priročniku so precej ohlapna, opisna in pogosto težko merljiva (na primer dovolj parkirnih mest, ustrezno, lepo, čisto okolje), prav tako ne vključujejo meril za njihovo merjenje. Na neobstoje merljivih kazalnikov za analiziranje starostnikom prijaznega okolja so opozarjali številni avtorji (na primer Orpana, Chawla, Gallagher, Escaravage, 2016; Kano, Rosenberg, Dalton, 2018; Lee, Kim, 2019). SZO je leta 2015 obstoječi priročnik nadgradila z novim za merjenje starosti prijaznih mest, in sicer *Measuring the age-friendliness of cities: A guide to use core indicators*. Ta vključuje 16 merljivih kazalnikov za štiri področja – grajeno okolje (ang. *physical environment*), družbeno okolje (ang. *social environment*), kakovost življenja (ang. *quality of life*) in pravičnost (ang. *equity*) – in sedem dopolnilnih kazalnikov, ki jih skupnost uporabi po lastni presoji (SZO, 2015).

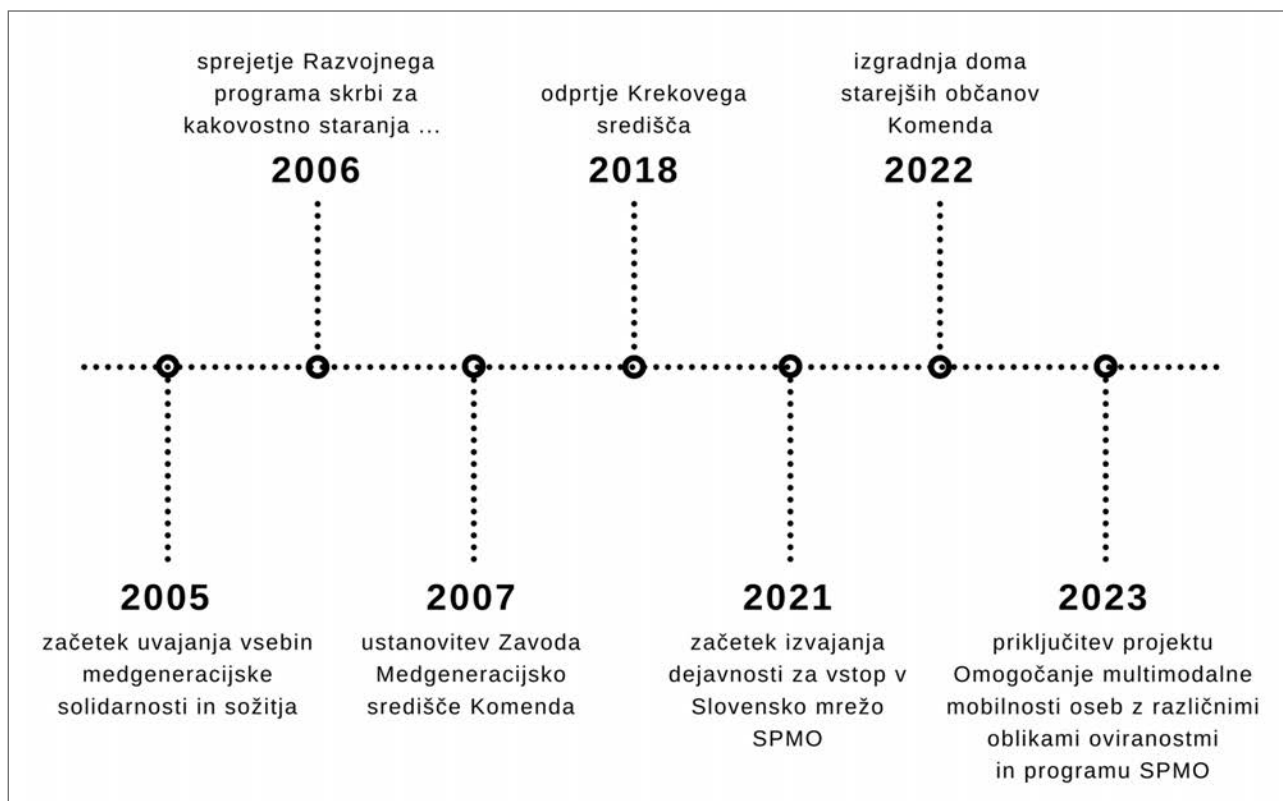
Nekatere države so na podlagi priročnikov SZO oblikovale svoj nabor kazalnikov za merjenje starosti prijaznega okolja. Kanadska agencija za javno zdravje (ang. *Public Health Agency of Canada*) je razvila 43 kazalnikov na osmih področjih življenja v mestu, izoblikovali pa so še dodatno področje – zdravje in zadovoljstvo z življenjem (ang. *health and social outcomes for seniors*) (Orpana idr., 2016). Ameriško združenje upokojencev (ang. AARP – *American Association of Retired Persons*) je razvilo 62 merljivih kazalnikov za pet področij: odprti prostor in stavbne površine, prevoz, bivališča, družabno življenje, storitve skupnosti in zdravstvenih služb (Kim idr., 2022). Za merjenje starosti prijaznih mest v Južni Koreji sta Kwang Hyun Lee in Seiyong Kim (2017) pripravila nabor 52 merljivih kazalnikov za štiri glavna področja: grajeno okolje, zdravje oziroma blaginja (ang. *health/welfare*), družbeno okolje in gospodarstvo (ang. *economic area*) (Lee in Kim, 2017, povzeto po Lee in Kim, 2019).

V Sloveniji pri merjenju uporabljamo dva priročnika, in sicer *Starosti prijazno mesto – vademecum* (za mesta) in *Starosti prijazna občina – vademecum* (za podeželske skupnosti), oba temeljita na prvotnem priročniku SZO in vključujeta samo opisna priporočila. Na odsotnost rabe merljivih kazalnikov pri analizi starostnikom prijaznega okolja v Sloveniji so nas opozorili tudi pri IAT (Sajtl, 2021).

3 Pregled dejavnosti starosti prijazne občine Komenda

Občino Komenda uvrščamo med ruralne občine z rastočim številom prebivalstva. Zanja sta značilna najhitrejša rast prebivalstva, predvsem na račun priseljevanja, in močno podpovprečen indeks staranja (Nared idr., 2019), ki znaša 75,8 in je tudi sicer najnižji indeks staranja v Sloveniji (državno povprečje je 141,8). Prav tako ima najmanjšo povprečno starost – ta znaša 39,2 leti, medtem ko je slovensko povprečje 43,9 leta (Statistični urad Republike Slovenije, 2024). Kljub majhnemu deležu starejših prebivalcev v primerjavi s preostalimi slovenskimi občinami občina Komenda že skoraj dve desetletji izvaja številne vsebine medgeneracijske solidarnosti in sožitja, ki služijo kakovostnemu staranju in starosti (slika 3).

Občina je tovrstne vsebine začela uvajati leta 2005 (Zavod Medgeneracijsko središče Komenda, v nadaljevanju: ZMSK, 2017), ko je v sodelovanju z IAT izvedla obsežno raziskavo o življenju in potrebah tretje generacije v Komendi in je bilo ustanovljeno Medgeneracijsko društvo za kakovostno starost Komenda. Leta 2006 je občinski svet sprejel *Razvojni program skrbi za kakovostno staranje in za sožitje med generacijami v občini Komenda za obdobje 2006–2015* (Ramovš idr., 2006). Istega leta je občina začela prvo usposabljanje prostovoljk za osebno družabništvo s starejšim človekom, k kateremu so pristopile tudi članice Društva upokojencev Komenda in pozneje tudi osnovnošolski prostovoljci (Ramovš idr., 2006). Ustanavljati so se začele medgeneracijske skupine – oblika medgeneracijskega prostovoljstva, pri kateri se redno tedensko srečuje in za eno uro družijo manjša skupina ljudi tretje generacije in dva prostovoljca iz srednje ali mlade generacije (Ramovš idr., 2006; ZMSK, 2022; IAT, 2023). Organizirani so bili tečaji za medgeneracijsko sožitje in oskrbo starega človeka v družini, tečaj za kakovostno starost in sožitje generacij za upokojence (Društvo upokojencev Komenda ter Mladinsko društvo in Skavti), tečaj računalništva, usposabljanje posameznikov za inštruiranje otrok in mladine in čuvanje najmlajših (Ramovš idr., 2006). Leta 2007 je bil ustanovljen zasebni zavod ZMSK, ki skupaj z občino izvaja storitev pomoč na domu in številne druge dejavnosti, namenjene vsem generacijam, na primer tečaj digitalnega opismenjevanja starejših (ZMSK, 2017). Pomembno vlogo ima Krekovo središče za razvoj alternativnih bivalnih in drugih programov za kakovostno staranje in medgeneracijsko sožitje v skupnosti, ki je kot enota IAT začelo delovati leta 2018 (IAT, 2024). Domska oskrba starejših občanov je občina Komenda dobila leta 2022, ko so v naselju Komenda zgradili nov dom za starostnike – SeneCura Dom starejših občanov Komenda, ki je začel delovati leta 2023. Občina Komenda je leta 2021 začela izvajati dejavnosti za vstop v Slovensko mrežo starosti

Slika 3: Pomembnejše prelomnice občine Komenda na poti k starosti prijazni občini (ilustracija: Ženja Brezovar)

Slika 4: Področja grajenega in družbenega okolja, obravnavana v naši raziskavi (ilustracija: Ženja Brezovar).

prijaznih mest in občin. S tem namenom je bila ustanovljena lokalna akcijska skupina starosti prijazne občine, v katero je vključenih deset občanov, ki iščejo nove načine in vsebine za razvoj starosti prijazne skupnosti (Drolec, 2021). S sprejetjem Strategije starosti prijazne občine Komenda leta 2023 je občina tudi uradno vstopila v mrežo starosti prijaznih mest in občin. Istega leta se je občina vključila v projekt Omogočanje multimodalne mobilnosti oseb z različnimi oblikami

oviranostmi, ki ga izvaja Geodetski inštitut Slovenije. Rezultat projekta so podatki o fizični dostopnosti, ki vključujejo informacije o fizičnih ovirah na poti, dostopnosti javnega prometa, parkirnih mest, primernosti javnih objektov, poti in prehodov za pešce za osebe z različnimi oblikami funkcionalne oviranosti (gibalno ovirani, slepi in slabovidni, gluhi, naglušni starejši). Podatki so zbrani in na voljo v spletnem interaktivnem pregledovalniku Dostopnost prostora (Občina Komenda, 2024).

4 Empirična študija

Poglavje je namenjeno predstavitvi uporabljenih metod v raziskavi in rezultatov analize starostnikom prijaznega grajenega in družbenega okolja občine Komenda. Za raziskavo smo nekoliko prilagodili področja starosti prijaznega okolja (slika 4), ki smo jih povzeli po SZO. Vanje smo vključili odprti prostor in stavbne površine, prevoz in bivališča. Družbeno okolje vključuje posebno področje – socialne mreže (ang. *social network*). V sklopu posameznega področja smo proučevali:

- dostopnost in opremljenost zelenih površin, stavb v javni rabi in drugih zunanjih javnih površin, prehodov za pešce, klopi, pločnikov, opremljenost površin z javno razsvetljavo, varnost v lokalnem okolju – v sklopu odprtih prostorov in stavbnih površin;

- dostopnost in opremljenost avtobusnih postajališč, vozil javnega prevoza, pogostnost javnega prevoza, opremljenost parkirišč, varnost v prometu – v sklopu prevoza;
- urejenost in opremljenost bivališč (bivalnih enot – hiš, stanovanj) in dostopnost bivališč do najbližjih zdravstvenih in drugih storitev in ustanov – v sklopu bivališč;
- vključenost starejšega prebivalstva v različne dejavnosti društev in programov (namenjenih starostnikom), razvitost prostovoljne mreže, informiranje in obveščanje starejšega prebivalstva in organizacija pomoči na domu – v sklopu socialnih mrež.

4.1 Metode dela

V raziskavi smo uporabili več metod dela (preglednica 2), ki temeljijo na pristopih od spodaj navzgor (upoštevajo mnenja lokalnega starejšega prebivalstva) in od zgoraj navzdol (upoštevajo sodobno strokovno znanje).

Na podlagi literature smo oblikovali 35 merljivih kazalnikov za merjenje prilagojenosti in ustreznosti okolja potrebam starejših

oseb (preglednice 3–6). Vsakemu smo določili način merjenja, izbranim (kazalnikov, ki merijo ustreznost dostopa in opremljenosti) pa tudi merila za njihovo merjenje. Ker za večino podatkov, potrebnih za izračun kazalnikov, ne vodimo državnih oziroma občinskih evidenc, smo večino podatkov zajeli sami na terenu med letoma 2021 in 2022. Zajemanje podatkov na terenu je vključevalo te metode: anketiranje lokalnega starejšega prebivalstva (preglednica 7), sprehod z intervjujem (4. 5. 2022 in 30. 5. 2022) in terenski popis elementov z mobilno aplikacijo QField. Nato je sledil izračun posameznega kazalnika in analiza starostnikom prijaznega okolja na primeru občine Komenda. Na podlagi ocen strokovnjakov s področja staranja, socialnega dela in prostorskega načrtovanja smo kazalnike utežili in opravili proces standardizacije, na podlagi katerega smo izvedli tudi primerjalno analizo med izbranimi naselji.

Celoten postopek raziskave z metodologijo, ki smo jo oblikovali za ta namen, je podrobneje predstavljen v magistrskem delu *Metodologija za analiziranje starostnikom prijaznega okolja*.

Preglednica 2: Metode, uporabljene v raziskavi.

Terenske metode dela	Kabinetne metode dela
– zajem podatkov na terenu z mobilno aplikacijo (terensko popisovanje), vključno s fotografskim dokumentiranjem in kartiranjem	– pregled in analiza literature
– anketiranje lokalnega starejšega prebivalstva	– oblikovanje kazalnikov in meril za merjenje
– metoda sprehod z intervjujem (ang. <i>walking interview</i>)	– zajem podatkov iz državnih statistik
– pogovori s strokovnjaki s področja staranja in socialnega dela	– zajem podatkov z orodjem Google Street View
	– analize prometne dostopnosti
	– ocena strokovnjakov
	– standardizacija in uteževanje
	– analiza grajenega in družbenega okolja
	– primerjalna analiza med naselji za izbrane kazalnike

Lastni vir, 2024

Preglednica 3: Kazalniki za merjenje starosti prijaznih odprtih prostorov in stavbnih površin

Kazalnik	Merjenje kazalnika	Vir
delež javnih urbanih zelenih površin	površina urbanih zelenih površin/prebivalca	SZO, 2007; Lee in Kim, 2019
	površina urbanih zelenih površin/starejšega prebivalca	
	površina urbanih zelenih površin v primerjavi s površino občine (izvzeti gozd in kmetijske površine)	
pešdostopnost do urbane zelene površine	delež starejših oseb, ki do najbližje javne urbane zelene površine dostopajo peš v 5/10/15/20 min	SZO, 2007
dostopnost s kolesom do urbane zelene površine	delež starejših oseb, ki do najbližje javne urbane zelene površine dostopajo s kolesom v 5/10/15/20 min	SZO, 2007
stavbe v javni rabi in druge zunanje javne površine z ustreznim dostopom	delež stavb v javni rabi in drugih zunanjih javnih površin z ustreznim dostopom	SZO, 2007, 2015; Kanadska agencija za javno zdravje, 2015; Lee in Kim, 2019
opremljenost javnih urbanih zelenih površin	delež ustrezno opremljenih javnih urbanih zelenih površin	SZO, 2007
opremljenost prehodov za pešce	delež ustrezno opremljenih prehodov za pešce	SZO, 2007; Kanadska agencija za javno zdravje, 2015
opremljenost s klopmi	število ustrezno opremljenih klopi/1.000 prebivalcev	SZO, 2007; Kanadska agencija za javno zdravje, 2015
	število ustrezno opremljenih klopi/1.000 starejših prebivalcev	
cestišča brez pločnikov	delež cestišč brez pločnikov	SZO, 2007, 2015; Kanadska agencija za javno zdravje, 2015
zasnova in urejenost pločnikov	delež ustrezno zasnovanih urejenih pločnikov	SZO, 2007, 2015; Kanadska agencija za javno zdravje, 2015
razsvetljava ob javnih cestah in poteh	delež javnih poti in cest brez javne razsvetljave	SZO, 2007, 2015; Kanadska agencija za javno zdravje, 2015
kazniva dejanja	število kaznivih dejanj, žrtve katerih so starejše osebe, v primerjavi z vsemi kaznivimi dejanji na območju občine	SZO, 2015; Lee in Kim, 2019

Lastni vir, 2024

Preglednica 4: Kazalniki za merjenje starosti prijaznih prevozov

Kazalnik	Merjenje kazalnika	Vir
delež starejših uporabnikov javnega prevoza	delež starejših oseb, ki uporabljajo javni prevoz	SZO, 2007; Kanadska agencija za javno zdravje, 2015
pešdostopnost do avtobusnega postajališča	delež starejših oseb, ki do najbližjega avtobusnega postajališča dostopajo peš v 5/10/15/20 min	SZO, 2007, 2015; Lee in Kim, 2019
dostopnost s kolesom do avtobusnega postajališča	delež starejših oseb, ki do najbližjega avtobusnega postajališča dostopajo s kolesom v 5/10/15/20 min	SZO, 2007, 2015; Lee in Kim, 2019
pogostnost javnega prevoza	število organiziranih javnih prevozov na dan	SZO, 2007; Kanadska agencija za javno zdravje, 2015; Lee in Kim, 2019
subvencioniranje javnega prevoza	delež starejših oseb s subvencionirano vozovnico	SZO, 2007; Kanadska agencija za javno zdravje, 2015; Lee in Kim, 2019
opremljenost vozil javnega prevoza	delež ustrezno opremljenih vozil javnega prevoza	SZO, 2007, 2015; Kanadska agencija za javno zdravje, 2015; Lee in Kim, 2019
opremljenost avtobusnih postajališč	delež ustrezno opremljenih avtobusnih postajališč	SZO, 2007, 2015; Kanadska agencija za javno zdravje, 2015
opremljenost parkirišč	delež ustrezno opremljenih parkirišč	SZO, 2007, 2015; Kanadska agencija za javno zdravje, 2015
parkirna mesta, namenjena invalidnim osebam	delež parkirišč, opremljenih s parkirnimi mesti za invalidne osebe	SZO, 2007, 2015
prometne nesreče	delež prometnih nesreč na območju občine, v katerih so bile udeležene starejše osebe	Lee in Kim, 2019

Lastni vir, 2024

Preglednica 5: Kazalniki za merjenje starosti prijaznih bivališč

Kazalnik	Merjenje kazalnika	Vir
pešdostopnost do zdravstvene storitve	delež starejših oseb, ki do najbližje zdravstvene storitve dostopajo peš v 5/10/15/20 min	SZO, 2007; Lee in Kim, 2019
dostopnost s kolesom do zdravstvene storitve	delež starejših oseb, ki do najbližje zdravstvene storitve dostopajo s kolesom v 5/10/15/20 min	SZO, 2007; Lee in Kim, 2019
pešdostopnost do drugih storitev in ustanov	delež starejših oseb, ki do drugih najbližjih storitev dostopajo peš v 5/10/15/20 min	SZO, 2007; Lee in Kim, 2019
dostopnost s kolesom do drugih storitev in ustanov	delež starejših oseb, ki do drugih najbližjih storitev dostopajo s kolesom v 5/10/15/20 min	SZO, 2007; Lee in Kim, 2019
stanovanja z ustreznim dostopom	delež ustrezno opremljenih zunanjih vhodov v stanovanja starejših oseb	SZO, 2007, 2015; Kanadska agencija za javno zdravje, 2015
ustanove, namenjene bivanju ali varstvu starejših oseb	število postelj/1.000 starejših prebivalcev	SZO, 2007; Kanadska agencija za javno zdravje, 2015; Lee in Kim, 2019
opremljenost bivališč s pripomočki za varno gibanje	delež bivališč starejših prebivalcev, opremljenih s pripomočki za varno gibanje delež starejših prebivalcev, ki bi potrebovali pripomočke za varno gibanje	SZO, 2007, 2015; Lee in Kim, 2019

Lastni vir, 2024

Preglednica 6: Kazalniki za merjenje starosti prijaznih socialnih mrež

Kazalnik	Merjenje kazalnika	Vir
delovanje društev	število aktivnih društev v občini	SZO, 2007
vključevanje v dejavnosti društev	delež starejših oseb, vključenih v dejavnosti društev	SZO, 2007, 2015; Kanadska agencija za javno zdravje, 2015; Lee in Kim, 2019
druge dejavnosti na področju staranja	število tečajev in programov, ki jih izvajajo občina, IAT, Zavod Medgeneracijsko sožitje Komenda na področju staranja število udeležencev tečajev in programov	SZO, 2007, 2015; Kanadska agencija za javno zdravje, 2015; Lee in Kim, 2019
prejemanje prostovoljne pomoči	delež starejših oseb, ki prejemajo prostovoljno pomoč pri vsakodnevnih opravilih	SZO, 2007, 2015; Kanadska agencija za javno zdravje, 2015; Lee in Kim, 2019
nudnje prostovoljne pomoči	delež starejših oseb, ki nudijo prostovoljno pomoč pri vsakodnevnih opravilih	SZO, 2007, 2015; Kanadska agencija za javno zdravje, 2015; Lee in Kim, 2019
informiranje starejših oseb in viri obveščanja	delež starejših oseb, ki informacije prejemajo prek socialnih mrež (družine, prijateljev, sosedov itn.) delež starejših oseb, ki berejo lokalni mesečnik delež starejših oseb, ki gledajo lokalni televizijski program delež starejših oseb, ki uporabljajo splet	SZO, 2007, 2015
organizirana pomoč starejšim osebam	delež starejših oseb, ki prejemajo pomoč na domu število opravljenih ur pomoči na domu	SZO, 2007, 2015; Kanadska agencija za javno zdravje, 2015; Lee in Kim, 2019

Lastni vir, 2024

Preglednica 7: Osnovni demografski podatki anketirancev

Demografske značilnosti	Delež (%)
Spol	
moški	51,7
ženske	48,3
Starost (v letih)	
65–79	30,4
65–79	47,8
80 in več	21,7
Izobrazba	
osnovnošolska	17,4
srednješolska	43,5
univerzitetna	39,1

Opomba: N = 29

Lastni vir, 2024

4.2 Rezultati

4.2.1 Odprti prostor in stavbne površine

Starejšim občanom omogočajo kakovostno preživljanje prostega časa na prostem številne javne urbane zelene površine v občini (zelenice pred večstanovanjskimi bloki, sprehajalne poti, otroška igrišča, hipodrom, Kriški bajer, Mlinčki, teniška igrišča itn.). Te so večinoma ustrezno dostopne in opremljene. Ponekod bi jih bilo treba opremiti z dodatnimi klopmi, poškodovane pa zamenjati z novimi.

Večina stavb v javni rabi in drugih zunanjih javnih površin ima ustrezen dostop (slika 5). Kljub temu so pri vseh določenih objektih prisotne ovire, ki lahko gibalno ovirani osebi otežijo dostop (na primer stopnice pri vstopu v občinsko stavbo in cerkev sv. Petra so brez ograje). V občini so slabše urejeni pločniki. Le tretjina cest znotraj naselij je opremljena s pločnikom. Ti so večinoma ustrezno zasnovani (so ustrezno nižji, brez robnikov oziroma so ti minimalni). Prehod ponekod otežujejo različne ovire na pločniku (koši za smeti, parkirani avtomobili, vegetacija). Prav tako so pločniki ponekod preozki ali nagnjeni proti cestišču, kar lahko pomeni nevarnost za pešce (slika 6). Glavnina prehodov za pešce v občini ni semaforizirana in je ustrezno urejena.

4.2.2 Prevoz

Večina parkirišč v občini je ustrezno opremljena, okoli polovica jih ima tudi parkirno mesto za invalide. Na območju občine je na voljo javni avtobusni prevoz (uporablja ga četrtnina starejših

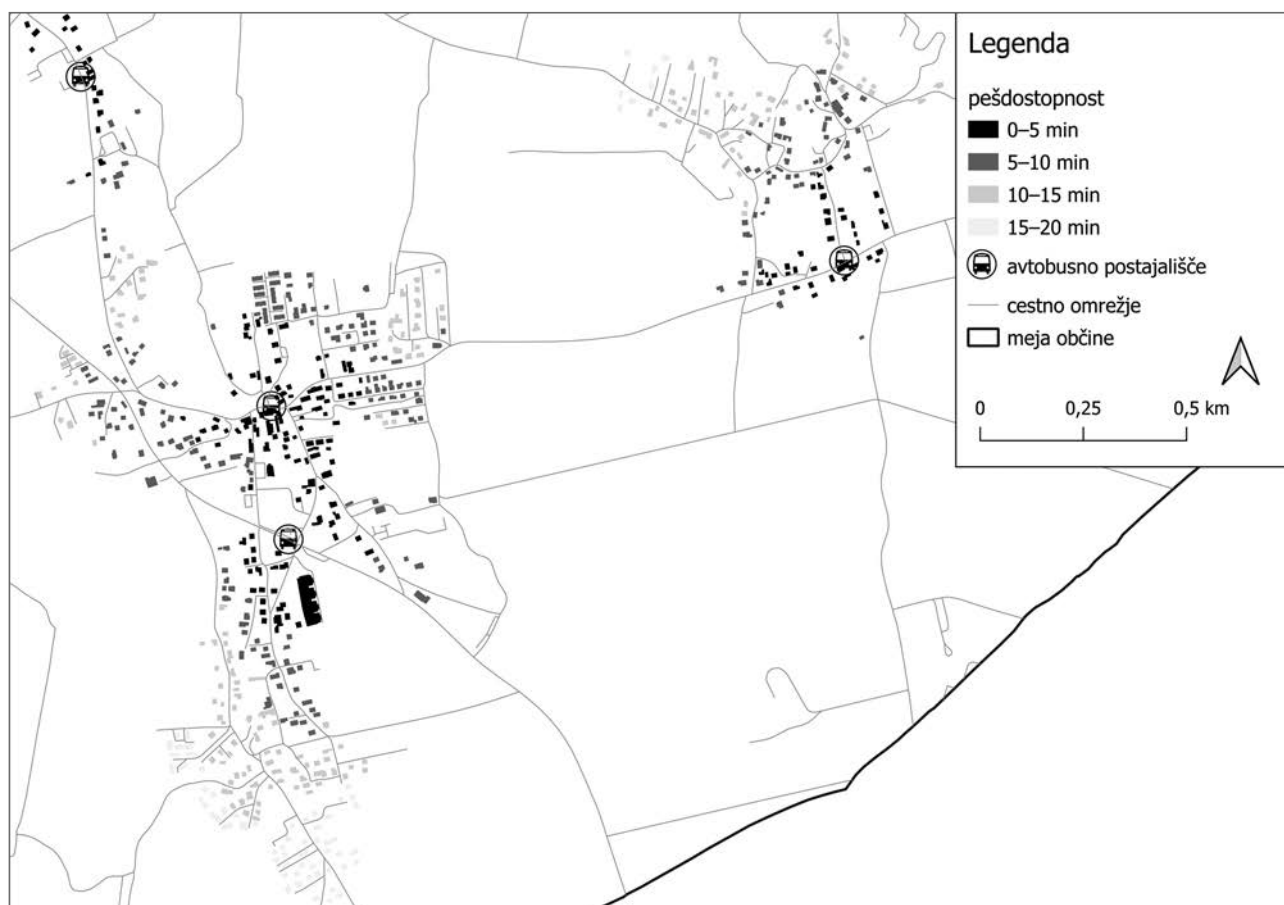

Slika 5: Ustrezen dostop do pošte v naselju Komenda (foto: Ženja Brezovar)

Slika 6: Pločnik, nagnjen proti cestišču v naselju Moste (foto: Ženja Brezovar).

občanov, vključenih v raziskavo). Večina avtobusov, ki vozijo čez občino, ni ustrezna (nimajo urejenega dostopa za osebe z invalidskim vozičkom, niso opremljeni z zasloni za najavljanje postajališč in zvočnim sistemom najavljanja). Ustrezno opremljena je večina avtobusnih postajališč. Posamična nimajo informacij o voznem redu, prav tako niso opremljena s klopjo in nadstreškom. Umeščenost avtobusnih postajališč v prostor ocenjujemo kot sorazmerno dobro. Polovica vseh starejših

Slika 7: Pešdostopnost do najbližjega avtobusnega postajališča v občini Komenda (vir: Geodetska uprava Republike Slovenije, 2024a, 2024b, 2024c; OpenStreetMap, 2024; lastni vir, 2022; ilustracija: Ženja Brezovar)

občanov potrebuje peš do najbližje postaje največ deset minut (slika 7). Pri dnevnem številu prevozov prihaja do razlik (tudi med avtobusnimi postajališči), zlasti ob vikendih in praznikih. V Komendi so od leta 2021 na voljo tudi brezplačni prevozi za starejše. Prostovoljci starejšim osebam, ki nimajo druge možnosti prevoza, nudijo brezplačen prevoz do zdravnika, lekarne ipd.

4.2.3 Bivališča

Večina starejših občanov, vključenih v raziskavo, ima ustrezno urejen dostop do hiše. Te imajo primerno osvetljen vhod, ki je opremljen z ustreznim nadstreškom. Večina hiš ima dostop do vrat urejen s stopnicami, ki pa so večinoma brez ograj. Vsi vhodi v večstanovanjske bloke v občini so urejeni ustrezno (slika 8). Starejši občani, vključeni v raziskavo, imajo svoja stanovanja že opremljena s pripomočki za varno gibanje (na primer kopalni sedež, oprijemala, nameščena po stanovanju), nekaj je tudi takih, ki takih pripomočkov nimajo, vendar bi jih potrebovali.

Pomembno vlogo v občini ima Krekovo središče, stanovanjska hiša, prilagojena potrebam starejših. V njej sta na voljo dnevno

bivanje in druženje starejših. SeneCura Dom starejših občanov Komenda nudi pester nabor programov in dejavnosti za vse generacije. Dom v lokalnem okolju starejšim občanom omogoča, da se starajo v okolju, ki ga poznajo in so nanj pogosto zelo navezani.

Pomembnejše dejavnosti in storitve (na primer trgovine z živili, tržnica, pošta, bankomat, lekarna, ordinacija, defibrilator) so v občini umeščene predvsem v središčna naselja (Komenda, Moste). Trgovine z živili, bankomati in defibrilatorji so zaradi svoje številnosti večini prebivalcev dostopni peš, do drugih storitev pa je več kot 20 minut hoje. Daljši potovalni čas lahko za starejšo osebo, zlasti če težko hodi, pomeni veliko oviro. Veliko hitreje so omenjene dejavnosti dostopne s kolesom, kar je med starejšimi občani Komende priljubljen način potovanja. Čeprav so v občini marsikje na voljo postajališča za kolesa, tam ni veliko varnih kolesarskih poti.

4.2.4 Socialne mreže

Na področju staranja v Komendi delujejo številne socialne mreže, ki imajo pomembno povezovalno vlogo in so za starejše

Slika 8: Ustrezno opremljen vhod v večstanovanjski blok v naselju Gmajnica (foto: Ženja Brezovar)

Slika 9: Pohodništvo v organizaciji Društva upokojencev Komenda (foto: Društvo upokojencev Komenda)

občane pomemben vir informacij. Poleg družine, sorodnikov in prijateljev za socialno vključenost in družabno življenje starejših skrbijo številna društva, zavodi in druge ustanove, ki nudijo širok nabor dejavnosti in programov za zdravo, kakovostno starost in programe medgeneracijskega povezovanja ljudi v lokalni skupnosti (različne športne dejavnosti (slika 9), kulturne prireditve, medgeneracijske skupine, tečaji tujih jezikov, tečaji za preprečevanje padcev v starosti, babiservis, brezplačni prevozi za starejše itn.). V vsaj eno društvo sta včlanjeni okoli dve tretjini vprašanih starejših (najbolj priljubljeno je med starejšimi Društvo upokojencev Komenda), v njihove dejavnosti pa se vključuje slaba polovica. Socialnovarstveno storitev pomoči na domu izvaja ZMSK. Ta je namenjena osebam, ki se zaradi starosti ali hude invalidnosti ne morejo oskrbovati in negovati sami, njihovi svojci pa tega ne zmorejo. Veliki potenciali se kažejo tudi na področju prostovoljstva. Razvitost socialnih mrež potrjuje tudi podatek, da sta solidarnost in medsebojna pomoč glavni vrednoti prebivalcev Komende (K&Z, svetovanje za razvoj d. o. o. in Nov'na razvoj d. o. o. 2024).

4.3 Smernice in priporočila

Na podlagi rezultatov analize grajenega in družbenega okolja v občini Komenda predlagamo smernice in priporočila za prilagoditve okolja potrebam starejših občanov, ki so lahko občini v pomoč pri načrtovanju njenega nadaljnjega prostorskega in družbenega razvoja.

1. Odprti prostor in stavbne površine

- (a) V občini naj bo dovolj javnih zelenih površin. Dostop do njih naj bo brez ovir. Zelene površine morajo biti ustrezno vzdrževane, čiste, urejene in ustrezno osvetljene. Opremljene naj bodo s koši za smeti in ustreznimi klopami, kar starejši osebi nudi možnost počitka.
- (b) Dostop do stavb v javni rabi in drugih zunanjih javnih površin ne sme biti oviran. Če je vhod urejen s stopnicami, morajo biti ustrezno zasnovane in opremljene z ustrezno ograjo, na voljo mora biti tudi ustrezna klančina. Vhod mora biti opremljen s primernim nadstreškom in ustrezno osvetljen. Na tleh mora biti uporabljen ne drseč, negladek material. Neavtomatska vrata ne smejo biti pretežka in opremljena morajo biti z dovolj veliko kljuko brez ostrih robov. Stavbe in druge zunanje javne površine morajo biti ustrezno označene.
- (c) Prehodi za pešce morajo biti z obeh strani dostopni brez ovir, urejena morajo biti ustrezna znižanja pločnikov. Prehodi morajo biti ustrezno osvetljeni in označeni z dobro vidnimi talnimi in horizontalnimi prometnimi označbami. Semaforizirani prehodi morajo imeti dovolj dolg časovni interval zelene luči za varno prečkanje ceste.
- (č) V občini naj bo dovolj ustreznih klopi za počitek, ki naj bodo smotrno umeščene v prostor. Dovolj klopi naj bo predvsem na javnih zelenih površinah. Klopji morajo biti stabilne, opremljene z naslonjalom, čiste in brez vidnih znakov obrabe.
- (d) V naseljih v občini je treba urediti pločnike. Ti morajo biti dostopni brez ovir, urejena morajo biti ustrezna znižanja pločnikov na raven cestišča. Biti morajo dobro osvetljeni, ustrezno široki, vzdrževani, nepoškodovani in brez ovir (na primer parkirani avtomobili, korita za rože).
- (e) Kolesarske površine v občini morajo biti dostopne brez ovir in ustrezno osvetljene. Pred pomembnejšimi objekti v javni rabi naj bo urejen prostor za odlaganje koles.

- (f) Vsi poseljeni predeli občinskih naselij morajo biti ustrezno osvetljeni.

2. Prevoz

- (a) Pogostnost javnega prevoza mora biti dovolj pogosta in zanesljiva, in sicer tudi med vikendi in prazniki. Vozila javnega prevoza morajo biti opremljena z ustreznimi ograjami/oprijemali, ki potnikom omogočajo lažji vstop v vozilo in izstop iz njega, ter zvočnimi in vizualnimi sistemi najavljanja postajališč. Dostop mora biti urejen tudi za osebe z invalidskim vozičkom. Javni prevoz mora biti finančno dostopen vsem starejšim občanom, na voljo morajo biti tudi subvencionirane vozovnice.
- (b) Avtobusna postajališča morajo biti dostopna brez ovir, ustrezno osvetljena in opremljena s klopjo, voznim redom, nadstreškom in košem za smeti.
- (c) V občini je dovolj parkirnih mest, ki so ustrezno osvetljena in označena s horizontalno in vertikalno prometno signalizacijo. Ustrezno urejenih je dovolj parkirnih mest za invalide.
- (č) Za starejše voznike v občini naj bodo na voljo dodatna izobraževanja in programi varne vožnje.
- (d) Občina naj še naprej spodbuja izvajanje brezplačnih prevozov za starejše. Prevozi, ki za zdaj temeljijo na prostovoljstvu, naj se uredijo tudi sistemsko.

3. Bivališča

- (a) Vhod v večstanovanjske bloke mora biti brez ovir in ustrezno osvetljen. Opremljen mora biti s primernimi stopnicami z ograjo, če je mogoče, naj bo dostop urejen tudi z ustrezno klančino. Tla pred vhodom naj bodo iz negladkih, nedrsečih materialov. Vhod naj ima ustrezen nadstrešek, predpražnik naj bo potopljen v tla. Vhodna vrata naj bodo dobro označena, če niso avtomatska, naj ne bodo pretežka, kljuka na vratih naj bo dovolj velika in brez ostrih robov.
- (b) Individualni vhodi v enostanovanjske oziroma večstanovanjske hiše naj bodo brez ovir. Pogoste ovire, ki lahko starejšim osebam, ki težko hodijo, otežujejo dostop ali so celo nevarne, so neustrezne stopnice, predpražniki, ki niso potopljivi v tla, korita z lončnicami. Vhod naj bo ustrezno osvetljen in opremljen z nadstreškom.
- (c) Starejše osebe in njihove svojce je treba izobraziti o možnosti uporabe različnih pripomočkov za varno gibanje, ki starejši osebi zagotavljajo nadaljnje varno bivanje v

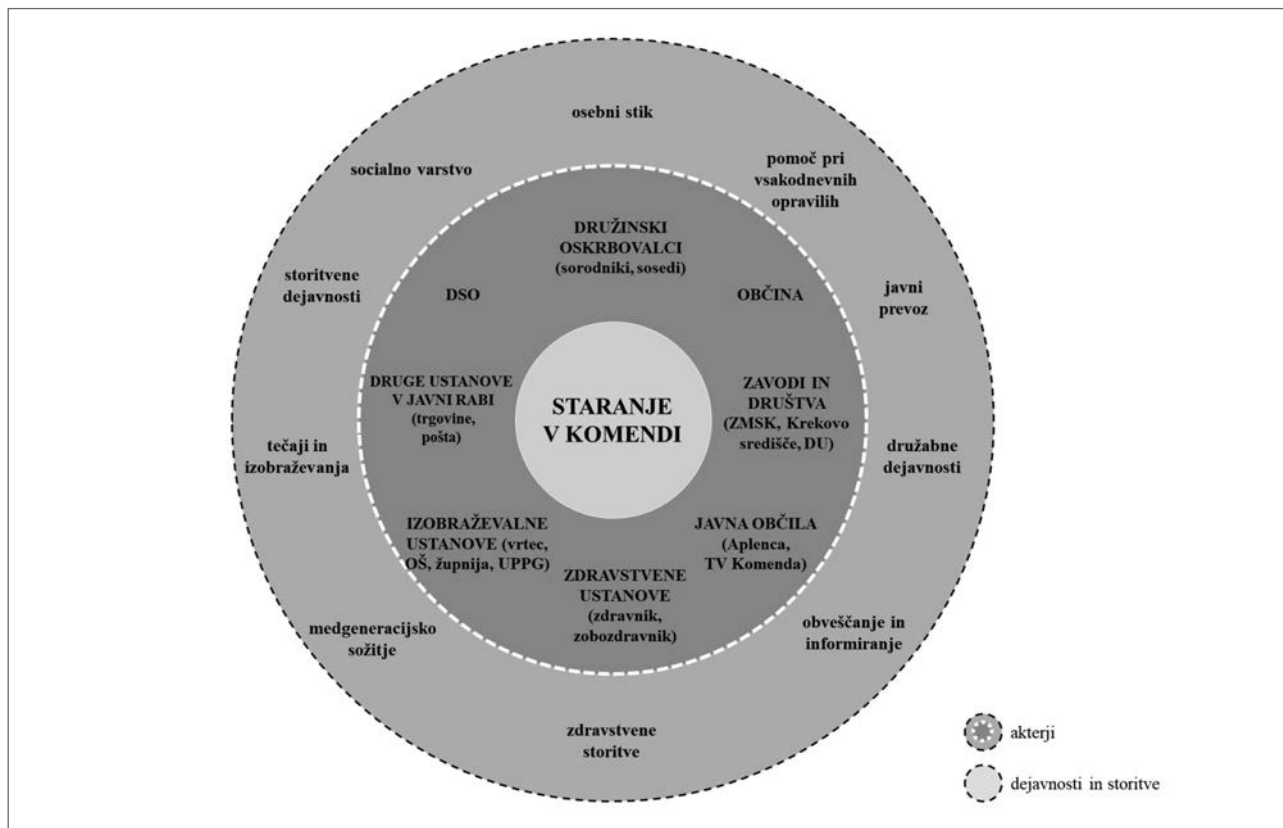
domačem okolju. Najranljivejšim naj bodo za nakup oziroma izposojlo pripomočkov na voljo subvencije.

- (č) V občini naj bo na voljo dovolj ustanov, namenjenih za (dnevno) bivanje starejših oseb, spodbuja naj se tudi razvoj alternativnih oblik bivanja (na primer gospodinske skupnosti). V ustanovah in skupnostih naj se spodbujajo raznovrstne družabne dejavnosti, ki vključujejo vse generacije.

- (d) Pomembnejše storitve in infrastruktura (trgovine, lekarna, pošta, bankomat, dom za starejše, kulturni dom itn.) naj se smotrno umeščajo v prostor tako, da so dostopne čim večjemu številu starejših prebivalcev.

4. Socialne mreže

- (a) Občina naj spodbuja razvoj in dejavnosti različnih društev in zavodov ter sodelovanje med DSO, lokalno OŠ in vrtcem. Zagotovi naj se sistemsko financiranje, ki društvom in zavodom omogoča nemoteno izvajanje dejavnosti (na primer brezplačni prevozi za starejše, babiservis). Občina naj spodbuja izvajanje lokalnih in mednarodnih projektov, ki prinašajo v lokalno okolje nova znanja na področjih staranja in medgeneracijskega sožitja.
- (b) Posebno pozornost naj občina namenja prostovoljstvu. Uredi naj se sistematično spodbujanje tega in zagotovi podpora prostovoljnim organizacijam. Občina naj v sodelovanju z IAT še naprej izvaja tečaje/delavnice za družinske in druge neformalne oskrbovalce.
- (c) Za informiranje starejših občanov naj se uporabljajo različni načini obveščanja, da informacije dosežejo čim večje število ljudi. V lokalnem mesečniku Aplenca, ki je zelo priljubljen med starejšimi občani, naj bo dovolj vsebin tudi za starejše. Označbe v grajenem okolju naj bodo dovolj velike, pregledne in dobro osvetljene.
- (č) Posebna pozornost naj se nameni izobraževanju o digitalni pismenosti starejših (na primer tečaji uporabe spletnih portalov za dostop do osebnega zdravnika, tečaji uporabe nove mobilne aplikacije Urbana).
- (d) Uredi naj se infotočka za starejše, kjer bodo na enem mestu dostopne vse potrebne informacije s področja zdravja, socialnega varstva, oskrbe, prevozov, dostopnosti objektov, preživljanja prostega časa itn.
- (e) Občina mora še naprej zagotavljati izvajanje pomoči družini na domu.

Slika 10: Akterji, storitve in dejavnosti na področju staranja v občini Komenda (vir: povzeto po Ramovšu, 2006; ZMSK, 2017; ZMSK, 2022; lastni vir, 2022; ilustracija: Ženja Brezovar)

5 Sklep

V občini Komenda delujejo na področju staranja številni akterji, ki nudijo starejšim občanom različne storitve in izvajajo različne dejavnosti (slika 10). Prizadevnost občine Komenda za skrb starejših občanov se kaže v številnih programih, namenjenih kakovostni starosti in medgeneracijskem sožitju. To so potrdili tudi rezultati naše raziskave. Ugotavljamo, da je občina večinoma prilagojena za bivanje v starosti. Pri tem opozarjamo, da prihaja pri urejenosti posameznega področja za potrebe starejših oseb do odstopanj, prav tako ugotavljamo, da je okolje starostnikom prijaznejše v naseljih, ki izkazujejo večjo stopnjo središčnosti (Komenda, Moste, Križ).

Večina javnih površin in prostorov v javni rabi ima urejen ustrezen dostop, prav tako so ustrezno opremljeni. Enako velja za stanovanja, v katerih bivajo starejše osebe. Kot dobro ocenjujemo pešdostopnost do zelenih površin, trgovin z živili in javnega prevoza. Slabše so dostopne peš zdravstvene storitve (lekarna, zdravnik) in nekatere druge (pošta, bankomati, tržnica). Opozarjamo tudi na nekatere pomanjkljivosti v urejenosti prevoza: večina cest v naselju je še vedno brez pločnika, večina vozil javnega prevoza ni ustrezno opremljena, pogostnost javnega prevoza je premajhna. Rezultati kazalnikov družbenega

okolja izkazujejo pestro delovanje socialnih mrež. V občini je na voljo širok nabor dejavnosti za starejše, ki se jih udeležuje okoli polovica starejših občanov.

Da je okolje občine Komenda večinoma starosti prijazno, potrjujejo tudi podatki anketnega vprašalnika (preglednica 8). Starejši prebivalci Komende, vključeni v raziskavo, so izrazili višjo stopnjo zadovoljstva z urejenostjo grajenega okolja (tj. bivališč, odprtega prostora in stavbnih površin in prevoza). Zelo zadovoljnih ali zadovoljnih je z urejenostjo prevozov okoli 70 % starejših občanov, z urejenostjo bivališč 64 %, z urejenostjo odprtega prostora in stavbnih površin pa 62 %. Po mnenju starejših občanov, vključenih v raziskavo, je okolje, v katerem bivajo, v splošnem lepo urejeno in čisto. Kljub temu starejši prebivalci Komende opozarjajo na nekatere pomanjkljivosti v prostoru. Dostop do storitev ponekod ovira neobstoje pločnikov oziroma njihova neustrezna zasnova (pločniki so preozki, niso poglobljeni na raven cestišča). Videz kraja ponekod kazijo funkcionalno degradirana zemljišča (na primer objekt nekdanjega diskonta Križ, objekt nasproti trgovine Spar v naselju Komenda). Po mnenju lokalnega prebivalstva bi bilo treba urediti tudi več ekoloških otokov in zagotoviti pogostejši odvoz smeti. Prav tako so nekateri omenili problem divjih odlagališč v gozdu. Občasno, zlasti v času praznikov, povzročata nemir

Preglednica 8: Zadovoljstvo starejših prebivalcev Komende glede posameznega področja grajenega in družbenega okolja (v odstotnih deležih)*

Ocena o zadovoljstvu	Odperti prostor in stavbne površine	Prevoz	Bivališča	Socialne mreže
5 – zelo zadovoljen/-a	24	17	32	17
4 – zadovoljen/-a	38	52	32	28
3 – niti nezadovoljen/-a niti zadovoljen/-a	31	17	32	38
2 – nezadovoljen/-a	7	10	4	10
1 – zelo nezadovoljen/-a	0	3	0	7
Povprečna ocena	3,8	3,7	3,9	3,4

Opomba: Povprečna ocena ni izražena v odstotnih deležih.

Lastni vir, 2024

Preglednica 9: Prednostni ukrepi za izboljšanje kakovosti bivanja starejših občanov Komende

Odperti prostor in stavbne površine	Prevoz	Bivališča	Socialne mreže
postavitev dodatnih klopi za počitek (še posebej ob sprehajalnih poteh in zelenih površinah)	posodobitev opreme na avtobusnih postajališčih	izobraževanje starejših oseb in njihovih svojcev o prilagoditvah bivališč za varno, kakovostno bivanje	okrepitev medgeneracijskega sodelovanja
nadgradnja omrežja pločnikov	sistemska ureditev brezplačnih prevozov za starejše	uvedba subvencij za nakup oziroma izposojlo pripomočkov za varno gibanje	vzpostavitev infotočke za starejše.
vzpostavitev omrežja varnih kolesarskih poti		sistemska ureditev dnevnega bivanja starejših oseb	izobraževanja starejših oseb o digitalni pismenosti

Lastni vir, 2024

v okolju preglasna glasba in hrup z različnih zasebnih zabav. Med jutranjimi konicami je gost promet značilen predvsem za glavne prometnice. Ponekod, kjer je cestišče ozje in brez pločnikov, to pomeni nevarnost za pešce. Na področju prevozov so starejši poudarili majhno pogostnost avtobusnih linij, zlasti v poletnem času, in odsotnost informacij o voznem redu na izbranih avtobusnih postajališčih. Nižje ocene o zadovoljstvu so starejši podali glede urejenosti družbenega okolja oziroma socialnih mrež. Zelo zadovoljnih ali zadovoljnih je s področjem socialnih mrež le 45 % starejših prebivalcev Komende, kar 17 % pa je z njimi nezadovoljnih ali zelo nezadovoljnih. Zadovoljni so z vsebinami medgeneracijskega sodelovanja (tečaji računalništva za starejše, učenje tujih jezikov) in delovanjem patronažne službe. Večjo pozornost bi občina po mnenju starejših, vključenih v raziskavo, morala posvečati vključevanju mladih. Na podlagi spoznanj predlagamo prednostne ukrepe za posamezno področje (preglednica 10).

Občina Komenda z dejavnostmi, namenjenimi staranju in medgeneracijskemu sodelovanju, prilagajanjem storitev in infrastrukture in podporo kakovostnemu staranju uspešno ustvarja starosti prijazno okolje. Kljub pozitivnim rezultatom priporočamo nadaljnje izboljšave, ki bi občini omogočile še

tesnejše povezovanje generacij in dodatno izboljšale kakovost bivanja starejših občanov.

.....
Ženja Brezovar, mag. geog.

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana

E-pošta: zenja.brezovar@gmail.com

Prof. dr. Irma Potočnik Slavič

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana

E-pošta: Irma.PotocnikSlavic@ff.uni-lj.si

Prof. dr. Boštjan Kerbler, znanstveni svetnik

Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana

Nova univerza, Evropska pravna fakulteta, Katedra za pravo in management nepremičnin, Ljubljana

E-pošta: bostjan.kerbler@uirs.si

Opombe

[1] Prispevek je nastal na podlagi magistrskega dela *Metodologija za analiziranje starostnikom prijaznega okolja*, ki ga je pod mentorstvom prof. dr. Irme Potočnik Slavič in somentorstvom izr. prof. dr. Boštjana

Kerblerja na Filozofski fakulteti napisala in novembra 2024 uspešno zagovarjala magistrica Ženja Brezovar.

^[2] Raziskava je bila izvedena med letoma 2021 in 2022 in izraža takratno stanje na terenu.

^[3] V prispevku pojem starostniki enačimo s pojmi: starejši, starejše osebe, starejši ljudje. Kot starejšo osebo obravnavamo osebo, staro 50 let ali več.

^[4] Oceno poleg navedenih virov podajamo tudi na podlagi pristopnih objav na občinskih spletnih straneh. Ocena pomeni vključenost mesta ali občine v nacionalno ali globalno mrežo ali njihovo namero. Ker se lahko mesta in občine vključijo v zvezo starosti prijaznih mest in občin neodvisno od IAT, prek SZO, prihaja do razlik v številu mest in občin v nacionalni in globalni mreži (Sajtl, 2021). Članstvo v svetovni mreži s svojim profilom izkazuje 13 slovenskih občin: Celje, Grosuplje, Hrpolje-Kozina, Ivančna Gorica, Ljubljana, Logatec, Pivka, Ravne na Koroškem, Ruše, Straža, Šentrupert, Velenje in Zreče (SZO, 2024). Druge občine, ki jih ni na seznamu svetovne mreže, vendar so vključene v slovensko oziroma so v postopku vključevanja, so še Domžale, Kobarid, Kočevje, Komenda, Kostel, Log-Dragomer, Maribor, Mengeš, Radlje ob Dravi, Vodice, Železniki in Žiri.

Viri in literatura

Čeh, S. (2018): *Prijazna mesta in občine*. Dostopno na: <https://www.delo.si/novice/slovenija/prijazna-mesta-in-obcine> (sneto 1. 11. 2024).

Drolec, V. (2021): *Starosti prijazna Komenda* (osebni vir, 24. 4. 2021).

Eurostat (2024): *Population projections in the EU*. Dostopno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?oldid=497115#Population_projections (sneto 3. 4. 2024).

Federal/Provincial/Territorial Ministers Responsible for Seniors (2006): *Age-friendly rural and remote communities: A guide*. Dostopno na: https://www.phac-aspc.gc.ca/seniors-aines/alt-formats/pdf/publications/public/healthy-sante/age_friendly_rural/AFRRC_en.pdf (sneto 22. 4. 2022).

Geodetska uprava Republike Slovenije (2024a): *Portal prostor. Ceste za območje Slovenije*. Dostopno na: <https://ipi.eprstor.gov.si/jgp/data> (sneto 26. 11. 2024).

Geodetska uprava Republike Slovenije (2024b): *Portal prostor. Prostorske enote*. Dostopno na: <https://ipi.eprstor.gov.si/jgp/data> (sneto 26. 11. 2024).

Geodetska uprava Republike Slovenije (2024c): *Portal prostor. Stavbe*. Dostopno na: <https://ipi.eprstor.gov.si/jgp/data> (sneto 26. 11. 2024).

Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje (2010): *Starosti prijazna mesta in občine*. Dostopno na: <https://www.inst-antonatrstenjaka.si/gerontologija/projekti/9.html> (sneto 22. 4. 2022).

Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje (2023): *Strategija starosti prijazne občine Komenda*. Neobjavljeno gradivo, prejeto 14. 2. 2024 v Komendi.

Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje (2024): *Krekovo središče*. Dostopno na: <https://www.inst-antonatrstenjaka.si/sozitie/projekti/34.html> (sneto 5. 4. 2024).

K&Z, svetovanje za razvoj, d. o. o. in Nov'na razvoj d. o. o. (2024): *Strategija trajnostnega razvoja občine Komenda 2025–2035. Prva delavnica strateške skupine, 1. 2. 2024. Predstavitev z zapisom*. Neobjavljeno gradivo, prejeto 14. 2. 2024 v Komendi.

Kanadska agencija za javno zdravje (2015): *Age-friendly communities evaluation guide. Using indicators to measure progress*. Dostopno na: <https://www.phac-aspc.gc.ca/seniors-aines/alt-formats/pdf/indicators-indicateurs-v2-eng.pdf> (sneto 6. 7. 2024).

Kano, M., Rosenberg, P. E., in Dalton, S. D. (2018): A global pilot study of age-friendly city indicators. Social indicators research. *An International and Interdisciplinary Journal for Quality-of-Life Measurement*, 138, str. 1205–1227.

Kim, K., Buckley, T., Burnette, D., Kim, S., in Cho, S. (2022): Measurement indicators of age-friendly communities: Findings from the AARP age-friendly community survey. *The Gerontologist*, 62(1), str. 17–27.

Lee, K. H., in Kim, S. (2019): Development of age-friendly city indicators in South Korea. *Urban Design International*, 25, str. 1–12.

Nared, J., Repolusk, P., Černič Istenič, M., Trobec, A., Zavodnik Lamovšek, A., Drobne, S., idr. (2019): *PROJEKT V6-1731 Celovita demografska analiza s projekcijami za podeželska in urbana območja*. Dostopno na: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MNVP/Dokumenti/Prostorski-razvoj/SPRS/Celovita_demografska_analiza_podezelska_urbana_obmocja.pdf (sneto 5. 8. 2024).

Nacionalni inštitut za javno zdravje (2024): *Kazalnik K1.3 Starejše prebivalstvo (nad 80 let)*. Dostopno na: <https://obcine.nijz.si/kazalniki/K1.3> (sneto 23. 4. 2024).

Občina Domžale (2024): *S podpisom pogodbe se občina Domžale vključuje v slovensko mrežo starosti prijaznih mest in občin*. Dostopno na: <https://www.domzale.si/objava/880461> (sneto 23. 4. 2024).

Občina Komenda (2024): *V občini Komenda je potekalo zbiranje podatkov o fizični dostopnosti*. Dostopno na: <https://www.komenda.si/objava/868050> (sneto 23. 4. 2024).

OpenStreetMap (2024): *Geofabrik. Slovenia*. Dostopno na: <https://download.geofabrik.de/europe/slovenia.html> (sneto 26. 11. 2024).

Orpana, H., Chawla, M., Gallagher, E., in Escaravage, E. (2016): Developing indicators for evaluation of age-friendly communities in Canada: process and results. *Health Promotion and Chronic Disease Prevention in Canada*, 36(10), str. 214–223.

Ramovš, J. (2018): *Starosti prijazne skupnosti – svetovni odgovor na staranje prebivalstva*. Dostopno na: <https://www.mojaobcina.si/menges/novice/starosti-prijazna-obcina.html> (sneto 9. 8. 2022).

Ramovš, J., Drolec, T., in Drolec, V. (2006): *Kakovostno staranje in sožitje generacij v Komendi*. Komenda, Občina Komenda.

Ramovš, J., Grčar, M., Kolenc, B., Sajtl, A., Šuštar, A. F., Janežič, Ž., idr. (2021): *Razvojni načrt za področje staranja in sožitja med generacijami v Občini Vodice*. Vodice, Občina Vodice.

Razpotnik, B. (2023): *EUROPOP2023: projekcije za prihodnja desetletja predvidevajo nadaljnje staranje prebivalstva*. Dostopno na: <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/11124> (sneto 1. 3. 2024).

Sajtl, A. (2021): *Starosti prijazna mesta in občine v Sloveniji* (osebni vir, 22. 2. 2021).

Statistični urad Republike Slovenije (2024): *Prebivalstvo po starosti, občine, Slovenija, polletno*. Dostopno na: <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/05C4003S.px> (sneto 1. 11. 2024).

Svetovna zdravstvena organizacija (2007): *Global age-friendly cities: A guide*. Dostopno na: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241547307> (sneto 21. 3. 2022).

Svetovna zdravstvena organizacija (2015): *Measuring the age-friendliness of cities: A guide to using core indicators*. Dostopno na: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241509695> (sneto 21. 3. 2022).

Svetovna zdravstvena organizacija (2018): *Age-friendly environments in Europe: Indicators, monitoring and assessments*. Dostopno na: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/334284/WHO-EURO-2020-1088-40834-55192-eng.pdf?sequence=1> (sneto 31. 8. 2024).

Svetovna zdravstvena organizacija (2024): *About the global network for age-friendly cities and communities*. Dostopno na: <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/who-network/#:~:text=cities%20and%20communities-,The%20WHO%20Global%20Network%20for%20Age%2Dfriendly%20Cities%20and%20Communities,over%20298%20million%20people%20worldwide> (sneto 26. 10. 2024).

Vujović, A. (2015): Globalna platforma starosti prijaznih mest in občin pri Svetovni zdravstveni organizaciji. *Kakovostna starost. Revija za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje*, 18(1), str. 74–76.

Zavod Medgeneracijsko središče Komenda (2017): *Zavod Medgeneracijsko središče Komenda 2007–2017*. Dostopno na: https://www.zmsk.si/images/dokumenti/Zbornik_Medgeneracijsko_sredisce-bilten.pdf (sneto 22. 3. 2022).

Zavod Medgeneracijsko središče Komenda (2022): *Dejavnosti zavoda*. Dostopno na: <https://www.zmsk.si> (sneto 3. 4. 2022).

Tjaša KOLAR

Gentrifikacija in turistifikacija Starega trga v Ljubljani

Stara mestna središča se v zadnjih desetletjih soočajo z različnimi procesi družbene, funkcijske in prostorske preobrazbe, pri čemer na njihov razvoj in podobo pomembno vplivata zlasti procesa gentrifikacije in turistifikacije. V zadnjih dveh desetletjih je precejšnje družbeno in funkcijsko preobrazbo, ki je večinoma posledica sodobnih urbanizacijskih procesov, doživel tudi Stari trg v Ljubljani. V članku sta predstavljena procesa gentrifikacije in turistifikacije, ki smo ju na podlagi različnih metod potrdili na tako majhnem območju, kot je Stari trg. Ker se lokalno prebivalstvo izseljuje predvsem zaradi negativnih vplivov, ki jih prinašata turizem in povečano število obiskovalcev, lah-

ko govorimo tudi o procesu turistične gentrifikacije. Vpliv turizma pa se kaže tudi v funkcijski zgradbi, saj se je v dveh desetletjih občutno povečalo število gostinskih in nastanitvenih obratov. Kljub temu so rezultati ankete o bivalnih razmerah pokazali, da večina prebivalcev ocenjuje bivanje na Starem trgu kot kakovostno.

Ključne besede: gentrifikacija, turistifikacija, turistična gentrifikacija, družbena in funkcijska preobrazba, Stari trg v Ljubljani

1 Uvod

Staro mestno središče Ljubljane, kot ga poznamo danes, ni nastalo samo iz enega jedra, temveč so naravnogeografske, gospodarske in družbene razmere vplivale na nastanek več manjših naselbinskih jeder, ki so se postopoma strnili v tri obzidane predele, to so Stari trg, Mesto in Novi trg, ki so tvorili Ljubljano v srednjem veku (Vilfan, 1956; Korošec, 1991). Kljub različnim teorijam o zaporedju nastajanja »treh mest« velja za najstarejši poselitveni del prav Stari trg, ki je nastal najpozneje v 12. stoletju na območju med reko Ljubljanico in Grajskim gričem ter mu je bila kot prvemu dodeljena pravica do tedenskega sejma (Kos, 1955; Korošec, 1991; Štih, 2010).

Prostor, ki ga v članku opredelimo z izrazom Stari trg, je razumljen historično kot eden od treh delov Stare Ljubljane, ki ga je v srednjem veku obdajalo mestno obzidje. Razprostiral se je od Tranče, kjer ga je obzidje ločilo od Mesta, preko središčnega dela, tj. Šentjakobskega oziroma današnjega Levstikovega trga, kjer se stikajo tri glavne ulice Stari trg, Gornji trg in Levstikov trg, pa vse do Rožne in Hrenove ulice ter Vožarskega pota, kjer ga je varovalo obzidje v smeri proti Prulam. Stari trg je zaradi različnih zgodovinskih dogodkov skozi stoletja spreminjal svojo podobo, v zadnjih dveh desetletjih pa je doživel precejšnje družbeno in funkcijsko preobrazbo, ki je večinoma posledica sodobnih urbanizacijskih procesov, ki vplivajo na razvoj starih mestnih središč.

Namen raziskave, ki jo predstavljamo v članku, je bil ugotoviti, ali na območju Starega trga potekata procesa gentrifikacije in turistifikacije ter kakšen vpliv imata na kakovost življenja tamkajšnjih prebivalcev. To smo analizirali z uporabo različnih metod, ki so bile oblikovane v sklopu diplomskega dela^[1]. Predstavljena je tudi funkcijska preobrazba proučevanega območja, kar smo analizirali s primerjavo trenutnega stanja območja s tistim pred dvajsetimi leti. Z anketiranjem lokalnega prebivalstva smo pridobili tudi informacije o bivalnih razmerah na območju Starega trga.

2 Sodobni urbanizacijski procesi

2.1 Gentrifikacija

Izraz gentrifikacija (ang. *gentrification*) je leta 1964 prvič uporabila britanska marksistična sociologinja Ruth Glass. Z njim je opisala spremembe, ki so potekale v Islingtonu (London). Obnova starejših hiš je namreč povzročila dvig cen nepremičnin in priseljevanje prebivalstva z višjimi dohodki. Zaradi tega so se morali izseliti iz stanovanj prvotni prebivalci, ki so bili večinoma pripadniki delavskega razreda z nižjimi dohodki (Shaw, 2008; Slater, 2011). V osnovi je gentrifikacija razumljena kot

orodje, cilj, rezultat ali nenamerna posledica procesov revitalizacije v propadajočih mestnih soseskah, ki jih zaznamujejo fizično propadanje, koncentracija revščine in etnična segregacija. Glavni posledici gentrifikacije sta fizična prenova propadajočih stanovanj in infrastrukture ter sprememba v socialni sestavi prebivalstva. V zadnjih desetletjih je gentrifikacija postala globalni pojav, vse bolj je razširjena in lokalno specifična. Kaže se v različnih oblikah, ki prostorsko, fizično, demografsko in gospodarsko spreminjajo določeno območje, kar lahko vodi v izgubo prvotnega življenjskega prostora prebivalcev na določenem območju (Zuk idr., 2018; Ploštajner idr., 2019). Za gentrifikacijo je značilno, da se pojavlja v »valovih«, pri čemer prvi val pogosto tvorijo priseljenci z nižjimi dohodki in višjo stopnjo izobrazbe, ki se za tako stanovanjsko lokacijo odločijo zaradi cenovne dostopnosti, estetskih preferenc in večje želje po etnični raznolikosti. Nato sledijo izobraženi priseljenci z visokimi dohodki, ki se priselijo po tem, ko je prvi val priseljencev že pripomogel k obnovi in sanaciji soseske. Temu sledi fizična prenova, kar povzroči dvig cen nepremičnin, kar k izselitvi prisili tiste prebivalce, ki si bivanja v taki soseski ne morejo več privoščiti (Zuk idr., 2018).

Pojem gentrifikacije je zelo širok in danes ne označuje več samo spremembe v lokalni sestavi prebivalstva in obnove stanovanjskega fonda, ampak tudi gradnjo novih stanovanjskih in nestanovanjskih nepremičnin. V skladu s tem so se oblikovale nove vrste gentrifikacije, kot so komercialna (ang. *commercial gentrification*), turistična (ang. *tourist gentrification*), državno spodbujena (ang. *state-led gentrification*) in okoljska (ang. *environmental gentrification*) (Shaw, 2008; Pelko, 2013; Ploštajner idr., 2019; Čigon, 2023). Ne pojavlja se več le na območjih, kjer živijo prebivalci z nizkim družbenogospodarskim statusom, temveč tudi tam, kjer živi prebivalstvo z visokimi dohodki. Čeprav velja za urbani pojav, obstaja tudi v predmestnih soseskah, obalnih naseljih in na podeželju (Shaw, 2008; Zuk idr., 2018). Poleg tega ni le posledica gospodarskih dejavnikov, ampak tudi spremenjenih vrednot, načina življenja in življenjskega sloga, zaradi česar se oblikujejo nove družbene skupine, ki jim zaradi dobre dostopnosti do delovnega mesta, kulturnih ustanov ali gostinskih objektov ustreza bivanje v mestnem središču. Pogosto so to mlada, eno- ali dvočlanska gospodinjstva, zaposlena večinoma v poslovnih dejavnostih ali svobodnih poklicih (Rebernik, 2008; Shaw, 2008).

Danes je gentrifikacija prisotna že skoraj povsod po svetu, tudi v Sloveniji, predvsem v večjih slovenskih mestih, na primer v Ljubljani, in turističnih območjih, kot sta Bled in Obala. V posameznih delih Ljubljane s slabšim družbenogospodarskim statusom in starejšim, podstandardnim stanovanjskim fondom prihaja do obnove ali gradnje novih, večinoma nadstandardnih stanovanjskih in poslovno-storitvenih objektov, ki zaradi lokacije v središču mesta privlačijo premožnejše posameznike.

Veliko povpraševanje po takih stanovanjih povzroči dvig cen nepremičnin, kar investitorjem zagotavlja visok dobiček, prebivalce, ki si takih stanovanj ne morejo privoščiti, pa prisili k izselitvi (Rebernik, 2008; Pelko, 2013). V Stari Ljubljani, kamor spada tudi Stari trg, je živel prebivalstvo s slabšo izobrazbeno in poklicno strukturo in nižjimi dohodki, neugodne pa so bile tudi stanovanjske razmere. Obnovljena stanovanja in lokacija v središču mesta privlačijo posameznike z višjimi dohodki, kar potrjujejo spremembe v izobrazbeni in poklicni sestavi prebivalstva (Rebernik, 1999).

V Ljubljani lahko gentrifikacijo opazimo predvsem v smislu premeščanja oziroma sprememb v družbeni sestavi prebivalstva in spremembah lokalnega prostora (na primer spremenjena morfologija, storitve itd.), čeprav se ne more ravno primerjati z drugimi evropskimi in svetovnimi mesti. Lahko bi rekli, da se gentrifikacija v Ljubljani kaže predvsem v olepševanju mestnega središča ter spreminjanju storitev in prostora. Eden glavnih korakov h gentrifikaciji mesta je bilo zaprtje mestnega središča za promet leta 2013, kar je povzročilo povečanje števila gostinskih obratov in drugih storitev, ki so namenjene predvsem potrošnikom in turistom, kar povečuje tudi število obiskovalcev v mestu. Turizem in olepševanje povzročata dvig potencialne najemnine nepremičnin v mestnem središču. Zasebni investitorji ustvarjajo in izkoriščajo najemne vrzeli z gradnjo luksuznih stanovanj ali gradijo in obnavljajo stanovanja na območjih, bogatih s kulturno dediščino, ki privlačijo obiskovalce in potrošnike, ter tako vplivajo na vrednost nepremičnin (Ploštajner idr., 2019).

2.2 Turistifikacija

Turizem postaja vse pomembnejša gospodarska dejavnost in pomemben preoblikovalec območij po svetu, saj vpliva na prostorski, gospodarski, družbeni in kulturni razvoj območij po svetu (Sequera in Nofre, 2018). S tem prinaša določene spremembe, ki so lahko pozitivne ali negativne. V splošnem pod pojmom turistifikacija (ang. *touristification*) razumemo vse vplive, ki jih ima turizem na določen prostor, in vse spremembe, ki jih prinaša s tem. Ne pomeni le gradnje ali obnove objektov v turistične namene, ampak povzroča tudi dvig cen hrane, pijače in najemnin ter vpliva na življenje lokalnega prebivalstva. Določeno območje se lahko tako podredi turizmu, da se tradicija tega območja postopoma izgubi oziroma toliko spremeni, da jo turisti in domačini dojemajo enako (Zgrinskić, 2019).

V mestnem središču Ljubljane se turistifikacija kaže v povečevanju števila barov, restavracij, trgovin in komercialnih dogodkov, ki v mesto privabljajo obiskovalce. Gre za območje z najvišjimi cenami ter najemninami stanovanj in storitev, hkrati je tukaj najaktivnejši nepremičninski trg, kar je posledica turistifikacije in gentrifikacije (Ploštajner idr., 2019). Čeprav

Ljubljana ni deležna tako številčnega obiska kot druga evropska mesta, turizem spreminja podobo mesta in vpliva na življenje lokalnih prebivalcev, ki se že postopoma izseljujejo iz mestnega središča, saj postaja predvsem staro mestno jedro preobremenjeno z obiskovalci. Zaradi oddajanja sob in stanovanj turistom se cene in najemnine nepremičnin dražijo, kar lokalne prebivalce postopoma sili k izselitvi. S tem se izgublja raznovrstnost lokalnega prebivalstva, saj je mestno jedro preobremenjeno z obiskovalci in turizmu namenjenimi storitvami. To lahko sčasoma postane moteče tudi za turiste, ki obiščejo mesto prav zato, da bi spoznali življenje in navade lokalnih prebivalcev. Zaradi turizma se spreminja tudi ponudba, saj številni lastniki gostinskih objektov vidijo v turizmu potencial za večji zaslužek, kar pa ni nujno, da se vedno dolgoročno obrestuje. Gneča in turistifikacija lahko postaneta preveč moteči, obenem se lahko poslabšajo tudi storitve, ki postajajo dražje in manj kakovostne. To lahko sčasoma odvrne obiskovalce, da bi se vrnil v take kraje. Za Ljubljano je problematičen tudi sezonski vidik, saj jo večina turistov obišče v poletnem času. Kljub temu se z izvajanjem premišljenih ukrepov povečuje število obiskovalcev tudi zunaj poletne sezone, turistični tokovi pa se že usmerjajo tudi v druge dele mesta (Daugul, 2018).

2.3 Turistična gentrifikacija

Turizem je lahko vzrok za razseljevanje prebivalstva, poleg tega pogosto deluje sočasno z gentrifikacijo, zato je mejo med njima pogosto težko postaviti. Razseljevanja ne povzročijo le premožnejši in bolj izobraženi sloji prebivalstva, temveč tudi turisti, zato lahko turizem razumemo kot gentrifikacijski proces (Cócola-Gant, 2015, 2018a). Kevin Fox Gotham, ki je raziskoval družbeno in prostorsko preobrazbo kraja Vieux Carre v New Orleansu, razume turistično gentrifikacijo kot preoblikovanje soseske srednjega razreda v bogato in ekskluzivno enklavo s prevlado zabavišnih in turističnih objektov (Gotham, 2005). Agustín Cócola-Gant razume turistifikacijo kot gentrifikacijo, ki jo povzroči turizem, medtem ko naj bi bila turistična gentrifikacija bolj preoblikovanje stanovanjskega območja v turistično središče (Cócola-Gant, 2018b). Luis Mendes pa ugotavlja, da so se zgodovinske četrti južnoevropskih mest, v katerih je prebival delavski razred, spremenile v turistična območja. Tradicionalne stanovanjske objekte in trgovske dejavnosti v mestnih središčih so postopoma začele nadomeščati prostčasne dejavnosti in nastanitveni objekti, ob sočasnem izseljevanju lokalnega prebivalstva (Mendes, 2018). Turistična gentrifikacija je torej proces, ki povzroči postopno izseljevanje lokalnih prebivalcev z določenega območja zaradi vplivov turizma. Prihod obiskovalcev spodbudi nepremičninski trg in pospeši proces izseljevanja, ki se je začel že s prihodom višjega sloja prebivalstva. Stanovanja se spreminjajo v turistične nastanitve, nekdanja stanovanjska območja pa postanejo turistična središča, namenjena obiskovalcem. Pogosto pride tudi do

selitve obstoječih komercialnih dejavnosti, ki skupaj z drugimi motnjami, kot sta hrup in gneča, lokalnemu prebivalstvu slabšajo kakovost bivanja. Na izseljevanje dodatno vpliva tudi oddajanje sob in stanovanj turistom, na primer prek platforme Airbnb, saj zaradi tega pride do pomanjkanja stanovanj za bivanje in dviga cen nepremičnin, zaradi česar lokalni prebivalci vse težje dostopajo do stanovanj. Podobno je tudi z lokalnimi obrtniki in trgovci, ki si tako visokih najemnin ne morejo privoščiti, zato jih izpodrinejo druge dejavnosti, namenjene zlasti turistom (Cócola-Gant, 2018a). Čeprav Ljubljane ne moremo ravno primerjati z južnoevropskimi mesti, kjer je proces turistične gentrifikacije precej izrazit, lahko v prostoru opazimo določene spremembe, ki so posledica turizma. Staro mestno jedro Ljubljane je v določenem delu leta preobremenjeno s turisti, povečuje pa se tudi oddajanje sob in stanovanj tem. Zaradi tega se dvigujejo cene nepremičnin, kar otežuje dostop do stanovanj lokalnemu prebivalstvu – vse to pa postopoma vodi v izseljevanje.

3 Metodologija

V sklopu raziskave smo uporabili več različnih metod, pri čemer so nekatere od njih prilagojene majhnosti proučevanega območja:

- (a) Pri pregledu in analizi literature smo se osredinili na tuje in domače strokovne in znanstvene prispevke s področja gentrifikacije, turistifikacije in turistične gentrifikacije. Poleg tega smo pregledali literaturo o funkcijski zgradbi proučevanega območja.
- (b) Za primerjavo družbene sestave prebivalstva smo analizirali statistične podatke, ki so nam jih pripravili pri Statističnem uradu Republike Slovenije za popisna leta 2002, 2011 in 2021. Za območje Starega trga (ulice Stari, Gornji in Levstikov trg ter Rožna in Hrenova ulica) smo pridobili podatke o številu prebivalcev po velikih starostnih skupinah, velikosti gospodinjstev, izobrazbi in glede na državljanstvo, medtem ko podatki o dohodkih prebivalcev za tako majhno prostorsko raven niso bili na voljo.
- (c) Pri analizi obnove nepremičnin smo podatke pridobili na spletni strani Geodetske uprave Republike Slovenije in v pregledovalniku GiSKD Ministrstva za kulturo, v katerem so poleg leta izgradnje navedene tudi različne prezidave. Oboji podatki se sicer pogosto ne skladajo z rezultati aktualnih raziskav, kljub temu pa nudijo dovolj natančen vpogled v starost stavb in s tem pripomorejo k analizi obnove stavb na obravnavanem območju. Za analizo so bili pomembni predvsem podatki o obnovi strehe in fasade, s katerimi smo ugotavljali, koliko stavb in katere od teh so bile obnovljene na Starem trgu, podatki o izgradnji pa omogočajo še dodatno predstav o stanju stavb.

Preglednica 1: Prebivalci Starega trga po velikih starostnih skupinah v letih 2002, 2011 in 2021

	2002	2011	2021
0–14 let	141	114	93
15–64 let	668	623	558
65 let in več	120	106	153
skupaj	929	843	804

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2023a)

Preglednica 2: Gospodinjstva na Starem trgu po velikosti v letih 2002, 2011 in 2021

	2002	2011	2021
enočlanska	144	214	237
dvočlanska	83	97	85
tričlanska	66	69	69
štiri in veččlanska	96	53	37
skupaj	389	433	428

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2023b)

- (č) Vrednost nepremičnin na Starem trgu smo proučevali prek nepremičninskega portala Nepremicnine.net, na katerem smo našli devet stanovanj, ki so se prodajala na območju Stare Ljubljane, in njihove cene primerjali s povprečjem za Ljubljano.
- (d) Statistični podatki o turizmu na Starem trgu niso bili dostopni, zato smo nastanitvene objekte, strukturo gostov in njihovo zadovoljstvo z izbrano nastanitvijo analizirali s pomočjo spletnih strani posameznih nastanitvenih objektov in platforme Booking.com.
- (e) Funkcijsko zgradbo Starega trga smo proučevali s pomočjo kartiranja. V programu ArcGIS Map Viewer smo izdelali štiri zemljevide za različne dejavnosti, ki se izvajajo na območju Starega trga, in jih označili s točkami. Na zemljevidih smo prikazali gostinske objekte, trgovine, hotele, zasebne nastanitve in druge dejavnosti, nato pa današnje stanje primerjali z zemljevidom o dejavnostih v Stari Ljubljani iz leta 2000.
- (f) Na koncu smo med prebivalci Starega trga izvedli anketiranje, in sicer tako, da smo na proučevanem območju v poštne nabiralnike razdelili povezave do spletnega orodja 1ka (EnKlikAnketa), prek katerega so anketiranci odgovarjali na zastavljena vprašanja. Ankete niso rešili vsi prebivalci, zato nam vzorec rešenih anket omogoča le omejeno predstavo o bivalnih razmerah na Starem trgu. Anketni vprašalnik je bil sestavljen iz 18 vprašanj, pri čemer jih je bilo šest zaprtega tipa, 12 pa odprtega.

4 Rezultati

V nadaljevanju so predstavljeni rezultati raziskave, na podlagi katerih smo odgovorili na raziskovalno vprašanje, ali na območju Starega trga v Ljubljani potekata procesa gentrifikacije in turistifikacije ter kakšen je njun vpliv na kakovost življenja lokalnega prebivalstva.

4.1 Družbena sestava prebivalstva

Podatki o prebivalstvu po velikih starostnih skupinah so pokazali, da se je med letoma 2002 in 2021 skupno število prebivalstva na Starem trgu zmanjšalo za 13,5 %. To je precej zanimivo, saj je za Staro Ljubljano od 90. let prejšnjega stoletja značilna reurbanizacija (Rebernik, 1999), zato bi lahko upad prebivalstva povezali z negativnimi učinki turizma. Kot lahko vidimo v preglednici 1, številčno prevladuje delovno aktivno prebivalstvo, staro med 15 in 64 let. Kljub temu se je njihovo število med letoma 2002 in 2021 zmanjšalo za 16,5 %, še bolj pa se je zmanjšalo število mladega prebivalstva, starega 14 let ali manj, in sicer za 34 %. Število prebivalstva, starega 65 let in več, je sicer med letoma 2002 in 2011 upadlo za 11,6 %, vendar pa se je med letoma 2011 in 2021 njihovo število povečalo kar za 44 %.

Kljub zmanjšanju števila prebivalcev na območju Starega trga se je število gospodinjstev povečalo, in sicer za 10 % (preglednica 2). Prevladujejo enočlanska gospodinjstva, ki jih je leta 2021 bilo dobrih 55 %, njihovo število pa se je med letoma 2002 in

Preglednica 3: Prebivalci Starega trga po izobrazbi v letih 2002, 2011 in 2021

	2002	2011	2021
brez izobrazbe, nepopolna osnovnošolska	24	14	6
osnovnošolska	170	125	93
nižja poklicna, srednja poklicna	142	99	74
srednja strokovna, srednja splošna	227	235	216
višješolska, visokošolska	225	256	322
skupaj	788	729	711

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2023c)

Preglednica 4: Prebivalci Starega trga po državljanstvu v letih 2002, 2011 in 2021

	2002	2011	2021
državljeni Slovenije	897	804	727
tuji državljani	32	39	77
skupaj	929	843	804

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2023d)

2021 povečalo za kar 64,6 %. Število dvočlanskih gospodinjstev se je med letoma 2002 in 2011 povečalo za 16,9 %, nato pa do leta 2021 upadlo za 12,4 %. Število tričlanskih gospodinjstev se med izbranimi popisnimi leti ni bistveno spremenilo. Njihovo število se je med letoma 2002 in 2011 povečalo za 4,5 %, v obdobju 2011–2021 pa ostalo nespremenjeno. Leta 2002 je bilo štiri- in veččlanskih gospodinjstev 24,7 %, leta 2021 pa le še 8,6 %. Njihovo število se je v obdobju 2002–2021 zmanjšalo za kar 61,5 %.

Med letoma 2002 in 2021 se je število prebivalcev brez izobrazbe oziroma z nepopolno osnovnošolsko izobrazbo zmanjšalo za 75 % (preglednica 3). Število prebivalcev z osnovnošolsko izobrazbo se je zmanjšalo za 45,3 %, število tistih z nižjo ali srednjo poklicno izobrazbo pa za 47,9 %. Število prebivalcev s srednjo strokovno ali srednjo splošno izobrazbo se je med letoma 2002 in 2011 povečalo za 3,5 %, nato pa med letoma 2011 in 2021 zmanjšalo za 8,1 %. Leta 2002 je delež prebivalcev z višješolsko in visokošolsko izobrazbo znašal 28,5 %, leta 2021 pa že kar 45,3 %, njihovo število pa se je v tem obdobju povečalo kar za 43,1 %. Če to primerjamo s stanjem v Sloveniji, ugotovimo, da je povečanje števila prebivalcev z višjo izobrazbo na Starem trgu izrazitejše. Leta 2011 je bilo v Sloveniji 17,5 % prebivalstva z višjo ali visokošolsko izobrazbo, leta 2021 pa 25 % (Razpotnik, 2021).

Na območju Starega trga prevladujejo prebivalci s slovenskim državljanstvom, vendar pa se njihovo število zmanjšuje (preglednica 4) ter je med letoma 2002 in 2021 upadlo za 19 %.

Hkrati je bilo tujih državljanov leta 2002 le 3,4 %, leta 2021 pa že 9,6 %. Čeprav tuji državljani predstavljajo le manjši delež vseh prebivalcev, se njihovo število povečuje ter se je tako med letoma 2002 in 2021 povečalo kar za 140,6 %.

S primerjavo družbene sestave prebivalstva po posameznih popisnih letih smo ugotovili, da se število prebivalstva na Starem trgu zmanjšuje in da prevladujejo enočlanska gospodinjstva, medtem ko se je število štiri- in veččlanskih gospodinjstev precej zmanjšalo. Večje spremembe so opazne tudi pri izobrazbi prebivalstva, saj se je močno povečal delež oseb z doseženo višjo stopnjo izobrazbe. Zanimiv je tudi trend upadanja števila prebivalcev s slovenskim državljanstvom ob sočasnem povečevanju deleža tujih državljanov.

4.2 Obnova nepremičnin

Poleg spremenjene družbene sestave je za potrditev procesa gentrifikacije pomembna tudi obnova nepremičnin. Koliko stavb na Starem trgu in katere (ulice Stari, Gornji in Levstikov trg ter Rožna in Hrenova ulica) so bile prenovljene v zadnjih desetletjih, smo ugotavljali s pomočjo podatkov, ki smo jih pridobili prek portala Prostor (Geodetska uprava Republike Slovenije, 2020) in v pregledovalniku GisKD (Ministrstvo za kulturo, 2023), in na podlagi fotografij, ki smo jih posneli na terenu. Ugotovili smo, da je bilo na obravnavanem območju med letoma 1980 in 2000 obnovljenih oziroma zgrajenih 50 stavb, kar je 42,5 % od skupno 118 proučevanih stavb. Pred letom 1980 je bilo obnovljenih 12 stavb, kar je 10,2 %, po letu

Preglednica 5: Vrednost stanovanj na območju Stare Ljubljane

	Leto izgradnje	Leto obnove	Cena (v evrih)	Velikost (v m ²)	Evri/m ²
stanovanje 1 (Stara Ljubljana, Stari trg)	1600	2017	427.500	95	4.500
stanovanje 2 (Stara Ljubljana)	1855	2020	620.000	113	5.487
stanovanje 3 (Stara Ljubljana, Mestni trg) – neizdelana podstreha	1827	1922	329.000	124	2.653
stanovanje 4 (Stara Ljubljana)	1520	2010	1.250.000	174,4	7.167
stanovanje 5 (Stara Ljubljana)	1520	2010	1.080.000	176,9	6.105
stanovanje 6 (Stara Ljubljana)	1800		828.000	180	4.600
stanovanje 7 (Stara Ljubljana, Stari trg)	1600		650.000	207	3.140
stanovanje 8 (Stara Ljubljana, Mestni trg)		2012	1.250.000	206,5	6.053
stanovanje 9 (Stara Ljubljana, Stari trg)	1600	2023	298.000	65,8	4.528

Vir: Nepremicnine.net (2023)

2000 pa 30 stavb (25,4 %), za 26 stavb pa ni bilo podatkov o kakršnikoli obnovi, zato sklepamo, da do zdaj še niso bile obnovljene. Skupno je bilo torej obnovljenih že 78 % stavb, od tega okoli 25 % po letu 2000, na podlagi česar lahko potrdimo proces gentrifikacije na Starem trgu. Kljub temu je obnavljanje hiš na Starem trgu manj intenzivno kot v katerem drugem mestnem predelu, ki tudi doživlja gentrifikacijo. Poleg tega se na Starem trgu ne gradijo prestižni stanovanjski objekti, saj je kulturni spomenik in zaščiten pred tovrstnimi posegi. Pri prenavljanju hiš morajo lastniki upoštevati kulturnovarstvene pogoje, stroški prenove pa so precej visoki, zato se številni odločijo, da nepremičnine ne bodo prenovili.

4.3 Vrednost staromeščanskih stanovanj

Gentrifikacija na Starem trgu je opazna tudi v visokih cenah nepremičnin. Neposrednih podatkov o cenah stanovanj na Starem trgu ni bilo mogoče dobiti, zato smo vrednost nepremičnin proučevali za celotno območje Stare Ljubljane. V preglednici 5 so prikazani podatki, ki smo jih za devet stanovanj na območju Stare Ljubljane pridobili z nepremičninskega portala Nepremicnine.net. Ne glede na to, ali gre za obnovljeno stanovanje ali ne, so bile cene stanovanj nad povprečjem Ljubljane (leta 2019 je bilo treba za kvadratni meter v Ljubljani v povprečju odšteti 3.100 evrov; Ploštajner idr., 2019) in znašale v povprečju 4.915 evrov/m². Pod povprečjem je bilo le stanovanje 3, vendar je v tem primeru šlo za še neizdelano podstrešno stanovanje, kar pomeni, da je bila cena vseeno precej visoka.

Povprečje so močno preseгла stanovanja 4, 5 in 8, za katera je bilo treba odšteti med 6.000 in 7.000 evrov za kvadratni meter.

Večina stavb na Starem trgu je že bila obnovljena, od tega 25 % v zadnjih dveh desetletjih. Poleg tega so cene nepremičnin precej visoke in nad povprečjem Ljubljane. Na podlagi teh ugotovitev in spremenjene družbene sestave prebivalstva lahko potrdimo, da na območju Starega trga poteka proces gentrifikacije.

4.4 Turizem na Starem trgu

Staro mestno jedro, del katerega je tudi Stari trg, spada med turistično najbolj obiskane predele Ljubljane. Historični deli mest, kot je srednjeveška Stara Ljubljana, so za turiste zanimivi zaradi navezave na preteklost, različnih slogovnih obdobij in pešpoti, ki skupaj ustvarjajo poseben značaj teh predelov mest. Historična mesta ponujajo obiskovalcem mešanico kulturnih znamenitosti in prostočasnih dejavnosti. Čeprav imajo obiskovalci različne želje in potrebe, vsi prihajajo z določenimi pričakovanji, od standarda nastanitve in storitev do kulturnih znamenitosti in nakupovalnih možnosti, vse to pa mora biti visoke kakovosti in edinstveno. Celoten kontekst historičnega mesta je tako pomemben kot posamezne znamenitosti, pomembni dejavniki pa so tudi infrastruktura, ponudba in prometno omrežje (Orbaşli in Shaw, 2004). Turistifikacija se v starem mestnem jedru in s tem tudi na Starem trgu kaže v visokih cenah nepremičnin, med drugim tudi zaradi od-

Preglednica 6: Značilnosti nastanitvenih objektov na Starem trgu

	Število objektov	Skupno število sob	Povprečna doba bivanja (dnevi)
hoteli	3	39	2,2
zasebne nastanitve	16	34	2,6

Vir: Booking.com (2023)

dajanja sob in stanovanj turistom, in v preobremenjenosti s turisti, predvsem v poletnem času. Poleg tega se turistifikacija na Starem trgu izraža tudi v številnih nastanitvenih objektih in storitvah, namenjenih predvsem obiskovalcem. Ker statistični podatki o turizmu za Stari trg niso bili dostopni, smo nastanitvene objekte, strukturo gostov in njihovo zadovoljstvo z izbrano nastanitvijo analizirali s pomočjo spletnih strani in platforme Booking.com.

Na Starem trgu so trije hoteli, dva s štirimi zvezdicami in eden s tremi. Poleg tega je 16 zasebnih nastanitvenih obratov, ki oddajajo počitniške apartmaje in sobe. Hoteli skupno ponujajo 39 sob, zasebne nastanitve pa 34. Prek komentarjev, ki so jih za posamezne nastanitve dali gostje na platformi Booking.com, lahko razberemo, da je v hotelih povprečna doba bivanja okoli 2,2 noči, v zasebnih nastanitvah pa 2,6 noči (preglednica 6).

Na podlagi komentarjev, ki so jih dali gostje na platformi Booking.com za posamezne nastanitve, lahko razberemo, da je glede na vrsto potnikov največ parov in družin, sledijo individualni potniki in skupine prijateljev, najmanj pa je poslovnih potnikov. Glede na narodnostno sestavo prevladujejo gostje iz Nemčije, Italije, Avstrije, Francije, Velike Britanije in ZDA, veliko je tudi gostov iz Švice, Nizozemske, Belgije, Hrvaške in Srbije. Na podlagi ocen, ki so jih gostje dali glede posamezne nastanitve, lahko rečemo, da so večinoma zadovoljni s ponudbo in storitvami, ki jim jih nudijo nastanitveni obrati na Starem trgu. Večina gostov je nastanitve ocenila z odlično ali dobro, le majhen odstotek pa s slabo in zelo slabo. V večini primerov so gostje pohvalili odlično lokacijo za raziskovanje Ljubljane, prijazno in ustrežljivo osebje, čiste, prostorne in lepo urejene sobe, udobne postelje, bogat in lepo postrežen zajtrk, nekateri so kljub lokaciji v centru mesta pohvalili tišino in zasebnost. Pritoževali pa so se predvsem glede hrupa, zasedenih parkirišč, nekateri so imeli slabo izkušnjo z zajtrkom, premajhnimi in slabo urejenimi sobami in neudobnimi posteljami (Booking.com, 2023).

4.5 Funkcijska preobrazba

V starih mestnih središčih ob družbeni preobrazbi poteka tudi funkcijska. Kot del starega mestnega središča Ljubljane je bil Stari trg že od srednjega veka naprej območje s prevlado trgovine in obrtnišтва, močna pa je bila tudi bivanjska funkcija

(glej Golec, 2021). Zaradi gentrifikacije in turistifikacije ter drugih sodobnih urbanizacijskih procesov, ki delujejo v širšem mestnem prostoru, se spreminjajo funkcije tudi v teh najstarejših, historičnih delih mest. V primeru Starega trga ima pri tem velik vpliv turizem, kar se kaže tudi v funkcijski zgradbi. Gre za območje z zelo dobro dostopnostjo, poleg tega je zgodovinsko pomemben del mesta, zato so se tu zgostile dejavnosti, ki jim taka lokacija ustreza in prinaša večji dobiček. V pritličnih prostorih stavb prevladuje nestanovanjska funkcija, medtem ko so v višjih nadstropjih večinoma stanovanja, nekatera namenjena za oddajanje v najem turistom. Čeprav je na Starem trgu še vedno precej močna bivanjska funkcija, jo lahko v prihodnje ogrozi vse večje turistično povpraševanje. S pomočjo kartiranja smo ugotovili, da na Starem trgu prevladuje gostinska dejavnost, saj smo našli skupno 35 gostinskih objektov (19 restavracij, sedem kavarn, šest barov, pekarna, čajnica in slaščičarna). Gostinski objekti so razpršeni po celotnem območju Starega trga. Največ jih je ob ulicah Stari, Gornji in Levstikov trg, medtem ko jih je ob Rožni in Hrenovi ulici bistveno manj. Poleg gostinske je pomembna tudi trgovska dejavnost. Od skupno 35 trgovin so samo tri usmerjene v kratkoročno oskrbo (dve živilski trgovini in prodajalna revij), druge pa so usmerjene v srednjeročno in dolgoročno oskrbo: osem trgovin z oblačili, štiri trgovine z darili, knjigarna, trgovina s konopljo, dve vinoteki, dve trgovini z igračami, trgovina z opremo za dom, trgovina z glasbenimi ploščami, trgovina in knjigarna v okviru Zavoda za gluhe in naglušne Ljubljana, trgovina s čevlji, trgovina s posteljnino, butična trgovina z usnjeno galanterijo, trgovina z modnimi dodatki, trgovina z umetniškimi izdelki, trgovina z otroško opremo in pet starinarnic. Trgovine so torej bolj namenjene obiskovalcem kot oskrbi lokalnega prebivalstva. Večina trgovin je ob ulici Stari trg, bistveno manj pa jih je ob ulici Gornji trg ter Rožni in Hrenovi ulici. Glede na prostorsko majhnost Starega trga je precej veliko tudi nastanitvenih obratov, in sicer trije hoteli in 16 zasebnih nastanitvev (na primer počitniški apartmaji ipd.), ki so razpršeni po celotnem območju Starega trga. Poleg gostinskih, trgovskih in nastanitvenih objektov so na območju Starega trga tudi nekatere druge dejavnosti, in sicer štirje frizerski saloni, lepotni salon in studio za tetoviranje in prebadanje kože, urarstvo, goslarstvo, tri turistične/potovalne agencije, sedem društev, tri cerkve, štiri galerije, Zavod za usposabljanje Janeza Levca, vrtec in Arhiv Republike Slovenije. Če sedanjo funkcijsko zgradbo primerjamo s stanjem iz leta 2000 (Pak, 2004), opazimo kar nekaj sprememb. Leta 2000 je bilo

Preglednica 7: Odgovori anketirancev o prednostih in slabostih bivanja na Starem trgu

Prednosti bivanja na Starem trgu	Slabosti bivanja na Starem trgu
– bivanje v središču mesta	– prevelika koncentracija gostinskih lokalov
– bližina gozda	– omejena dostava
– bližina trgovin	– hrup (turisti, prireditve)
– da živim v centru in imam vrt	– gneča, preveč ljudi
– peš cona, ni motornega prometa	– pomanjkanje parkirnih prostorov
	– stare stavbe (ni signala, plesen, pomanjkanje naravne svetlobe, konstantno kaj za popraviti, sanirati)

Vir: Kolar (2023)

na Starem trgu 46 trgovin, od tega šest za kratkoročno oskrbo, kar je za polovico več kot danes, veliko več pa je bilo tudi storitev. Hkrati je bilo takrat bistveno manj gostinskih obratov, do danes pa se je njihovo število skoraj podvojilo. Poleg tega je danes tudi veliko več nastanitvenih objektov.

Čeprav je za Stari trg značilna pestra funkcijska zgradba, močno prevladuje gostinsko-turistična funkcija z velikim številom gostinskih in nastanitvenih obratov. Veliko je tudi trgovin, vendar se njihovo število z leti zmanjšuje. Poleg tega so večinoma usmerjene v prodajo izdelkov obiskovalcem in ne oskrbi lokalnega prebivalstva. Še vedno je pomembna tudi bivanjska funkcija, ki pa jo ogrožata preveliko turistično povpraševanje in izumiranje trgovine.

4.6 Bivalne razmere na Starem trgu

Ker imajo lokalni prebivalci največji vpogled v življenje na določenem območju, smo s pomočjo anketiranja analizirali, kakšne so bivalne razmere na Starem trgu. Anketiranci so bili stari med 25 in 72 let, pri čemer se jih je večina priselila na Stari trg v zadnjih dveh desetletjih, ena oseba pa je odgovorila, da na Starem trgu prebiva že več kot 40 let. Da je bivanje na Starem trgu kakovostno, meni 67 % anketirancev. Kot prednosti bivanja so navedli lokacijo v središču mesta, bližino gozda, bližino trgovin in peščono brez motornega prometa. Nekateri so kot prednost navedli tudi to, da imajo lahko vrt v središču mesta. Med slabostmi pa so navedli preveliko koncentracijo gostinskih lokalov, omejeno dostavo, hrup zaradi turistov in prireditve, gnečo, pomanjkanje parkirnih prostorov in stare stavbe, ki imajo slab signal, plesen, premalo naravne svetlobe oziroma je treba pogosto kaj popravljati, sanirati ipd. (preglednica 7).

Vsi anketiranci so na območju Starega trga opazili povečanje števila turistov in turizmu namenjenih dejavnosti. Polovica anketirancev je odgovorila, da jih turisti motijo in da turizem slabo vpliva na kakovost bivalnih razmer. Ena oseba je napisala:

Zagotovo je koncentracija turistov v določenem obdobju za prebivalce moteča, v tako opevanem turističnem letu 2019 se je bilo skoraj nemogoče prebiti do hišnega praga.

Druga pa:

Včasih potrebuješ 10 minut, da prideš do konca Starega trga, ker se pomikaš v koloni turistov.

Kot slabost so navedli tudi, da se veliko stanovanj oddaja raje prek Airbnb, namesto da bi se prodala ali dala v dolgoročni najem. Poleg tega okoli polovica anketirancev meni, da je turizem vzrok za višanje cen nepremičnin na Starem trgu. Hkrati v turizmu vidijo tudi določene prednosti, kot je podpiranje lokalnega gospodarstva, trgovin in restavracij in povečanje različne ponudbe (preglednica 8).

Gostinski, poslovni in drugi storitveni objekti večine anketirancev ne motijo in po njihovem mnenju nimajo slabega vpliva na bivalne razmere. Ena oseba je napisala:

Mislím, da ti objekti nimajo slabega vpliva na kakovost bivanja. Prednosti: lahko si privoščiš jutranjo kavo v bližini, obiščeš trgovino /.../

Druga pa:

Lokali niso moteči, dodajo šarm Stari Ljubljani.

Prav tako večine anketirancev ne moti delovni čas gostinskih objektov:

Moteč je le en lokal, ki je v poletnih mesecih odprt tudi do druge ure in ima glasno glasbo, ampak oken zaradi hrupa od turistov tako ali tako ne moreš odpreti zvečer, tako da je vseeno, do kdaj so odprti.

Preglednica 8: Odgovori anketirancev o prednostih in slabostih povečanja vloge turizma na Starem trgu

Prednosti povečanja vloge turizma	Slabosti povečanja vloge turizma
– podpiranje lokalnega gospodarstva, trgovin in restavracij	– prevelika koncentracija turistov v določenem obdobju
– povečanje različne ponudbe	– gneča, ki ovira gibanje lokalnih prebivalcev
	– hrup
	– slab vpliv na kakovost bivalnih razmer
	– stanovanja, ki bi se lahko prodala ali dala v dolgoročni najem, se raje oddajajo na platformi Airbnb

Vir: Kolar (2023)

Večina anketirancev meni, da prometna dostopnost oziroma možnost parkiranja na Starem trgu ni ustrezna. Problem je predvsem v pomanjkanju parkirnih mest:

Nimamo dovolj parkirnih mest, v popoldanskih urah (po službi) parkirišča ne najdeš.

Druga oseba je zapisala:

Možnost parkiranja je katastrofalna. Parkirati je treba v Trnovem in se peš podati do doma.

Podobno mnenje imajo tudi glede parkirnih dovolilnic:

Škoda nakupa. Načeloma parkirnega mesta ne najdeš. Prostor za stanovalce je velikokrat zaseden s strani obiskovalcev mesta (neprimerno parkirani). Potem pokličeš redarje, ki pogosto sploh ne pridejo /.../ skratka, stalne težave. Plačaš, dobiš pa nič, nato lahko sledi konflikt s sosedom ali kazen, ker si parkiral na napačnem mestu.

Druga oseba je zapisala:

Razumljivo bi bilo, da če kupiš dovolilnico, da imaš potem zagotovljeno parkirno mesto, kar pa v praksi ni izpolnjeno.

Prebivalce Starega trga smo vprašali tudi, ali so že kdaj prenavljali svojo nepremičnino, glede na to, da je Stari trg kulturni spomenik in da je poseganje vanj omejeno. Skoraj 70 % anketirancev je odgovorilo, da svoje nepremičnine še ni prenovilo, saj so cene prenove kljub mogočim subvencijam zelo visoke, zato si prebivalci prenovo težko privoščijo.

Na koncu vprašalnika smo anketirance prosili, naj navedejo še nekaj predlogov oziroma ukrepov za izboljšanje kakovosti bivanja na Starem trgu. Predlagali so parkirno hišo za prebivalce Starega trga, možnost parkiranja zunaj pešobmočja, možnost podaljšanja parkirne dovolilnice prek spleta ter več zelenja in dreves.

6 Sklep

V zadnjih dveh desetletjih je Stari trg doživel precejšnjo družbeno in funkcijsko preobrazbo, ki je večinoma posledica sodobnih urbanizacijskih procesov, ki vplivajo na razvoj starih mestnih središč. Gentrifikacija kot globalni pojav je prisotna tudi v slovenskih mestih, predvsem v Ljubljani. Z analizo družbene sestave prebivalstva v različnih popisnih obdobjih smo ugotovili, da na območju Starega trga prevladujejo enočlanska gospodinjstva, hkrati pa se je znatno povečal delež prebivalcev z višjo izobrazbo. Večina stavb je že obnovljenih, cene nepremičnin pa bistveno presegajo ljubljansko povprečje. Na podlagi teh ugotovitev smo potrdili, da je proces gentrifikacije prisoten tudi na tako majhnem območju, kot je Stari trg. Poleg gentrifikacije zaznavamo tudi proces turistifikacije mestnega središča Ljubljane. Turizem postaja vse pomembnejša gospodarska dejavnost, kar se kaže v povečanem številu turističnih prihodov in nočitev, daljšanju povprečne dobe bivanja, naraščanju števila sob in ležišč v nastanitvenih objektih in naraščanju števila gostinsko-turističnih obratov. Čeprav turizem pozitivno vpliva na gospodarstvo in prepoznavnost lokalnih značilnosti mesta, prinaša tudi številne negativne stranske učinke, zlasti za lokalno prebivalstvo. Najbolj prizadeto je staro mestno jedro, od koder se prebivalci zaradi visokih cen nepremičnin in turistične preobremenjenosti postopoma izseljujejo. Ker se lokalni prebivalci izseljujejo predvsem zaradi negativnih vplivov, ki jih prinašata turizem in povečano število obiskovalcev, lahko govorimo o pojavu turistične gentrifikacije. V tem primeru lokalnega prebivalstva ne izrinja več bolj izobražen sloj prebivalstva z višjimi dohodki, temveč turisti. Cene in najemnine naraščajo, saj se stanovanja vse pogostejše preurejajo v turistične namestitve. Kakovost bivanja dodatno slabšata gneča in hrup, ki ju povzročajo obiskovalci. Pomembno vlogo pri razvoju turizma na Starem trgu ima kulturna dediščina. Historični deli mest, kot je srednjeveška Stara Ljubljana in s tem Stari trg, so za turiste zanimivi zaradi navezave na preteklost ter različnih slogovnih obdobj, ki se kažejo v urbanizmu in arhitekturi. Historična mesta ponujajo obiskovalcem mešanico kulturnih znamenito-

sti in prostočasni dejavnosti, zato spada Stara Ljubljana med turistično najbolj obiskane predele Ljubljane. Vpliv turizma se kaže tudi v funkcijski zgradbi. Primerjava današnje funkcijske zgradbe Starega trga s stanjem leta 2000 kaže na občutno povečanje števila gostinskih in nastanitvenih obratov. Poleg prevladujoče gostinsko-turistične funkcije je na Starem trgu še vedno pomembna tudi bivanjska, ki pa jo ogrožajo posledice čezmernega turističnega povpraševanja in izumiranje trgovine. Rezultati ankete o bivalnih razmerah so pokazali, da večina prebivalcev ocenjuje bivanje na Starem trgu kot kakovostno. Kot največjo prednost navajajo lokacijo v središču mesta, ki omogoča hiter dostop do vseh potrebnih storitev. Večine anketirancev prisotnost gostinskih obratov ne moti, saj ti prispevajo k privlačnosti starega mestnega jedra. Kljub temu pa kot pomanjkljivosti navajajo preveliko koncentracijo turistov v določenih delih leta in pomanjkanje parkirnih mest.

Gentrifikacija in turistifikacija sta torej sodobna urbanizacijska procesa, ki pomembno vplivata na preobrazbo prostora ne glede na to, ali gre za mesto, predmestje ali podeželje. Prisotna sta že po vsem svetu, tudi na tako majhnih območjih, kot je Stari trg. Čeprav procesa na Starem trgu nista tako izrazita kot drugje, se njun vpliv vseeno kaže v spremenjeni prebivalstveni strukturi, obnovi stavb, naraščanju cen nepremičnin in postopnem izseljevanju lokalnih prebivalcev zaradi pritiskov turizma.

.....
Tjaša Kolar, dipl. geog. (UN)
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
E-pošta: tjasak@uir.si

Opombe

[1] Prispevek je nastal na podlagi diplomskega dela *Zgodovinski in prostorski razvoj Starega trga v Ljubljani*, ki ga je avtorica napisala in uspešno zagovarjala leta 2023 pod mentorstvom prof. dr. Dejana Rebernika in doc. dr. Renate Novak Klemenčič na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

Viri in literatura

- Booking.com (2023): *Platforma Booking.com*. Dostopno na: <https://www.booking.com/index.sl.html> (sneto 5. 4. 2023).
- Cócola-Gant, A. (2015): Tourism and commercial gentrification. *RC21 International Conference: The ideal city: Between myth and reality. Representations, policies, contradictions and challenges for tomorrow's urban life*, str. 1–25. Urbino, School of Social and Political Sciences.
- Cócola-Gant, A. (2018a): *Struggling with the leisure class: Tourism, gentrification and displacement*. Doktorska disertacija. Cardiff, Cardiff University, School of Geography and Planning.
- Cócola-Gant, A. (2018b): Tourism gentrification. V: Lees, L., in Philips, M. (ur.): *Handbook of gentrification studies*, str. 281–293. Cheltenham, Edward Elgar Publishing.
- Čigon, R. (2023): *Državno spodbujena gentrifkacija – študija primera Amsterdam Noord*. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Daugul, L. (2018): *Turizem v Ljubljani: »Izgublja se raznovrstnost njenih prebivalcev«*. Dostopno na: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/turizem-v-ljubljani-izgublja-se-raznovrstnost-njenih-prebivalcev/463322> (sneto 1. 4. 2023).
- Geodetska uprava Republike Slovenije (2020): *Prostor*. Dostopno na: <http://prostor3.gov.si/javni-arhiv/login.jsp?jezik=sl> (sneto 19. 3. 2023).
- Golec, B. (2021): K podobi Ljubljane po kongresu leta 1821: stavbe in njihovi lastniki v franciscejskem katastru. *Kronika*, 69(1), str. 43–88.
- Gotham, K. F. (2005): Tourism gentrification: The case of New Orleans' Vieux Carre (French Quarter). *Urban Studies*, 42(7), str. 1099–1121.
- Kolar, T. (2023): *Zgodovinski in prostorski razvoj Starega trga v Ljubljani*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Korošec, B. (1991): *Ljubljana skozi stoletja: mesto na načrtih, projektih in v stvarnosti*. Ljubljana, Založba Mladinska knjiga.
- Kos, M. (1955): *Srednjeveška Ljubljana. Topografski opis mesta in okolice*. Ljubljana, Kronika.
- Mendes, L. (2018): Tourism gentrification in Lisbon: The panacea of touristification as a scenario of a post-capitalist crisis. V: David, I. (ur.): *Crisis, austerity and transformation: How disciplinary neoliberalism is changing Portugal*, str. 25–46. London, Lexington.
- Ministrstvo za kulturo (2023): *GisKD pregledovalnik*. Dostopno na: <https://geohub.gov.si/ghapp/giskd> (sneto 20. 3. 2023).
- Nepremicnine.net (2023): *Platforma Nepremicnine.net*. Dostopno na: <https://www.nepremicnine.net> (sneto 20. 3. 2023).
- Orbašli, A., in Shaw, S. (2004): Transport and visitors in historic cities. V: Lumsdon, L., in Page, S. J. (ur.): *Tourism and transport: Issues and agenda for the new millennium*, str. 93–104. Abingdon, Routledge.
- Pak, M. (2004): Specifični elementi v funkcijski zgradbi Ljubljane. *Dela*, (22), str. 27–37.
- Pelko, N. (2013): *Evidenca gentrifkacije*. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Ploštajner, K., Simoneti, M., Cerar, A., in Medved, P. (2019): Is Ljubljana being eco-gentrified? The case of sustainable urban development of the city centre. *Sociologia urbana e rurale*, 41(119), str. 117–133.
- Razpotnik, B. (2021): *Bolje izobraženi kot pred desetimi leti*. Dostopno na: <https://www.stat.si/StatWeb/news/Index/10011> (sneto 15. 5. 2023).

- Rebernik, D. (1999): Izbrani elementi socialnogeografske preobrazbe Ljubljane. *Dela*, (14), str. 223–241.
- Rebernik, D. (2008): *Urbana geografija: geografske značilnosti mest in urbanizacije v svetu*. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Sequera, J., in Nofre, J. (2018): Shaken, not stirred: New debates on touristification and the limits of gentrification. *City*, 22(5–6), str. 843–855.
- Shaw, K. (2008): Gentrification: What it is, why it is, and what can be done about it. *Geography Compass*, 2(5), str. 1697–1728.
- Slater, T. (2011): Gentrification of the city. V: Bridge, G., in Watson, S. (ur.): *The new blackwell companion to the city*, str. 571–585. Oxford, Blackwell Publishing Ltd.
- Statistični urad Republike Slovenije (2023a): *Prebivalci po velikih starostnih skupinah, popisna leta 2002, 2011 in 2021, ulice Stari, Gornji in Levstikov trg ter Rožna in Hrenova ulica*. Ljubljana.
- Statistični urad Republike Slovenije (2023b): *Gospodinjstva na Starem trgu po velikosti, popisna leta 2002, 2011 in 2021, ulice Stari, Gornji in Levstikov trg ter Rožna in Hrenova ulica*. Ljubljana.
- Statistični urad Republike Slovenije (2023c): *Prebivalci Starega trga po izobrazbi, popisna leta 2002, 2011 in 2021, ulice Stari, Gornji in Levstikov trg ter Rožna in Hrenova ulica*. Ljubljana.
- Statistični urad Republike Slovenije (2023d): *Prebivalci Starega trga po državljanstvu, popisna leta 2002, 2011 in 2021, ulice Stari, Gornji in Levstikov trg ter Rožna in Hrenova ulica*. Ljubljana.
- Štih, P. (2010): *Castrum Leibach. Najstarejša omemba Ljubljane in njeni začetki. Faksimile s komentarjem in zgodovinskim uvodom*. Ljubljana, Mestna občina Ljubljana.
- Vilfan, S. (1956): Nekaj vprašanj iz zgodovine Stare Ljubljane. *Kronika*, 4(3), str. 132–148.
- Zgrinskič, R. (2019): *Turistifikacija Ljubljane ter vpliv turizma in razvojnih politik na vsakdanje življenje v Ljubljani*. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Zuk, M., Bierbaum, A. H., Chapple, K., Gorska, K., in Loukaitou-Sideris, A. (2018): Gentrification, displacement, and the role of public investment. *Journal of Planning Literature*, 33(1), str. 31–44.

Ana ROŽMAN

Razvoj ljubljanske soseske Zelena jama

Soseska Zelena jama je manjše območje, oddaljeno nekaj kilometrov vzhodno od mestnega središča Ljubljane. Ta urbanizirani prostor ima zanimivo razvojno pot, saj se je iz delavskega naselja preoblikoval v gosto pozidano sosesko. V članku smo želeli ugotoviti, kako problematika prostorske preobrazbe, ki so jo v zadnjih desetletjih povzročili izguba zelenih površin, prometna preobremenjenost in pomanjkanje skladnega urbanističnega razvoja, vpliva na videz soseske in njene prebivalce. Pri analizi smo uporabili kombinacijo zgodovinske raziskave, terenskega opazovanja in anketiranja lokalnega prebivalstva, s katerimi smo želeli prikazati vpliv različnih razvojnih obdobj na današnjo prostorsko podobo, strukturo poselitve in demografske

spremembe. Ugotovili smo, da prihaja do razhajanja v doživljanju sprememb med prvotnim in novopriseljenimi prebivalci. Ugotovitve poudarjajo potrebo po vključevanju prebivalcev v proces prostorskega načrtovanja ter iskanju bolj uravnoteženega, družbeno pravičnega in trajnostnega razvoja. Članek temelji na raziskavi, opravljeni v okviru diplomskega dela^[1].

Ključne besede: stanovanjska gradnja, gentrifikacija, Zelena jama, Ljubljana, stanovanjska problematika

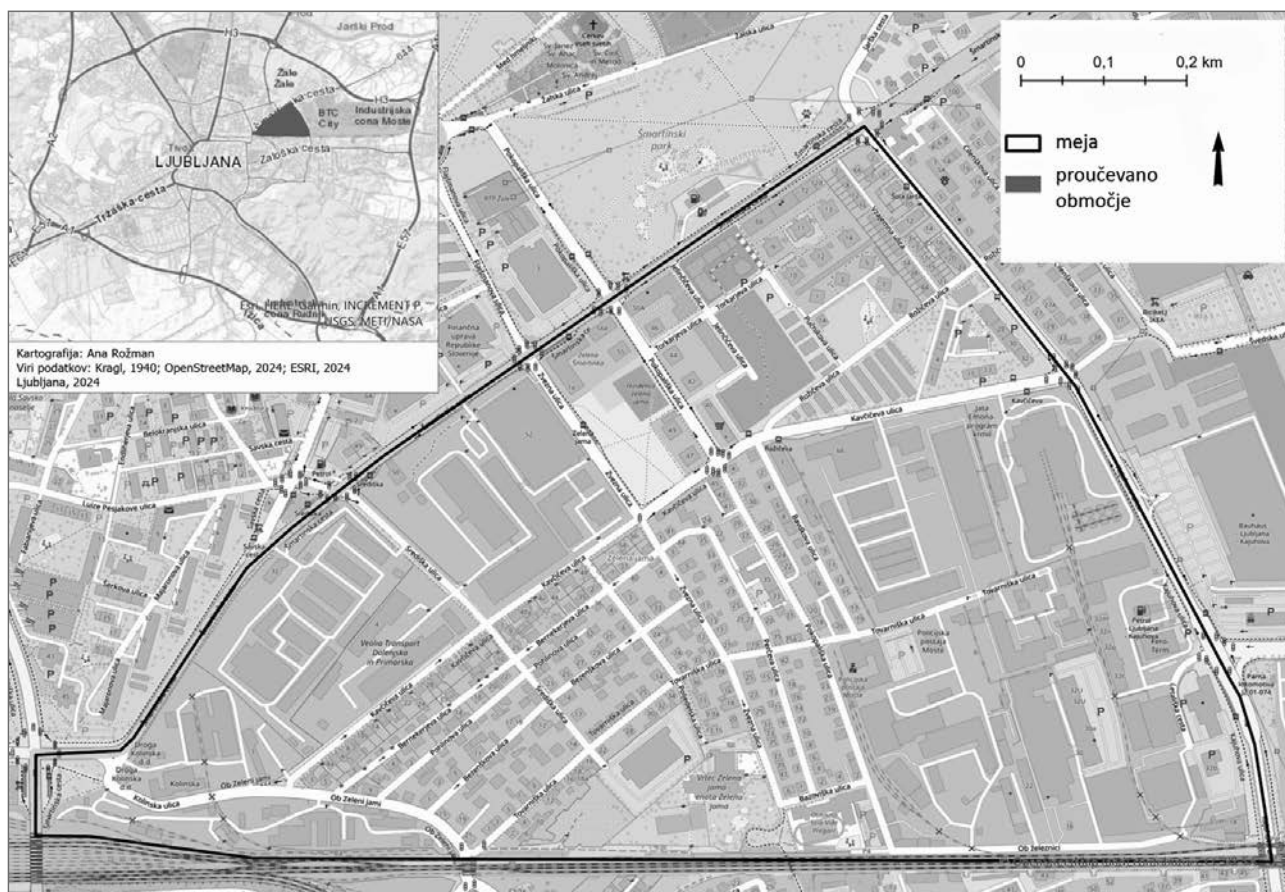
1 Uvod

Zelena jama, umeščena v vzhodni del Ljubljane, je bila v različnih obdobjih deležna izrazitih prostorskih in razvojnih sprememb. Območje se je zaradi gradnje Južne železnice iz kmetijskih zemljišč nekdanih vodmatskih kmetov preoblikovalo v delavsko naselje z industrijskimi obrati, danes pa ima mestna soseska pretežno stanovanjski značaj. V zadnjem desetletju je Zelena jama zaradi intenzivne gradnje novih stanovanjskih kompleksov, sprememb v demografski strukturi in funkcijskih sprememb postala prostor dinamične urbane in družbene preobrazbe. Dolgo časa je imela zaradi umazane industrije na tem območju izjemno slab ugled in kakovost bivanja, ob zaprtju industrijskih obratov pa je zaradi bližine središča mesta postopoma postajala privlačna lokacija za naselitev. Večina nekdanih pritličnih objektov je bila prenovljena in nadgrajena, ponekod pa so jih nadomestile sodobne stanovanjske zgradbe. Ob tem so se zmanjšale parkirne zmogljivosti, zelene površine pa skoraj popolnoma izginile (Rožman, 2024). Leta 2021 je v Zelenu jami po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije (v nadaljevanju: SURS) prebivalo 4.319 ljudi, po neuradnih podatkih pa ima ta danes okoli 7.000 prebivalcev, in sicer na račun novozgrajenih stanovanj in množičnega priseljevanja (SURS, 2021a). Zaradi visokih cen nepremičnin se na nekaterih predelih kažejo zametki gentrifikacije. Proces je pogosto prisoten pri prenovi stanovanjskih območij in družbeni preobrazbi v starejših delih mestnega središča, kjer si prebivalci zaradi naraščajočih cen nepremičnin ne morajo privoščiti stanovanj, tja pa se

priseljujejo ljudje z večjimi finančnimi zmožnostmi (Rebernik, 2008). Kot protitež gentrifikaciji Mestna občina Ljubljana (v nadaljevanju: MOL) tudi na območju Zelene jame ponuja socialna in neprofitna stanovanja v novozgrajenih stanovanjskih kompleksih. Kljub tem spremembam pa je funkcijska struktura ostala podobna tisti iz prejšnjega stoletja. Večina nekdanih industrijskih obratov je prenehala delovati, so se pa v ta prostor naselile nove dejavnosti. Manjša industrijska cona ob železniški progi se postopoma preoblikuje v sodobno poslovno-storitveno cono (Rožman, 2024).

Navedeni procesi so del širše preobrazbe mestnih območij in niso značilni le za sosesko Zelena jama. Zaradi pestrega dogajanja na manjšem območju je Zelena jama primerna enota za opazovanje ter proučevanje prostorskih in demografskih procesov. Proces, ki so preoblikovali in zaznamovali njen razvoj, so potekali po tranziciji in v zadnjih desetih letih. Zelena jama v članku ni obravnavana le kot fizični prostor, temveč kot družben konstrukt, v katerem se kažejo spremembe v prostorskih politikah, na trgu nepremičnin, v življenjskem slogu prebivalcev in družbeni sestavi.

Zanimalo nas je, kako se je mestna soseska Zelena jama v Ljubljani spreminjala v času ter katere prostorske in družbene spremembe so oblikovale njen današnji značaj. S pomočjo zgodovinske analize, terenskega raziskovanja in ankete med

Slika 1: Območje soseske Zelena jama (vir: Rožman, 2024)

prebivalci smo želeli boljše razumeti ključne razvojne procese, ki vplivajo na strukturo soseske, njene prebivalce in izzive, s katerimi se sooča v sodobnem urbanem okolju. Posebej smo se osredinili na vplive goste pozidave, spremembe v kakovosti življenja in družbeno dinamiko, ki prispevajo k razumevanju širših urbanističnih procesov v mestu.

2 Zgodovinski razvoj

Zelena jama je danes prepoznana kot ena od ljubljanskih mestnih sosesk, v katerih se prepletajo industrijske dejavnosti v preteklosti, delavske stanovanjske gradnje in sodobni urbani procesi. Njena zgodovina sega v konec 19. stoletja, ko se je začel pospešen razvoj širšega mestnega okolja Ljubljane, ter se intenzivira v 20. stoletju z industrializacijo, stanovanjsko gradnjo in priključitvijo območja k širšemu mestnemu okolju (Kregar, 2016). Slavko Kremenšek (1970) ugotavlja, da se Zelena jama ni razvila iz starejšega vaško-kmečkega jedra kot nekatera druga starejša kmečka naselja v Ljubljani. Nastala je na zemljiščih nekdanjih t. i. Dolgih njiv, ki so pripadale vodmatskim kmetom in so vse do konca 19. stoletja ostale nepozidane. Ključno vlogo pri prostorski preobrazbi naselja je imela izgradnja Južne

železnice (Dunaj–Trst). V njeni bližini so zaradi potrebe po gradbenem materialu začeli izkopavati gramoz, ena največjih jam pa je nastala prav tam, kjer je danes Zelena jama. Glede izvora njenega imena je več različnih teorij, najbolj znana povezuje to prav z gramoznimi jamami, ki so po izkopu ozelenele (Vaupotič, 2019). Večji gramoznici so se pozneje pridružile manjše, od koder so odvažali material za gradnjo številnih novih stavb v Ljubljani. Z odprtjem Južne železnice leta 1849 se je ta del mesta prostorsko ločil od takratnega Udmata in se začel razvijati samostojno. V začetnem obdobju razvoja je imela Zelena jama izrazit železničarski značaj, saj so tam večinoma prebivali zaposleni pri Južni železnici, za katere je bila bližina delovnega mesta še posebej pomembna zaradi nočnega dela (Kremenšek, 1970). Jože Kregar (2016) navaja, da čeprav je bila železnica že od sredine 19. stoletja pomemben prostorski dejavnik razvoja soseske, se je intenzivnejši razvoj začel šele konec 19. stoletja. Po ljubljanskem potresu leta 1895, ki je močno prizadel mestno središče, se je mesto začelo širiti proti obrobju. Medtem ko so druge ljubljanske četrti, kot so Moste in Vodmat z okolico, doživljale hitro rast prebivalstva, je Zelena jama vse do prve svetovne vojne in še nekaj časa po njej ostajala razmeroma samotna in redko poseljena. K temu sta prispevali njena nekoliko oddaljenost od mestnega središča ter postopno

širjenje Ljubljane čez reko proti severnim in vzhodnim delom. Zelena jama je imela tako v svojem prvem obdobju razvoja železničarski značaj delavskega naselja. Do danes so se v soseski ohranila imena vseh petih glavnih ulic. To so ulice Ob Zeleni jami, Ljubljanska ulica, ki je ob poimenovanju vodila v takrat ločeno Ljubljano, Središka ulica, ki je med Dolgimi njivami potekala po sredini do vodmatskih kmetov, Pokopališka ulica, ki vodi do pokopališča, in Tovarniška ulica, ki je takrat vodila do takratnih tovarn v Zeleni jami (Kragl, 1940).

Na prehodu iz 19. v 20. stoletje se je začela pomembna razvojna faza Zelene jame. V letih 1882 in 1883 so tu postavili tovarno za klej (lepila), ki so jo zaradi neprijetnih vonjav iz ekoloških razlogov umestili zunaj mestnega središča (Kremenšek, 1970). Ustanovitev tovarne je prinesla nova delovna mesta, kar je spodbudilo priseljevanje delavcev, ki so si zaradi bližine zaposlitve začeli urejati bivališča v okolici. Tovarni kleja so do prve svetovne vojne na območju Zelene jame sledile še Kemična tovarna leta 1906, tovarna hranil Kolinska leta 1909 in tovarna Saturnus leta 1921 (Kragl, 1940). Te industrijske dejavnosti so pomembno zaznamovale identiteto in funkcijsko strukturo Zelene jame kot industrijskega predmestja Ljubljane. Leta 1913 je bila že priključena na ljubljanski vodovod, kar kaže na relativno zgodnjo integracijo v urbano infrastrukturo (Kregar, 2016). Do leta 1918 je v Zeleni jami okoli tovarn zrastle že 72 stanovanjskih hiš, vendar se je zaradi vojne rast do leta 1922 ustavila. Poleg tovarn in obrobne naselja so se v okolici še vedno razprostirala kmetijska zemljišča, ki so segala vse do vasi ob Savi. Med železnico in polja se je tako umestilo in širilo naselje Zelena jama, ki sprva ni bilo povezano z zazidanimi deli mesta in predmestja, kljub temu pa je bilo funkcionalno povezano z naglo rastjo mesta Ljubljana (Kremenšek, 1970).

Jože Kregar (2016) med drugim ugotavlja, da se po prvi svetovni vojni industrijska dejavnost nadaljuje in širi. Tovarna Saturnus denimo že leta 1928 dobi prizidek. V tem času Zelena jama še vedno nima značaja načrtovane soseske, gre za spontano, pretežno delavsko pozidavo brez urejene prostorske zasnove. Med drugo svetovno vojno in po njej se nadaljuje industrijski razvoj, ki zahteva dodatno delovno silo. Ob tem so nastajale tudi nove stanovanjske enote, namenjene ne le delavcem, temveč tudi samskim moškim in priseljenim družinam iz različnih delov Jugoslavije. Do konca desetletja je zaradi intenzivne gradnje nastalo več novih ulic, kar je znatno povečalo obseg Zelene jame. Del naselja, ki je nastal ob tramvajski progi in naj bi bil bolje povezan z mestnim središčem, so imenovali »spodnja« Zelena jama. Med letoma 1926 in 1931 je bilo na območju zgrajenih največ novogradenj (Kragl, 1940). Do leta 1935, ko je Zelena jama še spadala pod moščanski okoliš, so jo obravnavali kot ljubljansko predmestje s prepoznavno fiziognomijo. Naselje je ohranilo izrazit industrijski značaj, kar je med meščani povzročalo nezadovoljstvo zaradi neprivlačnega

videza, ki je bil predvsem povezan z vonjem in odpadki, ko nastajali v Tovarni kleja in Kemični tovarni (Kremenšek, 1970).

Po letu 1945 se je Ljubljana hitro industrializirala in urbanizirala. V tem času je Ljubljana že nujno potrebovala dolgoročen prostorski dokument, v splošnem pa še ni imela niti smernic razvoja (Kavčič, 2011). Splošni urbanistični načrti razvoja mesta Ljubljana so temeljili na lokalnih geografskih značilnostih in takratnem mednarodnem dogajanju v urbanističnem načrtovanju (Lipnik Vehovar, 2019). Kljub poznejši vključenosti v urbanističnonačrtovalsko politiko mesta ostaja Zelena jama večinoma nekonsistentna stanovanjska struktura, mešanica starejših hiš in novih večstanovanjskih stavb, pogosto zgrajenih brez načrtovanja. Naselje ima še naprej industrijski ugled, ki negativno vpliva na njegovo zaznavanje v širši javnosti. Zaradi ujetosti med povezovalne in industrijske objekte je bilo na območju veliko prostora za usklajen gradbeni razvoj. V urbanističnih načrtih je bilo naselje namenjeno širitvi industrije in industrijski gradnji, zato je bila stanovanjska gradnja tu onemogočena (Kremenšek, 1970). Kljub temu se je število hiš in stanovanjskih poslopij povečalo, s tem pa tudi bivalne površine. Eva Batista (2010) navaja, da so kar polovico tega prirasta predstavljali stanovanjski bloki, ki so jih večinoma financirala okoliška podjetja. Šele v zadnjih desetletjih 20. stoletja se postopoma izboljšujeta komunalna opremljenost in bivanjski standard. Z razpadom Jugoslavije in prehodom v tržno gospodarstvo se je soseska začela postopoma spreminjati. Z zaprtjem večine nekdanjih tovarn je izgubila značaj delavskega predmestja. Na teh lokacijah in na bližnjih praznih zemljiščih so se pojavile gradbene jame, zapuščene površine in degradirani prostori, ki so čakale na nove naložbe. V tem času je rastlo tudi zanimanje zasebnega kapitala za ta del mesta, ki je zaradi bližine mestnega središča in dobre prometne poveztivosti privlačen za razvoj stanovanjskih kompleksov. Stanovanjska gradnja, pogosto brez premišljene urbanistične zasnove, je postala prevladujoča raba prostora (Rožman, 2024).

Manca Krošelj (2017) ugotavlja, da je bil Zakon o urejanju prostora (ZureP-1, Ur. l. RS, št. 110/2002), ki se je uporabljal med letoma 2003 in 2017, prvi celovit zakon, ki je določeval državno in občinsko načrtovanje v obliki partnerstva z investitorji in hkrati zagotavljal javno korist. Do leta 2009 je bilo značilno t. i. napihovanje nepremičninskega balona s povečanim povpraševanjem po nepremičninah in višanjem njihovih cen. To je vodilo v masivno in intenzivno gradnjo stanovanjskih in poslovnih stavb, ki se je ustavila s finančno in gospodarsko krizo. V Zeleni jami je bilo v tistem času mogoče opaziti veliko opuščenih gradbenih jam in degradiranih površin. Gradbena podjetja, ki so tam začela graditi, so večinoma končala v stečaju, zato je območje ostalo nedotaknjeno do leta 2016 (Rožman, 2024). Ena od takih lokacij je bilo opuščeno gradbišče ob Šmartinski cesti, ki je bilo leta 2009 obravnavano

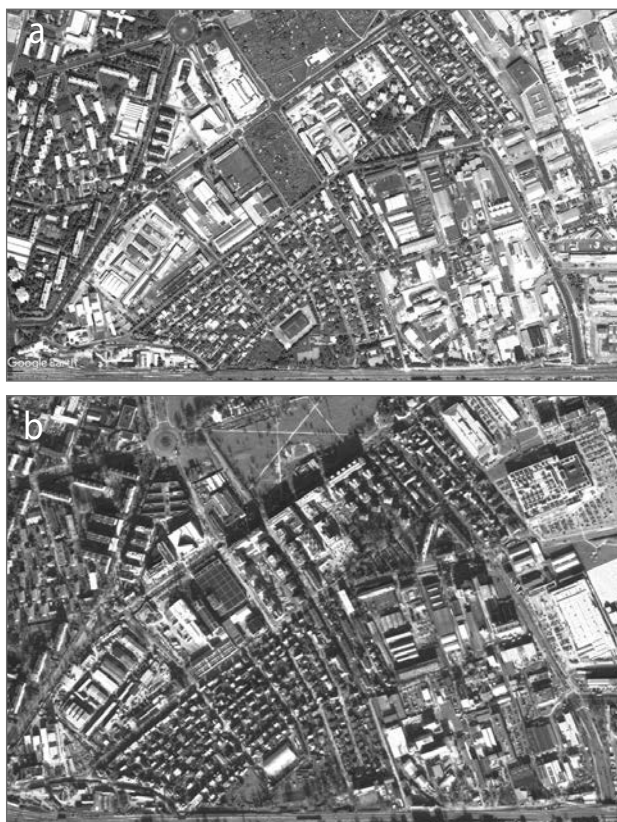
Preglednica 1: Stanovanja po letu izgradnje v Krajevni skupnosti Zelena jama

Leto izgradnje	Število vseh stanovanj	Število nenaseljenih stanovanj
do leta 1919	146	125
1919–1945	278	219
1946–1960	316	272
1961–1970	362	311
1971–1980	31	18
1981–1990	18	15
1991–2000	18	17
2001–2005	181	142
2006–2010	418	352
2011–2015	2	2
2016–2020	243	81
skupaj	2.013	1.554

Vir: SURS (2021b)

v sklopu večjega arhitekturnega projekta. Celotna zazidljiva površina je bila v preteklosti namenjena vrtičkom, z njihovim opuščanjem pa se je teren začel zaraščati in postal odlagališče gradbenih odpadkov, ki so se tam nabirali med gradnjo okoliških stanovanjskih blokov. Problem je bila tudi invazivna rastlina japonski dresnik, ki so jo pozneje uspešno omejili z zemeljskimi deli in košnjo. Leta 2010 je bila na dveh tretjinah zemljišča urejena začasna parkovna ureditev. Gradbeni projekt Zelena Šmartinka pod vodstvom podjetja Sava IP se je na tem opuščnem delu začel šele leta 2019 (Petkovšek, 2012). Podobni procesi so potekali tudi na zemljiščih ob Pokopališki in Rožičevi ulici, kjer so gradbene jame in opuščene degradirane površine ostajale vse do nedavne izgradnje večjih stanovanjskih kompleksov (Rožman, 2024).

V obdobju 2006–2010 (preglednica 1) je bila gradnja stanovanj najintenzivnejša. Do največje spremembe v številu zgrajenih stanovanj je prišlo med letoma 2011 in 2015, ko je sledila najintenzivnejša gradnja, kar je verjetno posledica gospodarsko-finančne krize, ki je zaznamovala to obdobje. V letih 2016–2020 se je gradnja stanovanj ponovno povečala. Največja razlika med številom zgrajenih stanovanj in številom naseljenih je bila v obdobju 2016–2020, kar je posledica velikega porasta cen nepremičnin in tudi obdobja pandemije, v katerem se ljudje niso veliko preseljevali. V zadnjih 10 letih je v Zelenu jami zrastle več stanovanjskih kompleksov, ki imajo skupaj na voljo okoli 500 stanovanj (Kostak GIP, 2025).

Slika 2: (a) Zelena jama leta 2002, (b) Zelena jama leta 2025 (vir: Google Earth, 2002, 2025)

3 Družbena preobrazba

Zelena jama, ki je bila nekoč delavsko predmestje Ljubljane, je v zadnjih desetletjih doživela izrazite družbene spremembe, ki izražajo širše trende urbanega prestrukturiranja. Kot ugotavlja Slavko Kremenšek (1970) in je bilo že poudarjeno, so bili prvi priseljenci in stalni prebivalci Zelene jame železničarski delavci in njihove družine. Prva generacija prebivalcev Zelene jame je večinoma prihajala s slovenskega podeželja. Družbena struktura je dolgo časa ostajala stabilna, s poudarkom na močni lokalni pripadnosti in medgeneracijskem sobivanju. S spremembami v prostorskih funkcijah, predvsem z zaprtjem industrijskih obratov, so se začele postopne družbene preobrazbe. Po osamosvojitvi so se spremenile tudi družbene razmere, povezane z delom in vsakdanjim življenjem v industrijski soseski. Zaprtje in propad tovarn sta zmanjšala število delovnih mest, kar je privedlo do izseljevanja prebivalcev in s tem sprostitve stanovanj za nove priseljence. Hkrati se je začelo privatiziranje nekdanih družbenih stanovanj, kar je povzročilo razlikovanje v lastništvu in dostopnosti do stanovanj. Ta razdrobljenost stanovanjskega sklada je vplivala tudi na družbeno sestavo soseske. V popisu prebivalstva leta 2002 so zbirali tudi podatke o selitvenih značilnostih prebivalstva v občini Ljubljana. V Zelenu jami je takrat bivalo 3.174 ljudi (preglednica 2), približno polovica

pa jih je na območju živila že od rojstva (SURs, 2002). Iz starejših popisov je razvidno, da se je največ ljudi sem priseljevalo v obdobju 1971–1990, največ priselitev v današnjem času pa se je zgodilo po letu 2011 na račun novogradenj (SURs, 2011). Podatki o številu prebivalcev Zelene jame so bili zbrani iz različnih virov. Popisi starih krajevnih skupnosti segajo do leta 1981, podatke za leta 1931, 1940 in 1963 pa smo pridobili iz knjige Slavka Kremenška (1940) in članka Viktorja Kragla (1940).

V novejšem obdobju, zlasti po letu 2010, je opazno večanje deleža mlajšega, delovno aktivnega prebivalstva. V novozgrajene stanovanjske komplekse, pogosto višjega cenovnega razreda se priseljujejo mlade družine z višjo stopnjo izobrazbe in relativno višjimi dohodki. V nasprotju s preteklim enovitim družbenim profilom soseske zdaj opažamo večjo heterogenost med starejšimi prebivalci, novopriseljenimi, mlajšimi stanovalci in družinami z različno stopnjo družbene vključenosti. Delež starejših prebivalcev se ob tem postopoma zmanjšuje, kar nakazuje generacijsko zamenjavo. Poleg novopriseljenih mlajših družin v lastniška stanovanja se družine priseljujejo tudi v neprofitna in socialna stanovanja. Tudi v Zeleni jami je javni stanovanjski sklad Mestne občine Ljubljana v stanovanjskem kompleksu prevzel 88 neprofitnih stanovanj. Ta naj bi po besedah ljubljanskega župana Zorana Jankovića (MOL, 2024) v nekaj letih znižala cene stanovanj na trgu, in sicer ob doseganju treh pogojev: omejevanje kratkoročnih najemov stanovanj prek različnih platform, kot sta Airbnb in Booking, povečanje ponudbe študentskih sob in gradnja večjega števila novih stanovanj. Z izgradnjo neprofitnih stanovanj in gostejše gradnje v mestnih soseskah pa se pojavljajo novi prostorski in družbeni trendi. Spremenjene razmere in potrebe glede bivalnega okolja se od človeka do človeka razlikujejo, toda trendi kažejo, da se ob gostejši zazidavi in novogradnjah slabša kakovost bivalnega okolja, kar posameznike privede do preselitve v mirnejše okolje, zlasti na obrobje mest (Mandič, 2007).

Z demografskimi spremembami se spreminjajo tudi načini bivanja, vzorci mobilnosti in vrednotenje prostora. Nekdanja prostorska enovitost se je začela razkrajati z intenzivno pozidavo večstanovanjskih objektov. To je povzročilo prostorsko stisko, zmanjšanje zelenih površin in pomanjkanje parkirnih mest, kar vpliva na kakovost bivanja.

4 Sodobni prostorski trendi

V zadnjih desetletjih je bil razvoj slovenskih naselij večinoma ekstenziven, kar pomeni, da so se širila predvsem na nepozidana obrobna območja. Negativni učinki takega širjenja, kot so izguba kmetijskih površin, večja odvisnost od avtomobilskega prometa in razpršena poselitve, so spodbudili preusmeritev k

Preglednica 2: Število prebivalcev Zelene jame po letih

Leto	Število prebivalcev
1931	2.134
1940	2.896
1963	2.772
1981	3.353
1991	2.742
2002	3.258
2011	3.577
2021	4.319

Vir: SURs (2002, 2011, 2021a), Kremenšek (1970) in Kragl (1940)

politiki notranjega razvoja. Ta strategija temelji na zgoščevanju in izkoriščanju praznih, že urbaniziranih zemljišč znotraj obstoječih naselij (Rebernik, 2010). Ta trend naj bi omejeval širjenje mestnih območij in hkrati povečeval funkcionalno učinkovitost prostora. Prenova mora potekati ob spoštovanju urbanističnih smernic, kot so ohranjanje razmerja med grajenimi in zelenimi površinami, varovanje kakovostnih odprtih javnih prostorov in oblikovanje usklajenih urbanih zasnov (Ministrstvo za infrastrukturo in prostor, 2013). V Zeleni jami se omenjeni procesi kažejo v vse očitnejši prostorski zgoščenosti. Zlasti v zadnjem desetletju je območje pod močnim vplivom tržnih pritiskov, kar se izraža v intenzivni stanovanjski gradnji, pogosto brez ustrezne urbanistične podlage. Gradnja večstanovanjskih stavb poteka večinoma segmentno, posamezne parcele se pozidajo brez povezave z obstoječo urbanistično strukturo, kar povzroča prostorsko razdrobljenost in zmanjšuje enotnost soseske. Najizrazitejši trend je izguba zelenih površin, na katerih so bili v preteklosti pomembni javni prostori za rekreacijo in druženje. Tipičen primer je nekdanji park ob Flajšmanovi ulici, kjer stoji danes večstanovanjski kompleks (slika 3). Nova ureditev bo sicer ohranila manjši zeleni pas, vendar ta ne nadomesti funkcij nekdanjega odprtega prostora. Taki posegi zmanjšujejo kakovost bivanja, zlasti za ranljivejše skupine prebivalcev, kot so otroci in starejši, ter ustvarjajo napetosti med starimi in novimi rabami prostora.

Gostejša pozidava pomeni tudi večjo prometno obremenitev. Obstoječe ceste, ki so bile načrtovane za redkejšo zazidavo, so danes preozke za motoriziran promet in parkiranje. Številni stanovalci nimajo zagotovljenih parkirnih mest, kar vodi v konflikte in slabšanje prometne varnosti. Pomanjkljiva infrastruktura dodatno obremenjuje okolje in poslabšuje bivanjske razmere. Hkrati se v Zeleni jami spreminja namembnost prostora. Pretekla mešanica industrijske, poslovne in stanovanjske rabe se preveša v izrazito stanovanjsko strukturo. Večina nekdanjih industrijskih objektov je bila porušena ali prenovljena. Nekateri prostori so preoblikovani v podporne storitve, kot so

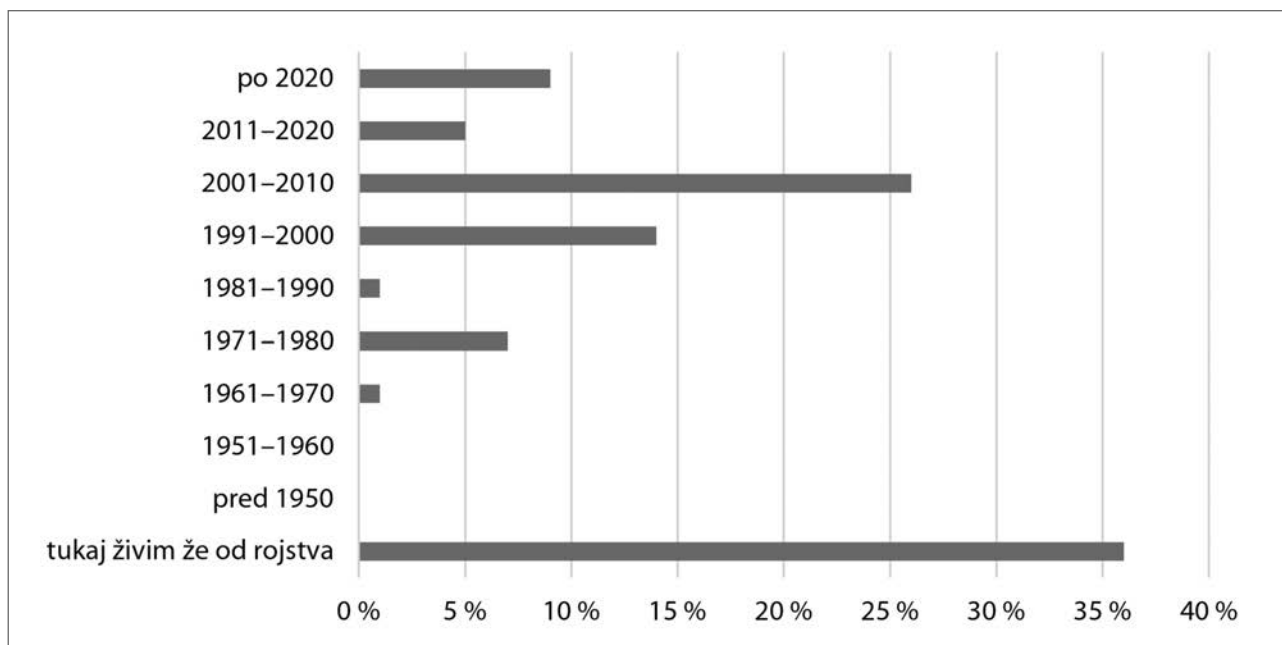

Slika 3: Gradnja novih stanovanjskih blokov ob Flajšmanovi ulici (foto: Ana Rožman)

mladinska središča ali manjše obrtne dejavnosti, medtem ko so drugi prazni in zapuščeni. Ta preobrazba prinaša izgubo delovnih mest in zmanjšuje vsakodnevno lokalno funkcionalnost. Pomemben prostorski izziv je morfološka razdrobljenost. Doslej je bila pozidava večinoma nizka, z individualnimi hišami in vrtovi ter jasno urejeno ulično mrežo, medtem ko današnji trendi prinašajo visoke večstanovanjske stavbe s sodobno arhitekturo, ki pogosto ne upošteva meril in značaja soseske. To vodi v občutek prostorske nepovezanosti in izgubo identitete (Rožman, 2024). Dejan Rebernik (2010) navaja, da taki posegi pogosto presegajo obstoječe gabarite in preobremenijo zmogljivosti prostora. Ključna težava predstavlja je tudi neobstoj strateškega prostorskega usklajevanja. Čeprav MOL v načelnih dokumentih spodbuja notranji razvoj in zgoščevanje pozidave znotraj urbanih meja, se v praksi številni posegi izvajajo brez celovite prostorske zasnove. Zaradi pomanjkanja jasnih določil v prostorskih aktih prihaja do prostorskih konfliktov, razgradnje javnega interesa in neustreznega umeščanja novih stavb (Rožman, 2024). Nepremišljena gradnja ustvarja nove težave, kot so povečani prometni tokovi, preobremenjenost infrastrukture in nadaljnja degradacija mestnega prostora (Rebernik, 2010).

V Zelenu jami se danes izraža protislovje med težnjo po prostorski racionalizaciji in ohranjanjem kakovostnega bivalnega

okolja. Umeščanje novih objektov na območja, kjer so nekoč stale enodružinske hiše, povzroča izgubo zelenih površin, večjo izrabo zemljišč in zmanjševanje prostorskega udobja, ugotavlja Dejan Rebernik (2010), obenem pa soseska kljub vsemu ohranja pomembne potenciale za uravnotežen razvoj. Zaradi bližine mestnega središča, dobre prometne povezanosti in obstoječe urbane strukture obstajajo realne možnosti za kakovosten notranji razvoj. Leta 2024 je bilo v soseski načrtovanih kar nekaj elementov družbene infrastrukture, med njimi otroško igrišče ob Tovarniški ulici, park ob Kavčičevi ulici, dom za starejše občane namesto razpadajočih garaž in nova stavba za srednješolsko izobraževanje na mestu zdajšnje tovarne Kolinska (Rožman, 2024). Po pregledu Javnega informacijskega sistema prostorskih podatkov MOL je danes večji del Zelene jame, predvsem stara industrijska območja ter prostor okoli Osnovne šole Vide Pregarc in vrtca, opredeljen kot kompaktno mesto. V nadaljnje razvojne načrte je vključena vsa našeta družbena infrastruktura, razen parkovnih površin ob Kavčičevi ulici. Prav tako je predvidena širitev osnovne šole in vrtca, kar je glede na intenzivno gradnjo stanovanj smiselno (MOL, 2025). Za prihodnji razvoj soseske bodo ključni boljša usklajenost med javnimi in zasebnimi investicijami, jasno določene urbanistične smernice ter aktivno vključevanje lokalne skupnosti v odločanje. Ohranjanje preostalih zelenih površin,

Slika 4: Priseljivanje v Zeleno jamo po letih priselitve (vir: izvedena anketa)

izboljšanje prometne infrastrukture in spodbujanje družbene raznolikosti bodo pomembni koraki k trajnostnemu in uravnoteženemu razvoju. Sodobni prostorski trendi v Zelenu jami ne izražajo le tržnih dejavnikov, temveč tudi širši izziv upravljanja urbanega prostora (Rožman, 2024).

5 Anketiranje lokalnega prebivalstva

5.1 Metode dela

Za vpogled v doživljanje prostorskih sprememb s strani lokalnega prebivalstva je bila izvedena anketa med prebivalci soseske Zelena jama. Anketa se je izvajala s spletnim vprašalnikom med 6. in 24. majem 2024. Pripravili smo jo v spletnem orodju za anketiranje Ika ter povezavo delili med znance in v poštne nabiralnike po naslovih v Zelenu jami. Zaradi slabše elektronske pismenosti starejših prebivalcev smo z nekaterimi od njih anketo izvedli tudi v živo. Z anketiranjem prebivalcev smo želeli ugotoviti aktualne podatke o prebivalcih in njihova mnenja glede hitro spreminjajočega se lokalnega okolja. Vprašalnik je bil sestavljen iz več sklopov, ki so se nanašali na zadovoljstvo z življenjem v soseski, dojemanje sprememb v prostoru, zaznavanje kakovosti bivanja in stališča do novogradenj. Namen raziskave je bil ugotoviti, kako stanovalci zaznavajo razvojne trende, o katerih govorijo urbanistične analize.

Anketo je sestavljalo 21 vprašanj – 4 vprašanja so bila demografska, 14 jih je bilo zaprtega tipa, tri pa odprtega. S pomočjo anketiranja lokalnega prebivalstva smo želeli pridobiti te podatke:

- demografske značilnosti Zelene jame;
- čas in vzrok priselitve;
- lastništvo in stanovanjske razmere;
- stopnja zadovoljstva s kakovostjo bivanja in določenimi elementi;
- povprečna velikost stavb in stanovanj;
- prisotnost obnov in prenov;
- mnenje o številu novogradenj;
- smiselnost umeščenosti novogradenj;
- vpliv novogradenj na videz soseske in kakovost bivanja v Zelenu jami;
- vključenost prebivalcev v procese;
- projekcije za prihodnost;
- morebitne stvari, ki jih pogrešajo prebivalci Zelene jame;
- morebitni komentarji anketiranih.

5.2 Rezultati

Anketo je izpolnilo 70 oseb, 28 moških in 42 žensk. Povprečna starost anketirancev je znašala 25 let, pri čemer je bil najmlajši anketiranec star 12 let, najstarejši pa 80 let. Z anketo smo želeli zajeti celotno populacijo od najmlajših, še šolajočih se otrok, vse do ljudi v pokoju. Med anketiranimi je podoben odstotek oseb z dokončano štiriletno srednjo šolo/gimnazijo, teh je 26 %, in oseb z univerzitetno izobrazbo oz. magistriranjem (2. bolonjske stopnje), ki jih je 27 %. Ti rezultati se večinoma skladajo s podatki Statističnega urada Republike Slovenije, saj je delež prebivalcev z visokošolsko in srednješolsko oz. gimnazijsko izobrazbo najvišji. 64 % anketiranih je zaposlenih in so del aktivnega prebivalstva, 23 % je učencev, dijakov in

študentov, 8 % upokoјencev. Čeprav anketa ni zajela večine populacije, dokaj verodostojno predstavlja dejavnosti prebivalstva Zelene jame.

5.2.1 Struktura prebivalstva in razlogi za poselitev

Največ anketiranih živi v Zeleni jami že od rojstva, sledijo prebivalci, ki so se sem priselili v obdobju 2000–2010 (slika 4). Pri tem moramo poudariti, da anketirancev, ki so se na območje priselili po letu 2020, nismo mogli zajeti, saj so nove stanovanjske soseske zaprte in ni mogoče dostopati do njihovih nabiralnikov. Med razlogi za priselitev prevladuje lokacijski dejavnik, kot druge odgovore pa so večinoma navedli poroko, priselitev k partnerju in ugoden najem oz. nakup.

62 % vseh anketiranih živi v hiši, 36 % v večstanovanjski stavbi in 1 % v vili. Zaradi pomanjkanja anketirancev iz novih stanovanjskih blokov je prevladujoči tip stavbe, v kateri bivajo anketiranci, še vedno hiša. Večina anketiranih, in sicer 61 %, je lastnikov svojih nepremičnin, 31 % jih živi pri starših, ki so lastniki, 3 % pa je najemnikov oz. sonajemnikov. Povprečna velikost večine stanovanj in stavb anketirancev je med 55 in 99 m².

5.2.2 Zadovoljstvo z določenimi prvinami v Zeleni jami

Na vprašanje glede zadovoljstva z določenimi prvinami v Zeleni jami so anketiranci odgovarjali na petstopenjski lestvici. Odgovori so se gibal med povprečnimi vrednostmi 2,9 in 4,0. Najbolj zadovoljni so bili s kakovostjo bivanja in varnostjo v Zeleni jami, saj so ju v povprečju ocenili s 4,0. S povprečjem 3,8 so ocenili mir, ki dosega nižje vrednosti predvsem zaradi hrupa, ki ga povzročajo gradbišča in tovorni promet. Dostopnost do javnih storitev so ocenili s 3,7. V Zeleni jami je ena trgovina z živili Mercator in veliko drugih manjših specializiranih trgovin. Nekaj anketirancev je navedlo, da je lokacija Zelene jame odlična, saj je ta v neposredni bližini nakupovalnega središča BTC City Ljubljana, kjer so vse potrebne storitve. Edina dejavnost, ki jo pogrša nekaj anketirancev, je pošta. S 3,1 so ocenili prometno ureditev v Zeleni jami. Prometna ureditev v soseski se je v zadnjih letih močno spremenila. Uvedli so veliko enosmernih ulic, kar je povečalo število parkirišč ob cestah. Zaradi tovrnega prometa so ceste dotrajane in potrebne prenove. Na nekaterih odsekih že potekajo prenove, vendar je proces dolgotrajen. Ob vzpostavitvi sistema enosmernih ulic so ob njih na obeh straneh začrtali tudi kolesarsko stezo, ki pa je zaradi ozkih ulic pogosto zelo nevarna. Celotna Zelena jama razen Kavčičeve ulice spada v območje omejene hitrosti (cona 30), kar je relativno umirilo promet. Skozi ta del mesta poteka tudi linija 2 Ljubljanskega potniškega prometa, ki povezuje sosesko z mestnim središčem na eni strani in nakupoval-

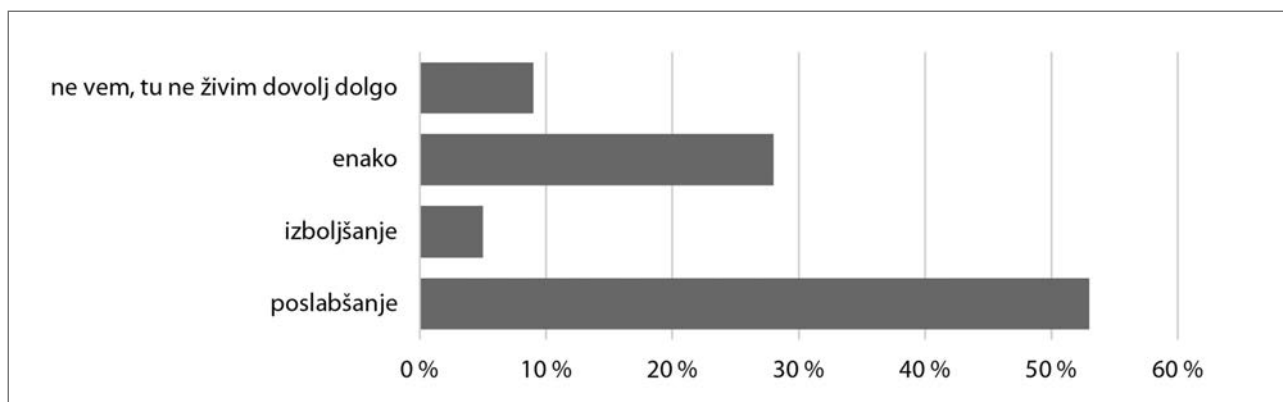
nim središčem BTC City Ljubljana na drugi. Najnižjo oceno, 2,9, so anketiranci pripisali zelenim površinam in površinam za otroke. Površine za otroke, ki so ob vrtcih, niso javno dostopne, preostale površine pa so otroška igrišča med stanovanjskimi soseskami, ki so ponekod ograjena, in šolsko igrišče ob osnovni šoli. Edino parkovno zeleno površino, ki je bila v Zeleni jami, so lani pozidali, zato trenutno v soseski ni javnih parkovnih in zelenih površin. Najbližji park je Šmartinski park ob pokopališču Žale. Ta je po obsegu sicer velik, vendar ga od Zelene jame ločuje prometna Šmartinska cesta, kar je za mlajše otroke pogosto nevarno. Nekaj upokoјencev je poudarilo, da je zanje zaradi starosti in gibalnih omejitev Šmartinski park predaleč, zato si želijo park, ki bi jim bil bližje. V prostorskih načrtih so bile predvidene parkovne površine ob Kavčičevi ulici. Gradnja se je začela ob trgovini Ikea, vendar pa še ne sega na območje Zelene jame. Za njegovo izgradnjo bodo morali podreti veliko industrijskih objektov in skladišč in trenutno še ni mogoče videti, da bi se kaj dogajalo na tem področju.

5.2.3 Kakovost bivanja v Zeleni jami

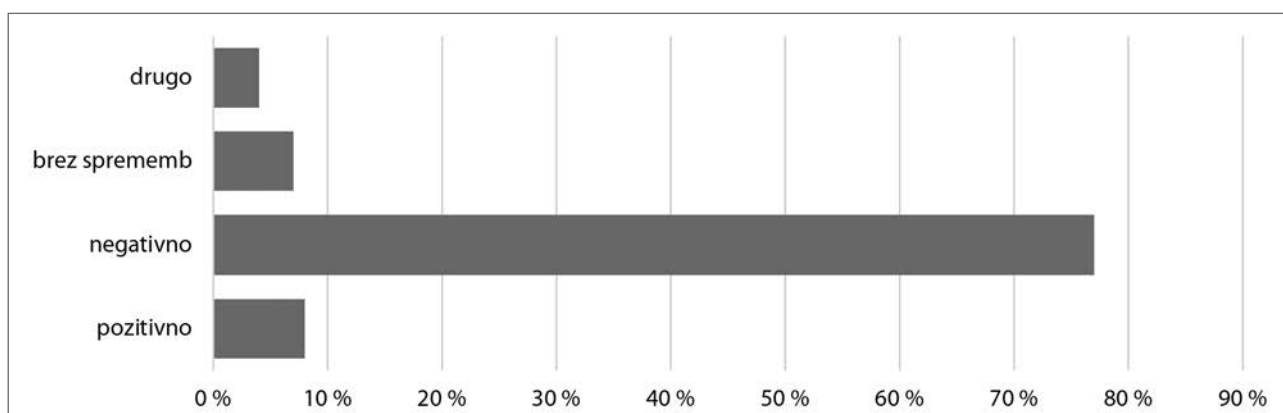
Na vprašanje o poslabšanju ali izboljšanju kakovosti bivanja v Zeleni jami v zadnjem desetletju (slika 5) je 53 % anketiranih menilo, da se je ta poslabšala. Stanje je mogoče pripisati predvsem novogradnjam, velikemu številu novih priseljencev in zmanjševanju zelenih površin. Kakovost bivanja je eden od ključnih elementov, ki vplivajo na odločanje ljudi za priseljevanje. Večina odgovorov o poslabšanju kakovosti življenja je s strani prebivalcev, ki tu živijo že dolgo. Ti menijo, da nove stanovanjske soseske in množica ljudi poslabšujejo kakovost bivanja. Veliko pozornosti so namenili tudi novim neprofitnim in socialnim stanovanjem in menili, da se stanovalci »obnašajo seveda nelastniško do stavbe kot tudi do okolice«. 77 % jih meni, da bodo novogradnje negativno vplivale na kakovost bivanja v prihodnje. Nekateri anketiranci, zlasti novi priseljenci, so poudarili, da novogradnje, v katere se naseljujejo predvsem mlade družine, ponujajo odlično priložnost za ožvitev okolice. Vendar pa bivalno udobje in celovit napredek zahtevata tudi ustrezno infrastrukturo in premišljeno prometno ureditev.

5.2.4 Odziv na novogradnje na območju

Večina naslednjih vprašanj se je nanašala na novogradnje v Zeleni jami (slika 6). Glede obsega novogradenj je 84 % anketiranih odgovorilo, da je jih je preveč, 76 % pa jih je menilo, da te niso smiselno umeščene v prostor. Prihaja do segmentne gradnje različnih investitorjev in gradbenih podjetij, pozablja pa se na dopolnilno infrastrukturo in dejavnosti. V soseski narašča število mladih družin z otroki, osnovna šola pa še vedno ostaja v enakem obsegu. Po mnenju 80 % anketiranih novi stanovanjski objekti slabšajo videz okolja. Prebivalce smo vprašali tudi glede njihove vključenosti v procese urbanistič-

Slika 5: Ocena kakovosti bivanja v Zeleni jami v zadnjih 10 letih (vir: izvedena anketa)

Slika 6: Ocena vpliva novogradenj na razvoj Zelene jame (vir: izvedena anketa)

nega načrtovanja in kar 94 % jih je menilo, da so v procese vključeni premalo oz. izrazito premalo. Verjetno je to posledica nezanimanja glede procesov, dokler ti ne začnejo potekati v njihovi neposredni bližini. Zadnje vprašanje zaprtega tipa se je nanašalo na prihodnost soseske in kako jo prebivalci vidijo čez 10 let. 54 % jih je menilo, da bo Zelena jama urbanistično pomanjkljivo urejena. To zajema pomanjkljivo osnovno infrastrukturo, kot so vrtci, šole, zelene površine in prometna ureditev. Preostali so menili, da bo Zelena jama postala urejeno urbano naselje.

Še nekaj zanimivosti, ki so jih poudarili anketiranci:

- »Običajne hiše nadomeščajo večstanovanjski objekti, kar niža raven kakovosti bivanja v preostalih enostanovanjskih hišah.«
- »Zelene površine izginjajo. To ni več zelena jama, ampak gradbena jama.«
- »Povečanje števila prebivalcev pomeni tudi večjo obremenjenost okoliške infrastrukture, kar po navadi pomeni tudi padec kakovosti storitev.«
- »Pogrešam celostno podobo in ureditev po večjih segmentih, ki so celostno urejeni. Dopolnilna infrastruktura naj gre v korak z urbanističnim načrtovanjem.«
- »Želim več urejenih zelenic in parkirnih površin

(garažna hiša namesto propadajočih garaž med Kavčičevo in Rožičevo ulico) ter spremeniti divjo obrtno cono ob železnici v urejeno zeleno parkovno cono ...«

Rezultati kažejo, da večina anketiranih prebivalcev sosesko ocenjuje kot prijetno za bivanje, predvsem zaradi njene lege in dobre prometne dostopnosti. Med pozitivnimi vidiki sta bili poudarjeni bližina mestnega središča in urejenost javne infrastrukture, kot so trgovine, šole in zdravstvene storitve. Hkrati se je pri številnih anketirancih izražala zaskrbljenost glede sprememb, ki jih prinaša intenzivna pozidava. Pogosto so omenjali zmanjševanje zelenih površin, povečan promet in izgubo nekdanjega značaja soseske. Posebej kritični so bili do novogradenj, ki po njihovem mnenju niso usklajene z obstoječo zazidavo in prostorskimi možnostmi. Nekateri so opozarjali na preveliko gostoto novih objektov, pomanjkanje parkirnih mest in neustrezno komunalno opremljenost. Občutek prostorske prenasitosti je bil najbolj prisoten med tistimi, ki v Zeleni jami prebivajo že dalj časa in so tako zaznali večji kontrast med preteklim in sedanjim stanjem.

Zanimivo je tudi razhajanje med generacijami. Mlajši prebivalci so se pogostejše pozitivno odzivali na nove stanovanjske možnosti in funkcionalno raznolikost, ki jo prinašajo novo-

gradnje. Starejši so izražali večjo pripadnost stari soseski ter kritizirali izgubo odprtih prostorov in spremembo družbene dinamike. Velik delež vprašanih je menil, da prostorski razvoj ni dovolj usklajen ter da bi morala biti MOL bolj vključena v nadzor in usmerjanje posegov. Opažen je bil tudi občutek, da prebivalci nimajo veliko vpliva na odločitve, ki bistveno spreminjajo njihov bivalni prostor. Kljub temu so številni poudarjali, da je Zelena jama še vedno primerna za bivanje, potrebuje pa bolj premišljeno načrtovanje, pri katerem bo več poudarka na kakovosti prostora in ohranjanju zelenih površin. Anketni rezultati tako potrjujejo ugotovitve iz prostorske analize, da zgoščevanje pozidave, preoblikovanje funkcij in morfološke spremembe zaznavno vplivajo na življenje v soseski in povzročajo mešana občutja med prebivalci. Ključno sporočilo ankete je, da mora urbanistično načrtovanje bolj prisluhniti lokalnemu znanju in izkušnjam tistih, ki živijo v prostoru, če želi zagotoviti trajnost in družbeno sprejemljiv razvoj.

6 Sklep

Zelena jama je v zadnjih desetletjih doživela izrazito prostorsko in družbeno preobrazbo, ki jo pogojujejo širši urbani in gospodarski procesi. Zgodovinski pregled razvoja območja razkriva transformacijo iz industrijskega predmestja v gosto zazidano stanovanjsko sosesko, ki jo zaznamujejo gentifikacija, povečana stanovanjska gradnja in spremembe v demografski strukturi.

Zelena jama ima živahno, vendar vseeno dokaj mlado naselbinsko zgodovino. Poseljevanje se je začelo v 19. stoletju, ko je potekala gradnja Južne železnice Dunaj–Trst. Na območje so se iz podeželskih krajev začeli priseljevati moški, ki so našli zaposlitev pri železnici. Največje priseljevanje je v preteklosti potekalo v letih med 1971 in 1990, danes pa lahko zaradi gradnje novih stanovanjskih kompleksov zaznamo skoraj dvakratno povečanje števila prebivalcev. V začetku je bilo tukaj naselje delavskega značaja, z izgradnjo tovarn, kot so Tovarna kleja, Kemična tovarna in Tovarna Kolinska, pa je to pridobilo prvine industrijskega naselja. Zaradi t. i. »umazane industrije« je bilo ločeno od središča Ljubljane. S povečevanjem gradnje novih stanovanjskih zmogljivosti in zapiranjem tovarn pa se je soseska počasi začela spajati z mestom. Nekdaj predmestno naselje je s sodobnimi urbani procesi postalo del mesta. Po mnenju lokalnih prebivalcev je bila v preteklosti kakovost bivanja v Zeleni jami višja, danes pa se ta niža zaradi novogradenj, slabše prometne ureditve in izgube zelenih površin. Priseljevanje zaradi številnih novih stanovanjskih zmogljivosti je eden od elementov družbene in prostorske preobrazbe naselja. Te smo zaznali s terenskim proučevanjem in anketiranjem lokalnih prebivalcev. Proces je najopaznejši v zadnjih 10 letih. Glavna razloga za preselitev sta bila ugodna lokacija in bližina storitvenih dejavnosti. Velik pomen so prebivalci pripisali zele-

nim površinam, ki pa zaradi novogradenj izginjajo. S celostnim prostorskim načrtom in ob upoštevanju potreb prebivalstva bi soseska po mnenju prebivalcev ponovno lahko pridobila kakovost. Zaradi množičnih obnov, ki zahtevajo velik ekonomski vložek, naraščajočega deleža visoko izobraženega prebivalstva in visokih cen nepremičnin lahko Zeleni jami pripišemo določene prvine gentifikacije.

Analiza sodobnih prostorskih trendov je pokazala, da intenzivna pozidava in pomanjkanje strateškega urbanističnega načrtovanja vodita k zmanjšanju kakovosti bivalnega okolja, predvsem zaradi izgube zelenih površin, prometne obremenjenosti ter morfološke in funkcionalne razdrobljenosti. Rezultati ankete med prebivalci potrjujejo zaznane trende in opozarjajo na različna dojemanja prostorskih sprememb glede na generacijo, tip bivališča in dolžino bivanja v Zeleni jami. Medtem ko mlajši prebivalci večinoma pozitivno sprejemajo novogradnje in izboljšano dostopnost, starejši izražajo zaskrbljenost zaradi izgube identitete soseske in zmanjšane kakovosti bivanja. Po mnenju zadnjih novogradnje rušijo prostorsko skladnost in slabšajo vidno podobo kraja, kar je pogosto posledica nepovezanih gradbenih projektov brez usklajene urbanistične zasnove. Pomemben izziv ostaja vključevanje lokalne skupnosti v procese načrtovanja ter zagotavljanje ustrezne infrastrukture in javnih površin. Za prihodnji razvoj Zelene jame bo ključno usklajevanje med interesi investitorjev in potrebami lokalnega prebivalstva, treba pa bo upoštevati tudi trajnostna in družbeno pravična načela urejanja prostora. Soseska kljub izzivom ohranja potencial za uravnotežen razvoj, ta pa bo mogoč le ob večji urbanistični premišljenosti in vključevanju prebivalcev v odločanje.

.....
Ana Rožman, dipl. geog. (UN)

Diplomantka Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Oddelek za geografijo, Ljubljana

E-pošta: rozman.ana3@gmail.com

Opombe

[1] Prispevek je nastal na podlagi diplomskega dela *Razvoj in preobrazba soseske Zelena jama v Ljubljani*, ki ga je pod mentorstvom prof. dr. Dejana Rebernika na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani napisala in septembra 2024 uspešno zagovarjala Ana Rožman.

Viri in literatura

Batista, E. (2010): *Zelena jama. DEDI – digitalna enciklopedija naravne in kulturne dediščine na Slovenskem*. Dostopno na: <http://www.dedi.si/dedicina/235-zelena-jama> (sneto 23. 5. 2025).

Google Earth (2002): *Zelena jama, Ljubljana*. Dostopno na: <https://earth.google.com> (sneto 26. 6. 2025).

Google Earth (2025): *Zelena jama, Ljubljana*. Dostopno na: <https://earth.google.com> (sneto 26. 6. 2025).

- Kavčič, J. (2011): Kratka zgodovina modernih urbanističnih načrtov Ljubljane. *Urbani izziv, strokovna izdaja*, 1, str. 5–15.
- Kostak GIP. (2025): *Stanovanjske stavbe*. Dostopno na: <https://www.kostak-gip.si/projekti/stanovanjske-stavbe> (sneto 25. 5. 2025).
- Kragl, V. (1940): Zelena jama. *Kronika slovenskih mest*, 7(3), str. 222–225.
- Kregar, J. (2016): *Moščanska kronika: obširen vpogled v zgodovino kraja in župnije*. Ljubljana, Didakta.
- Kremenšek, S. (1970): *Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem*. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Krošelj, M. (2017): *Potencial urbanih degradacij za javno rabo zelenih površin: primer opuščenih gradbišč v mestu Ljubljana*. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta.
- Lipnik Vehovar, K. (2019): *Ohranjanje stanovanjske dediščine 20. stoletja in trajnostni razvoj: Ljubljanske soseske*. Dostopno na: <https://kubusarhitektura.com/sl/sec-2> (sneto 24. 5. 2025).
- Mandič, S. (2007): Dostopnost stanovanj in stanovanjska politika v Ljubljani. *Urbani izziv*, 18(1–2), str. 48–54.
- Mestna občina Ljubljana (2024): *Nova mestna stanovanja v Zeleni jami*. Dostopno na: <https://www.ljubljana.si/sl/aktualno/nova-mestna-stanovanja-v-zeleni-jami> (sneto 24. 5. 2025).
- Mestna občina Ljubljana (2025): *Javni informacijski sistem prostorskih podatkov Mestne občine Ljubljana..* Dostopno na: <https://urbinfo.ljubljana.si/web/profile.aspx?id=Urbinfo@Ljubljana> (sneto 26. 6. 2025).
- Ministrstvo za infrastrukturo in prostor (2013): *Splošne smernice s področja razvoja poselitve*. Dostopno na: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MNVP/Dokumenti/Prostorski-red/usmerjanje_poselitve.pdf (sneto 24. 5. 2025).
- Petkovšek, J. (2012): *Namesto nasipov končno moderne stavbe*. Dostopno na: <http://www.delo.si/novice/slovenija/namesto-nasipov-koncno-moderne-stavbe.html> (sneto 23. 5. 2025).
- Rebernik, D. (2008): *Urbana geografija: geografske značilnosti mest in urbanizacije v svetu*. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Rebernik, D. (2010): Teorija in praksa prostorskega načrtovanja. *Dela*, 33, str. 111–127.
- Rožman, A. (2024): *Razvoj in preobrazba soseske Zelena jama v Ljubljani*. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Statistični urad Republike Slovenije (1981): *Prebivalci po spolu starosti, SR Slovenije – popis 1981, Ljubljana – Moste Polje*. Ljubljana.
- Statistični urad Republike Slovenije (1991): *Prebivalci po spolu starosti, Republika Slovenija – popis 1991, Stare krajevne skupnosti*. Ljubljana.
- Statistični urad Republike Slovenije (2002): *Prebivalci po starosti, občina Ljubljana – popis 2002, Stare krajevne skupnosti*. Ljubljana.
- Statistični urad Republike Slovenije (2011): *Prebivalci po starosti, naselje Ljubljana, stare KS, 1. 1. 2011*. Ljubljana.
- Statistični urad Republike Slovenije (2021a): *Prebivalci po starosti, Mestna občina Ljubljana, stare KS, 1. 1. 2021*. Ljubljana.
- Statistični urad Republike Slovenije (2021b): *Stanovanja po letu izgradnje, MOL, stara KS Zelena Jama, 1. 1. 2021*. Ljubljana.
- Vaupotič, V. (2019): *V Zeleni jami se je vse začelo z »lim fabriko«*. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/novice/ljubljana/v-zeleni-jami-se-je-vse-zace-lo-z-lim-fabrika-2241651> (sneto 25. 6. 2025).

Marko STAVREV

Micelij kot prihodnost gradbeništva – trajnostni materiali v arhitekturnem oblikovanju

Zaradi današnje uporabe netrajnostnih materialov v gradbeništvo bo arhitekturna stroka v prihodnosti soočena z velikimi izzivi. Večina zdaj uporabljenih materialov v gradbeništvo ni primerna za reciklažo ali ponovno uporabo, kar vodi v onesnaževanje okolja in izčrpavanje naravnih virov. Naravni material, kot je podgobje (micelij), je obetavna rešitev, saj gre za obnovljivo, biorazgradljivo možnost z nizkim ogljičnim odtisom. Z izrabo dobrih lastnosti podgobja je mogoče ustvariti nove trajnostne izdelke in polizdelke za uporabo v gradbeništvo. Poleg raziskovanja procesa gojenja micelija kot gradbenega materiala ter proučevanja njegovih lastnosti in prednosti je v strokovnem članku predstavljeno tudi arhitekturno oblikovanje industrijskega obrata za izdelavo biokompozitov. Proces raziskovanja je vključeval tudi izdelavo maket in laboratorijsko testiranje, kar je omogočilo poglobljen vpogled v proizvodni proces izdelkov iz

micelija. Cilj članka je prikazati prednosti uporabe novih trajnostnih materialov in predstaviti primer zasnove industrijskega obrata, v katerem bi lahko proizvajali take materiale. Obrat bi vključeval tudi laboratorij in center za obiskovalce, namenjen raziskovanju procesa gojenja in proizvodnji gradbenih izdelkov in polizdelkov iz micelija. Arhitekturne odločitve so rezultat raziskovanja lastnosti micelija kot gradbenega materiala, kar se izraža v modularni zasnovi, pri kateri se kombinirata les in micelij. Ta premišljena zasnova omogoča prilagodljivo in trajnostno gradnjo, ki izkorišča prednosti micelija in odgovarja na potrebe proizvodnega procesa in umestitve v okolje.

Ključne besede: arhitektura, industrija, micelij, lesena gradnja, recikliranje

1 Uvod

Arhitekturna stroka se v hitro spreminjajočem se svetu sooča z velikimi izzivi, predvsem zaradi stalne uporabe netrajnostnih materialov v gradbeništvo. Samo v Evropi gradbeni sektor ustvari približno 40 % vseh odpadkov, ki večinoma končajo na odlagališčih, kar še dodatno poslabša okoljske probleme v regiji (Evropska komisija, 2024). Z naraščajočimi potrebami po gradnji postajajo pomanjkljivosti konvencionalnih materialov vse očitnejše. Številni od teh materialov niso primerni za reciklažo ali ponovno uporabo, kar vodi v izčrpavanje naravnih virov in onesnaževanje okolja. Vedno več pozornosti pridobivajo novi, okolju prijaznejši materiali. Med njimi je tudi micelij, iz katerega se lahko izdelujejo obnovljive, biorazgradljive možnosti z nizkim ogljičnim odtisom. Zaradi edinstvenih lastnosti micelija je ta material odličen za ustvarjanje trajnostnih izdelkov in polizdelkov v gradbeništvo.

Gradbeni odpadki so pogosto spregledan vir z velikim potencialom, saj ostanki rušenja in gradnje ponujajo priložnosti za inovacije. Namesto da bi te materiale obravnavali kot neuporaben odpadek, lahko postanejo ključni viri za trajnostno

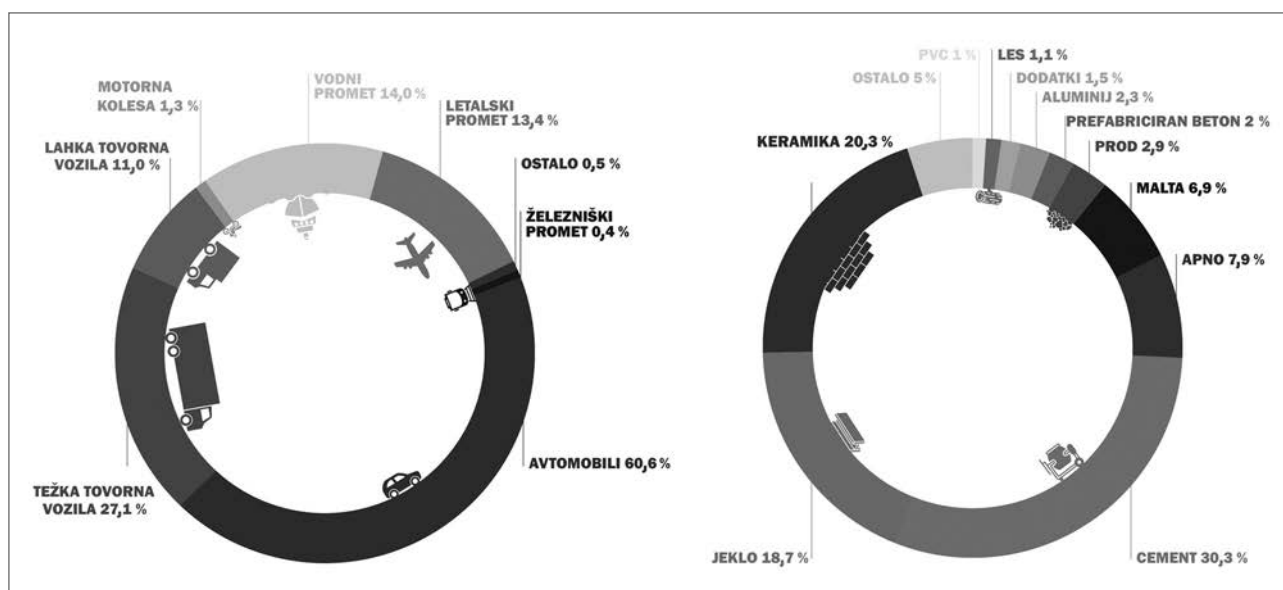
gradnjo. Beton, opeka, kovina in les iz ruševin se lahko ponovno uporabijo ali reciklirajo, kar zmanjšuje potrebo po novih surovinah in okoljski vpliv gradbeništva. Izziv je v spremembi našega dojemanja: na odpadke se ne sme gledati kot na konec, ampak kot na začetek. Odpadki niso stranski produkt, temveč so ključni element krožnega gospodarstva (Evropska komisija, 2024).

2 Sodobni problemi

V obdobju, ko tehnologija napreduje z neverjetno hitrostjo in vsakdanji predmeti postajajo vse naprednejši, naše grajeno okolje zaostaja. Arhitektura, nekoč znak napredka človeštva, je danes žal ujeta v stalnem ponavljanju vzorcev, ki so ostanki preteklega obdobja. Medtem ko so avtomobili že opremljeni z umetno inteligenco in obnovljivimi energetske sistemi, so zgradbe še vedno večinoma zgrajene ali se gradijo iz materialov, ki prispevajo k skoraj 11 % globalnih emisij ogljika (Maine Passive House, 2023). Ta resničnost nas sili, da se soočimo s kritičnim vprašanjem, zakaj sprejemamo gradnjo mest, ki izčrpavajo

Slika 1: Delež emisij CO₂ po sektorjih (levo) in delež odpadkov po sektorjih (desno) (vir: lastni vir)

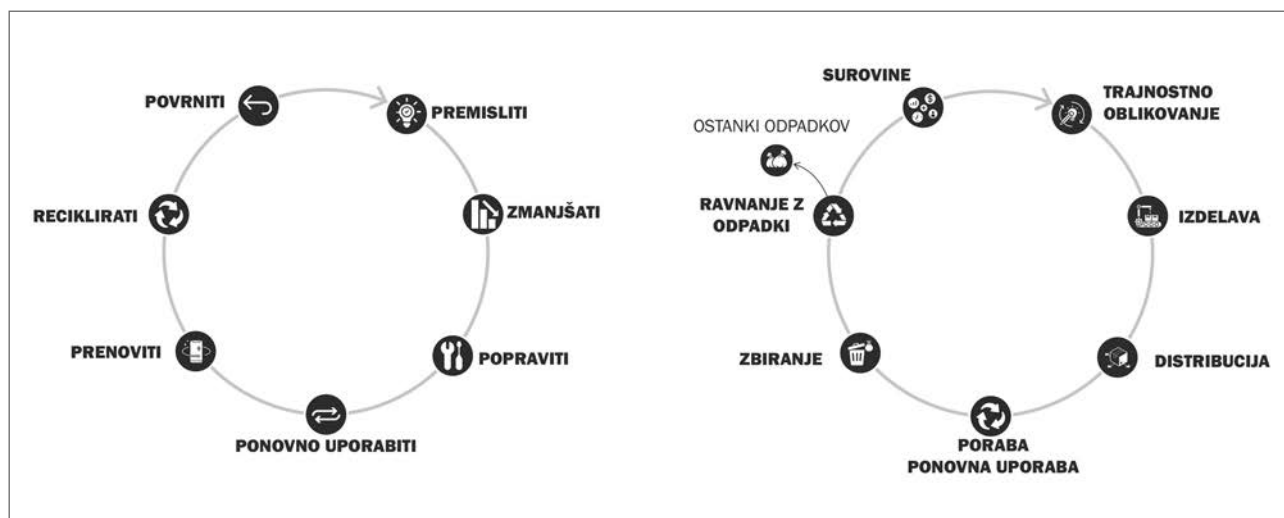

Slika 2: Delež emisij CO₂ v prometu po sektorjih (levo) in delež ustvarjenih odpadkov na material (desno) (vir: lastni vir)

neobnovljive vire, od katerih smo odvisni. S pospeševanjem urbanizacije postajajo razpoke v našem zdajšnjem pristopu vse očitnejše. Odpadki so ena najnujnejših težav našega časa, stranski produkt potrošništva in industrializacije. Po svetu vsako leto nastane več kot 2 milijardi ton komunalnih odpadkov (ang. *municipal solid waste* oziroma MSW), in če se bo zdajšnji trend nadaljeval, se bo ta številka do leta 2050 povečala na 3,4 milijarde ton. Obseg problema z odpadki je osupljiv, saj se odlagališča neprestano širijo, da bi sprejela vse večje količine smeti (Kaza idr., 2018). Rešitev lahko najdemo v uporabi organskih materialov, kot je micelij. To je podzemni del glive, sestavljen iz tankih nitastih struktur. Je obnovljiv, biorazgradljiv in z nizkim ogljičnim odtisom. V gradbeni stroki je zanimiv zaradi zmožnosti, da organske odpadke pretvori v uporabne gradbene

materiale. Ta naravni proces omogoča trajnostno izkoriščanje odpadkov in zmanjšuje vpliv gradbeništva na okolje.

Emisije CO₂ so razporejene med različne sektorje: transport prispeva 23 %, stavbe 28 %, industrija 30 %, gradbeni materiali 11 %, medtem ko drugi sektorji prispevajo 9 %. Zmanjšanje emisij v vsakem od teh sektorjev je ključno za celostno zmanjšanje ogljičnega odtisa in obvladovanje podnebnih sprememb. Skupna prizadevanja za povečanje energetske učinkovitosti, prehod na obnovljive vire energije in inovacije v industriji so ključni za uspešno zmanjšanje globalnih emisij CO₂ (Maine Passive House, 2023). Učinkovito upravljanje odpadkov v gradbeništvu zahteva izvajanje trajnostne prakse, uporabo materialov z manjšim okoljskim vplivom in spodbujanje recikli-

Slika 3: Načela 7 R (levo) in načela krožnega gospodarstva (desno) (vir: lastni vir)

ranja. Prav tako je ključno usmeriti prizadevanja v zmanjšanje negativnih vplivov odpadnih voda z ustreznim ravnanjem in čiščenjem industrijskih odtokov. V proizvodnji in gospodinjstvih je treba spodbujati uvajanje zelenih tehnologij za odgovornejše ravnanje z viri (Eurostat, 2023).

Transport je sektor, v katerem so se emisije toplogrednih plinov med letoma 1990 in 2019 povečale za 33,5 %. Največji delež izhaja iz cestnega prometa, predvsem osebnih in tovornih vozil, ki delujejo na fosilna goriva, kot sta bencin in dizel. Emisije se povečujejo z daljšimi razdaljami, težkim tovorom, neučinkovitimi motorji in uporabo neobnovljivih virov energije (Evropski parlament, 2019).

Gradbeništvo je sektor, ki porablja različne materiale, ki so iz več virov. Cement in jeklo (na primer armatura), ki sta del materialov, uporabljenih v gradbeništvu, se kombinirata in tvorita material, imenovan armirani beton. Na splošno je ta tesno povezan s strukturo stavbe, kar velja za nizke in visoke stavbe. Emisije CO₂ pri uporabi armiranega betona nastajajo zaradi porabe goriva v opremi za betoniranje, kot so stolpni žerjavi in betonske črpalke (Bock in Piroozfar, 2015).

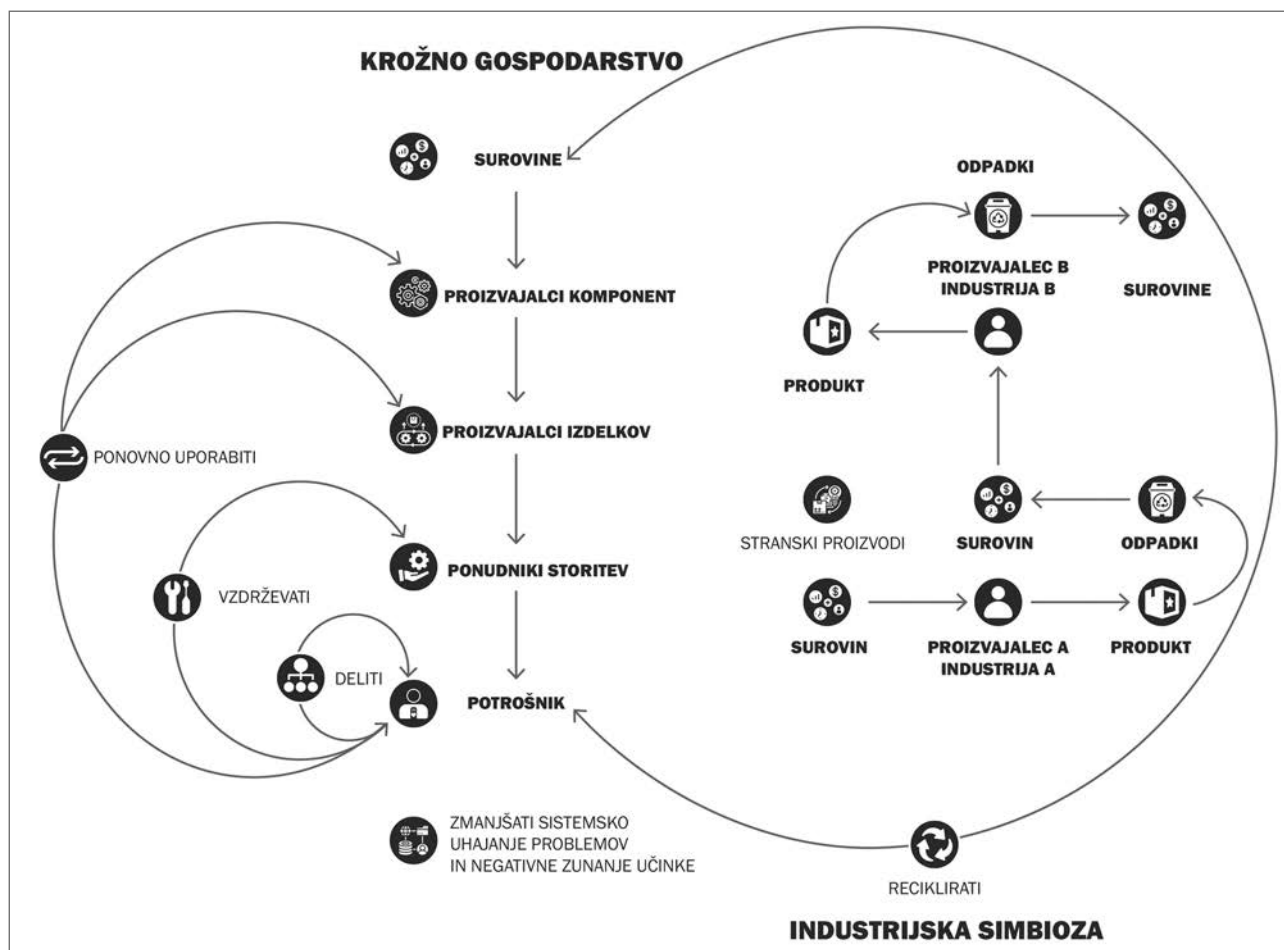
3 Sodobne rešitve

Sodobne rešitve, zasnovane na načelih trajnosti in krožnega gospodarstva, odpirajo nove poti ravnanja z viri in spodbujajo premislek o okoljskih praksah. Koncept 7 R je pristop k trajnosti in upravljanju z viri, ki poudarja sedem ključnih načel. Ta so zasnovana za zmanjšanje odpadkov, optimizacijo porabe virov in spodbujanje okoljske odgovornosti (Quality as Experience, 2021). Evropska unija (v nadaljevanju: EU) preha na krožno gospodarstvo, da bi zmanjšala količino odpadkov in spodbudila trajnostno rabo virov. Krožni model poudarja

ponovno uporabo, popraviljanje, prenovo in reciklažo materialov, kar zmanjšuje izčrpavanje virov in emisije toplogrednih plinov. Pomemben vidik tega prehoda sta boj proti načrtovanemu zastaranju izdelkov in izboljšanje njihove zasnove za večjo trajnost in možnost popravila. EU si prizadeva tudi za zmanjšanje odpadne embalaže, saj vsak prebivalec Evrope letno ustvari povprečno 180 kilogramov embalažnih odpadkov (Hermawan idr., 2015).

4 Industrija

Industrijske procese je mogoče strniti v štiri glavne faze: pridobivanje virov, priprava virov, proizvodnja in skladiščenje ter distribucija. V prvem koraku se surovine zbirajo, nato se v drugem pripravijo za proizvodnjo. V tretji fazi se materiali pretvorijo v končne izdelke, medtem ko zadnja faza zajema skladiščenje in distribucijo izdelkov na trg. Za nemoteno delovanje sistema so ključni energija, ki poganja proizvodnjo, in transportni sistemi, ki omogočajo premikanje virov in končnih izdelkov. Učinkovitost in trajnost industrijskega procesa sta odvisni od optimizacije teh faz ter podpore z energijo in transportom (Ifko, 2021). Razvoj industrializacije je v štirih glavnih fazah bistveno preoblikoval proizvodne procese. Prva industrijska revolucija je uvedla mehanizacijo z uporabo parnih strojev, ki so povečali produktivnost in spodbudili rast tovarn. Druga faza je prinesla množično proizvodnjo na montažnih linah, kar je pocenilo izdelke in okrepilo potrošniško kulturo. Tretja faza je z avtomatizacijo uvedla računalnike in robotiko, kar je izboljšalo natančnost in zmanjšalo potrebo po ročnem delu. Četrta industrijska revolucija, industrija 4.0, pa združuje digitalne in fizične sisteme, ki omogočajo pametne tovarne in prilagajanje v realnem času, kar pomeni nov preboj v industrijski učinkovitosti in prilagodljivosti.

Slika 4: Osnove industrijske simbioze (vir: lastni vir)

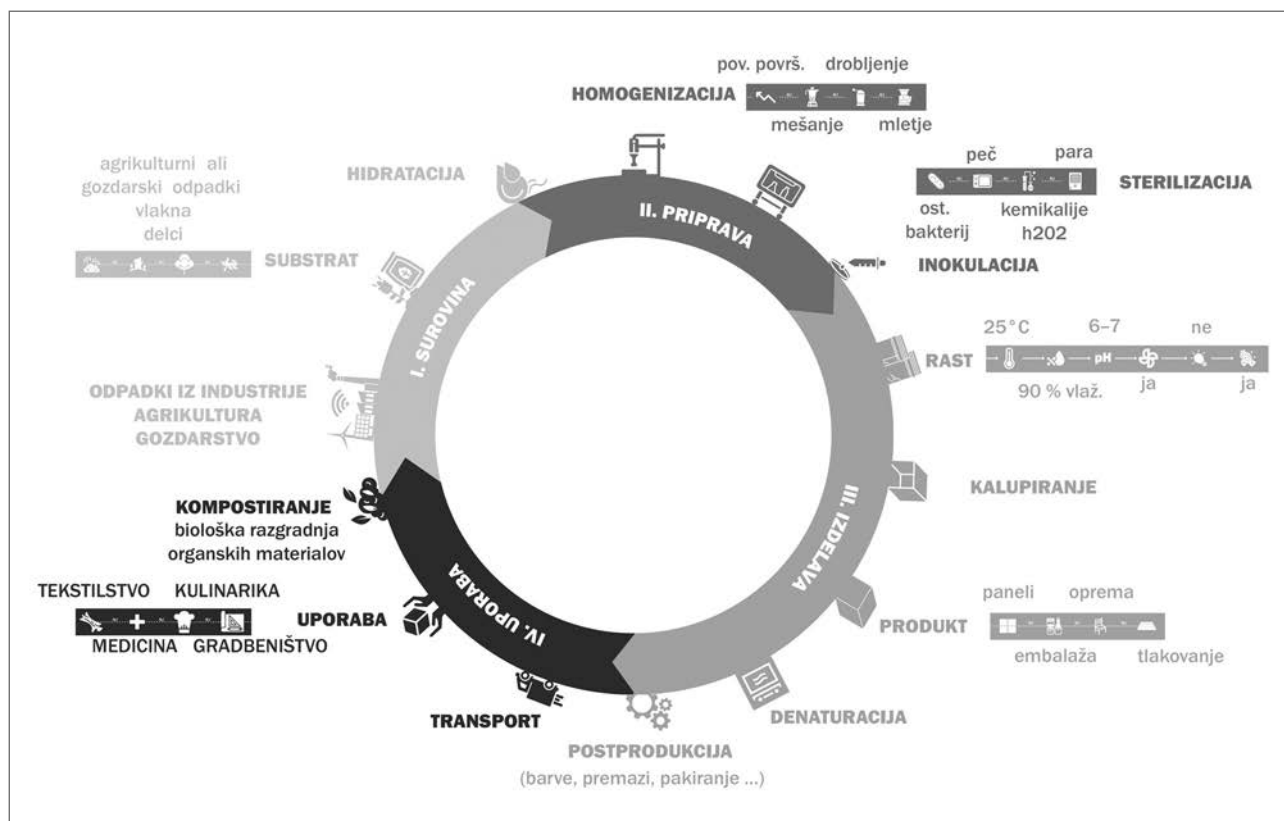
5 Industrijska simbioza

Industrijska simbioza je strategija, pri kateri različne industrije ali podjetja sodelujejo pri uporabi svojih stranskih proizvodov, odpadkov ali energije, kar ustvarja vzajemno koristno izmenjavo, ki zmanjšuje odpadke in izboljšuje učinkovitost virov. Opažen primer je Kalundborg Symbiosis na Danskem, kjer lokalna podjetja delijo vire, kot so para, voda in stranski proizvodi, kar vodi do pomembnih okoljskih in gospodarskih koristi (Kalundborg Symbiosis, 2022). Potencial industrijske simbioze je v njeni zmožnosti zmanjševanja odpadkov in povečanja trajnosti med različnimi industrijami z ustvarjanjem krožnih tokov virov. Z optimizacijo procesov in spodbujanjem inovativnih izmenjav lahko industrijska simbioza povečuje učinkovitost in zmanjšuje stroške za vse vpletene. V arhitekturi lahko industrijska simbioza vpliva na načrtovanje industrijskih parkov in objektov, saj spodbuja postavitev, ki omogočajo izmenjavo materialov in energije med povezanimi podjetji, kar izboljšuje skupno okoljsko uspešnost in učinkovitost virov (Ažman Momiški idr., 2021). Ali lahko integracija industrijske simbioze

v urbano načrtovanje in arhitekturo postane ključ za reševanje najnujnejših okoljskih izzivov? Potencial za preobrazbo industrijskih praks in urbanega okolja se skriva v sposobnosti povezovanja inovativnih pristopov, ki lahko spodbudijo trajnostno rabo virov in zmanjšanje odpadkov, kar nas vodi k boljši ekološki prihodnosti. Ta potencial ni le priložnost za izboljšanje okoljske učinkovitosti, temveč tudi za krepitev lokalnih skupnosti in spodbujanje gospodarskega razvoja, kar ustvarja sinergijo med trajnostjo, gospodarstvom in družbeno odgovornostjo.

6 Micelij

Glive ali gobe so posebna vrsta življenja, niso ne rastline ne živali in jih najdemo izključno na kopnem, saj jih v vodi, kjer naj bi nastalo življenje, ni. Za razvoj potrebujejo organske snovi in vodo. Organske snovi lahko izvirajo iz živali ali rastlin, v nekaterih primerih tudi iz drugih gliv (Arzenšek, 2024). Osnovna delitev je preprosta: nadzemni del, sadež (goba) in podzemni del oziroma podgobje (micelij). Micelij je mreža glivičnih niti

Slika 5: Proces izdelave produktov iz micelija (vir: lastni vir)

ali hif. Pogosto raste pod zemljo, lahko pa uspeva tudi na drugih mestih, kot je gnilo deblo dreves. Ena sama spora lahko preraste v micelij. Plodna telesa gliv, kot so gobe, vzniknejo iz micelija. Gobe so izjemno pomembne za tla. Razgrajujejo organski material in tako ponovno omogočajo uporabo njegovih surovin v ekosistemu. Poleg tega 92 % rastlin sodeluje z glivami. Ta vrsta simbioze se imenuje mikoriza. Hife so prav tako pomemben vir hrane za insekte in druge brezvretencarje (Arzenšek, 2024).

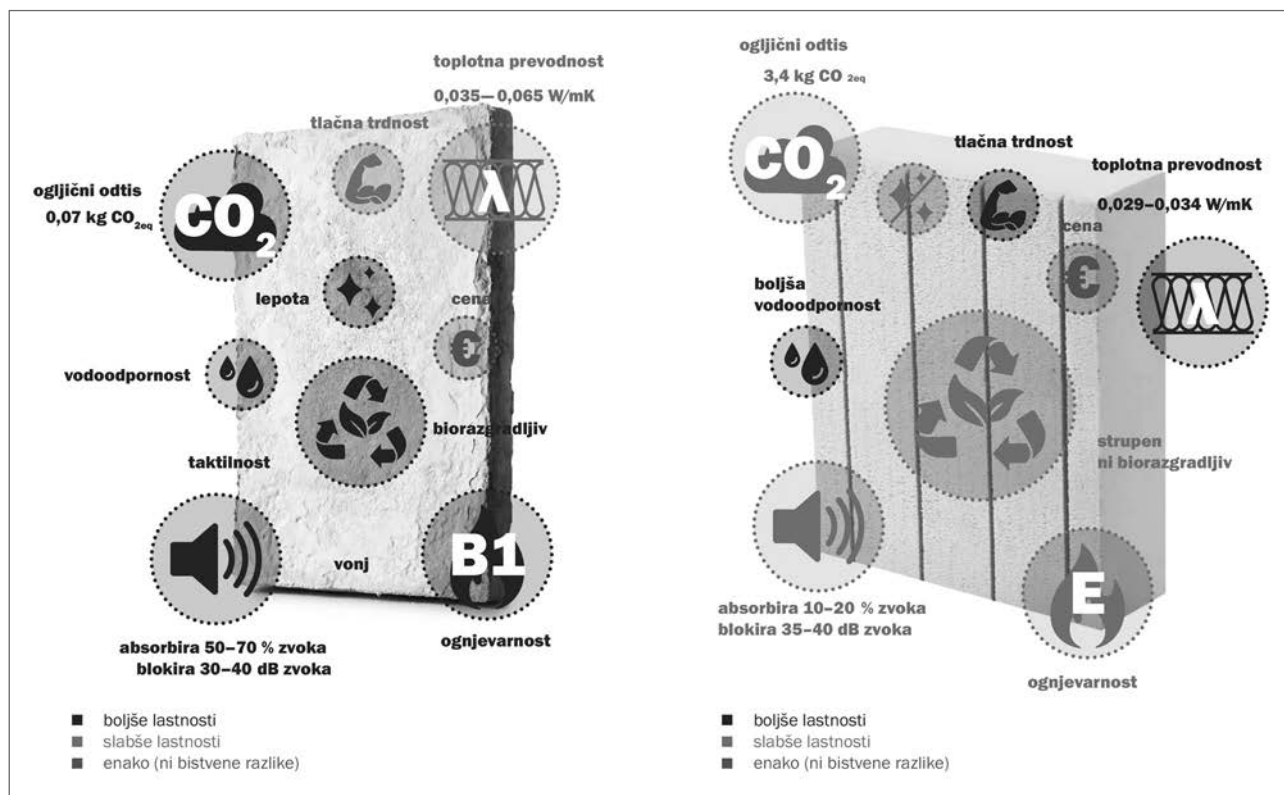
7 Proces

Pridelava gob je tehnični postopek, ki vključuje več natančnih korakov. Vsak zahteva natančen nadzor za zagotovitev optimalne rasti in kakovosti. Koraki so (PennState Extension, 2022):

- priprava substrata: substrat se sterilizira ali pasterizira, organski material (kot je slama) se zmeša z dodatki;
- inokulacija: izsek se vnese v pripravljeni substrat v sterilnem okolju;
- inkubacija: miceliju se omogoči, da raste skozi substrat v nadzorovanih pogojih;
- prekrivanje: na vrh koloniziranega substrata se nanese plast prekrivne zemlje, da se spodbudi tvorba gob;
- rast: okoljski pogoji se prilagodijo za spodbujanje rasti gob;

- žetev: gobe se pobirajo v ustreznem stadiju zrelosti;
- požetvena obdelava: gobe se očistijo, sortirajo in pakirajo za distribucijo;
- upravljanje odpadkov: izrabljen substrat se reciklira in prostori se očistijo.

Proces pridobivanja produktov iz micelija je razmeroma preprost in poteka v štirih fazah v krožnem procesu. V prvi fazi obdelamo surovino, kot so agrikulturni ali gozdarski odpadki, ki postanejo substrat (material, na katerem micelij raste in se hrani). Izbrani substrat najprej hidriramo (namočimo), kar je predpriprava za nadaljnjo obdelavo. Sledi druga faza, priprava substrata, v kateri je bistveno, da povečamo njegovo površino in dosežemo homogeno teksturo, kar pomeni, da ga mešamo, drobimo in meljemo, dokler nima ustrezne konsistence. Nato substrat steriliziramo, kar lahko izvedemo s kemikalijami, paro, kuhanjem ali pečenjem. Ko je substrat pripravljen, sledi inokulacija – vnos glivičnih spor ali micelija v hranilno bogat substrat, da spodbudimo rast gliv. Tretja faza je izdelava. Inokulirani substrat damo v sterilne vrečke za rast, da ustvarimo nadzorovano okolje za kolonizacijo, običajno pri konstantni temperaturi med 23 in 25 °C, vlažnosti okoli 90 % ter pH-vrednosti med 6 in 7. Naravne svetlobe ne potrebujemo. Po določenem času opazimo, da je substrat svetlejšje barve, prekrit z belim slojem, vrečka pa postane lažja in ima prijeten vonj – to

Slika 6: Primerjava XPS in micelija (vir: lastni vir)

so znaki uspešne kolonizacije. Nato substrat prenesemo v kalup poljubne oblike, saj micelij prevzame obliko kalupa. Po sedmih dneh ga odstranimo iz kalupa in pripravljen je za denaturacijo s pečenjem ali sušenjem, s čimer uničimo biološki organizem. V postprodukciji lahko sledi barvanje, premazovanje ali pakiranje. Produkti so zdaj pripravljeni za četrto fazo oziroma uporabo. Izdelek nato dostavimo do uporabnika, pri čemer je transport praktično edini večji vir CO_2 v procesu. Micelij je biorazgradljiv, kar pomeni, da se na koncu lahko kompostira, kompost pa se ponovno uporabi, na primer v agrikulturi, s čimer se konča krožni proces.

8 Lastnosti produktov iz micelija

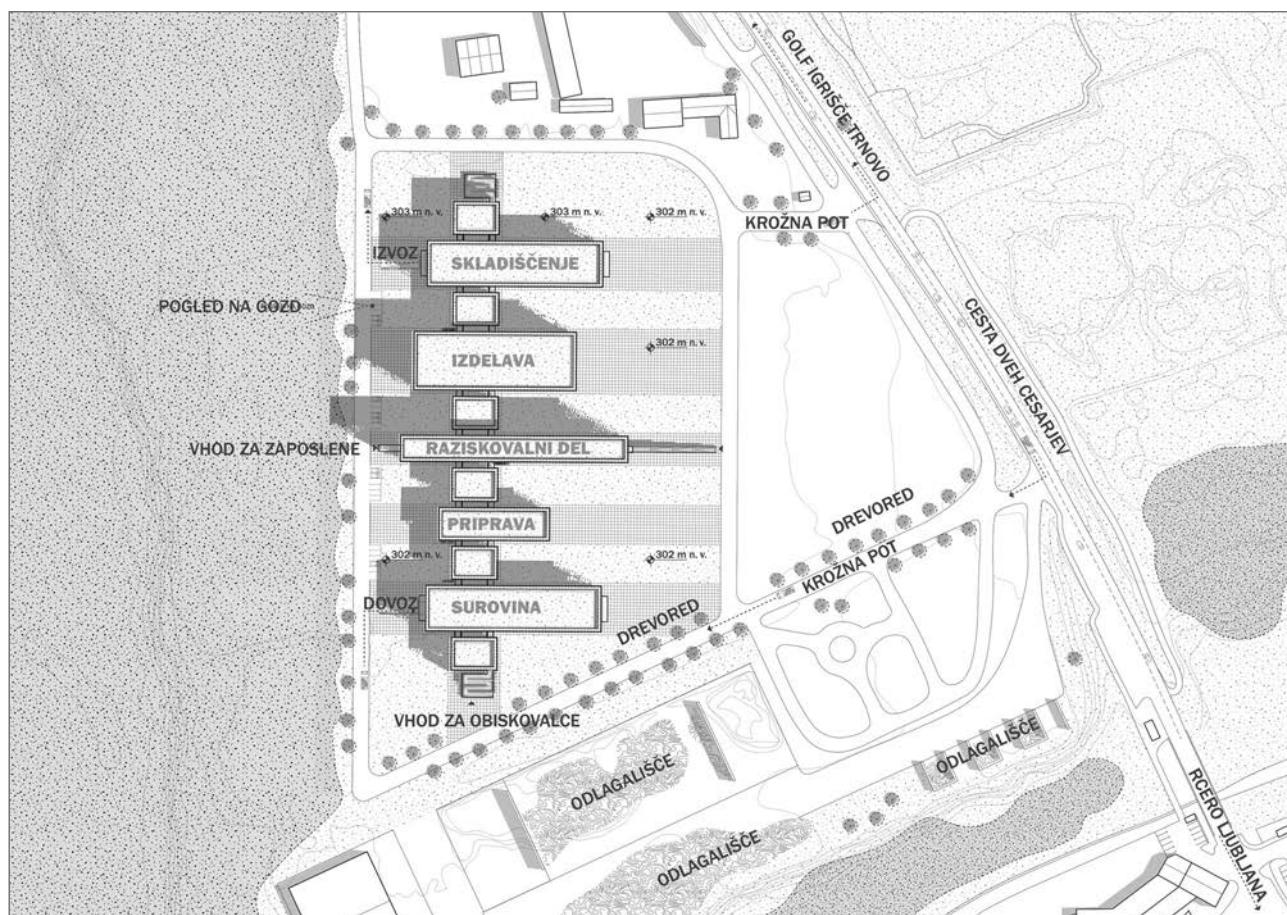
Članek z naslovom *Mehanske, fizične in kemične lastnosti kompozitov na osnovi micelija, proizvedenih iz različnih lignoceluloznih odpadkov in vrst gob* proučuje lastnosti kompozitov na osnovi micelija, ki so biorazgradljivi materiali, pridobljeni iz gob. Študija analizira, kako različne vrste gob (lat. *Ganoderma fornicatum*, *Ganoderma williamsianum*, *Lentinus sajor-caju* in *Schizophyllum commune*) in substrati (žagovina, koruzna slama in riževa slama) vplivajo na mehanske, fizične in kemične lastnosti teh kompozitov. Ključne ugotovitve so, da je gostota biokompozitov, izdelanih iz žagovine, najvišja. Če so izdelani

z rižovo slamo, sta absorpcija vode in električna prevodnost najvišji. Termična degradacija teh biokompozitov je potekala med 200 in 325 °C, kar je bilo odvisno od substrata. Nekateri kompoziti so pokazali višjo kompresijsko, upogibno, udarno in natezno trdnost. Pri koruzni slami so bile najboljše upogibne, udarne in natezne trdnosti med substrati. Kemična analiza je razkrila vrednost pH med 4,67 in 6,12, vsebnost dušika je bila od 1,05 do 1,37 % in vsebnost organske snovi od 70,4 do 86,28-odstotna. Študija je pokazala, da so lastnosti biokompozitov iz micelija primerljive s tradicionalnimi materiali, kot je primer polistirenske pene, kar nakazuje njihov potencial kot trajnostne možnosti v različnih industrijskih aplikacijah (Aiduang idr., 2022).

Toplotna izolacija iz micelija in XPS se zelo razlikuje po izvoru in lastnostih. Micelij je biorazgradljiv naravni material z nizkim ogljikovim odtisom, medtem ko je XPS sintetični material iz fosilnih goriv z večjim ogljikovim vplivom. Ko se zavrže, ostane v okolju stoletja in ga je težko reciklirati. Zaradi večje gostote so zvočne izolacijske lastnosti micelija boljše in je naravno ognjevarno, vendar je občutljiv za vlago. XPS je nekoliko boljši pri toplotni izolaciji in vodoodpornosti, vendar je gorljiv in lahko sprošča strupene pline. Zaradi široke uporabe v gradbeništvu je XPS dostopnejši, medtem ko je micelij v začetni fazi razvoja, kar pomeni, da je za zdaj omejen na posebne trajnostne projek-

Slika 7: Vizualizacija zunanosti – leseni volumni, postavljeni nad pokrajino (vir: lastni vir)

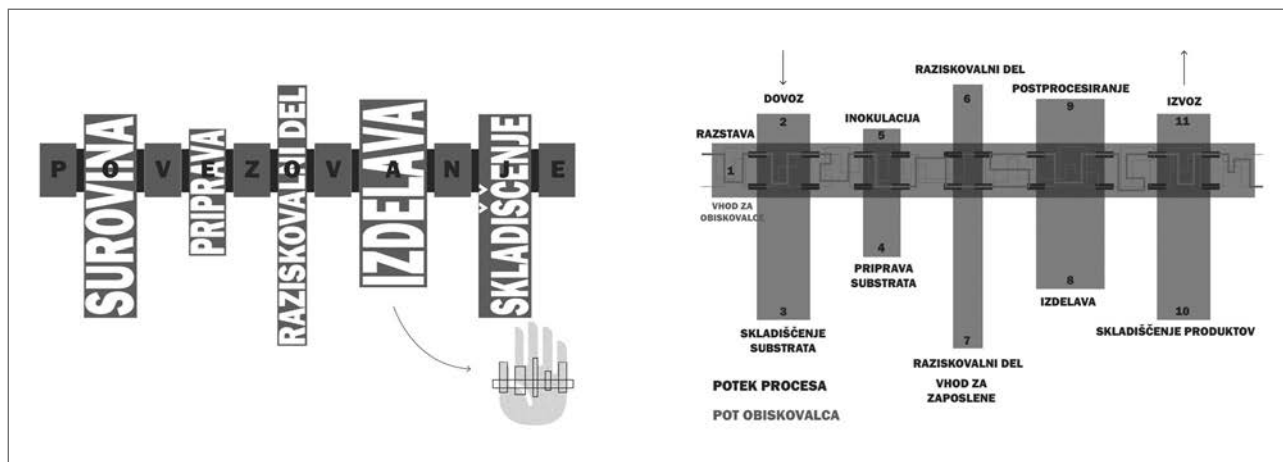

Slika 8: Situacija – stavba z okolico, dostopi, pogledi itd. (vir: lastni vir)

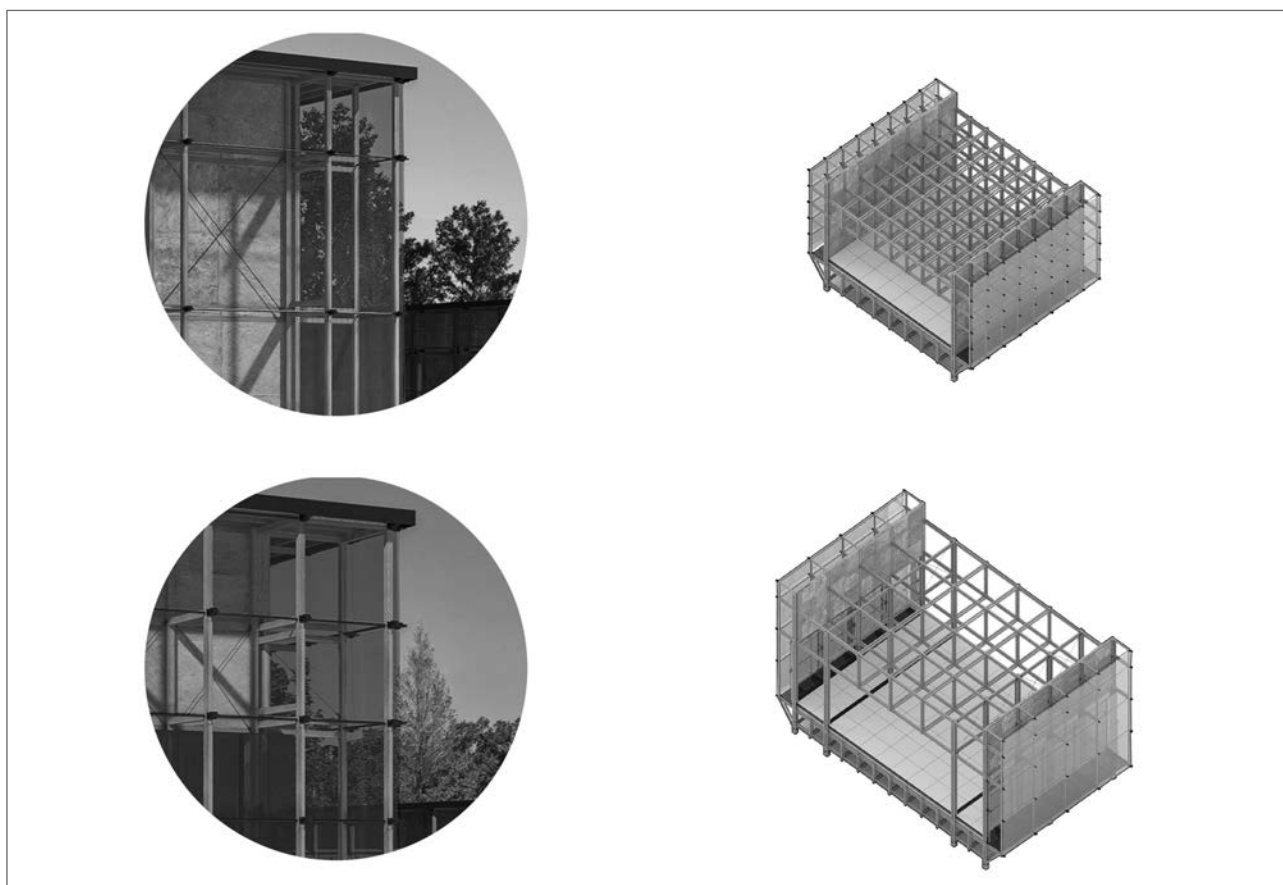
te. Spekter uporabe micelija je zelo širok, saj se lahko uporablja za izdelavo embalaže, tekstila, gradbenih materialov, pohištva in modnih izdelkov. Prav tako je našel svojo pot v kulinariki, umetnosti, arhitekturi, na primer v belgijskem paviljonu na bienalu 2023, na katerem je bil predstavljen kot gradbeni material (Jones idr., 2018).

9 Program in lokacija

Industrijska stavba je umeščena na Ljubljansko barje v neposredno bližino Regijskega centra za ravnanje z odpadki (RCERO, Ljubljana). To lokacijo sem izbral zaradi nestrinjanja s predlagano širitvijo na tako neprimerno območje. Namesto tega

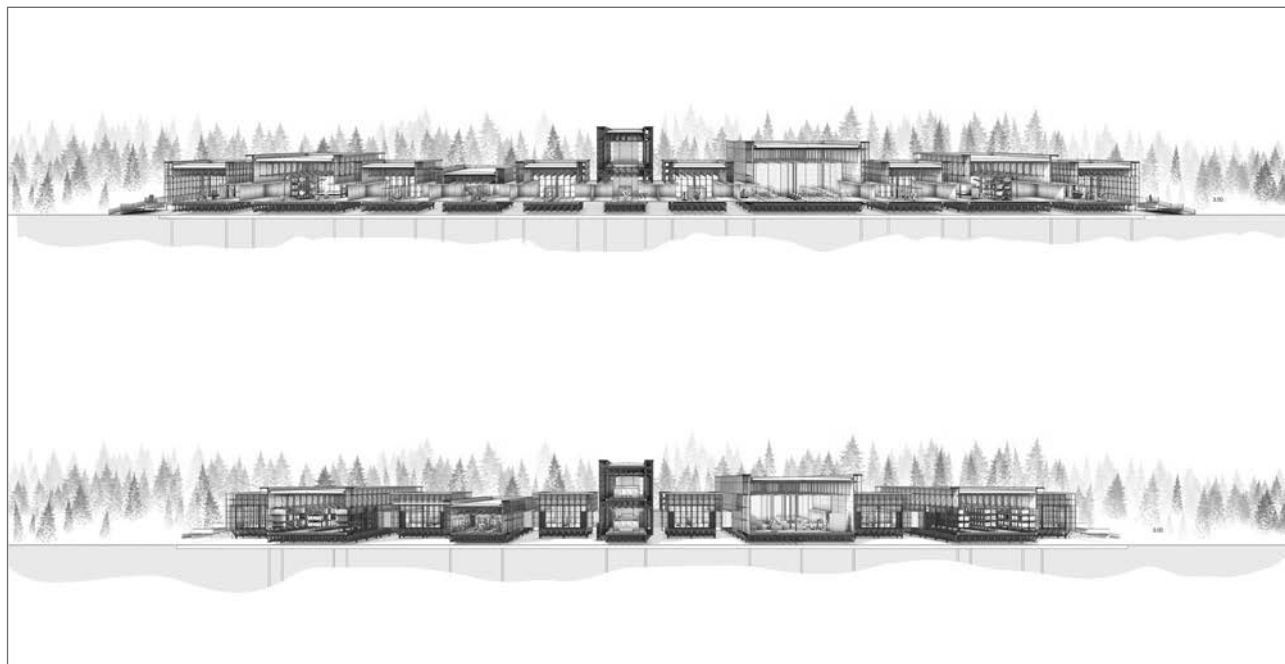
Slika 11: Diagrami prometnih tokov in programske zasnove prostora (vir: lastni vir)

Slika 12: Vizualizacija (levo) in prikaz modularne enote (desno) (vir: lastni vir)

zagovarjam nov projekt, bolj proti severu, proti območju, na katerem je zdaj poligon za vožnjo. Moj projekt bi bil v pomoč pri recikliranju določenih odpadkov, pri čemer tega industrijskega infrastrukturnega projekta ne bi bilo treba izvajati oziroma ne v tej velikosti. Izbrana lokacija je široka, asfaltirana površina je ravna, ni poplavno ogrožena in je idealno umeščena za razvoj.

Območje ponuja več prednosti: je neizkoriščeno, čeprav vsebuje več degradiranih površin, ki jih nameravam revitalizirati z novim projektom. Dostopnost iz več ulic je odlična, kar je ključno za industrijsko delovanje, območje pa je tudi dovolj veliko za mogoče širitve industrijskih in infrastrukturnih objektov. V projektu je predlagan industrijski kompleks, namenjen raziskovanju procesa gojenja ter proizvodnji gradbenih izdelkov in polizdelkov iz micelija. Micelij deluje kot naravni

Slika 13: Prečna prereza A in B (vir: lastni vir)

razgrajevalec, saj raste skozi odpadne materiale, kot so lesni sekanci, slama in drugi organski odpadki, in jih veže skupaj, kar omogoča nastajanje biokompozitov. Zasnova objekta temelji na linearni strukturi, sestavljeni iz ločenih volumnov z različnimi programskimi funkcijami. Spodbuja interakcijo med industrijskimi procesi in obiskovalci. Osrednji volumen, ki povezuje vse druge dele, je odprt za javnost in omogoča vpogled v vse korake proizvodnje. Linearna razporeditev objekta zagotavlja neprekinjen potek dela in raziskovalnih dejavnosti, modularna zasnova pa omogoča prilagodljivost in možnost širitve.

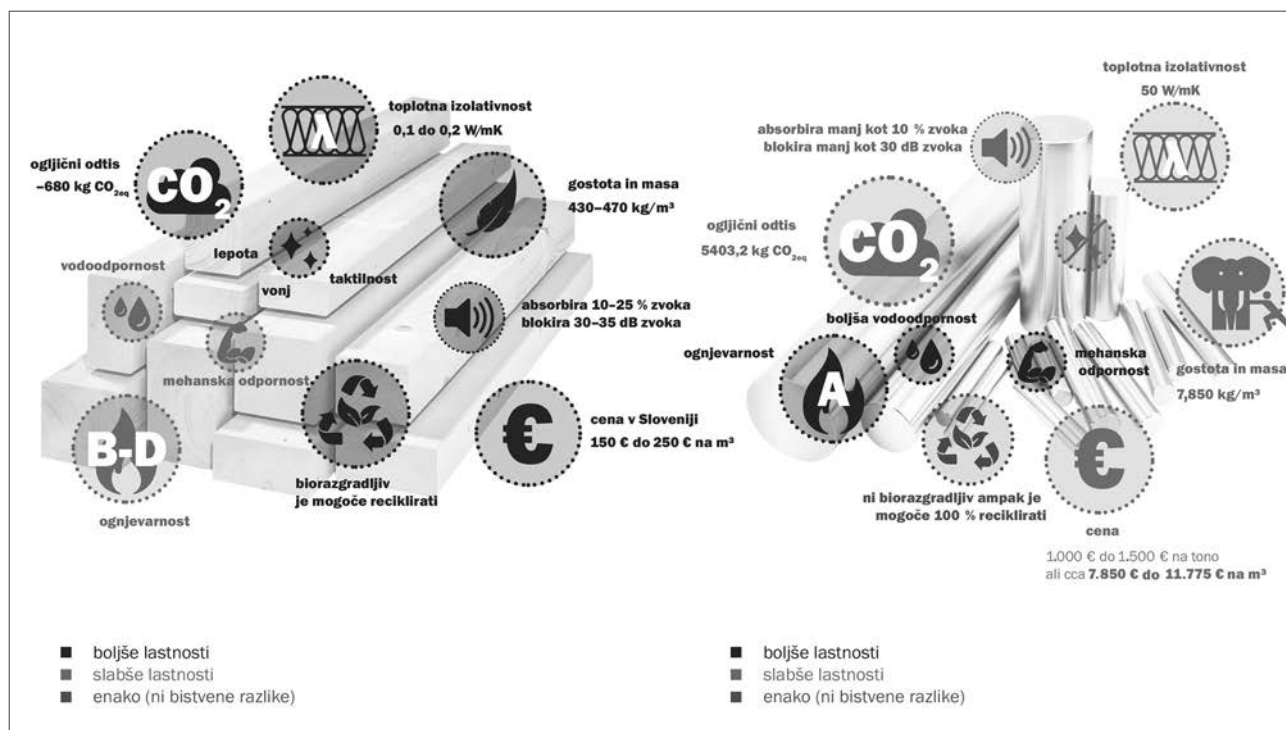
Micelij, ko se kombinira z različnimi odpadnimi materiali, kot so gradbeni, agrikulturni ali gozdarski stranski proizvodi, ustvari inovativne in trajnostne biokompozite. Te snovi izkoriščajo naravne lastnosti micelija kot veziva, ki se veže na odpadne surovine in oblikuje močne, lahke in izolativne izdelke, primerne za gradbeništvo in embalažo. Poleg tega raziskujejo možnosti, da bi micelij lahko biološko razgradil določene vrste plastike, kar bi omogočilo reševanje plastičnega onesnaževanja in okrepilo krožno gospodarstvo.

10 Koncept

Koncept tega projekta je ustvariti arhitekturno napreden in okolju prijazen industrijski obrat, laboratorij in center za obiskovalce, osredinjen na gojenje ter proizvodnjo gradbenih materialov in polizdelkov iz micelija. Objekt je zasnovan kot linearna struktura s petimi ločenimi volumni v obliki prstnega tlorisa, ki se zlije z okolico. Modularna lesena konstrukcija v

kombinaciji s paneli iz micelija poudarja trajnost in prilagodljivost ter omogoča hitro in preprosto sestavljanje in demontažo.

Za prihodnjo arhitekturo je ključno, da vsaka stavba, še posebej industrijska, upošteva inovativne koncepte, ki združujejo trajnost, modularnost in krožno gospodarstvo. Ti koncepti poudarjajo tako učinkovito rabo virov kot prilagodljivost v zasnovi, kar omogoča trajnostne rešitve na vseh ravneh. Za reševanje sodobnih izzivov je ključno ustvarjalno razmišljanje, ki presega konvencionalne pristope. Inovativne rešitve, kot so biokompoziti iz micelija, zahtevajo optimizacijo proizvodnih procesov, pri čemer napredne tehnologije, kot sta 3D-tiskanje in umetna inteligenca, omogočajo učinkovito proizvodnjo in zmanjšanje napak. Pomembna je tudi simbioza med tehnologijo in človeško ustvarjalnostjo, saj kombinacija naprednih orodij z izkušnjami strokovnjakov vodi do trajnostnih arhitekturnih rešitev. Da bi dosegli visoko učinkovitost, je treba industrijske procese centralizirati, celo spraviti pod eno streho oziroma v isto stavbo (ang. *in house*), kar vedno povečuje učinkovitost, možnosti nadzorovanja, znižuje stroške in spodbuja inovacije. Reševanje globalnih okoljskih izzivov zahteva lokalne pristope in prehod h krožnemu gospodarstvu. Arhitektura, ki se prilagaja specifičnemu okolju, s trajnostnimi materiali in lokalno identiteto prispeva k trajnostnim rešitvam. Gradbena industrija se sooča z rastočo vrednostjo in vplivom, zato je nujno preiti od linearne gospodarstva h krožnemu, da bi bile stavbe zasnovane za dolgo življenjsko dobo in preprosto obnovo. Ključen premik v miselnosti »recikliraj in ponovno uporabi« spodbuja odgovorno ravnanje z viri, zmanjšuje od-

Slika 14: Primerjava lesa in jekla (vir: lastni vir)

padke in podpira inovativne prakse, ki zagotavljajo trajnostne gradbene rešitve.

Modularnost omogoča preprosto sestavljanje, prilagajanje in nadgradnjo stavb, saj moduli, izdelani v tovarni, zagotavljajo kakovost in skrajšajo čas gradnje. Sestavljivost in razstavljivost modularnih komponent omogočata hitrejšo gradnjo in preprosto premikanje ali demontažo brez poškodb, kar zmanjšuje gradbene odpadke in spodbuja ponovno uporabo materialov. To ustvarja nove industrijske pokrajine, ki so dostopne javnosti ter postajajo simboli tehnološkega napredka in trajnostnega razvoja. Pozitivno javno mnenje, ki izhaja iz takih pristopov, prispeva k trajnostnemu urbanizmu in spodbuja širšo sprejetost inovativnih praks.

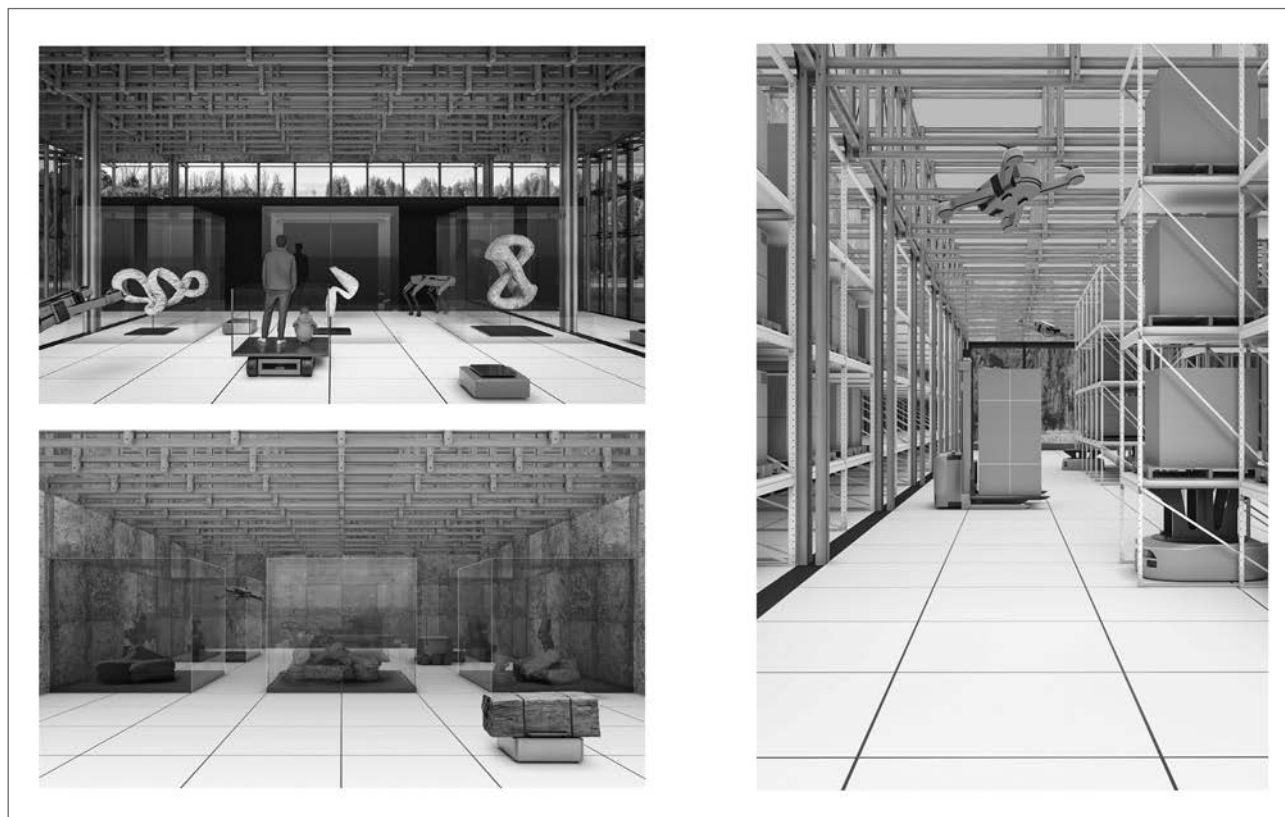
11 Podrobna obrazložitev

Gradnja objekta temelji na modularnem pristopu, ki uporablja vnaprej izdelane komponente iz lesa in micelija, kar omogoča hitro montažo in prilagodljivost pri morebitnih spremembah ali širitvah. Laboratorij v okviru objekta bo osredinjen na raziskave in razvoj za izboljšanje procesov gojenja in predelave micelija v trajnostne gradbene materiale. Center za obiskovalce bo namenjen izobraževanju javnosti o uporabi micelija v gradbeništvi, vključeval bo razstavne prostore in interaktivne prikaze. Poskušal sem tudi odgovoriti na vprašanje o prihodnji tovarni, ki sem si jo zamislil kot hiperučinkovit, visokotehnoški »organizem«, optimiziran za prilagodljivost in razširjivost.

Vsebuje modularne, lahke strukture, ki zabrisujejo meje med arhitekturo in infrastrukturo in omogočajo preprosto preoblikovanje. Ta prilagodljivi sistem bo izkoriščal pametne tehnologije, zmanjševal porabo materialov in hkrati povečeval učinkovitost. Učinkovitost postane preprostost: okvir oziroma škatla, zasnovana za razvoj skupaj s tehnologijami, ki jim služi.

12 Zakaj les

Slovenija je tretja najbolj gozdnata država v Evropi. Zaloga lesa v slovenskih gozdovih, ki so med največjimi v EU, znaša okoli 350 milijonov m^3 , kar je približno 300 m^3 na hektar površine gozda. Pri tem znaša prirastek lesne mase na letni ravni okoli $8,7$ milijona m^3 . Zaradi visokega deleža gozdnatosti je les strateška surovina. Te naravne danosti nam do zdaj ni uspelo dovolj izkoristiti, saj veliko lesa ostaja v gozdu ali pa se izvažata brez dodane vrednosti. Razlogov za to je več. Med pomembnejšimi sta povečana uporaba nelesnih materialov ter nepovezanost podjetij in udeležencev v lesarski verigi, v kateri je povezovanje vitalnega pomena za hitrejši razvoj panoge (Ministrstvo za gospodarstvo, turizem in šport, 2023). Les je obnovljiv naravni vir, ki shranjuje CO_2 , medtem ko je za jeklo značilen velik ogljični odtis, saj njegova proizvodnja zahteva veliko energije in povzroča emisije CO_2 . Lesena gradnja lahko bistveno prispeva k zmanjšanju emisij toplogrednih plinov, saj je uporaba lesa do 50% manj energijsko intenzivna kot uporaba jekla. Les je tudi naravni izolator, kar pomeni, da je energijsko učinkovitejši od jekla, ki zahteva dodatno izolacijo.

Slika 15: Vizualizacija notranjosti – stavba je odprta za javnost in omogoča vpogled v vse korake proizvodnje (vir: lastni vir).

Les je lažji od jekla, kar poenostavi transport in gradnjo. Zaradi prožnosti in lahкости se lesene konstrukcije bolje upirajo potresnim silam. Lažje se prenavljajo in obnavljajo, odpadni les pa je mogoče ponovno uporabiti ali reciklirati. Čeprav je jeklo stoodstotno obnovljivo, je recikliranje jekla energetsko zelo intenzivno. Prednosti jekla so visoka trdnost in odpornost proti koroziji, vendar se les zaradi svojih trajnostnih lastnosti vse bolj uporablja v arhitekturi, zlasti v projektih, osredinjenih na trajnost in okoljsko prijaznost.

13 Novodobno projektiranje

Vse odločitve v procesu oblikovanja so bile sprejete ob upoštevanju določenih parametrov. Vsak element je bil obravnavan z vidika nosilnosti, teže, emisij CO₂, cene itd. Volumni so oblikovani izključno zaradi potreb programa.

Različni volumni imajo različne višine, dolžine in širine, da omogočijo raznovrstne procese znotraj objekta. Stavba je zgrajena iz naravnih materialov z značilno fasado, ki sporoča o svojem namenu in značaju. Z zasnovo izraža svoje bistvo. Dvigljena in nežno dotikajoča se tal je metafora za nizki ogljični odtis in kaže, kako malo ogroža okolje. Vključuje tudi elemente klasične arhitekture ter sledi načelom proporcije, simetrije in

tradicionalne trodelne fasade: podstavku, telesu in kapici. Stavba je dejansko razvita struktura, je modularna, lahka in sestavljiva. Vsebuje standardizirane, dobro premišljene elemente, ki se prilegajo standardnim kontejnerjem, kar omogoča preprosto sestavljanje in razstavljanje. Vse komponente so razdeljene v skupine in so optimizirane za minimalno težo. Materiali in moduli so zasnovani tako, da se prilegajo štirim standardnim kontejnerjem. Emisije CO₂ za transport teh kontejnerjev znašajo na kilometer približno 0,1 do 0,3 kg na kontejner.

14 Sklep

Micelij kot naraven in obnovljiv material ponuja inovativne rešitve za trajnostno gradbeništvo. Njegova biorazgradljivost, nizki ogljični odtis in sposobnost vezanja organskih odpadkov v trdne kompozite kažejo velik potencial za zmanjšanje okoljske obremenitve gradbenega sektorja. S procesom gojenja micelija lahko ustvarimo gradbene materiale, ki prispevajo h krožnemu gospodarstvu, zmanjšujejo odpadke in omogočajo reciklažo, kar odgovarja na nujne izzive današnjega časa. Vključitev micelija v arhitekturno oblikovanje ne pomeni samo uporabe novega materiala, temveč odpira vrata radikalno drugačnemu razmišljanju o gradnji – takemu, ki združuje naravne procese z naprednimi tehnologijami. Industrijski objekti, kot

je predlagani obrat za proizvodnjo biokompozitov, so primer pristopa, ki združuje trajnost, inovativnost in odgovornost do okolja. V prihodnosti bo širša uporaba micelija v gradbeništvu ključna za doseganje ciljev zmanjšanja ogljičnega odtisa in prehoda v bolj trajnostno družbo.

Marko Stavrev, mag. inž. arh.

Magistrant Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani, Katedra za zgodovino, teorijo in prenovu, Ljubljana

E-pošta: markostavrev15@gmail.com

Opombe

^[1] Članek je nastal na podlagi magistrske naloge *Uporaba micelija v arhitekturnem oblikovanju*: Idejna zasnova industrijskega obrata za izdelavo biokompozitov v Ljubljani pod mentorstvom izr. prof. dr. Lucije Ažman Momirski ter somentorstvom doc. dr. Tomaža Berčiča in asist. dr. Andreja Mahoviča.

Viri in literatura

Aiduang, W., Kumla, J., Srinuanpan, S., Thamjaree, W., Lumyong, S., in Suwannarach, N. (2022): Mechanical, physical, and chemical properties of mycelium-based composites produced from various lignocellulosic residues and fungal species. *Journal of Fungi*, 8(11), 1125, str. 1–21.

Arzenšek, B. (2024): *Svet gob: Osnove*. Dostopno na: <https://svetgob.aza-ms.si/osnove/00osnove.htm> (sneto 12. 8. 2024).

Ažman Momirski, L., Mušič, B., in Cotič, B. (2021): Urban strategies enabling industrial and urban symbiosis: The case of Slovenia. *Sustainability*, 13(9), 4616 str. 1–17 (sneto 16. 10. 2023).

Evropski parlament (2019): *CO₂ emissions from cars: Facts and figures (infographics)*. Dostopno na: <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20190313STO31218/co2-emissions-from-cars-facts-and-figures-infographics> (sneto 14. 8. 2024).

Evropska komisija (2022): *Nova evropska pravila o embalaži*. Dostopno na: https://slovenia.representation.ec.europa.eu/novice-dogodki/novice-0/nova-evropska-pravila-o-embalazi-2022-11-30_sl. (sneto 19. 11. 2024).

Evropska komisija (2024): *Zgradbe in gradbeništvo*. Dostopno na: https://single-market-economy.ec.europa.eu/single-market_en (sneto 12. 2. 2024).

Eurostat (2023): *Waste generation by economic activities and households, EU, 2020 (% share of total waste)*. Dostopno na: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Waste_generation_by_economic_activities_and_households_EU_2020_\(%25_share_of_total_waste\)_25-05-2023.png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Waste_generation_by_economic_activities_and_households_EU_2020_(%25_share_of_total_waste)_25-05-2023.png) (sneto 8. 7. 2024).

Hermawan, P., Marzuki, P. F., Abduh, M., in Driejana, R. (2015): Identification of source factors of carbon dioxide (CO₂) emissions in concreting of reinforced concrete. *Procedia Engineering*, 125, str. 692–698.

Ifko, S. (2021): *Industrijska arhitektura*. Zapiski predavanj. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.

Jones, M., Bhat, T., Kandare, E., Thomas, A., Joseph, P., Dekiwadia, C., idr. (2018): Thermal degradation and fire properties of fungal mycelium and mycelium-biomass composite materials. *Scientific Reports*, 8, 17583, str. 1–10.

Kalundborg Symbiosis (2022): *Surplus from circular production*. Dostopno na: <https://www.symbiosis.dk/en> (sneto 5. 6. 2023).

Kaza, S., Yao, L., Bhada-Tata, P., in Van Woerden, F. (2018): *What a waste 2.0: A global snapshot of solid waste management to 2050*. Washington DC, Svetovna banka.

Kovács, G., Benotsmane, R., in Dudás, L. (2019): The concept of autonomous systems in Industry 4.0. *Advanced Logistic Systems – Theory and Practice*, 12(1), str. 77–87.

Maine Passive House (2023): *Cost and carbon: Material selection*. Dostopno na: <https://www.mainepassivehouse.com/buildforthefutureblog/2023/5/8/cost-and-carbon-material-selection> (sneto 11. 8. 2024).

Ministrstvo za gospodarstvo, turizem in šport (2023): *Pomen lesa*. Dostopno na: <https://www.gov.si/teme/pomen-lesa> (sneto 12. 6. 2024).

PennState Extension (2022): *Six steps to mushroom farming*. Dostopno na: <https://extension.psu.edu/six-steps-to-mushroom-farming> (sneto 15. 8. 2024).

Quality as Experience (2021): *Circular economy as a model*. Dostopno na: <https://medium.com/quality-as-experience/circular-economy-as-a-model-c6dd6646054f> (sneto 16. 10. 2023).

Petra OROZEL

Metodologija vključevanja modro-zelene infrastrukture v proces priprave prostorskega izvedbenega akta

Prostorsko načrtovanje v Sloveniji se sooča z izzivi, med katerimi je tudi pomanjkanje učinkovitega interdisciplinarnega sodelovanja med strokami, ki oblikujejo prostor, kot so prostorsko načrtovanje, arhitektura, urbanistično in krajinsko oblikovanje, vodarstvo, okoljsko inženirstvo, gradbeništvo in sanitarno inženirstvo, ki so ključne za razvoj celovitih in trajnostnih prostorskih rešitev. Sektorsko ločeni pristopi v praksi pogosto povzročajo nepovezane in manj učinkovite prostorske rešitve, kar preprečuje napredek pri oblikovanju celovitih in trajnostnih rešitev. Ena izmed metod, ki zahteva interdisciplinarno sodelovanje, je vključevanje modro-zelene infrastrukture v od-

prti prostor, ki prispeva k blaženju negativnih vplivov podnebnih sprememb, izboljšanju kakovosti bivanjskega okolja in povečanju odpornosti mest na ekstremne vremenske pojave. V članku predstavljamo metodologijo vključevanja modro-zelene infrastrukture v proces priprave prostorskih izvedbenih aktov, ki poudarja pomen interdisciplinarnega sodelovanja v vseh fazah načrtovanja.

Ključne besede: prostorsko načrtovanje, modro-zelena infrastruktura, interdisciplinarni pristop, metodologija

1 Uvod

S hitrim razvojem mest postaja premišljeno oblikovanje in načrtovanje odprtih javnih prostorov vse pomembnejše. Kakovostno zasnovani življenjski prostori združujejo družbene, ekološke, okoljske, podnebne in kulturne funkcije. Take površine prispevajo k blaženju negativnih vplivov podnebnih sprememb, izboljšujejo kakovost zraka in bivanja, povečujejo odpornost mest na ekstremne vremenske pojave ter hkrati soustvarjajo privlačno in funkcionalno podobo urbanega okolja.

Modro-zelena infrastruktura (v nadaljevanju: MZI) se v tem kontekstu uveljavlja kot ključni element načrtovanja trajnostnega urbanega razvoja, saj združuje tako modre (vodne) kot tudi zelene elemente, kot so suhi in mokri zadrževalniki, vegetacijski kanali, deževni vrtovi, infiltracijski jarki, zelene strehe itd., ki hkrati opravljajo širok nabor ekosistemskih storitev (Radinja idr., 2021).

V Sloveniji je uporaba MZI še v razvoju, vendar se izkušnje njene uporabe povečujejo. Njeno načrtovanje in izvajanje pogosto ovirajo sektorsko zasnovani pristopi in pomanjkanje usklajenega interdisciplinarnega sodelovanja med strokami, kot so

prostorsko načrtovanje, arhitektura, urbanistično in krajinsko oblikovanje, vodarstvo, okoljsko inženirstvo, gradbeništvo in sanitarno inženirstvo. V članku predstavljamo novo metodologijo^[1], ki temelji na interdisciplinarnem pristopu različnih strok v procesu priprave prostorskega izvedbenega akta v vseh fazah načrtovanja.

2 MZI kot temelj trajnostnega urbanega razvoja

MZI predstavlja enega najnaprednejših sistemov v urbanem načrtovanju in razvoju mest. Ta pristop združuje dva ključna elementa, vodo in zeleno okolje, v učinkovit in trajnosten sistem, ki oblikuje sodobna urbana območja. Ti elementi hkrati opravljajo širok nabor ekosistemskih storitev, ki so bistvenega pomena za kakovost urbanega okolja, saj omogočajo blaženje negativnih vplivov podnebnih sprememb, izboljšujejo kakovost zraka, zmanjšujejo hrup in prispevajo k vizualni podobi mesta (Radinja idr., 2021).

Urbana vodna infrastruktura je ključna za obstoj in nadaljnji razvoj mest, ki danes gostijo večino svetovnega prebivalstva. V tem kontekstu so mesta postala osrednji uporabniki naravnih virov in glavni viri odpadkov. Posledice podnebnih sprememb, ki se kažejo kot vse pogostejši in intenzivnejši ekstremni dogodki, kot so intenzivne padavine in poplave ali vročinski valovi, še dodatno povečujejo pritiske na obstoječo vodno infrastrukturo. Ob upoštevanju tega je jasno, da trenutno linearno upravljanje voda in drugih virov ne more več učinkovito reševati teh izzivov. Sprememba načina ravnanja z vodo v urbanih okoljih lahko ima ključno vlogo pri blaženju negativnih vplivov podnebnih sprememb. Zato globalna strokovna in širša javnost razvija in se trudi uveljaviti nove koncepte, kot so vodno pametna mesta, MZI in krožno gospodarstvo. Ti koncepti omogočajo trajnostno in celostno upravljanje voda in virov, kar je ključnega pomena za prihodnji razvoj mest in boljše prilagajanje na izzive podnebnih sprememb (Atanasova in Radinja, 2020).

Voda, kot eden najpomembnejših virov, še vedno ni usklajeno obravnavana z načeli krožnega gospodarstva, ki poudarja zmanjševanje in večkratno uporabo virov. Tako se z njo ravna kot s končnim dobrim, čeprav bi morala postati trajnostni vir. Odpadna voda in blato bi morala postati dragocena vira vode, hranil in energije, medtem ko bi morali prepoznati koristi padavinske vode za naravni vodni krog. Ključni izzivi, ki jih moramo rešiti pri tej transformaciji, vključujejo:

- obnovitev in vzdrževanje naravnega vodnega kroga, ki je bil prekinjen zaradi urbanizacije;
- učinkovito čiščenje in ponovno uporabo prečiščene odpadne vode;
- izkoriščanje virov iz odpadnih vod, kot so hranila, biomasa in energija.

Ti trajnostni koncepti so se doslej najbolj uveljavili pri upravljanju voda v mestnih okoljih, saj poleg temeljne funkcije odvajanja in čiščenja vode prinašajo številne ekosistemske storitve in izboljšujejo energetsko učinkovitost urbanega okolja, zato so ključni pri prilagajanju na podnebne spremembe (Atanasova idr., 2021). Uvajanje koncepta MZI zahteva celostno prostorsko načrtovanje, ki vključuje tudi vidike prilagajanja na podnebne spremembe. Vodni sektor v mestih ne sme biti omejen samo na kanalizacijski sistem, temveč mora aktivno sooblikovati tudi urbano okolje. To omogoča upravljanje padavinske vode na izvoru, preprečevanje njene čezmerne odstranitve v kanalizacijski sistem in končni cilj – izboljšanje naravnega vodnega kroga (Radinja idr., 2022). Iz navedenih opredelitev postane jasno, da MZI presega koncept ravnanja z vodo in prinaša izboljšave na številnih področjih, vključno s podnebnimi spremembami, kmetijstvom, gozdarstvom, urbanističnim načrtovanjem, varstvom narave, preprečevanjem nesreč in regionalnim razvojem. Gre za izrazito interdisciplinaren koncept, ki v slovenski praksi še ni popolnoma uveljavljen.

Čeprav je MZI v Sloveniji še v fazi uvajanja, postaja vse bolj prepoznana kot nepogrešljiv del urbane strategije, ki mestom omogoča večjo odpornost na ekstremne vremenske pojave in ohranja naravni vodni krog. V praksi uvajanje MZI otežujejo sektorsko usmerjeni pristopi in pomanjkanje usklajenega interdisciplinarnega sodelovanja med strokovnjaki, kar vodi do nepovezanih in manj učinkovitih rešitev.

2.1 Elementi in funkcije MZI

MZI lahko opredelimo kot naravne in polnaravne decentralizirane sisteme, namenjene upravljanju padavinskih voda v mestih, ki hkrati opravljajo širok nabor ekosistemskih storitev. Njihova osnovna filozofija je posnemanje naravnih hidroloških procesov (tj. zadrževanje, infiltracija, evapo(transpi)racija), cilj katerih je upravljanje padavinskih voda na mestu nastanka in preprečevanje mešanja s komunalno odpadno vodo (Radinja idr., 2021).

S strateškim vključevanjem tako zelenih kot modrih elementov lahko urbana okolja naredimo odpornejša na podnebne spremembe ter jih preoblikujemo v prijetna in zdrava območja za bivanje, delo in rekreacijo (GreenBlue Urban, 2023). Elementi MZI so (Friends of the greenbelt foundation ..., 2017):

- zelena streha: vegetacija na strehi, ki zagotavlja ekološko vrednost, zmanjšuje odtekanje vode in izboljšuje energetsko učinkovitost stavbe;
- zelena stena: vertikalna struktura, ki absorbira onesnaževanje zraka, deluje kot zvočna pregrada in služi kot estetski element;
- vegetacijski kanal (moker ali suh): kanal z rastlinami, ki služi za prevajanje, zmanjševanje in filtriranje odtoka; suhe gredice vključujejo filtrirno posteljo;
- grajeno mokrišče: mokrišče, ki je zasnovano za čiščenje padavinske in odpadne vode in obvladovanje količine odtoka z zadrževanjem;
- suhi zadrževalnik: travnata ali utrjena površina, ki zadržuje vodo po nevihti in omogoča, da se sedimenti usedejo, preden voda nadzorovano odteče ali izhlapi;
- živica: pasovi grmovnic ali dreves, ki delujejo kot vetrne pregrade, zmanjšujejo erozijo tal in hkrati zagotavljajo habitate za prostoživeče živali;
- perforirana cev: podzemna cev z majhnimi luknjami ali režami, ki omogoča počasno odtekanje ali vstopanje vode v tla ali gramozno podlago;
- prepustna površina: površina, primerna za promet in pešce, ki omogoča infiltracijo vode v tla;
- deževni vrt: poglobljena površina z vegetacijo, ki se uporablja za zbiranje, infiltracijo in biološko čiščenje površinskega odtoka;
- infiltracijski jaški, jarki: podzemni sistemi za shranjevanje vode na posameznih območjih;

Preglednica 1: Primarna in sekundarna funkcija elementov MZI

Prostorski elementi	Elementi MZI	Zmanjševanje otekanja padavinske vode	Zmanjševanje onesnaževalcev vode	Shranjevanje meteorne vode	Varčevanje z vodo	Ponovno polnjenje podzemne vode	Varčevanje z energijo	Zmanjševanje učinka urbanih toplotnih otokov	Absorpcija toplogrednih plinov	Ustvarjanje vizualne privlačnosti	Ustvarjanje rekreacijskega prostora	Zmanjševanje erozije tal	Ustvarjanje biodiverzitete	Trajnostna mobilnost
stavbe	zelena streha													
	zelena stena													
	zbiralniki padavinske vode													
	vegetacijski kanal													
zelene javne površine	grajeno mokrišče													
	suhi zadrževalnik													
	živica													
	perforirana cev													
	prepustna površina													
	deževni vrt													
	obrežna zavesa													
	infiltracijski jaški, jarki													
	krošnje dreves													
	mokri zadrževalnik													

Opomba:

primarna funkcija sekundarna funkcija

Vir: Friends of the greenbelt foundation ... (2017)

- krošnje dreves: večja površina drevesnih krošenj poveča zadrževanje vode (prestreza padavine), kar prispeva k čistejšemu zraku, filtraciji vode in ustvarjanju sence;
- mokri zadrževalnik: stalni bazen, ki zadržuje vodo in upočasnjuje odtok.

Funkcije MZI temeljijo na celostnem razumevanju urbanih okolij kot živih sistemov, kjer so naravni in grajeni elementi medsebojno povezani in se dopolnjujejo.

Funkcije MZI niso omejene samo na ekološko vrednost, ampak izvajajo tudi številne druge pomembne naloge, vključno s trajnostno pridelavo hrane, naravnim zadrževanjem vode, zagotavljanjem rekreacijskih območij in delovanjem kot zelena pljuča mest. Te funkcije, ki jih zagotavlja narava, so znane kot

ekosistemske storitve, ki vključujejo (Flemish Land Agency, 2023):

- ohranjanje naravne in biotske raznolikosti,
- spodbujanje okoljskega izobraževanja in ozaveščenosti,
- trajnostno pridelavo hrane,
- izboljšanje kakovosti vode,
- spodbujanje zdravja in dobrega počutja prebivalcev,
- zagotavljanje zelenih bivalnih okolij,
- naravno zadrževanje vode,
- prilagajanje podnebnim spremembam,
- ustvarjanje zelenega okolja za družabne dejavnosti na prostem.

3 Interdisciplinarno sodelovanje – ključen korak k uspešnemu prostorskemu načrtovanju

Učinkovito interdisciplinarno sodelovanje je glavnega pomena za uspešno prostorsko načrtovanje in vključevanje MZI v urbani prostor. Prostorsko načrtovanje v Sloveniji še vedno pretežno temelji na sektorsko zasnovanem pristopu, kjer različne discipline, kot so prostorsko načrtovanje, arhitektura, urbanizem, krajinsko oblikovanje, vodarstvo, okoljsko inženirstvo, gradbeništvo in sanitarno inženirstvo, pogosto delujejo neodvisno. Ta razdrobljenost vodi v parcialne rešitve, ki ne izkoriščajo sinergij in kompleksnosti prostora, kar omejuje učinkovitost projektov.

Interdisciplinarno sodelovanje pri načrtovanju MZI omogoča vključitev različnih strokovnih vidikov in optimizacijo ekosistemskih storitev. Kadar so vsi relevantni strokovnjaki vključeni v proces načrtovanja že od začetka, lahko sočasno prispevajo svoja znanja in tako zagotavljajo, da so načrti celoviti in skladni s potrebami prostora. S povezovanjem različnih strok se dosežejo rešitve, ki omogočajo učinkovito upravljanje padavinskih voda, hkrati pa izboljšujejo kakovost urbanega okolja z zelenimi površinami, ki prispevajo k blaženju urbanega toplotnega otoka in povečanju biodiverzitete.

4 Predlog metodologije za pripravo prostorskega izvedbenega akta

V slovenski zakonodaji in projektni praksi je v procesu priprave izvedbenega akta uveljavljena pretežno sektorska metodologija načrtovanja. V nadaljevanju so predstavljeni:

- osnovni obstoječi strukturni in postopkovni koraki,
- predlogi izboljšav.

4.1 Sektorsko načrtovanje – obstoječe stanje

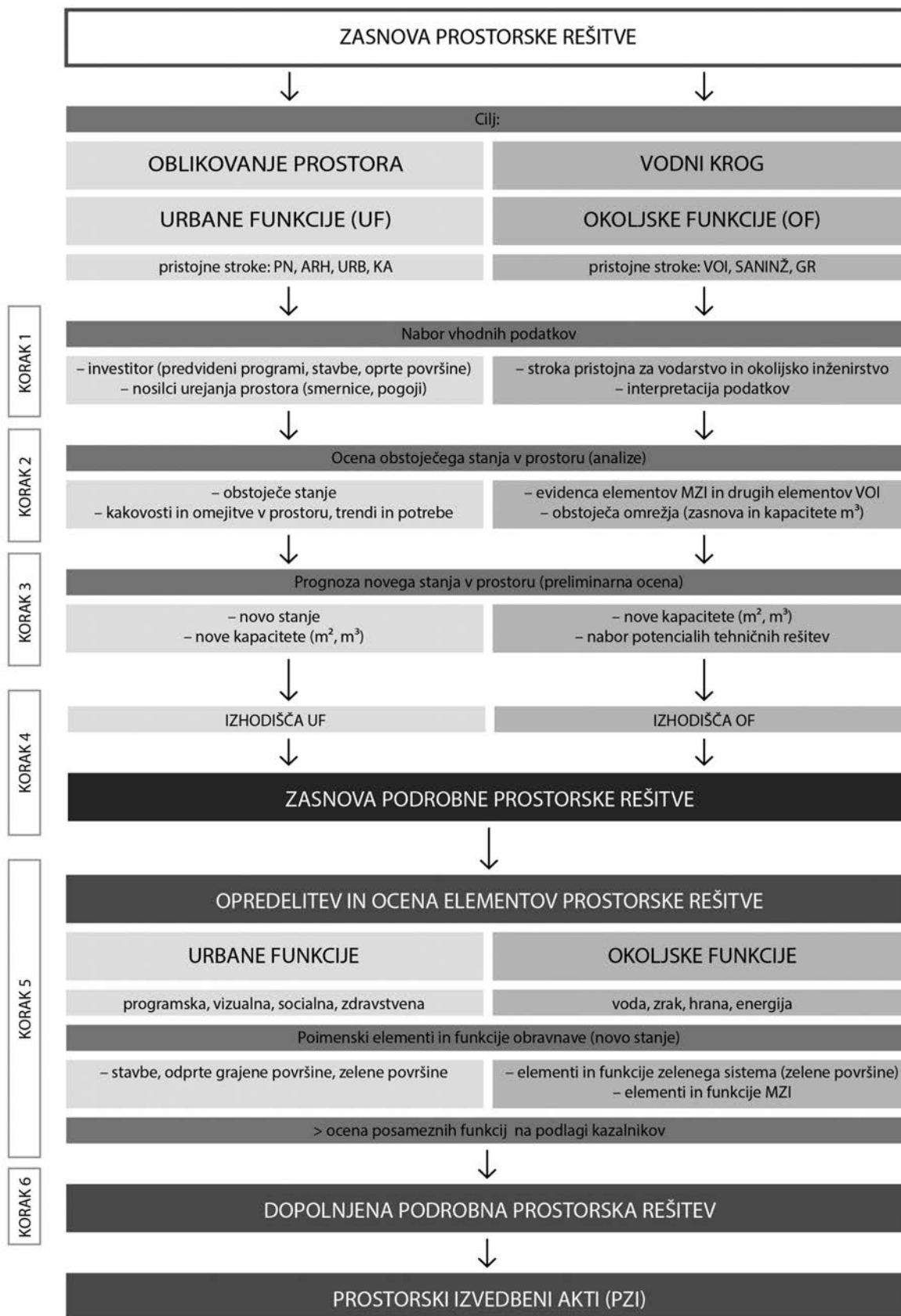
Priprava prostorskega izvedbenega akta, kot je *Občinski prostorski načrt* (v nadaljevanju: OPN), je zapleten proces, ki zahteva premišljeno usklajevanje številnih sektorjev in dejavnosti v prostorskem planiranju. Poleg OPN spadajo med prostorske izvedbene akte še drugi dokumenti, kot so *Državni prostorski načrt* (DPN), *Uredba o najustreznejši varianti*, *Uredba o varovanem območju prostorske ureditve državnega pomena*, *Občinski podrobni prostorski načrt* (OPPN) ter odloki o urejanju podobe naselij in krajine. Proces sektorskega načrtovanja po *Zakonu o urejanju prostora* (ZUreP-3, Ur. l. RS, št. 199/2021) vključuje te ključne korake:

1. Izhodišča za pripravo OPN: postopek priprave OPN se začne s pripravo izhodišč. Občina opredeli namen, cilje

in vsebinske rešitve za prostorski razvoj ob upoštevanju potreb v prostoru. Pri tem se upoštevajo zakonodaja, razvojni dokumenti in sodelovanje javnosti.

2. Odzivanje na zasebne potrebe v prostoru: občina ima pravico predpisati takso za obravnavo zasebnih potreb, ki zahtevajo spremembe v OPN. Plačilo te takse omogoča obravnavo pobude v skladu s prostorskimi pravili in zagotavlja finančna sredstva za izvajanje ukrepov na področju urejanja prostora.
3. Sklep o pripravi OPN: župan sprejme sklep o pripravi OPN, ki določa območje, način pridobivanja strokovnih rešitev, postopke, roke in vključevanje javnosti. Ta sklep je temelj za nadaljnji proces priprave OPN.
4. Osnutek OPN: osnutek OPN je ključen dokument v procesu priprave. Občina ga pripravi ob upoštevanju določb in smernic ter ob sodelovanju zainteresirane javnosti in nosilcev urejanja prostora. Prav tako lahko vključuje javni posvet in delavnice, če je potrebno, pa tudi okoljsko poročilo.
5. Javna razgrnitev in obravnava: osnutek OPN in okoljsko poročilo se javno objavita, kar omogoča javnosti, da navede svoje predloge in pripombe. Občina mora nato odgovoriti na pripombe in svoje stališče tudi javno objaviti.
6. Razkritje morebitnega nasprotja interesov: med javno razgrnitvijo se mora razkriti morebitno nasprotje interesov. Vse osebe, ki neposredno ali posredno sodelujejo pri pripravi OPN, morajo izjaviti svoje interese v zvezi z nepremičninami, ki so vključene v OPN.
7. Predlog OPN: na podlagi stališč do pripomb in predlogov javnosti občina pripravi predlog OPN. To se stori ob upoštevanju javnih pripomb in mnenj nosilcev urejanja prostora, če je primerno, pa tudi ob upoštevanju okoljskega poročila.
8. Potrditev predloga in sprejetje OPN: ministrstvo, pristojno za prostor, potrdi predlog OPN, ki ga nato občina sprejme s posebnim odlokom. Končni OPN se javno objavi kot veljaven prostorski akt (*Zakon o urejanju prostora*, 2021).

Ves postopek sektorskega načrtovanja, zlasti za pripravo OPN, izkazuje izjemno strukturiranost in premišljenost pri usklajevanju različnih sektorjev in vključevanju javnosti. Kljub temu pa je treba opozoriti, da čeprav postopek omogoča učinkovito pripravo prostorskih aktov, ne zagotavlja popolnega interdisciplinarnega pristopa. Različni strokovni vidiki in interesi, parcialno vključeni v proces, še vedno pomenijo tveganje za neskladja in pomanjkanje celovitega razumevanja prostorskih rešitev. Tu gre predvsem za problem nepovezanega vključevanja strokovnjakov z različnimi kompetencami v vseh korakih načrtovanja. Ugotavljamo, da imajo v sedanjih praksi pri zasnovi koncepta prostorske rešitve ekskluzivno vlogo stroke s

Slika 1: Predlog metodologije izdelave prostorskega izvedbenega akta za vsebine MZI (ilustracija: Petra Orozel)

področja »oblikovanja prostora«, druge stroke pa se v projekt vključijo pozneje in tako samo posredno prispevajo svoje kompetence le k nadgradnji, ne pa tudi k razvoju končne rešitve.

Povezan interdisciplinarni pristop, ki je predstavljen v nadaljevanju, je ključnega pomena za doseganje bolj usklajenih in celovitih prostorskih načrtov, ki bi kar najbolj zadovoljili potrebe vseh vpletenih udeležencev. S tem v mislih je priporočljivo razvijati dodatne mehanizme in smernice, ki bodo spodbujali širše sodelovanje med različnimi strokami, kar bo vodilo k bolj integriranemu in optimalnemu prostorskemu načrtovanju za prihodnost.

4.2 Predlog metodologije izdelave prostorskega izvedbenega akta za vsebine MZI

Razvili smo novo metodologijo priprave prostorskega izvedbenega akta (slika 1), ki poudarja pomen interdisciplinarnega sodelovanja v tovrstnih projektih. Ustrezno sodelovanje različnih strok, kot so prostorsko načrtovanje, arhitektura, urbanizem, krajinska arhitektura, vodarstvo in okoljsko inženirstvo, sanitarno inženirstvo in gradbeništvo, je po našem mnenju nujno za celovito in želeno izvedbo projekta. Predvsem pa poudarjamo potrebo po sodelovanju navedenih strok v vseh korakih priprave prostorskega akta. Predlog temelji na izkušnjah navedenega dela, konzultacijah s posameznimi strokovnjaki in poznavanju obstoječe prakse za izdelavo tovrstnih projektov, ki praviloma ni kompetenčno in sektorsko povezana.

Metodologija je strukturirana v dve vzporedni smeri oziroma dva sklopa participacije različnih strok in njihovih kompetenc. V določenem obsegu povzema obstoječe korake priprave prostorskega izvedbenega akta (PIA) ter predlaga posamezne spremembe in inovacije (slika 1).

Prvi sklop, imenovan *Oblikovanje prostora*, združuje stroke prostorskega načrtovanja, arhitekture, urbanizma in krajinske arhitekture. Osredinja se na oblikovanje urbanih funkcij. Drugi sklop *Vodni krog* zajema stroke vodarstva, okoljskega inženirstva, gradbeništva, sanitarnega inženirstva in druge, ki so ključne za zagotovitev urbanih funkcij v zvezi z vodo. Oba sklopa vključujeta korake, kot so zbiranje vhodnih podatkov, ocena obstoječega stanja v prostoru in napoved novega stanja, ki nas z usklajevanjem in interdisciplinarnim sodelovanjem pripeljejo do skupne zasnove prostorske rešitve in naprej do podrobne prostorske rešitve.

Sledita opredelitev in ocena elementov prostorske rešitve, v katerih se posamezne stroke spet osredinijo na posamezne funkcije. Sledi poimenovanje elementov in funkcij obravnave, nato pa ocena posameznih funkcij na podlagi kazalnikov. Za-

dnji korak metodologije nas pripelje do dopolnjene podrobne prostorske rešitve in ta naprej v prostorski izvedbeni akt (PZI). Pri pristopu k projektu je ključnega pomena razumevanje interdisciplinarnega sodelovanja med različnimi strokami, saj projekt le tako res zaživi in doseže optimalne rezultate.

5 Sklep

Vključevanje MZI v proces priprave prostorskih izvedbenih aktov je ključni element za doseganje trajnostnega razvoja urbanih območij. Na podlagi raziskave in analize trenutnega stanja v slovenskem prostorskem načrtovanju je bilo ugotovljeno, da sektorsko zasnovani pristopi pogosto vodijo v nepovezane rešitve, ki ne izkoriščajo sinergij med različnimi strokami.

Sistematično vključevanje MZI v načrtovanje urbanih območij omogoča tako obvladovanje izzivov, povezanih s podnebnimi spremembami, kot so poplave in ekstremni vremenski dogodki, kot tudi izboljšanje kakovosti bivalnega okolja in povečanje biotske raznovrstnosti. Čeprav se MZI v Sloveniji še vedno uvaja, se njene prednosti vse bolj prepoznavajo v praksi. Pou-darek na interdisciplinarnem sodelovanju med strokami, kot so prostorsko načrtovanje, arhitektura, urbanistično in krajinsko oblikovanje, vodarstvo, okoljsko inženirstvo, gradbeništvo in sanitarno inženirstvo, je ključen za doseg celovitih in trajnostnih prostorskih rešitev.

Razvita metodologija vključevanja MZI v pripravo prostorskih izvedbenih aktov, ki temelji na interdisciplinarnem sodelovanju strok, je pomemben korak k bolj integriranemu in učinkovitemu prostorskemu načrtovanju. S tem pristopom se zagotavlja, da so prostorske rešitve ne le funkcionalne in ekološke, temveč tudi prilagodljive in trajnostne v soočanju s prihodnjimi izzivi. Spodbujanje participacije različnih strok je ključno za učinkovito in uspešno načrtovanje prostora.

.....
Petra Orozel, mag. prost. načrt.

Magistrantka Katedre za prostorsko načrtovanje Fakultete za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani, Ljubljana
E-pošta: petra.orozel@gmail.com

Opombe

[1] Prispevek je nastal na podlagi magistrskega dela *Metodologija vključevanja modro-zelene infrastrukture v proces priprave prostorskega izvedbenega akta*, ki ga je pod mentorstvom doc. dr. Gregorja Čoka in somentorstvom izr. prof. dr. Nataše Atanasove na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani napisala in marca 2024 uspešno zagovarjala magistrica Petra Orozel.

Viri in literatura

Atanasova, N., Istenič, D., Krivograd Klemenčič, A., Radinja, A., Pergar, P., Goličnik Marušić, B., idr. (2021): Voda v krožnem gospodarstvu z uporabo trajnostnih konceptov. *Vodni dnevi 2021: simpozij z mednarodno udeležbo*, str. 31–43. Rimske Toplice.

Atanasova, N., in Radinja, M. (2020): Uporaba modro-zelene infrastrukture za preudarno ravnanje z vodo v mestih. V: Kostanjšek, B., Harmel, E., Gantar, D., Cigoj Sitar, N., Jerman, Z., Flis, K., idr. (ur.): *Hladna mesta za vroč planet: Pomen prilagajanja podnebnim spremembam v urbanih območjih: zbornik strokovnega posveta*, str. 12–13. Ljubljana, Društvo krajinskih arhitektov Slovenije.

Flemish Land Agency (2023): *What are the functions of blue/green infrastructure?* Dostopno na: <https://green4grey.be/en/green-blue-infrastructure/functions> (sneto 4. 10. 2023).

Friends of the greenbelt foundation and green infrastructure Ontario coalition (2017): *A green infrastructure guide for small cities, towns and rural communities*. Dostopno na: https://greeninfrastructureontario.org/app/uploads/2016/04/Green_Infrastructure_Final.pdf (sneto 4. 10. 2023).

GreenBlue Urban (2023): *Why green and blue?* Dostopno na: <https://greenblue.com/gb/about-us/why-green-and-blue> (sneto 4. 10. 2023).

Radinja, M., Atanasova, N., in Zavodnik Lamovšek, A. (2021): Vodarski pogled na uvajanje modro-zelene infrastrukture v mestih. *Urbani izziv*, 32(1), str. 28–39.

Radinja, M., De Bock, B., in Atanasova, N. (2022): Prilagajanje mest na ekstremne vremenske dogodke: Izkušnje s sistemskim pristopom. V: Globevnik, L., in Prešeren, T. (ur.): *Slovenski vodar 31*, str. 4–7. Kamnik, Društvo vodarjev Slovenije.

Zakon o urejanju prostora. Uradni list Republike Slovenije, št. 199/2021. Ljubljana.

Lara KOROŠEC

Zelena urbana os Cascaisa – sonaravna revitalizacija javnih prostorov mesta

Trajnostno načrtovanje mest danes ni več izbira, temveč nujnost, ki zahteva inovativne rešitve z vključevanjem narave, infrastrukture in skupnosti. Med številnimi okoljskimi in prostorskimi izzivi, s katerimi se soočajo mesta, izstopajo predvsem naraščajoča poplavna ogroženost, razdrobljenost urbanega tkiva, neurejenost kolesarskih in pešpoti ter pomanjkanje zelenih površin in ustreznih sistemov za zadrževanje padavinskih voda. S podobnimi težavami se sooča tudi mesto Cascais na jugu Portugalske. V članku je predstavljen koncept zelene osi tega mesta, ki temelji na sonaravni urbani revitalizaciji, ponovni povezavi mesta s prebivalci in zmanjševanju poplavne ogroženosti z oblikovanjem večnamenskih retenzijskih površin. Načrtovanje

vključuje povezovalne poti in pripadajoče odprte bivalne površine, s čimer se revitalizira mestno jedro ter omogoča njegova povezanost z okoljskimi zelenimi in vodnimi sistemi v skladu z načeli trajnostnega urbanizma. Osrednja tema članka je zasnova povezovalnih elementov in odprtih bivalnih površin za implementacijo načel trajnostnega razvoja in povečanje odpornosti mesta na okoljske izzive.

Ključne besede: revitalizacija, trajnostni urbanizem, sonaravnost, odprte bivalne površine, modra in zelena infrastruktura mest

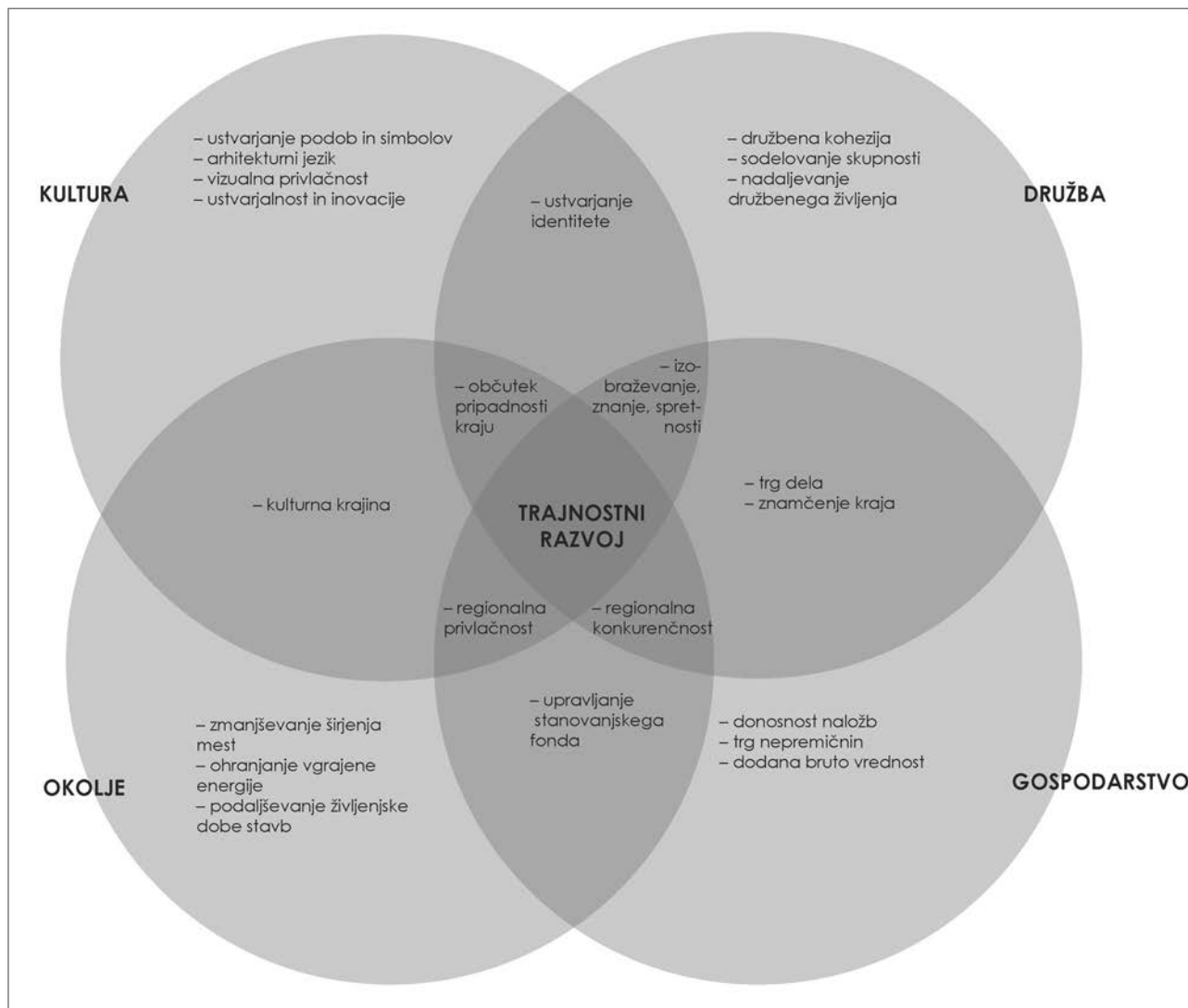
1 Uvod

Cascais, obalno mesto zahodno od Lizbone, je prostor, na katerem se že stoletja prepletata narava in človeška prisotnost. Arheološke najdbe dokazujejo naseljenost območja že v paleolitiku, ribištvo, kmetijstvo in trgovina pa so skozi zgodovino oblikovali identiteto mesta in povezali njegovo gospodarstvo z rodovitno dolino Ribeira das Vinhas. V srednjem veku je bil Cascais pomemben kot obrambno in pomorsko središče, pozneje pa postal tudi poletna rezidenca kraljeve družine in izhodišče razvoja turizma. Pomembno vlogo v urbanističnem razvoju mesta so imela prav vodna in zelena območja, ki so omogočala gospodarski razvoj in oblikovala kulturno krajino mesta. Reka Ribeira das Vinhas je bila stoletja naravna os, ki je zaledje povezovala z mestnim jedrom, dokler ni bila v 20. stoletju zaradi gradnje obalne ceste speljana v podzemni kanal, kar je povzročilo izgubo naravne povezave in povečalo poplavno ogroženost (Henriques, 2014).

Danes je Cascais dinamično obmorsko mesto, ki bogato zgodovinsko dediščino združuje s številnimi sodobnimi izzivi. Na podlagi izvedenih analiz in obiska lokacije je bilo razvidno, da njegovo podobo oblikujejo izraziti kontrasti med historičnim jedrom, obalo in zelenim pasom doline Ribeira das Vinhas, vendar so povezave med temi območji pomanjkljive in pogosto prekinjene s prometnicami, ki tvorijo fizične in zvočne ovire.

Ob tem mesto kljub številnim prednostim, kot so slikovita pokrajina, gospodarska vitalnost in ohranjen historični center, bremenijo tudi težave, povezane s prometno preobremenjenostjo, nepovezanostjo prostora, poddimenzioniranim rečnim kanalom, sezonskim turizmom in zapuščenimi stavbami. Sooča se s pritiski gentrifikacije in turistifikacije, kar povečuje tveganje za družbeno neenakost in zmanjšuje dostopnost prostora za prebivalce. Vendar prav ti izzivi odpirajo tudi nove priložnosti za oblikovanje zelene osi med območjem Ribeiro das Vinhas in obalo, ponovno vzpostavitev rečnega toka ter razvoj trajnostnih oblik mobilnosti in sonaravnih urbanističnih rešitev, ki lahko mestu povrnejo naravno povezanost in povečajo njegovo odpornost na podnebne spremembe.

V tem kontekstu je sonaravna revitalizacija mestnega prostora ključna usmeritev, s katero se Cascais lahko sooči s sodobnimi urbanističnimi izzivi. Za obravnavo problematike so bila izbrana načela trajnostnega in sonaravnega razvoja (mest), saj omogočajo integracijo naravnih procesov v oblikovanje mestnega prostora. Poseben poudarek je namenjen vzpostavitvi modro-zelene infrastrukture, ki s kombinacijo naravnih in polnaravnih elementov hkrati izboljšuje prostorske, ekološke in družbene funkcije mesta. Tak pristop se je izkazal kot najučinkovitejši

Slika 1: Strateški štirikotnik trajnostnega razvoja (ilustracija: Lara Korošec)

odgovor na izzive, povezane s podnebnimi spremembami, poplavi, onesnaževanjem in izginjanjem kakovostnih odprtih bivalnih površin. Pri zasnovi je bila uporabljena teoretična osnova trajnostnega razvoja, ki združuje okoljsko, družbeno in kulturno razsežnost in povezuje trajnostne cilje z urejanjem odprtih bivalnih površin.

Podpora pri oblikovanju projektnih rešitev so bili tudi referenčni primeri, v katerih so že uspešno uresničene podobne usmeritve. Projekt obnove potoka Cheonggyecheon v Seulu ponazarja, kako je mogoče s ponovno vzpostavitev naravnega vodotoka zmanjšati poplavno ogroženost, izboljšati mikroklimo in ustvariti privlačne javne prostore (Carrasco, 2024). Operaparken v Københavnu dokazuje, kako je mogoče s prepletom parkovne ureditve in podzemne parkirne infrastrukture zagotoviti novo kakovostno zeleno površino v središču mesta, ki služi prebivalcem in obiskovalcem (Pintos, 2023). Urbano igrišče v Kokkedalu pa prikazuje inovativno prilago-

ditev podnebnim spremembam, saj združuje prostore za igro, druženje in rekreacijo z elementi za zadrževanje padavinskih voda (Al Koshta, 2024). Na podlagi teh izhodišč se koncept zelene osi Cascaisa umešča v širši okvir sodobnega trajnostnega urbanizma, ki s pomočjo sonaravnih rešitev ponovno povezuje naravne sisteme in kulturno identiteto mesta ter hkrati krepi njegovo odpornost, kakovost bivanja in prostorsko vitalnost.

2 Trajnostni in sonaravni razvoj mest

Zamisel o trajnostnem razvoju se je razvila v 60. letih prejšnjega stoletja, kot odziv družbe na spoznanja o tem, kako raba naravnih virov in vplivi dejavnosti na okolje ogrožajo zdravje človeka in uničujoče vplivajo na naravno okolje. Prvič je bil izraz trajnostni razvoj uporabljen leta 1980 na zasedanju mednarodne zveze za ohranjanje narave (ang. *International Union for Conservation of Nature*), natančneje pa ga je leta 1987 v

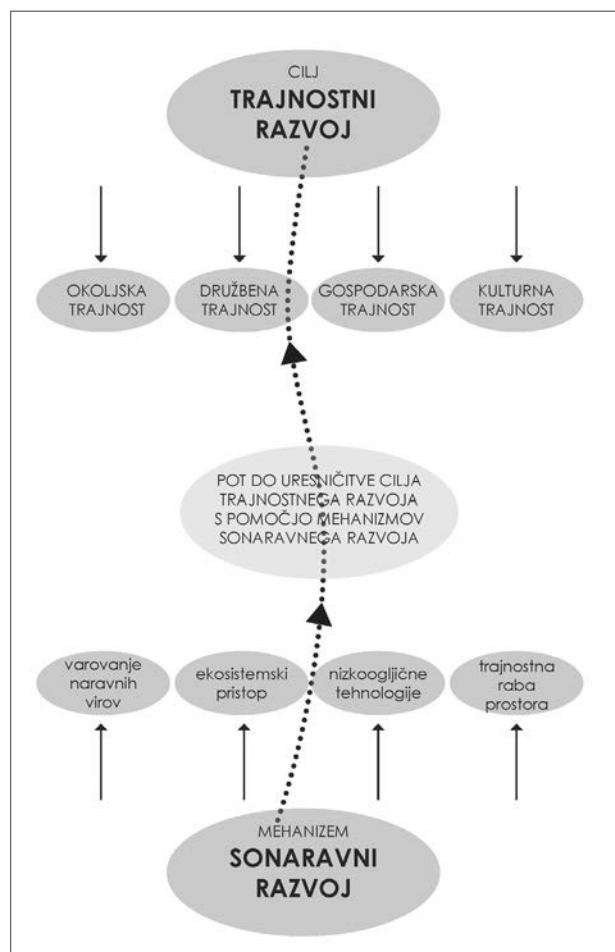
poročilu opredelila Svetovna komisija za okolje in razvoj (ang. *World Commission on Environment and Development*, v nadaljevanju: WCED) in še zdaj veja za eno najpogostejše uporabljenih razlag: »Trajnostni razvoj je razvoj, ki zadovoljuje potrebe sedanjih generacij, ne da bi ogrozil potrebe prihodnjih.« (WCED, 1987: 43)

Trajnostni razvoj v osnovi oblikujejo trije stebri – gospodarski, družbeni in okoljski –, ki se med seboj prepletajo, dopolnjujejo in tako tvorijo skupno idejo trajnostnega razvoja. Ker pa je za ravnesje družbe pomemben tudi kulturni oziroma etični vidik, danes številni avtorji dodajajo še četrti stebel trajnostnega razvoja – kulturni. Tako lahko danes govorimo o »strateškem štirikotniku trajnostnega razvoja« (slika 1), ki za doseganje ciljev trajnostnega razvoja zahteva medsebojno sodelovanje in ravnesje vseh štirih vidikov (Medved, 2018). Te predstavljajo različni sektorji, vlade, podjetja, nevladne organizacije in posamezniki, ki uresničujejo cilje trajnostnega razvoja na lokalni, nacionalni in mednarodni ravni (Smole Đorđević, 2010).

Sonaravnost je na drugi strani koncept, ki ga Dušan Plut (2005) opredeljuje kot udejanjanje načela trajnosti. Pojem sonaravno(stno) je ožji in ga povezujemo z udejanjanjem načel varstva okolja in narave, torej z okoljskim vidikom trajnostnega razvoja. Sonaravnost je usmeritev za ohranjanje naravnega kapitala, torej naravi in okolju trajno in dolgoročno prilagojeno delovanje družbe. Osnovna ideja izhaja iz delovanja naravnih ekosistemov, ki so v evoluciji dokazali, da lahko s svojimi regulatornimi mehanizmi ohranjajo dinamično ravnesje in omogočajo preživetje tudi v času sprememb, ki so za razvoj sprejemljive, vse dokler ne presežejo ekološke nosilnosti okolja. Ekosistemi morajo imeti sposobnost prenosa teh vplivov, pri čemer kakovostne spremembe dolgoročno omogočajo družbeni, gospodarski in tehnološki razvoj (Špes, 2007).

Tehnologije sonaravnega razvoja so sistemi, ki temeljijo na ekosistemskih mehanizmi ravnesja in se lahko uporabljajo kot model za trajnostno naravnano človekovo delovanje in poseganje v okolje. Osrednji cilji teh tehnologij so varovanje naravnih virov, ohranjanje okoljskih značilnosti in krajinske identitete, obenem pa spodbujajo prostorsko načrtovanje, ki je prilagojeno okoljskim danostim. To vključuje trajnostno usmerjeno umeščanje naselij, gospodarskih dejavnosti, infrastrukture ter rabe zemljišč in drugih naravnih virov. Načela, na katerih temeljijo tehnologije sonaravnega razvoja, so v številnih pogledih podobna tradicionalnim oblikam rabe prostora in bivanja, ki so jih uporabljale prejšnje generacije, pogosto večjo prilagojenostjo lokalnim naravnim pogojem (Smole Đorđević, 2010).

Če povežemo pojma trajnostni in sonaravni razvoj, je trajnostni razvoj cilj, sonaravnost pa je pot do uresničitve tega cilja za doseganje okoljske komponente trajnosti. Trajnosten sonarav-

Slika 2: Povezava trajnostnega in sonaravnega razvoja (ilustracija: Lara Korošec)

ni razvoj temelji na nujnosti celostnega in večdimenzionalnega pristopa k razumevanju napredka. Ključno je, da se napredek načrtuje in uresničuje na način, ki je trajnosten medgeneracijsko in tudi medvrstno, torej z mislijo na prihodnje generacije in na druge oblike življenja. Pri tem ima pomembno vlogo tudi etična odgovornost do naravnega okolja, saj mora človeška blaginja ostati znotraj zmogljivosti lokalnega in globalnega geografskega okolja (Plut, 2007). Opustitev pridevnika »sonaravno« pri trajnostnem razvoju pomeni tveganje, da se dvig gospodarskega in/ali družbenega blagostanja dosega tudi na račun zmanjševanja kakovosti bivalnega okolja, izčrpanja naravnih virov, zmanjševanja zmogljivosti opravljanja ekosistemskih funkcij in zmanjševanja biotske raznovrstnosti. V primeru opustitve besede »trajnostni« pri sonaravnem gospodarskem in/ali družbenem razvoju pa je prisotna nevarnost, da se podcenijo časovna razsežnost opredelitve trajnosti kot dolgoročnega in stabilnega razvoja (Plut, 2005).

Konkretnije lahko teorijo trajnostnega sonaravnega razvoja prenesemo na razvoj mest in naselij, saj se v njih zgoščujejo izzivi trajnosti, zaradi česar urbana območja danes postajajo

ključne gonilne sile trajnostnega razvoja. To lahko potrdimo tudi z dejstvom, da že več kot polovica svetovnega prebivalstva živi v mestih, s čimer ta dobivajo moč in upanje za spremembe (Simoneti idr., 2018).

Z. R. M. Abdullah Kaiser in Apu Dep (2025) trajnostno mesto opredeljujeta kot mesto, ki temelji na celostnem pristopu urbanega razvoja ter združuje okoljsko odgovornost, družbeno pravičnost in gospodarsko vzdržnost. Njegov temeljni cilj je ustvarjanje naravi prijaznega in odpornega urbanega okolja, ki omogoča kakovostno življenje vsem prebivalcem. Ključne usmeritve trajnostnega mesta vključujejo zmanjševanje porabe virov, omejevanje emisij toplogrednih plinov ter varstvo ekosistemov in biotske raznovrstnosti. Trajnostni razvoj mest ne pomeni le ohranjanja mest ali urbanizacije, temveč si prizadeva zadovoljevati človekove potrebe v naseljih vseh velikosti brez izčrpanja okoljskega kapitala oziroma s čim manjšim. Tak pristop zahteva iskanje ustreznega institucionalnega in regulativnega okvira, v katerem demokratične in odgovorne mestne in občinske oblasti učinkovito rešujejo potrebe prebivalstva znotraj svojih pristojnosti, ob hkratnem zmanjševanju prenosa okoljskih bremen na druge ljudi, ekosisteme ali prihodnje generacije. Ob tem je potreben tudi premislek o ustreznosti nacionalnih politik, pravnih in institucionalnih okvirov in mednarodnih sporazumov, ki bi lahko spodbujali urbane in občinske oblasti k bolj trajnostnemu, pravičnemu in odgovornemu delovanju (Satterthwaite, 1997). Veliko teoretikov trdi, da je popolno trajnostno mesto mogoče razviti le z radikalnimi spremembami v odnosu med gospodarstvom, družbo in okoljem, ampak pot do uresničitve je ključna in nujna. Mesta, ki bodo sprejela agendo trajnostnega razvoja, bodo postala fizični, družbeni in bolj koherenten center in ustvarjala prijetnejša bivalna okolja. Prebivalci bodo vse bolj ozaveščeni o svojem odnosu do okolja in svoji vlogi pri uresničevanju trajnostnih ciljev, s čimer bosta celostno in vključujoče razmišljanje postala norma (Fitzgerald in Motta, 2012).

3 Urejanje odprtih bivalnih površin za družbeno in kulturno trajnostnost

Ključna tema projekta, predstavljenega v članku, je urejanje odprtih bivalnih površin, pri čemer je v ospredju doseganje večje družbene in okoljske trajnosti mesta Cascais. Odprte bivalne površine so po definiciji zelene ali tlakovane površine, ki so namenjene zunanjemu bivanju in ne služijo kot prometne ali komunalne funkcionalne površine. Znotraj naselja so to lahko na primer ulice, trgi, tržnice, parki, športna in otroška igrišča, pokopališča in vrtovi, ki skupaj z grajenim prostorom in stavbami omogočajo dostopnost in prehodnost, prispevajo k berljivosti prostora, s svojo raznolikostjo omogočajo različne dejavnosti in zagotavljajo pogoje za raznolike oblike rabe

mestnega prostora (Nikšič idr., 2021). S temi lastnostmi se neposredno navezujejo na prostorski vidik uresničevanja ciljev trajnosti prek zagotavljanja kakovostnega urbanega okolja ter njegove povezave z družbo in kulturo. Kakovostno načrtovanje odprtih bivalnih površin krepi družbeno kohezijo, kulturno identiteto, skupnostno participacijo in povezanost.

Družbena komponenta ustrezno načrtovanih in upravljanjih odprtih bivalnih površin omogoča interakcijo med prebivalci, spodbuja vključenost in enakost različnih družbenih skupin in prispeva k oblikovanju prostora kot skupne vrednote. Ulični prostori, pešpoti in parki niso le prostori prehajanja, temveč kraji vsakodnevnega srečevanja, povezovanja in kolektivnega delovanja skupnosti, ki z univerzalnim načrtovanjem omogočajo vključevanje za vse prebivalce, vključno z osebami z različnimi oviranostmi ali posebnimi potrebami. Zasnova odprtih prostorov, ki omejuje motorni promet ter hkrati spodbuja pešdostopnost in trajnostno mobilnost, pa krepi občutek varnosti, pripadnosti in lokalne identitete (Al-Hagla, 2008). Kakovostni javni prostori vplivajo tudi na zdravje ljudi in njihovo počutje v prostoru. Študije so pokazale, da prebivalci bolj zelenih in trajnostnih sosesk razvijejo višje ravni samodiscipline in pozornosti, imajo boljše odnose s sostanovalci in nižje stopnje kriminala, nasilja in agresivnega vedenja (Fleming idr., 2019). Prav tako je pomembna tudi vključenost družbe in prebivalcev v proces načrtovanja, saj se lahko skupnost vključi že v zgodnjih fazah analitičnih postopkov ter tudi pri načrtovanju, spremembah, izvedbi, upravljanju in vzdrževanju (Simoneti, 2021).

Kulturna komponenta odprtih bivalnih površin se izraža z omogočanjem povezovanja z naravno in kulturno krajino in dediščino. Uporaba lokalnih materialov, vključevanje simbolične ali spoštovanje značilnosti prostora omogoča, da odprte bivalne površine postanejo nosilci kulturne identitete in lokalnega pomena. Tako odprti prostor ne ostaja nevtralen, temveč vzbuja pripadnost prostoru ali z novimi elementi prostoru doda prepoznavnost, privlačnost, ekonomsko vrednost in kulturno razsežnost (Al-Hagla, 2008).

Pomemben vidik odprtih bivalnih površin, ki vključuje družbeno in kulturno komponento, je tudi načrtovanje prostorov, ki omogočajo izvajanje prireditev, dogodkov, vključevanje javnosti in trajnih ali začasnih oblik umetnosti in kulture. S tem se prostor aktivira, pritegne uporabnike, ki spodbujajo družbene dejavnosti, razvoj kulture in skupnosti (Al-Hagla, 2008).

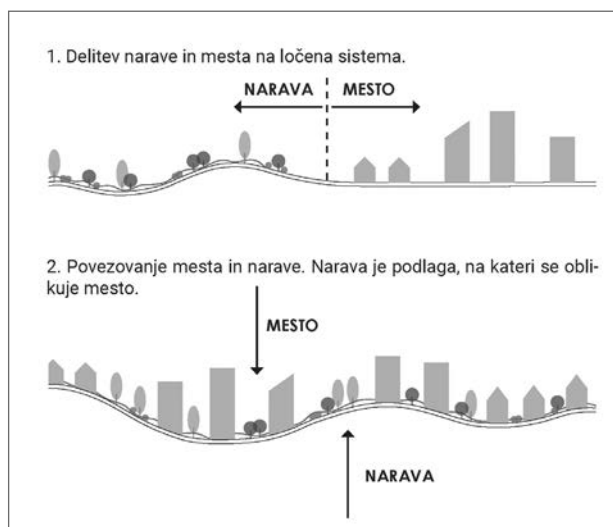
Vidik, ki se združuje v družbeni in kulturni komponenti trajnostnega mesta, je tudi oblikovanje odprtih bivalnih površin, ki vzbujajo občutek pripadnosti kraju (duh kraja). Težnja po lepih in skladno oblikovanih prostorih ter občutek povezanosti in pripadnosti določenemu geografskemu prostoru spodbuja oblikovalce k ponovni vključitvi obstoječih ekoloških, zgo-

dovinskih in kulturnih elementov v prostor. Ti so lahko zelo različni, od zasnove postavitve prostora, odnosa do okoliških stavb ali naravnih značilnosti do uporabe lokalnih materialov ter vključevanja naravnih elementov in rastja. Tako oblikovanje ustvarja prostore, v katerih ljudje radi preživljajo čas, zanje skrbijo ter tako prispevajo k bogati, živahni in raznoliki urbani krajini (Fleming idr., 2019).

Pri načrtovanju odprtih javnih površin se moramo upirati tudi na različna načela in časovno komponento razvoja. Najpomembnejši načeli sta, da moramo odprte bivalne površine načrtovati dolgoročno in strateško, saj nam to omogoča dovolj zgodnjo in interdisciplinarno povezovanje ciljev, do katerih se medsebojno, na več ravneh upravljanja, povežemo za daljši čas. Tretje pomembno načelo razvoja je odgovorno načrtovanje s katerim se zavedamo pomembnosti družbe in okolja za sam razvoj. Pomembno pa je tudi načelo vzdržnosti porabe in potrošnje, ki se najbolj nanaša na naravne vire in energijo ter upoštevanje okoljske zmogljivosti planeta (Simoneti, 2021).

4 Modra in zelena infrastruktura mest za okoljsko trajnostnost

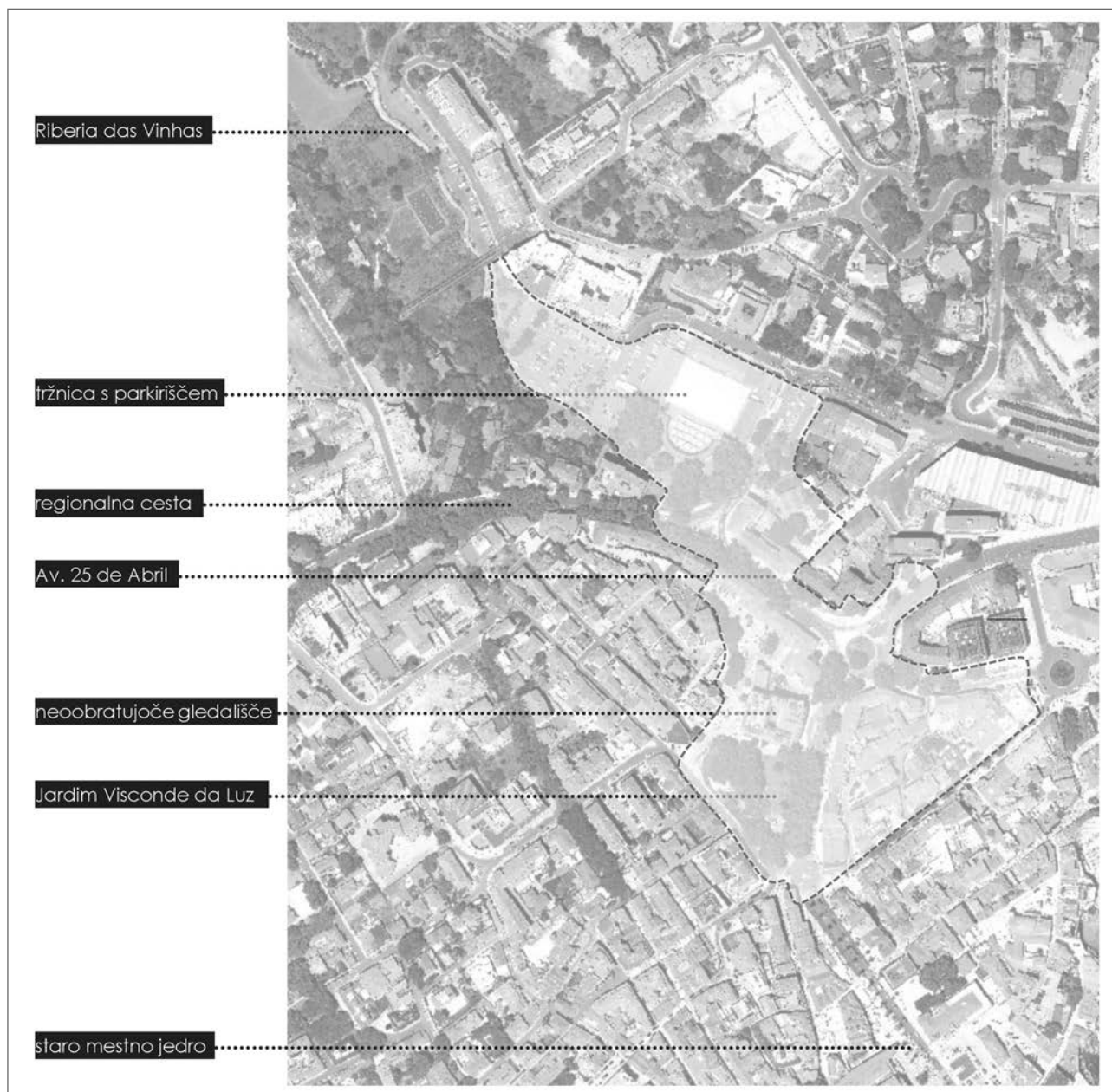
Tretji pomemben vidik trajnostnega razvoja, obravnavan v projektu, je okoljska razsežnost oziroma sonaravnost, ki se v zasnovi izraža z oblikovanjem modre in zelene infrastrukture mesta. Ti komponenti se kažeta predvsem v elementih in sestavinah prostora, kot so drevesa, urbana oprema ali različni tipi tlakov, pri čemer je eden od ciljev ohranjanje narave, drugi pa zagotavljanje njenih funkcij za človeka in ustvarjanje kakovostnega bivalnega okolja (Simoneti, 2021). Modro-zelena infrastrukturo lahko opredelimo kot naravne in polnaravne (zato zelena) decentralizirane sisteme, namenjene upravljanju padavinskih voda (zato modra) v mestih, ki hkrati opravljajo širok nabor ekosistemskih storitev. Njihova osnovna filozofija je posnemanje naravnih hidroloških procesov (zadrževanje, infiltracija, evapo(transpi)racija), cilja kater sta upravljanje padavinskih voda na mestu nastanka in preprečevanje njihovega mešanja s komunalno odpadno vodo. Z umeščanjem modro-zelene infrastrukture v prostor se rešujejo okoljski problemi, kot so poplave, onesnaževanje vodnih teles in učinki urbanih toplotnih otokov, hkrati pa se ustvarjajo priložnosti za dodatne ekosistemske storitve, med drugim krepitev biotske raznovrstnosti in zmanjševanje onesnaženja. Zelena in modra komponenta imata skupaj ključno vlogo v sodobnem urbanističnem načrtovanju, saj kot interdisciplinarni pristop pomembno vplivata na urejanje mest in na razvoj prostorske načrtovalske prakse. Zelena infrastruktura povečuje vrednost odprtih javnih površin in njihovega prispevka z ekosistemskimi storitvami, medtem ko modra predvsem upravlja padavinske vode in vodne cikle (Radinja idr., 2021).

Slika 3: Razporeditev narave in zelenih površin v mestu (ilustracija: Lara Korošec)

Krajine v mestu niso le drevesa, grmovnice in trata, dodani zaradi estetske vrednosti, ampak jo tvorijo tudi relief, ekosistemi in mreže odprtih prostorov, ki oblikujejo naravno okolje in omogočajo obstoj vegetacije in drugih oblik življenja, vključno s človekom. Pri načinih povezovanja mesta in narave naletimo na splošni opredelitvi, prikazani na sliki 3. Prvi pristop prikazuje dojemanje narave in mesta kot dveh ločenih sistemov in popolnoma nasprotnih pojmov ter je dolgo časa prevladoval, predvsem v dobi industrijske revolucije in modernističnega urbanizma 20. stoletja. Temelji na prepričanju, da je narava nekaj, kar mora biti obvladano, odstranjeno ali preoblikovano, da se ustvari prostor za življenje. Primeri mest s tako zasnovo so Brasilia, Peking v času hitre urbanizacije in Detroit v času vrhunca industrializacije. Danes pa se z osredinjanjem na trajnostni razvoj vse bolj uveljavlja drugi način, ki na mesto gleda kot del naravnega okolja in se nanj odziva. Razvoj mest se gradi na zemljišču in reliefu, ki sta edinstvena za posamezno lokacijo ter imata svojo naravno krajino in dajeta občutek prostora. Tako je krajina neločljiv del urbanega življenja in jo je treba obravnavati kot osrednji del vsake razvojne dejavnosti ter zagotavljati uravnoteženo sobivanje obeh sistemov, kar prinaša koristi za naravo, mesto in človeka (Ritche in Thomas, 2009).

Modra infrastruktura je povezana mreža naravnih, prilagojenih ali umetno ustvarjenih zelenih in vodnih površin v urbanem okolju, kot so ribniki, reke, jezera, kanali, potoki, mokrišča in estuariji. Te površine so danes postale orodje za spreminjanje dinamike in videza mest ter urbano regeneracijo z ustvarjanjem novih priložnosti za bivanje v urbanem okolju, delo in prosti čas. Tako kot rastline in drevesa shranjujejo odvečno vodo v svojih koreninah, da jo pozneje porabijo v sušnih obdobjih, lahko enak pristop vpeljemo z uporabo grajenih zelenih sistemov, kot so propustni tlaki, ki omogočajo absorpcijo vode, ali

Slika 4: Ožje območje obravnave (ilustracija: Lara Korošec)

zelene strehe, ki delujejo kot zadrževalna območja z možnostjo ponovnega sproščanja vode prek zagotavljanja vlažnosti (Fleming idr., 2019).

5 Prostorske analize projekta

Obravnavano območje je v središču mesta Cascais v Jugozahodni Evropi, približno 30 km zahodno od portugalske prestolnice Lizbone, kar mu omogoča močno gospodarsko, kulturno in infrastrukturno povezanost s širšo okolico. Na severu meji mesto na naravni park Sintra-Cascais, zahodno in južno pa na Atlantski ocean, nedaleč stran od najzahodnejše točke Evrope.

Cascais je del portugalske riviere Costa do Sol, ki obsega eno najrazvitejših in prestižnih obalnih regij na Portugalskem, s svojo lego na zahodni atlantski obali pa je pomembno stičišče med celinsko Evropo in pomorskimi povezavami.

Ožje območje obravnave je v središču Cascaisa in obsega približno 7,07 km². Na severu se območje začne s koncem doline Ribeira das Vinhas, ki je del naravnega parka Sintra-Cascais in z istoimensko reko, ki teče čez dolino, povezuje zaledje mesta z obalo. Območje zajema prostor osrednje mestne tržnice s parkiriščem, del starega mestnega jedra ob cesti Av. de 25 Abril, mestni knjižnici in stavbi trenutno neobratujočega gledališča s parkom Jardim Visconde da Luz pred njim. V neposredni bli-

žini so mestna plaža z marino, glavna železniška in avtobusna postaja, staro mestno jedro in mestna promenada.

Analize so pokazale (glej sliko 5), da so največje težave v obravnavanem prostoru promet, nepovezanost območja, pomanjkanje zelenih površin in urbane opreme ter infrastrukture za pešce in kolesarje. Trenutne razpoložljive odprte bivalne površine so slabo vzdrževane, netrajnostno oblikovane, podrejene motornemu prometu in pretežno neprepustne, saj jih zaradi naraščajoče urbanizacije in turistifikacije kraja vse pogostejše nadomeščajo parkirišča in tlakovane površine, zaradi česar se delež zelenih površin zmanjšuje. Zaradi pomanjkanja ustreznih sistemov za zadrževanje padavinskih voda se rečni kanal Ribeira das Vinhas, znan tudi kot reka Mula, Ribeira dos Marmeleiros ali Rio Doce, ki izvira v gorovju Sintra in priteče v mesto, ob močnejših padavinah hitro napolni. Okoli leta 1930 so reko speljali v cevi pod mestom, da bi zgradili konec sedanje ceste Estrada Marginal, ki povezuje Lizbono in Cascais. Po zaprtju rečnega kanala so se v mestu začele pojavljati poplave, saj kanal ne uspe kanalizirati vse količine vode, ki prispe v mesto, do zaliva. Po podatkih mestne uprave je v kanalu v normalnih pogojih 23 m³ vode na sekundo, ob 100-letni poplavi pa je bilo zabeleženih 180 m³ na sekundo. Od obsežnih poplav leta 1983 kanal redno spremljajo in načrtujejo več protipoplavnih ukrepov gorvodno v hribih in tudi dolvodno v mestu. Poplave so predvsem v zimskem času, v poletnem pa je kanal večinoma prazen. Prvi ukrep za zmanjšanje poplav so načrtovani jezovi gorvodno po dolini v hribih, ki bi zadržali vodo in zmanjšali količino, ki priteče v mesto. Drugi ukrepi se nanašajo na konstrukcijo podzemnega kanala in drugih protipoplavnih ukrepov v mestu, kot so urejanje razlivnih in retenzijskih površin, implementacija poroznega tlakovanja in drugi (slika 6).

Drugi vzrok za poplave v Cascaisu je dvigovanje morske gladine, ki poplavi predvsem južni del mesta vse do parka Jardim Visconde da Luz. Največja nevarnost poplav je prav ob močnem deževju, ko se združita visoka plima morja in velik pritok vode iz reke Ribeira das Vinhas. O takih večjih poplavih so nazadnje poročali februarja 2021 (slika 7).

Poleg okoljskih izzivov se mesto sooča tudi z neustrezno prostorsko organizacijo, ki omejuje prehodnost in povezanost mesta (slika 8). Regionalna obvoznica, ki poteka skozi mestno središče, ter mestno središče, podrejeno prometu, negativno vplivata na kakovost bivanja in dostopnost kraja. Cesta odreže severni del mesta od južnega zaradi hrupa, gneče in neurejenih prehodov. Tudi staro mestno jedro je precej obremenjeno s tranzitnim prometom, ki poteka po glavni mestni promenadi do mestne plaže. Nekaj ulic v središču je zaprtih za promet in namenjenih le pešcem, vendar prometnice še vedno otežujejo prehodnost in povezljivost območja, ki je sicer dobro opremljeno z javnim programom in dobro dostopno z javnim prome-

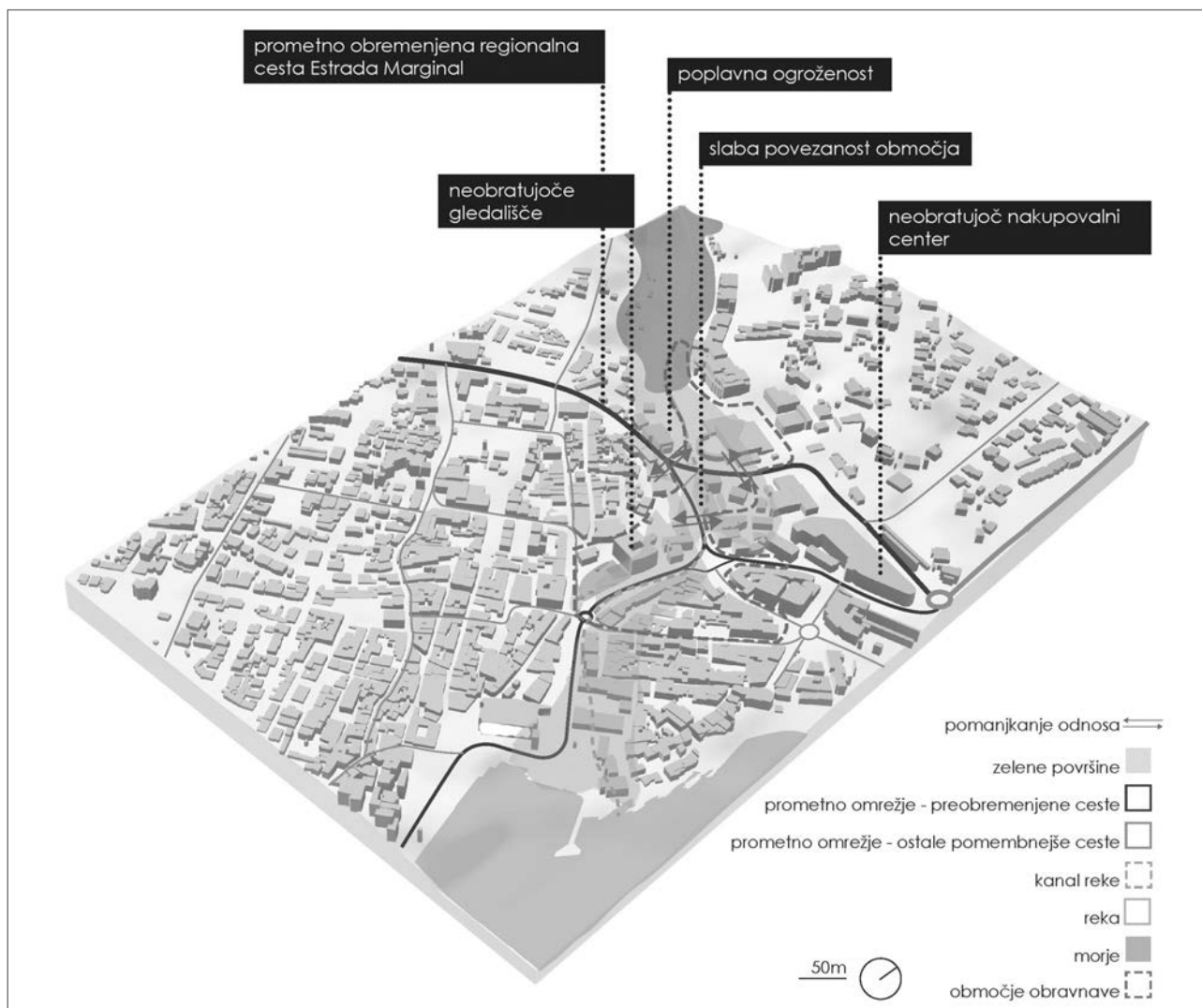
tom ter ima velik potencial za ponovno vzpostavitev zelene osi mesta, ki bi povezala dolino Ribeira das Vihas z obalo Atlantskega oceana, mesto pa z njegovo zgodovino kanala (slika 9).

Na podlagi izvedenih analiz so bile opredeljene smernice za nadaljnje prostorsko načrtovanje, ki upoštevajo ključne težave obravnavanega prostora. Povezljivost pešcev in kolesarjev se izboljšuje z vzpostavitvijo novih prehodov in podhodov, oblikovanjem povezav odprtih bivalnih površin ter zagotavljanjem prednosti pešcem in kolesarjem pred motornim prometom v starem mestnem jedru. Prometna preobremenjenost se obravnava s prilagoditvijo prometnega režima, zapiranjem ulic za tranzitni promet in preusmeritvijo mirujočega prometa v podzemne garaže ali na okoliška parkirišča P + R (ang. *park and ride*), ki so povezana z javnim prevozom. Za zmanjšanje poplavne ogroženosti in rešitev problematike poddimenzioniranega podzemnega rečnega kanala se predvidevajo ponovno odpiranje kanala na več mestih, širitev zelenih površin na razširjenem terenu, uvedba poroznega zelenega tlakovanja, zasaditev rastlin, odpornih na lokalne vremenske razmere, in oblikovanje večnamenskih retenzijskih odprtih bivalnih površin. Pomemben potencial za revitalizacijo mesta je tudi rekonstrukcija zapuščenih javnih stavb v središču, zlasti stavbe gledališča in nakupovalnega središča, s čimer bi se v prostor vnesle nove vsebine in storitve, pomembne za prebivalce in družbeno oživitve območja. Zaradi pomanjkanja zelenih površin je predvidena vzpostavitev zelene osi med območjem Ribeira das Vinhas in mestno plažo, ki bo ponovno zagotovila dovolj zelenih površin in dreves, omogočila senčenje, vzpostavila ugodno mikroklimo, prispevala k reševanju poplavne ogroženosti ter nudila prijeten javni prostor za prebivalce in obiskovalce v poletnih mesecih.

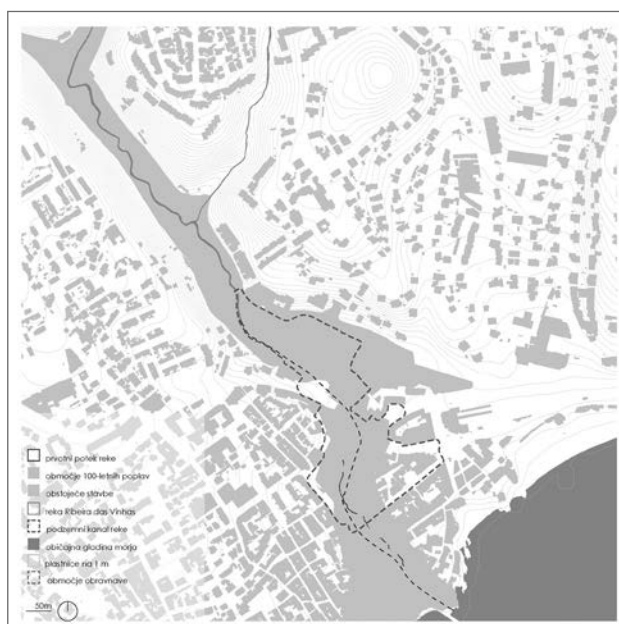
6 Izhodišča in cilji projekta

Teoretično izhodišče članka je usmerjeno v povezovanje vidikov trajnostnega razvoja z odprtimi bivalnimi površinami. Na podlagi osnovnih načel trajnostnega razvoja so podrobneje obravnavani okoljski, družbeni in kulturni vidiki, njihovi vplivi na odprte bivalne površine ter tudi obratni vplivi, pri katerih načrtovanje in revitalizacija odprtih bivalnih površin omogočata ponovno vpeljavo zelene in modre infrastrukture v mestni prostor. Tako se povečuje odpornost okolja na podnebne spremembe in poplave, krepi povezanost skupnosti, zagotavlja varnost in spodbuja lokalna kultura.

Namen projekta je oblikovanje zelene osi mesta Cascais s pomočjo sonaravne zelene in modre infrastrukture, uresničene z načeli trajnostnega urbanizma. Predvidena je revitalizacija odprtih bivalnih površin in vzpostavitev novih pešpoti in kolesarskih poti, pri čemer se ključne smernice načrtovanja osredinjajo na tri vidike trajnostnega razvoja.

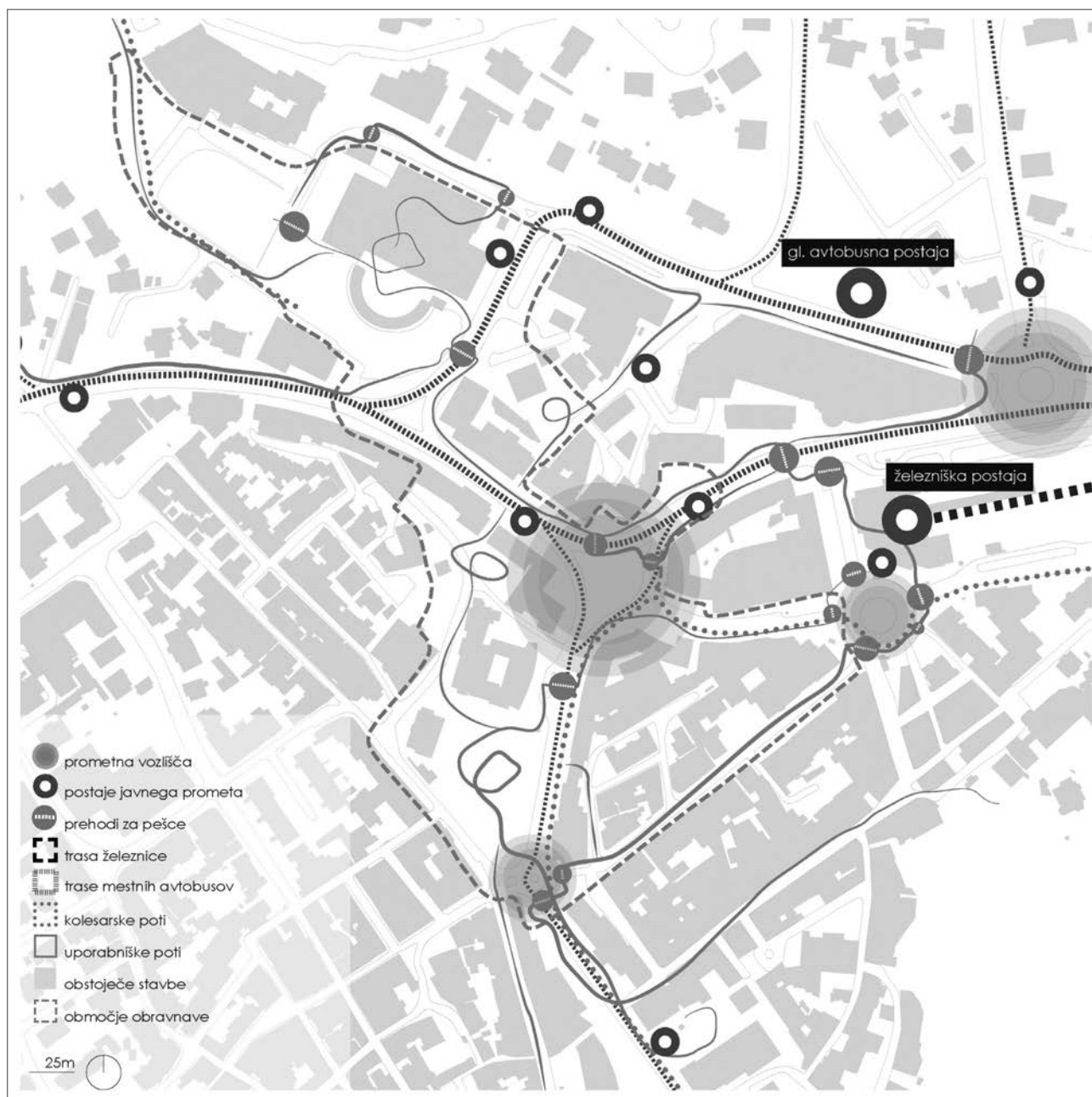
Slika 5: Sinteza analiz in prikaz območja (ilustracija: Lara Korošec)

Slika 6: Analiza poplav rečnega kanala (ilustracija: Lara Korošec)

Slika 7: Analiza poplav morske gladine (ilustracija: Lara Korošec)

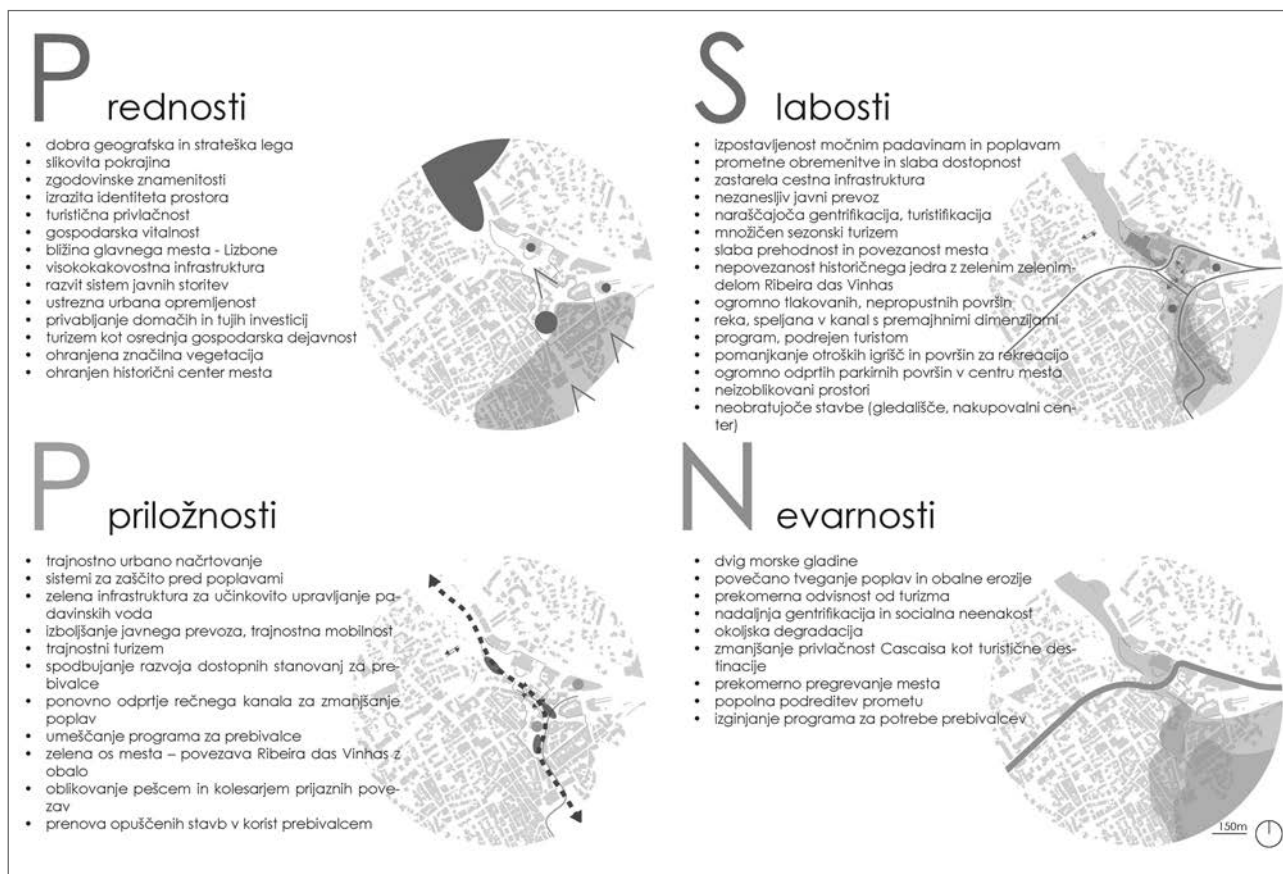
Slika 8: Analiza poveztljivosti (ilustracija: Lara Korošec)

Kulturni vidik trajnostnega razvoja mesta se večinoma nanaša na odprte bivalne površine. Te z uporabo lokalnih materialov, simbolike in spoštovanjem značilnosti prostora postajajo nosilci kulturne identitete in krepijo občutek pripadnosti. S tem pridobijo značaj kraja in dodajajo prostoru prepoznavnost, privlačnost ter kulturno in gospodarsko vrednost, načrtovanje prostorov za prireditve, umetnost in vključevanje javnosti pa spodbuja razvoj kulture, družbene dejavnosti in skupnosti (Al-Hagla, 2008).

Eden glavnih ciljev projekta je ponovna oživitev identitete mesta Cascais, čez katerega je skozi središče nekoč tekla reka

Ribeira das Vinhas, s čimer bi se mesto povežalo s svojim prepoznavnim zelenim sistemom istoimenske doline na severu. Osrednji poseg je predviden ob zapuščenem gledališču v središču mesta, in sicer gre za ponovno oživitev stavbe, ki je pomembno oblikovala zgodovino mesta in je eden ključnih nosilcev kulturne dediščine Cascaisa. Z oblikovanjem odprtih površin za izvajanje začasnih prireditev, razstav in različnih kulturnih dejavnosti se spodbujajo vključenost lokalne kulture in običajev in interakcija prebivalcev z obiskovalci mesta.

Okoljski vidik v smislu ohranjanja in skrbi za naravo z upoštevanjem njenih zmogljivosti je eno od najpomembnejših načel

Slika 9: Analiza PSPN (ilustracija: Lara Korošec)

trajnostnega razvoja. Načrtovanje odprtih bivalnih površin neposredno povezuje urbane in naravne sisteme, zato so te danes nosilci ekološke funkcije v mestih, s čimer prispevajo k ohranjanju biotske raznovrstnosti, uravnavanju mikroklimе, izboljšanju kakovosti zraka in tal in zagotavljanju rekreacijskih možnosti z nizkim vplivom na okolje (Al-Hagla, 2008).

Zasnovan projekt sledi načelom trajnostnega in ekološkega urbanizma, saj s ponovnim odprtjem rečnega kanala in vključitvijo novih zelenih sistemov v mesto ponovno vrne naravo, s čimer zmanjšuje učinek mestnega toplotnega otoka, skrbi za poplavno odpornost z zasnovo večnamenskih retenzijskih površin in vključitvijo poroznega tlakovanja ter izboljšuje kakovost zraka z zmanjšanjem prometne obremenjenosti centra mesta in zaprtjem cest za promet. Mesto se tako ponovno poveže z naravnimi sistemi v svoji okolici ter nudi nova življenjska okolja za živalske in rastlinske vrste, ki sooblikujejo mikroklimo mesta.

Kakovostno načrtovanje odprtih bivalnih površin krepi tudi družbeno kohezijo ter skupnostno participacijo in povezanost prebivalcev, s čimer uresničuje tretji, družbeni, vidik trajnostnega razvoja. Ustrezno načrtovane in upravljane odprte bivalne površine omogočajo interakcijo med prebivalci, spodbujajo

vklučenost in enakost različnih družbenih skupin, prispevajo k oblikovanju prostora kot skupne vrednote, krepijo zdravje in vplivajo na dobro počutje prebivalcev v prostoru (Al-Hagla, 2008).

V ta namen se projekt osredinja na oblikovanje prostorov in odprtih bivalnih površin, ki omogočajo interakcijo med prebivalci, nudijo prostor za druženje ter kakovostno preživljanje prostega časa vseh generacij in družbenih skupin. Povezovanje različnih programov, kot so otroška igrišča, prireditveni prostori, kavarne, vodni elementi in prostori za posedanje, omogoča sočasno rabo prostorov in vključuje uporabnike, da z začasnimi elementi sooblikujejo prostor mesta. Izboljšana povezljivost z novimi pešpotmi in kolesarskimi potmi, podhodom in poenotenim oblikovanjem tlaka spodbuja pešdostopnost in trajnostno mobilnost ter krepi občutek varnosti in pripadnosti ter lokalno identiteto.

7 Projektni del

Projekt sonaravne revitalizacije skupnih bivalnih prostorov mesta Cascais ponovno vzpostavlja naravno urbano os mesta z uvedbo novih zelenih in vodnih površin ter odprtih bival-

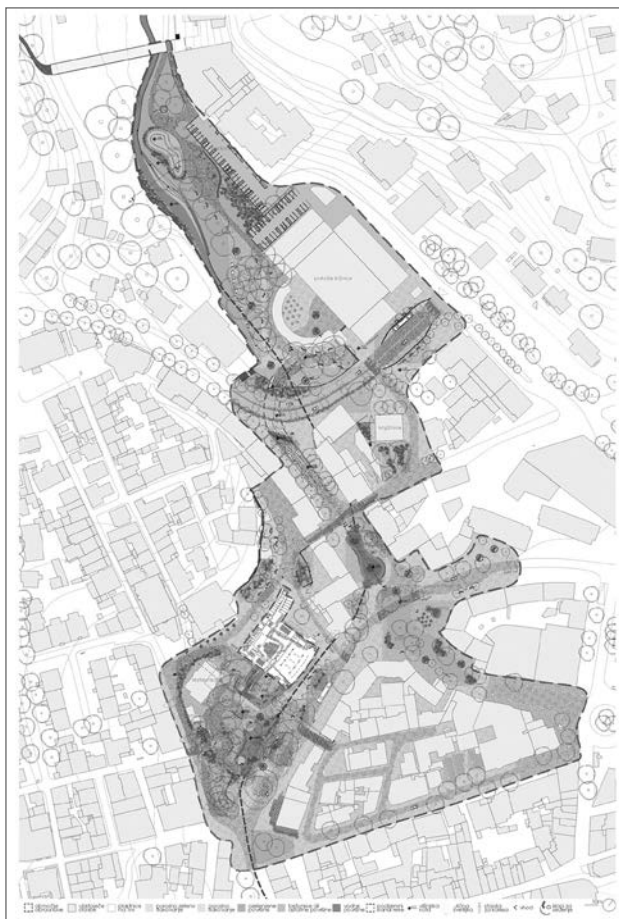
Slika 10: Intervencije in koncept projekta (ilustracija: Lara Korošec)

nih površin, namenjenih prebivalcem in obiskovalcem mesta. Osredinja se na tri glavna območja urejanja (slika 10), na katerih je načrtovano ponovno odprtje rečnega kanala v obliki večnamenskih zadrževalnikov, retenzijskih površin in odprtih bivalnih površin. Povezanost in dostopnost sta izboljšani z uvedbo novega prometnega režima na ulicah Av. de 25 Abril, Alameda Combatentes da Grande Guerra, Av. Margina in R. Dra. Iracy Doyle, kjer je predvidena ureditev skupnega prometnega prostora, motorni promet pa se omogoči le za javni prevoz in stanovalce. Povezanost za pešce in kolesarje je izboljšana tudi z uvedbo mreže pešpoti v obliki zelenega poroznega tlakovanja in z načrtovanim podhodom pod regionalno cesto Estrada Marginal, kar ponovno ustvari neprekinjeno povezavo med območjem Ribeiro das Vinhas in območjem tržnice s preostankom starega mestnega jedra vse do obale. Z vidika trajnostnega načrtovanja so podrobno proučene tudi rastline, primerne za sredozemsko podnebje, ki bodo na novo zasajene na območju, hkrati pa uspevajo tudi v času poplav in absorbirajo vodo, kar bo omogočalo dodatno zaščito in ohranjalo naravno lepoto prostora skozi vse leto. Projekt vključuje tudi povezave javnih pritličij z odprtimi bivalnimi površinami na

območju intervencije in rekonstrukcijo trenutno zapuščenega gledališča z uvedbo novih programov, namenjenih lokalni skupnosti.

Projekt je razdeljen na tri ključne intervencije (slika 11), ki so med seboj povezane in vsaka na svoj način prispeva k celoviti revitalizaciji mesta v duhu trajnostnega razvoja. Ustvarjeno je mestno jedro, ki ni samo funkcionalno, temveč je tudi prijetno za bivanje in odpornejše na prihodnje izzive. Revitalizirani prostori nudijo območja za druženje prebivalcev, obiskovalcev in narave v koherentni celoti.

Prva intervencija (slika 12) se nanaša na območje ob tržnici in povezavo s kanalom Ribeira das Vinhas. Z delno odstranitvijo parkirišča in novimi prostorskimi ureditvami je omogočeno, da se narava in zelenje ponovno vrne v mesto. Odstrani se ločnica, ki jo trenutno tvori obstoječe parkirišče. Na severnem delu je odprt kanal reke podaljšán z razširitvijo, kjer je zasnovana obrečna tribuna, ki v vsakdanji rabi služi kot prostor za druženje in počitek, ob poplavih pa deluje kot zadrževalnik večje količine vode. Ob kanalu so urejeni večja zelena površina,

Slika 11: Tlorisna zasnova projekta (ilustracija: Lara Korošec)

otroško igrišče in park za rolanje (ang. *skate park*). Južno pa je zasnovan večnamenski trg, ki služi tudi kot razširjen prostor tržnice, prostor za druženje, prireditve in dogodke. Ta prostor ni več samo tržnica, ampak postane pomembno urbano središče za druženje in rekreacijo, kjer se srečujejo prebivalci in obiskovalci mesta. Z ohranitvijo vseh obstoječih dreves in zasaditvijo novih, odstranitvijo asfaltnih površin in uvedbo poroznega tlakovanja rešitev bistveno pripomore k trajnostni regeneraciji območja in sonaravnemu upravljanju vode.

Prenova ulice Av. 25 de Abril je druga ključna intervencija v okviru projekta, ki deluje kot povezovalni člen med drugima intervencijama, saj se osredinja na izboljšanje povezanosti in prehodnosti obravnavanega prostora (slika 13). Zasnova temelji na vzpostavitvi skupnega prometnega prostora vzdolž ulic Alameda Combatentes da Grande Guerra in Av. Margina. Ulici Av. 25 de Abril in R. Dra. Iracy Doyle pa se popolnoma zapreta za motorni promet, kar omogoča, da se prostor preoblikuje v območje za pešce, kolesarje in javne dejavnosti, kar spodbuja trajnostno mobilnost in izboljšuje kakovost bivanja v mestu. Osrednji element intervencije je podhod (slika 14) pod

regionalno cesto Estrada Marginal, ki poveže območje tržnice s preostalim delom mesta. Ob prenovi ulice se na trenutnem križišču ponovno odpre rečni kanal v obliki bioretenzijskih poglabitev in zadrževalnika. To ne obogati le prostora s svojo vidno privlačnostjo, temveč ima pomembno vlogo pri zadrževanju in upravljanju meteorne vode. Preureditev javnih prostorov se po ulici R. Dra. Iracy Doyle nadaljuje do železniške postaje kot park z zelenimi površinami na raščenem terenu.

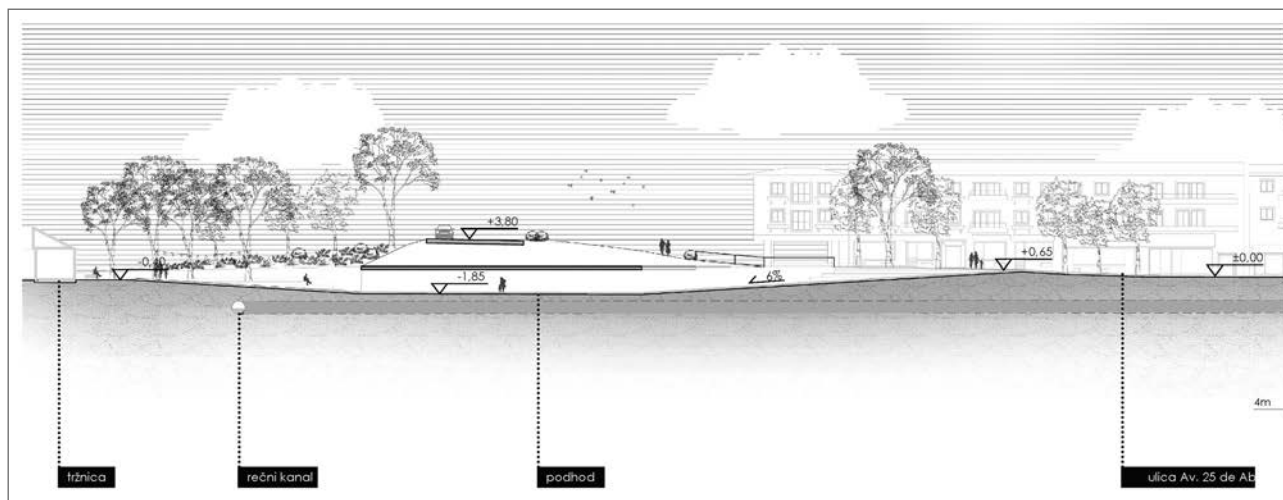
Tretja intervencija (slika 15) se osredinja na urejanje parka Jardim Visconde da Luz, kjer se uredi večnamenski javni prostor, ki združuje kulturno, rekreacijsko in ekološko funkcijo. Ključni element te intervencije je oblikovanje odprtega poglabljenega gledališča, ki notranjost prenovljenega objekta funkcionalno poveže z zunanjim prostorom. Zunanje gledališče omogoča organizacijo različnih dogodkov, ustvarja prostor za druženje, v času poplav pa služi tudi kot zadrževalnik vode. Ponovno se odpre rečni kanal v obliki večnamenskih bioretenzijskih površin, ki se prilagajajo različnim vidikom uporabe. V sušnih obdobjih služijo kot prostor za otroško igro in stopnišče za posedanje, medtem ko v času deževja učinkovito zadržujejo vodo in preprečujejo poplavljanje okoliških območij.

8 Izvedbene faze projekta in ukrepi

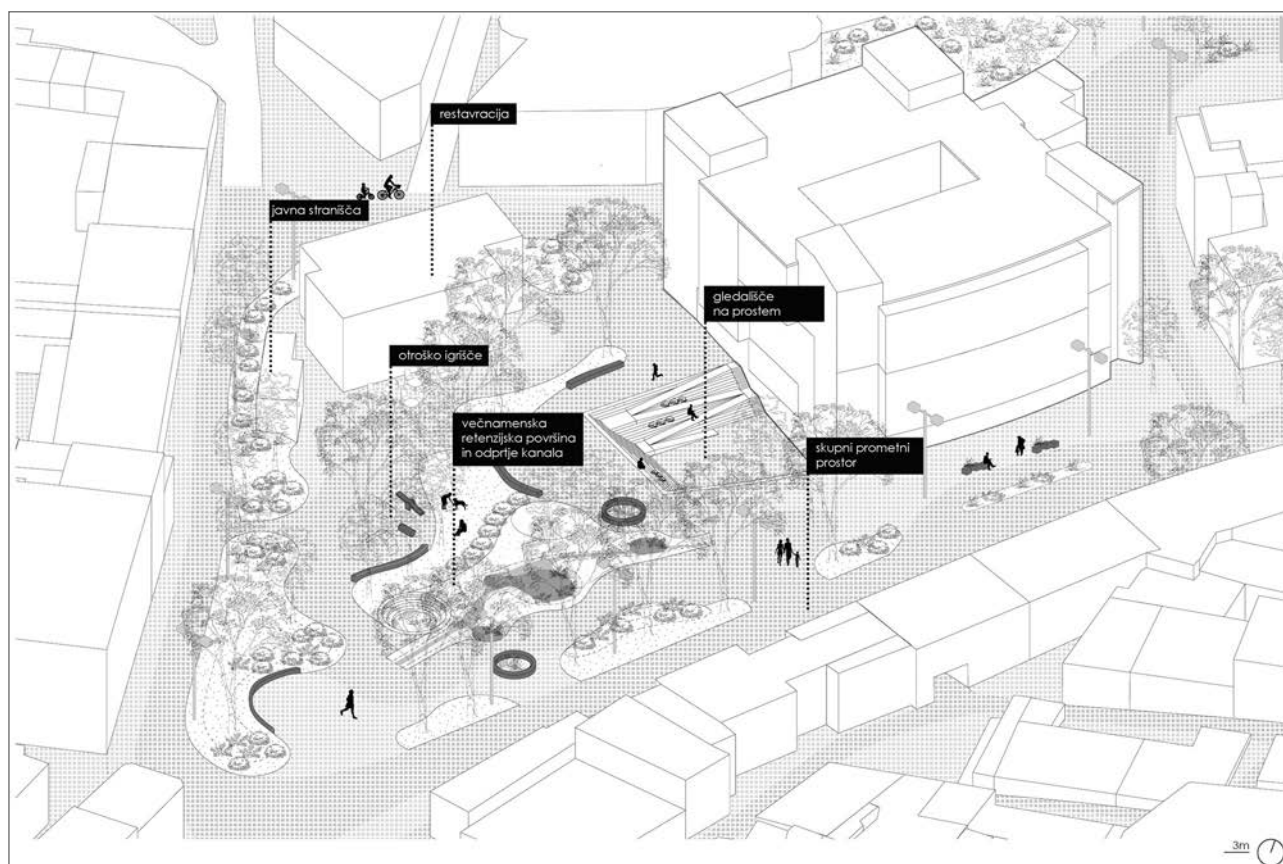
Izvedba projekta je mogoča v več fazah, ki se medsebojno dopolnjujejo. V začetnih fazah so predvideni večji ukrepi in odstranitev obstoječih elementov v prostoru. Sledi faza regeneracije prsti in tal s ponovno ozelenitvijo površin. Končni fazi pa se osredinjata na dodajanje elementov, kot so nova tlakovanja, vegetacija in urbana oprema (slika 16).

Projekt predvideva za doseganje zastavljenih ciljev ukrepe, ki se sistematično navezujejo na tri ključne vidike: naravne sisteme, prostorske povezave in odprte javne površine. Na področju narave je poudarek na ohranjanju obstoječe vegetacije, zato so poti in elementi umeščeni tako, da obidejo obstoječa drevesa. Dopolnjuje jih zasaditev rastlinskih vrst, odpornih na poplave in prilagojenih sredozemskemu podnebj, kar zagotavlja dolgoročno odpornost in prilagodljivost ekosistema. Regeneracija talnih lastnosti in ponovno odprtje rečnega kanala krepi ekološke funkcije prostora, kar prispeva k zmanjšanju toplotnih otokov, izboljšanju kakovosti zraka in večji protipoplavni varnosti.

Na področju prostorskih povezav ukrepi krepijo trajnostno mobilnost in dostopnost. Vzpostavitev podhoda pod regionalno cesto, enotno tlakovanje pešpoti in kolesarskih poti in regeneracija tal zagotavljajo jasen potek poti ter povečujejo povezljivost mesta, zlasti med območjem Ribeiro das Vinhas in obalo. Spremenjen prometni režim daje prednost pešcem in

Slika 14: Vzdolžni prerez podhoda (ilustracija: Lara Korošec)

Slika 15: Aksonometrični pogled na ureditev parka ob gledališču (ilustracija: Lara Korošec)

kolesarjem pred motoriziranim prometom v mestnem središču in s tem utrjuje trajnostno prometno paradigmo.

Odpri prostori so zasnovani kot večnamenske javne površine, ki omogočajo celoletno uporabo ter spodbujajo različne oblike rekreacije, druženja in igre. Tri med seboj povezana območja

z odprtimi površinami, opremljena z urbano opremo in igrali, nadomeščajo prej neobstoječe prostore za prostočasne dejavnosti ter so pomemben element pri ustvarjanju vključujočega in živahnega urbanega okolja. S celovitim naborom ukrepov projekt povezuje ekološke, mobilnostne in družbene dimenzije in vzpostavlja usmeritve za trajnostni urbani razvoj.

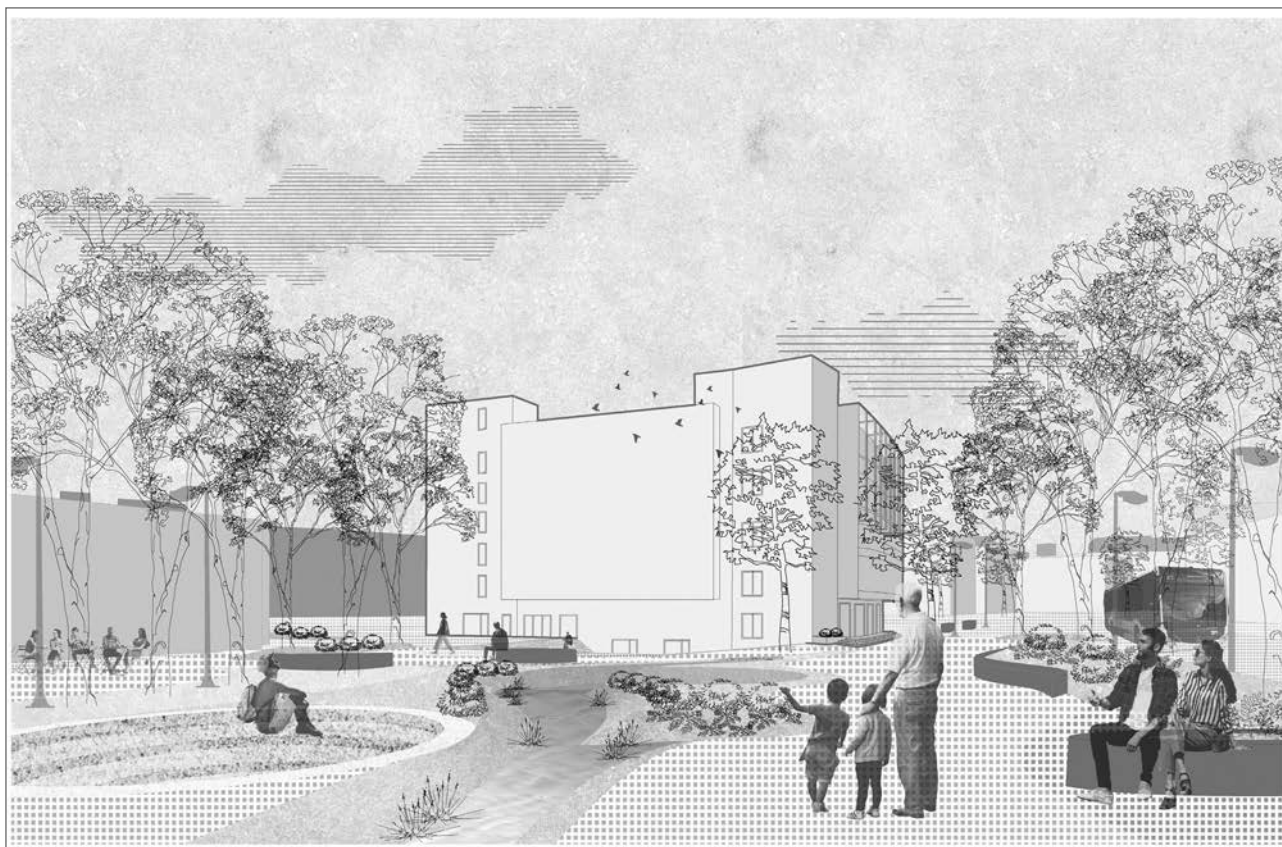
Slika 16: Izvedbene faze (ilustracija: Lara Korošec)

9 Sklep

Osrednja tema članka je povezava načel trajnostnega razvoja z regeneracijo in načrtovanjem odprtih bivalnih površin. Na podlagi podrobnih analiz območja in teoretičnih izhodišč je oblikovana rešitev, ki celostno revitalizira mesto v skladu z načeli trajnostnega urbanizma. Ta pristop ne ustvarja lej vidno

privlačnih odprtih bivalnih površin, temveč izboljšuje odpornost in kakovost okolja, povezuje skupnost in krepi kulturno identiteto mesta.

Projekt, opisan v članku, uvaja novo zeleno os v mestu z implementacijo zelene in modre infrastrukture, ki deluje kot hrbtnica trajnostne prenove. Z vzpostavitvijo varnih in privlačnih

Slika 17: Vizualizacija tretje intervencije – pogled proti gledališču in parku (ilustracija: Lara Korošec)

pešpoti in preureditvijo prometne ureditve mestnega jedra se povezujejo ključne točke in pomembne javne zgradbe, s čimer se spodbuja aktivna mobilnost in večja dostopnost mestnega središča. Projekt obenem revitalizira zapuščeno mestno gledališče, ki se preoblikuje v sodoben kulturni in družbeni center, kar prinaša mestu pomembno novo vsebino in krepi njegovo identiteto. Zeleni koridor poteka skozi celotno mesto ter fizično in ekološko povezuje ključna naravna sistema – dolino Ribeira das Vinhas in morsko obalo. S tem se krepijo ekološke povezave in omogoča prost pretok naravnih procesov, kar daje mestu novo dimenzijo bivanja v sožitju z naravo.

S celostnim pristopom projekt ne prispeva le k prenovi fizičnega prostora, temveč postavlja temelje za dolgoročni trajnostni razvoj, višjo kakovost življenja prebivalcev in večjo podnebno odpornost mesta.

Lara Korošec

Diplomantka Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani, Katedra za urbanizem, Ljubljana

E-pošta: korošec.lara@outlook.com

Opombe

[1] Prispevek je nastal na podlagi diplomskega dela *Zelena urbana os Casaia, sonaravna revitalizacija javnih prostorov mesta*, ki ga je pod mentorstvom izr. prof. mag. Polone Filipič Gorenšek in somentorstvom dr. Pedra Bela Ravare na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani v sodelovanju z lizbonsko šolo za arhitekturo (Faculdade de Arquitetura da Universidade de Lisboa) napisala in septembra 2025 uspešno zagovarjala diplomantka dodiplomskega študija urbanizma Lara Korošec.

Viri in literatura

Abdullah Kaiser, Z. R. M., in Deb, A. (2025): Sustainable smart city and sustainable development goals (SDGs): A review. *Regional Sustainability*, 6(1), str. 1–19.

Al-Hagla, K. S. (2008): Towards a sustainable neighborhood: The role of open spaces. *International Journal of Architectural Research*, 2(2), str. 162–177.

Al Koshta, H. (2024): *Climate adaptation Kokkedal urban playground/ Schønherr*. Dostopno na: <https://www.archdaily.com/1019993/climate-adaptation-kokkedal-urban-playground-schönherr> (sneto 25. 4. 2025).

Carrasco, M. (2024): *Re-naturalization of urban waterways: The case study of Cheonggye stream in Seoul, South Korea*. Dostopno na: <https://www.archdaily.com/1020945/re-naturalization-of-urban-waterways-the-case-study-of-cheonggye-stream-in-seoul-south-korea> (sneto 25. 4. 2025).

Fitzgerald, J., in Motta, M. Jr. (2012): *Cities and sustainability*. London, Routledge.

Fleming, R., Roberts, S. H., in Isaac, C. (2019): *Sustainable design for the built environment*. London, Routledge.

Henriques, J. M. (2014): *Cascais 650 years: Territory, history, memory, 1364–2014*. Cascais, Câmara Municipal de Cascais.

Medved, P. (2018): *Evropske trajnostne soseske Ljubljana*, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.

Nikišič, M., Šifkovič Vrbica, S., in Jankovič, L. (2021): *Javne odprte grajene površine: priročnik*. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor ter Direktorat za prostor, graditev in stanovanja.

Pintos, P. (2023): *Opera park/Cobe*. Dostopno na: <https://www.archdaily.com/1010027/opera-park-cobe> (sneto 25. 4. 2025).

Plut, D. (2005): Teoretična in vsebinska zasnova trajnostno sonaravnega napredka. *Dela*, 23, str. 59–13.

Plut, D. (2007): Sonaravni razvoj (napredek) in geografija. *Dela*, 28, str. 287–304.

Radinja, M., Atanasova, N., in Zavodnik Lamovšek, A. (2021): Vodarski pogled na uvajanje modro-zelene infrastrukture v mestih. *Urbani izziv*, 32(1), str. 28–39.

Ritche, A., in Thomas, R. (2009): *Sustainable urban design*. London, Taylor & Francis.

Satterthwaite, D. (1997): Sustainable cities or cities that contribute to sustainable development? *Urban Studies*, 34(10), str. 1667–1691.

Simoneti, M., Vertelj Nared, P., Jeriha, U., Cerar, A., Pečan, P. (2018): *Berilo za trajnostno urejanje prostora*. Ljubljana, IPoP – Inštitut za politike prostora.

Simoneti, M. (2021): *Trajnostni razvoj, urejanje prostora in podnebne spremembe*. Poročilo seminarja. Ljubljana, IPoP – Inštitut za politike prostora.

Smole Đorđević, M. (2010): *Trajnostni razvoj z izbranimi poglavji iz biologije*. Ljubljana, Zavod IRC.

Špes, M. (2007): Pomen vzdrževanja dinamičnega ravnovesja za sonaravni razvoj. *Dela*, 28, str. 273–285.

World Commission on Environment and Development (1987): *Our common future*. Oxford, Oxford University Press.

Andrej GULIČ

Strateško prostorsko načrtovanje – mogoči prostorski vplivi ter posledice naravnih in drugih nesreč na razvoj širšega mestnega območja Gorenjske statistične regije

Članek izhaja iz strokovnega dela, opravljenega pri pripravi priporočil za oblikovanje urbanistične zasnove regionalnega prostorskega plana in pri zasnovi strokovnih podlag za urbanistično načrtovanje širšega območja Gorenjske statistične regije. V okviru obeh projektov je bilo strateško prostorsko načrtovanje usmerjeno v tri temeljne vsebinske sklope, ki imajo ključen pomen za razumevanje ter usmerjanje prihodnjega prostorskega razvoja Gorenjske statistične regije in njenega širšega mestnega območja. Analitični pristop je zajemal obravnavo prostorskih vidikov gospodarskega in družbenega razvoja, presojo vplivov podnebnih sprememb na prostorski razvoj ter analizo vplivov in posledic naravnih in drugih nesreč na regijo. Medtem ko je bila v predhodni fazi predstavljena analiza gospodar-

skih in družbenih razvojnih dejavnikov, je v tem prispevku osrednja pozornost namenjena proučevanju prostorskih vplivov in posledic naravnih ter drugih nesreč na območje Gorenjske statistične regije. Pojemovna izhodišča in metodološki okvir, oblikovana v predhodnih fazah raziskovalnega dela, se v nadaljevanju uporabljajo kot strokovna osnova za poglobljeno obravnavo obravnavane teme.

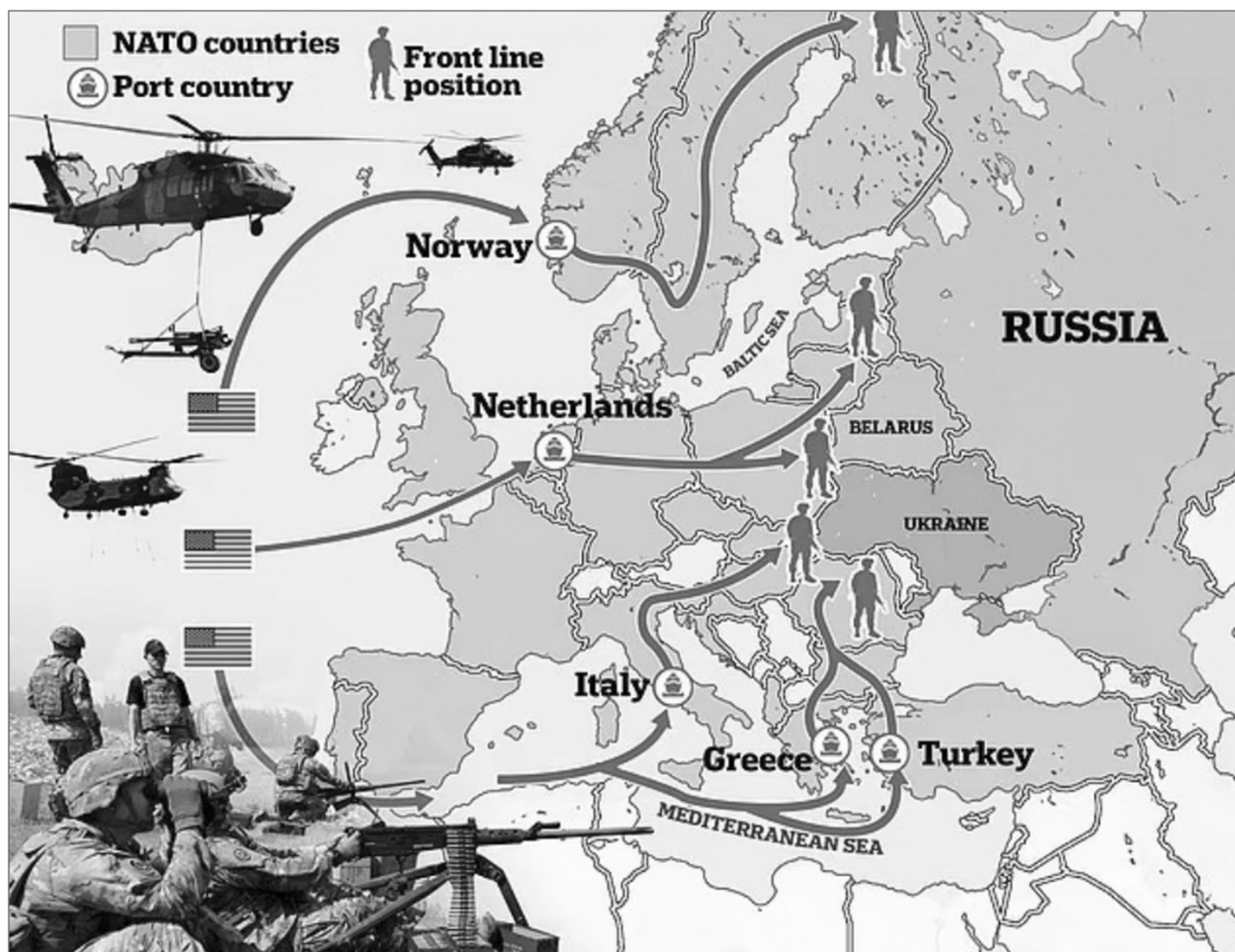
Ključne besede: strateško prostorsko načrtovanje, naravne in druge nesreče, širše mestno območje Gorenjske statistične regije, Gorenjska statistična regija

1 Uvod

Članek temelji na prispevku avtorja pri pripravi *Priporočil za izdelavo urbanistične zasnove za regionalni prostorski plan* (Mušič idr., 2024a) in *Urbanistične zasnove za gorenjsko širše območje: Strokovne podlage za regionalni prostorski plan gorenjske regije* (Mušič idr., 2024b). V okviru obeh omenjenih projektov smo se v kontekstu strateškega prostorskega premišljevanja osredotočili na tri izbrane vsebinske sklope, za katere menimo, da imajo velik strateški pomen v sedanjem in prihodnjem prostorskem razvoju širšega mestnega območja Gorenjske statistične regije in statistične regije kot celote. Gre za: 1. prostorske vidike gospodarskega in družbenega razvoja Gorenjske statistične regije; 2. mogoče prostorske vplive in posledice podnebnih sprememb na regijo; 3. mogoče prostorske vplive in posledice naravnih in drugih nesreč na regijo. Prostorske vidike gospodarskega in družbenega razvoja Gorenjske statistične regije smo predstavili v prejšnji številki Urbanega izziva (Gulič, 2025). V tem članku predstavljamo mogoče prostorske vplive ter posledice naravnih in drugih nesreč na regijo.

Pojmovne opredelitve in izhodišča smo razložili v prejšnjem članku (Gulič, 2025) in jih tukaj ne ponavljamo.

V tem članku želimo opozoriti še na vidik, ki na področju strateškega prostorskega načrtovanja na splošno ter tudi pri pripravi strokovnih podlag in prostorskih aktov v Gorenjski statistični regiji (v nadaljevanju: gorenjski regiji) še ni bil deležen ustrezne obravnave. Gre za mogoče vplive naravnih in drugih nesreč na razvoj širšega mestnega območja (v nadaljevanju: ŠMO) gorenjske regije in gorenjske regije kot celote. Po našem vedenju do zdaj ni bila izdelana naloga, ki bi celovito obravnavala ranljivost prostora in okolja regije na mogoče naravne in druge nesreče v mirnodobnem času ter obenem predlagala teoretični in metodološki okvir za razvoj t. i. preventivnega strateškega prostorskega načrtovanja. Del potencialnih naravnih nesreč lahko pripišemo vplivu podnebnih sprememb, del pa tudi izjemnim vremenskim dogodkom, potresom in tudi mogočim terorističnim dejavnostim. Lahko pa se tudi zgodi,

Slika 1: Načrt zveze NATO za napotitev ameriških vojakov na frontno črto za boj proti Rusiji (vir: Reynolds, 2024)

da na pojav mogoče nesreče vplivata dva dejavnika hkrati ali več teh (na primer izjemne padavine, izrazita temperaturna nihanja in potres). Vsebina članka pretežno temelji na prispevkih avtorja pri pripravi *Priporočil za izdelavo urbanistične zasnove za regionalni prostorski plan* (Mušič idr., 2024a) in *Urbanistične zasnove za gorenjsko širše območje: Strokovne podlage za regionalni prostorski plan gorenjske regije* (Mušič idr., 2024b).

2 Analiza stanja

V gorenjski regiji je kar nekaj ranljivih območij, ki lahko ob pojavu izjemnih dogodkov (potres, poplava, podor, plaz, porušitev zaradi gradbeno statičnih in/ali terorističnih dejanj) sprožijo številne negativne posledice na prostor, okolje, prebivalstvo in gospodarstvo. V nadaljevanju bomo našli le nekatere izmed njih v okviru ŠMO gorenjske regije. Na področju prometne infrastrukture: avtocestni viadukti (Lešnica, Ljubno, Peračica, Moste itd.) in predori (Karavanke, Ljubno itd.); železniški most Moste; mednarodno letališče Ljubljana ipd. Na področju energetske infrastrukture: pregrada Kavčke (Hi-

droelektrarna Moste, v nadaljevanju: HE Moste) in pregrada Hidroelektrarna Završnica (v nadaljevanju: HE Završnica). Na področju izjemnih naravnih dogodkov: zemeljski plaz Urbas nad Koroško Belo na Jesenicah.

V tem okviru posebej poudarjamo nevarnost mogoče izvršitve terorističnih dejanj, ki lahko močno ogrozijo zgoraj navedene infrastrukturne objekte in tudi naselja v njihovi bližini. Čeprav Slovenija ni izrazito izpostavljena omenjenim dejanjem, se lahko njen položaj hitro spremeni, upoštevaje aktualne varnostne spremembe v Evropi in širše. Na sliki 1 je kot primer prikazan načrt Severnoatlantske pogodbenne organizacije (v nadaljevanju: NATO) za napotitev ameriških vojakov na frontno črto za boj proti Rusiji. Kot je razvidno s slike 1, eden od transportnih koridorjev poteka prek ozemlja Slovenije s predvideno uporabo njene cestne in železniške infrastrukture. Taka dejavnost lahko čez noč zaostri varnostne pogoje in poveča ranljivost ključne infrastrukture na potencialna teroristična/vojna dejanja, ki lahko povzročijo veliko škodo tudi domačemu prebivalstvu, naseljem in infrastrukturi.

Preglednica 1: Končna ocena tveganja za pregrado Kavčke na HE Moste (število točk)

Merila za ocenjevanje	Skupna ocena vrednotenja	Majhno tveganje	Majhno do srednje veliko tveganje	Srednje veliko tveganje	Srednje veliko do veliko tveganje	Veliko tveganje	
osnovni parametri pregrade	24	10–13	14–18	19–24	25–31	32–40	srednje veliko tveganje
stanje projektne in obratovalne dokumentacije	12	10–13	14–18	19–24	25–31	32–40	majhno do srednje veliko tveganje
obratovanje	16	14–17	18–23	24–31	32–42	43–56	majhno tveganje
tveganja	44	16–20	21–26	27–36	37–49	50–64	srednje do veliko tveganje
stanje objektov in opreme	34	14–17	18–23	24–31	32–42	43–56	srednje do veliko tveganje
skupna ocena	130	64–79	80–105	105–140	141–191	192–256	srednje veliko tveganje

Vir: Kete (2015: 48)

Preglednica 2: Končna ocena tveganja za pregrado HE Završnica (število točk)

Merila za ocenjevanje	Skupna ocena vrednotenja	Majhno tveganje	Majhno do srednje veliko tveganje	Srednje veliko tveganje	Srednje veliko do veliko tveganje	Veliko tveganje	
osnovni parametri pregrade	34	10–13	14–18	19–24	25–31	32–40	veliko tveganje
stanje projektne in obratovalne dokumentacije	26	10–13	14–18	19–24	25–31	32–40	srednje do veliko tveganje
obratovanje	26	14–17	18–23	24–31	32–42	43–56	srednje do veliko tveganje
tveganja	42	16–20	21–26	27–36	37–49	50–64	srednje do veliko tveganje
stanje objektov in opreme	18	14–17	18–23	24–31	32–42	43–56	majhno do srednje veliko tveganje
skupna ocena	146	64–79	80–105	105–140	141–191	192–256	srednje do veliko tveganje

Vir: Kete (2015: 49)

Zanimivo je, da je veliko potencialno ranljivih točk v ŠMO gorenjske regije prav v občini Jesenice ali njeni neposredni bližini, v sosednjih občinah Žirovnica in Kranjska Gora. Poleg omenjenih objektov prometne infrastrukture imamo v mislih predvsem pregrado Kavčke (HE Moste), pregrado HE Završnica in aktivni zemeljski plaz Urbas nad Koroško Belo.

V tem okviru bomo usmerili pozornost na potencialna tveganja za območje poselitve in prometne infrastrukture, ki jih

lahko povzroči mogoča porušitev obeh omenjenih pregrad in sprožitev zemeljskega plazur Urbas nad Koroško Belo. Pri tem bomo izhajali iz razpoložljivih sekundarnih virov informacij.

Pri prikazu ocen tveganj porušitve pregrade Kavčke (HE Moste) in pregrade HE Završnica bomo izhajali iz ugotovitev naloge *Analiza varnosti sistema pregrad Moste-Završnica* (Kete, 2015), ki je temeljila na uporabi evidenčnih listov, ki so bili pripravljeni v okviru projekta VODPREG (Kryžanowski idr.,

2012). V preglednicah 1 in 2 predstavljamo tabelarni prikaz končne ocene tveganja za omenjeni pregradi.

»Pregrada Moste, po delitvi uporabljeni v projektu VOD-PREG predstavlja srednje tveganje za okolico, vendar bi zaradi velikosti akumulacije in same pregrade pričakovali, da bo pregrada spadala v območje velikega tveganja. Iz preglednice 1 je razvidno, da največje tveganje predstavljajo osnovni parametri pregrade ter tveganje, ki izhaja iz obratovanja pregrade. To je razumljivo, saj je pregrada Moste z višino 60 metrov trenutno največja v Sloveniji, poleg tega pa je tudi akumulacija za pregrado precej velika. Ker je postavljena v gornjem toku reke Save so karakteristični pretoki sorazmerno majhni, čeprav predstavljajo nesorazmerno večje tveganje za prebivalce in infrastrukturo dolvodno, kot bi pričakovali po metodologiji. Stanje dokumentacije predstavlja majhno tveganje: stanje dokumentacije je relativno urejeno, za dokumentacijo pa skrbi upravljavec pregradnega objekta. Upravljavec tudi redno izvaja meritve ter ogled pregradnega objekta, ugotovitve pa zbira v letnih poročilih. Na podlagi teh poročil se pripravlja program vzdrževanja objektov in opreme, ki je podlaga za izvedbo del. Vzdrževanje se izvaja redno tako, zato tudi stanje objektov in opreme ne predstavlja velikega tveganja.« (Kete, 2015: 48)

»Morebitna porušitev pregrade bi poplavlila naselja Lancovo, Podnart, Gobovce in Zasip, ogrožena pa bi bili tudi industrijski objekti v Kranju na levem bregu Save. Obenem bi porušila cestna mostova čez Savo pri Radovljici in Bledu.« (Kete, 2015: 31)

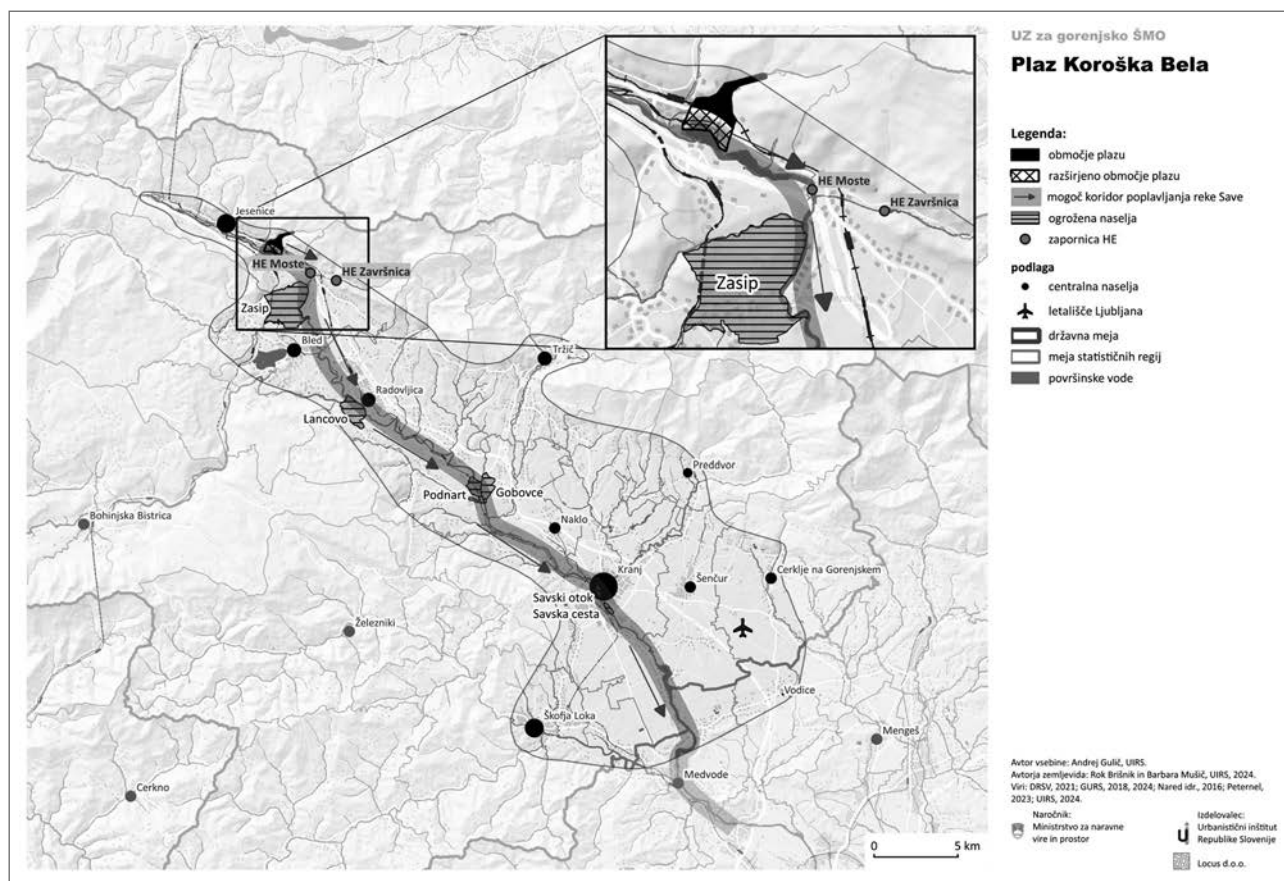
»Pregrada Završnica po delitvi VODPREG predstavlja večje tveganje za okolico kot pregrada Moste, vendar predvsem zaradi dejstva, da ni bil izveden projekt porušitve in zaradi pomanjkanja nekaterih podatkov. Poleg tega nekateri dokumenti ne obstajajo ali so zastareli. Za te parametre, smo pripisali najnižjo oceno, ker težko ocenimo, kakšno tveganje pomenijo za okolico. Iz preglednice 2 vidimo, da osnovni parametri predstavljajo veliko tveganje, vendar lahko oceno s pridobitvijo manjkajočih podatkov izboljšamo. Stanje projektne in obratovalne dokumentacije predstavlja srednje tveganje, vendar bi se z izdelavo projekta porušitve in akcijskega programa obveščanja in alarmiranja ocena drastično zmanjšala. Parameter tveganja bi lahko zmanjšali z vzpostavitev daljinskega nadzora ter izdelavo projekta porušitve, kjer bi opredelili nevarnost za območja poselitve dolvodno. Parametra obratovanja bi se lahko izboljšalo z vzpostavitev alarmiranja in obveščanja ter vzpostavitev sistema za merjenje hidroloških količin. Stanje objektov in opreme je na meji med malim in srednjim tveganjem, zato je ocena glede na stanje in vlogo objekta zelo realna.« (Kete, 2015: 49)

Slika 2: Ponazoritev smeri umika prebivalcev Koroške Bele ob morebitni sprožitvi plazur Urbas (vir: Alter.si, 2023)

Za pregrado Završnica ni bil izdelan projekt porušitve, zato ni natančno opredeljeno, kakšno je tveganje za poselitev, infrastrukturo in druge dolvodne objekte. Zato je bila pri oceni tveganja za dejavnik osnovni parametri pregrade navedena visoka ocena tveganja (Kete, 2015: 43).

Tretji od omenjenih dejavnikov, ki lahko ogrozi življenja ljudi, poselitev in infrastrukturo, je aktivni zemeljski plaz Urbas nad Koroško Belo. Ogroženost naselja Koroška Bela je stvarna. Sistematično spremljanje plazur se redno izvaja. »Zadrževalna kapaciteta trenutno obstoječih objektov znaša skupaj od 6.500 do 7.000 kubičnih metrov in je namenjena zgolj zadrževanju materiala ob manjših hudourniških dogodkih. Na podlagi rezultatov modeliranja in rekonstrukcije zgodovinskih dogodkov je ocenjena prostornina materiala, ki se lahko mobilizira, med 100.000 in 400.000 kubičnih metrov (ob ekstremnih, a manj verjetnih dogodkih tudi več), saj je samo v strugah potoka Bele odloženega od 25.000 do 170.000 kubičnih metrov aktivnega in potencialno aktivnega materiala, ki se lahko mobilizira v obliki masnega toka.« (Peternel, 2023)

Slika 3: Shematizirani kartografski prikaz mogočih prostorskih vplivov sprožitve zemeljskega plazu Urbas nad Koroško Belo ter mogoče porušitve pregrad Kavčke (HE Moste) in HE Završnica (avtor: Andrej Gulič, ilustracija: Rok Brišnik)

Za zagotovitev večje varnosti prebivalcev naselja je potrebna izvedba gradbeno-tehničnih ukrepov. »Med najbolj pomembne lahko uvrstimo gradnjo pregrade ali razbijača drobirskega toka na potoku Bela, dolvodno od pritoka potoka Čikla, ureditev sistema lovilnih mrežnih pregrad v strugi potoka Čikla, regulacijo izvirske oziroma površinske vode v osrednjem in spodnjem delu plazu Urbas ter na izviri Urbas in na izviru na Olipovi planini, izvedbo drenažnih ukrepov na plazu Urbas, sidranje apnenčevega bloka na plazu Čikla.« (Peternel, 2023)

Obravnavana potencialna tveganja za prebivalstvo, poselitev in infrastrukturo (v tem okviru namenoma ne vključujemo tudi okoljskih vidikov, ki so zelo pomembni) predstavljamo v shematizirani kartografski obliki (slika 3).

3 Sklep

Že v uvodu smo zapisali, da po našem vedenju do zdaj ni bila izdelana naloga, ki bi celovito obravnavala ranljivost prostora in okolja gorenjske regije na mogoče naravne in druge nesreče v mirnodobnem času ter obenem predlagala teoretični in metodološki okvir za razvoj t. i. preventivnega prostorskega načrtovanja.

Prav s preventivnim prostorskim načrtovanjem bi lahko bistveno pripomogli k temu, da bi se odločilno zmanjšala ranljivost ŠMO gorenjske regije in regije kot celote na naravne in druge nesreče. Najpomembnejše značilnosti in uporabnost tovrstnega načrtovanja vključujejo:

1. Predvidevanje in obvladovanje tveganj

- Ocena in analiza tveganj: preventivno prostorsko načrtovanje vključuje temeljito oceno in analizo različnih tveganj, kot so naravne nesreče (poplave, plazovi, potresi) in človeško povzročene grožnje (industrijske nesreče, terorizem). To omogoča opredelitev potencialno nevarnih območij in pripravo ustreznih zaščitnih ukrepov.
- Zmanjšanje izpostavljenosti: s skrbno načrtovano rabo prostora se zmanjšuje izpostavljenost tveganjem za prebivalce in kritično infrastrukturo. Preprečuje se na primer gradnja na območjih, ki so nagnjena k poplavam ali plazovom, in spodbuja razvoj na varnejših območjih.

2. Trajnostni razvoj

- Usklajevanje z okoljskimi cilji: preventivno prostorsko načrtovanje podpira trajnostni razvoj z upoštevanjem

okoljskih omejitev in naravnih danosti. To vključuje ohranjanje naravnih virov, zaščito ekosistemov in spodbujanje rabe obnovljivih virov energije.

- Integracija s prostorsko in okoljsko politiko: načrtovanje se usklajuje z zakonodajo ter drugimi prostorskimi in okoljskimi politikami, kar prispeva k celovitemu in usklajenemu razvoju območij.

3. Povečanje odpornosti in prilagodljivosti

- Izgradnja odpornih naselij: preventivno prostorsko načrtovanje prispeva k izgradnji naselij, ki so odporna na različne nevarnosti. To vključuje načrtovanje infrastrukture, ki je prilagojena na ekstremne vremenske razmere, in uvajanje zelene infrastrukture, kot so zadrževalniki vode in urbani gozdovi.
- Prilagodljivost spremembam: načrtovanje omogoča prilagodljivost na dolgoročne spremembe, kot so podnebne spremembe, z ustreznim načrtovanjem rabe prostora in urbanističnimi prilagoditvami.

Z razvojem in uporabo preventivnega prostorskega načrtovanja bi bilo v praksi najprimerneje začeti na državni in regionalni ravni z dopolnjevanjem Strategije prostorskega razvoja Slovenije 2050 (Ministrstvo za naravne vire in prostor, 2023) in pripravo regionalnih prostorskih planov. V tem primeru ob pripravi regionalnega prostorskega plana za gorenjsko regijo. Gre za razvijajoče se področje raziskovanja in načrtovanja (na primer King idr., 2016; Saunders idr., 2016; Australian Disaster Resilience Handbook Collection, 2020; Falasca idr., 2024, ter Junger idr., 2024), s katerim bi se bilo koristno seznaniti, nato pa ga začeti uporabljati v slovenskih razmerah.

Mag. Andrej Gulič

Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana

E-pošta: andrejg@uirsi.si

Viri in literatura

Alter.si (2023): *Neurja 2023*. Dostopno na: <https://www.alter.si/tema/neurja-2023.2677102/page-51> (sneto 8. 8. 2025).

Australian Disaster Resilience Handbook Collection (2020): *Land use planning for disaster resilient communities*. Melbourne, Avstralija.

Falasca, F., Sette, C., in Montaldi, C. (2024): Addressing land use planning: A methodology for assessing pre- and post-landslide event urban configurations. *Science of the Total Environment*, 921(23), 171152, str. 1–14.

Gulič, A. (2025): Strateško prostorsko načrtovanje – vplivi izbranih za prostor pomembnih vidikov gospodarskih in družbenih sprememb na razvoj širšega mestnega območja Gorenjske statistične regije. *Urbani izziv*, 20, str. 80–105.

Junger, L., in Seher, W. (2024): Mitigating the levee effect – Spatial planning approaches to address residual risk. *Progress in Disaster Science*, 23, 100355, str. 1–10.

Kete, A. (2015): *Analiza varnosti sistema pregrad Moste-Završnica*. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo.

King, D., Gurtner, Y., Firdaus, A., Harwood, S., in Cottrell, A. (2016): Land use planning for disaster risk reduction and climate change adaptation: Operationalizing policy and legislation at local levels. *International Journal of Disaster Resilience in the Built Environment*, 7(2), str. 158–172.

Kryžanowski, A., Širca, A., Humar, N., Ravnikar Turk, M., Žvanut, P., Četina, M., idr. (2012): *Zemeljske in betonske vodne pregrade strateškega pomena v RS – VODPREG: razvojno raziskovalni projekt: končno poročilo*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana, Zavod za gradbeništvo Slovenije.

Ministrstvo za naravne vire in prostor (2023): *Strategija prostorskega razvoja Slovenije 2050*. Ljubljana.

Mušič, B., Gulič, A., Goličnik Marušič, B., Cotič, B., Kerbler, B., Bizjak, I., idr. (2024a): *Priporočila za izdelavo urbanistične zasnove za regionalni prostorski plan*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije in Locus d. o. o.

Mušič, B., Gulič, A., Goličnik Marušič, B., Cotič, B., Kerbler, B., Bizjak, I., idr. (2024b): *Urbanistična zasnova za gorenjsko širše območje: Strokovne podlage za regionalni prostorski plan gorenjske regije*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije in Locus d. o. o.

Peternel, U. (2023): *Geologinja: Koroška Bela ostaja ogrožena*. Dostopno na: <https://www.gorenjskiglas.si/article/20230912/C/230919960/1004/geologinja--koroska-bela-ostaja-ogrozena> (sneto 3. 8. 2024).

Reynolds, J. C. (2024): *Revealed – NATO plan to get US troops to the front line to fight Russia: Alliance prepares for rapid deployment of American soldiers amid fears Moscow is plotting major war with Europe*. Daily Mail. Dostopno na: https://www.dailymail.co.uk/news/article-13492243/NATO-plan-troops-line-fight-RUSSIA-Alliance-prepares-rapid-deployment-American-soldiers-amid-fears-Moscow-plotting-major-war-Europe.html?ns_mchannel=rss&ns_campaign=1490&ito=social-twitter_mailon-line (sneto 6. 8. 2024).

Saunders, W. S. A., in Kilvington, M. (2016): Innovative land use planning for natural hazard risk: A consequence driven approach from New Zealand. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 18, str. 1–13.

Aljaž PLEVNIK
Tom RYE
Luka MLADENVIČ
Mojca BALANT
Andraž HUDOKLIN
Mateja KURIR

Observatorij mobilnosti – novo orodje za analizo prometa v Sloveniji

Observatorij mobilnosti je orodje za podporo celostnemu načrtovanju prometa v Sloveniji, ki ga je razvila Skupina za transformativno prometno načrtovanje Urbanističnega inštituta Republike Slovenije. Brezplačno je dostopen na spletnem mestu www.observatorij-mobilnosti.si in podpira izvajanje Zakona o celostnem prometnem načrtovanju (ZCPN, Ur. l. RS, št. 130/22 in 22/25), spodbuja podatkovno podprto odločanje ter ozavešča strokovno in širšo javnost o vlogi prometa v družbi. Observatorij mobilnosti prikazuje povezave med prometnim sistemom in kakovostjo življenja ter vključuje številne

podatke, kot so število prometnih nesreč in dostopnost do javnega potniškega prometa na občinski, državni in evropski ravni. To analitično strokovno orodje prvič na enem mestu prikazuje podatke o prometu iz različnih virov, kot so Statistični urad Republike Slovenije, Eurostat in Policija Republike Slovenije, ki so redno osveženi.

Ključne besede: promet, orodje, analiza prometa, dostopnost, prometni sistem

1 Uvod

Skupina za transformativno prometno načrtovanje Urbanističnega inštituta Republike Slovenije (v nadaljevanju: UIRS) je na strokovnem posvetu v Ljubljani 14. julija 2025 predstavila Observatorij mobilnosti. Gre za novo orodje za vpogled v stanje prometa v Sloveniji, ki združuje širok nabor podatkov od občinske, regionalne, državne do evropske ravni in analize v obliki strokovnih komentarjev. Podatke razvršča v tri kategorije – uporabniki, kakovost življenja in prometni sistem, znotraj katerih so prikazani različni podatkovni sklopi.

Orodje je namenjeno strokovnjakom in odločevalcem, ki se ukvarjajo s prometnim načrtovanjem in pripravljajo celostne prometne strategije, ter splošni javnosti.

2 Metodologija in vir podatkov za Observatorij mobilnosti

Observatorij mobilnosti je prvo tovrstno tematsko spletno mesto za analizo prometa v Sloveniji, ki na enem mestu prikazuje izbrane tematske podatke o prometu iz Statističnega urada Republike Slovenije, Eurostata, Policije Republike Slovenije, Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti in drugih zanesljivih virov. Uporabnikom omogoča dostop do večinoma večletnih statistik in strokovnih komentarjev, s čimer odpira nov pogled na prometne trende in izzive prometnega sistema.

Observatorij mobilnosti je rezultat dela Skupine za transformativno prometno načrtovanje, ki je na novo zbrala, pregledala in združila podatke o mobilnosti v Sloveniji. Pri pripravi analiz je podatke zbirala na vseh ravneh iz zanesljivih virov ter redno spremljala kazalnike, povezane s pripravo celostnih prometnih

Slika 1: Primer prikaza podatkov na spletnem mestu Observatorij mobilnosti na regionalni ravni o lastništvu osebnih avtomobilov na 1.000 prebivalcev (vir: Plevnik idr., 2025)

strategij na občinski in regionalni ravni. Zbrani podatki zajemajo trenutno stanje in tudi razloge za obstoječe razmere.

Observatorij mobilnosti uporablja razširjen pogled na promet, ki presega le infrastrukturo in neposredne učinke in vključuje tudi posredne vplive prometa na kakovost bivanja.

3 Vrste podatkov na spletnem mestu Observatorij mobilnosti

Na strokovnem posvetu so predstavili ključne funkcionalnosti orodja Observatorij mobilnosti, ki ponuja številne možnosti za analizo izbranega nabora podatkov, ki so razdeljeni v tri osnovne kategorije: uporabniki, kakovost življenja in prometni sistem.

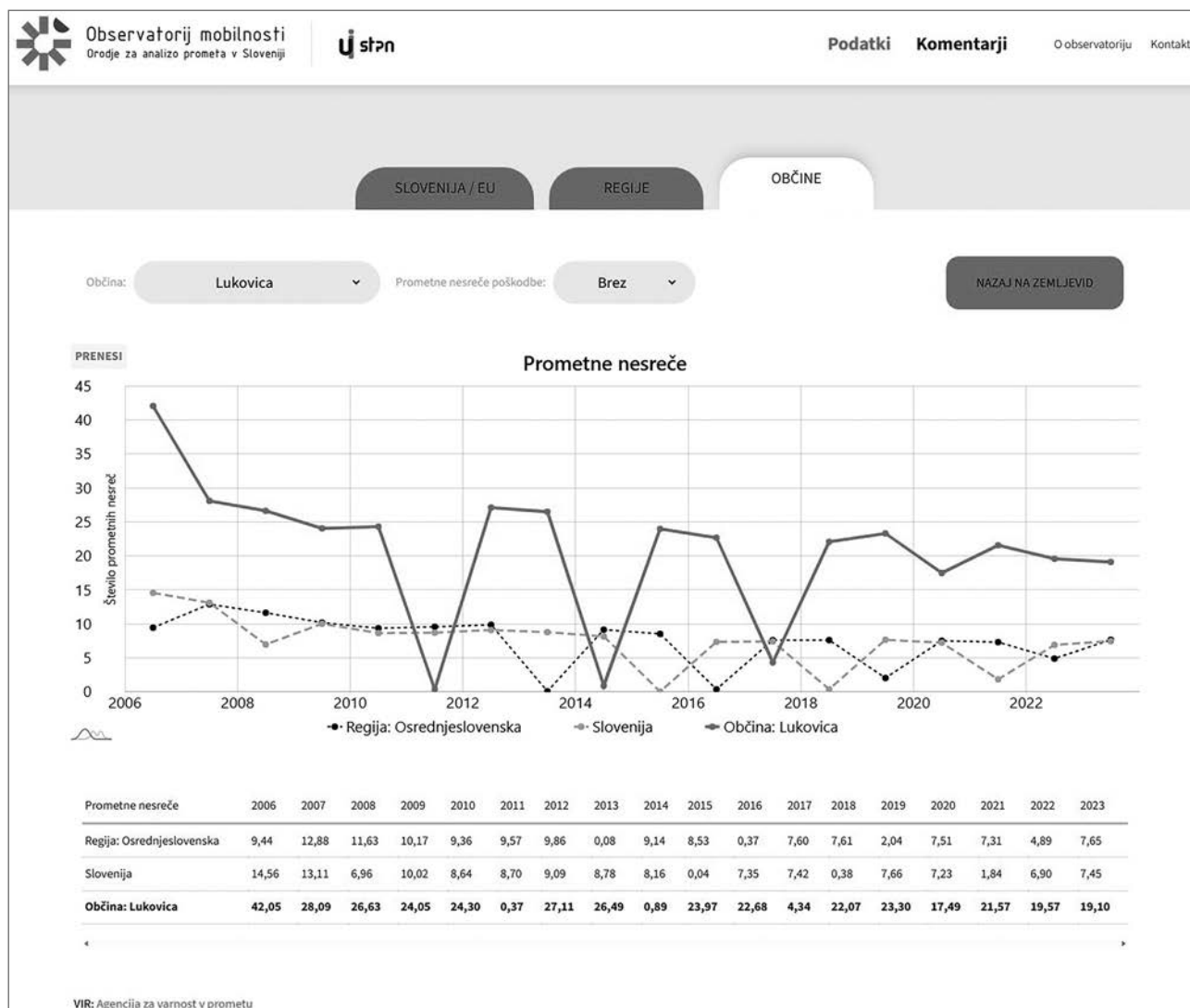
Različni tematski sklopi podatkov so usklajeni z *Nacionalnimi cilji celostnega prometnega načrtovanja* (Plevnik idr., 2023, in Plevnik idr., 2024) in podpirajo izvajanje Zakona o celostnem

prometnem načrtovanju (ZCPN, Ur. l. RS, št. 130/2022 in 22/2025, v nadaljevanju: ZCPN). Med podatki o prometnem sistemu so tako tudi prikazi lastništva osebnih avtomobilov, dostopnost do javnega potniškega prometa, stopnje razvitosti in turistična obremenjenost zaradi prometa ter druge vsebine.

Večina navedenih statistik je na spletnem mestu Observatorij mobilnosti na voljo za večletno obdobje na štirih različnih ravneh, in sicer od občinske, regionalne in državne do evropske ravni. Na občinski ravni so na voljo tudi podrobnejši podatki po posamičnih letih (slika 2).

4 Strokovni komentarji

Poleg statistik so na spletnem mestu Observatorij mobilnosti objavljeni tudi strokovni komentarji. Gre za tehtne strokovne razmisleke, ki zbrane podatke in zaznane trende umeščajo v širši kontekst. Strokovne komentarje večkrat na leto pripravljajo člani Skupine za transformativno prometno načrtovanje.

Slika 2: Primer prikaza podatkov na spletnem mestu Observatorij mobilnosti na občinski ravni o številu prometnih nesreč za občino Lukovica. Prikazani so podatki za nesreče brez poškodb (vir: Plevnik idr., 2025).

Trenutno sta na spletnem mestu Observatorij mobilnosti dosegljiva komentarja *Rast števila avtomobilov ogroža kakovost bivanja in Spremenjena demografska struktura zahteva drugačno prometno politiko.*

5 Uporaba podatkov in navajanje

Uporaba podatkov s spletnega mesta Observatorij mobilnosti je brezplačna, dovoljena pa je izključno z navedbo vira.

Pri uporabi podatkov priporočamo, da navedete te avtorje: Aljaž Plevnik, Tom Rye, Mojca Balant, Mateja Kurir, Andraž Hudoklin, Luka Mladenovič. Skupina za transformativno prometno načrtovanje: Urbanistični inštitut Republike Slovenije. Observatorij mobilnosti. www.observatorij-mobilnosti.si (DD. MM. YYYY).

6 Sklep

Observatorij mobilnosti je edino orodje v Sloveniji, ki omogoča vpogled v večletne statistike o prometu na občinski, regionalni in državni ravni in primerjavo nacionalnih podatkov z drugimi evropskimi državami. Spletno mesto z izborom in prikazom podatkov podpira izvajanje ZCPN in *Nacionalne cilje celostnega prometnega načrtovanja*. Namenjeno je strokovnjakom in odločevalcem, ki se ukvarjajo s prostorskim in prometnim načrtovanjem, ter splošni javnosti, ki bi želela pridobiti vpogled v stanje prometa v Sloveniji.

Spletno mesto je nastalo v okviru projekta Samo1Planet in je trenutno v betafazi. V prihodnje bo redno posodobljeno in nadgrajeno.

Dr. Aljaž Plevnik
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Skupina za transformativno prometno načrtovanje, Ljubljana
E-pošta: aljazzp@uirs.si

Prof. dr. Tom Rye
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Skupina za transformativno prometno načrtovanje, Ljubljana
Molde University College, Molde, Norveška
E-pošta: tom.rye@himolde.no

Doc. dr. Luka Mladenovič
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Skupina za transformativno prometno načrtovanje, Ljubljana
E-pošta: lukam@uirs.si

Dr. Mojca Balant
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Skupina za transformativno prometno načrtovanje, Ljubljana
E-pošta: mojcab@uirs.si

Andraž Hudoklin
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Skupina za transformativno prometno načrtovanje, Ljubljana
E-pošta: andrazh@uirs.si

Doc. dr. Mateja Kurir
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Skupina za transformativno prometno načrtovanje, Ljubljana
E-pošta: matejak@uirs.si

Viri in literatura

Plevnik, A., Mladenovič, L., Rye, T., Balant, M., in Hudoklin, A. (2023): *Potovali bomo udobneje, živeli bomo bolje: Nacionalne smernice za pripravo Občinske celostne prometne strategije* (prenovljena izdaja, usklajena z novo zakonodajo). Ljubljana, Ministrstvo za okolje, podnebje in energijo.

Plevnik, A., Mladenovič, L., Rye, T., Balant, M., in Hudoklin, A. (2024): *Uspešna prihodnost v odlično povezani regiji: Nacionalne smernice za pripravo Regionalne celostne prometne strategije*. Republika Slovenija, Ministrstvo za okolje, podnebje in energijo.

Plevnik, A., Rye, T., Balant, M., Kurir, M., Hudoklin, A., in Mladenovič, L. (2025): *Dostopnost do javnega potniškega prometa*. Skupina za transformativno prometno načrtovanje: Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Observatorij mobilnosti. Dostopno na: <https://observatorij-mobilnosti.si/podatki/dostopnost-do-javnega-potniskega-prometa> (sneto 29. 9. 2025).

Zakon o celostnem prometnem načrtovanju. Uradni list Republike Slovenije, št. 130/2022 in 22/2025. Ljubljana.

Matej NIKŠIČ

Expo Osaka 2025 – vizije mest prihodnosti in trajnostnega sobivanja

Svetovne razstave Expo imajo bogato zgodovino, ki sega v sredino 19. stoletja. Prva tovrstna razstava je bila Velika razstava leta 1851 v Londonu, znana tudi po prostoru prireditve – potekala je v Kristalni palači. Ta je svetu predstavila industrijski napredek in kulturo različnih narodov. Skozi desetletja so se razstave Expo razvijale – od poudarjanja industrijskih dosežkov do širših tem, kot so kultura, družbeni napredek in trajnostni razvoj. Postale so pomembna globalna prireditve, ki spodbujajo mednarodno sodelovanje in inovacije. V sodobnosti potekajo razstave Expo vsakih pet let kot velike mednarodne prireditve. So platforma za države in organizacije, da predstavijo svoje inovacije, kulture in vizije prihodnosti. So pomemben globalni dogodek, ki privabi milijone obiskovalcev in spodbuja mednarodno sodelovanje.

Letošnji Expo 2025 poteka v Osaki, Kansai, na Japonskem^[1]. Glavno prizorišče je umetni otok Yumeshima v Osaškem zalivu. Razstava je odprta šest mesecev, in sicer od 13. aprila do 13. oktobra 2025. Glavna tema Expa 2025 je Oblikovanje prihodnje družbe za naša življenja (ang. *Designing future society for our lives*). Ta široka tema spodbuja udeležence in obiskovalce k razmišljanju o tem, kako želijo živeti v prihodnosti in kako povečati človeški potencial. Cilj je tudi spodbujati sodelovanje mednarodne skupnosti pri oblikovanju trajnostne družbe.

Za podrobnejšo obravnavo osrednje teme so bile določene tri podteme:

1. Reševanje življenj (ang. *Saving lives*), ki se osredinja na zaščito in izboljšanje človeških življenj; 2. Opolnomočenje življenj (ang. *Empowering lives*), ki poudarja bogatenje življenj posameznikov in širjenje človeških potencialov, in 3. Povezovanje življenj (ang. *Connecting lives*), ki poudarja povezovanje ljudi, gradnjo skupnosti ter bogatenje družbe s sodelovanjem in naprednimi komunikacijskimi tehnologijami. Skozi podteme razstava obravnava različne globalne izzive in priložnosti našega časa, vključno z novimi družbenimi razmerami, tehnološkim napredkom in cilji trajnostnega razvoja Združenih narodov.

Svetovna razstava Expo 2025 ponuja s svojo osrednjo temo edinstven vpogled v načine, na katere si različne države in organizacije zamišljajo urejanje prostora v prihodnosti, in dejavnosti, ki jih izvajajo v zvezi s tem. Paviljoni, ki so tematski ali nacionalni, postanejo miniaturne manifestacije teh vizij, prikazujejo inovativne rešitve za prihodnjo (re)urbanizacijo, trajnostnost in kakovost življenja v prihodnjih mestih.

V nadaljevanju je za nekaj izbranih paviljonov predstavljeno, kako se vodilna tema Expa 2025 izraža v razstavljenih vsebinah predvsem na področju prihodnjega urejanja urbanega prostora.

Tematski paviljon *Future city* ponuja vizije prihodnjega mesta, ki jih soustvarja 12 različnih razstavljalcev, osredotočenih na pet ključnih področij: življenje in zdravje, okolje in energija, industrija

in gospodarstvo, mobilnost ter ljudje in povezljivost. Vsak razstavljaivec prispeva vsebine, povezane z inovativnimi rešitvami in tehnologijami, ki podpirajo razvoj napredne urbane družbe. Poudarek je na integriranem pristopu k reševanju kompleksnih izzivov prihodnjih mest, spodbujanju trajnostnega razvoja, izboljšanju kakovosti življenja za vse prebivalce ter krepitvi povezljivosti med ljudmi in tehnologijami. Raznolike in interaktivne predstavitve omogočajo obiskovalcem celosten vpogled v potencial prihodnjih urbanih okolij. Tako se obiskovalec lahko pouči o prihodnjih oblikah integrirane mobilnosti, pri katerih bo potnik vso pot v svoji kapsuli ne glede na to, ali potuje z mestnim prometom, regionalno železnico ali ladijskim prevozom. Predstavljena je tudi na primer tehnološka inovacija vozila, ki omogoča uporabniku potovanje po mestni cestni infrastrukturi in brezpotjih odprte krajine.

Singapurski paviljon s temo Urbana harmonija: Živeti v dinamični metropoli v sožitju z naravo razširja osrednjo temo Expa z interaktivno predstavitvijo Mesta možnosti. Obiskovalcem ponuja vpogled v to, kako je Singapur kot gostoposeljena otoška država s pomočjo inovativnih pristopov preoblikoval svoje urbano okolje v dobro delujočo ekosistem. Poleg vertikalnih vrtov, strešnih parkov in trajnostnega upravljanja voda je v paviljonu poudarjena celostna zavezanost trajnosti, ki sega od zelenih gradbenih tehnologij in ohranjanja biotske raznovrstnosti do spodbujanja odgovornega ravnanja z viri in implementacije

krožnih gospodarskih praks. Skozi dinamične razstavne pristope in interaktivne izkušnje obiskovalec spoznava, kako pametno načrtovanje in tehnološke rešitve omogočajo ustvarjanje zelenih in kakovostnih javnih prostorov, ki ne izboljšujejo le bivalnih pogojev meščanov, temveč tudi krepijo sožitje med urbanim življenjem in naravo. S tem Singapur (p)ostaja navdihujoč model trajnostnega razvoja za prihodnja mesta.

Nordijski paviljon je posvečen odkrivanju novih modelov delovanja družbe za skupni napredek. S pozivom globalni skupnosti k sodelovanju poudarja pomen povezovanja, odobravanja dosežkov, izmenjave znanj, postavljanja vprašanj in izmenjave idej kot temeljev za izgradnjo zaupanja in skupno delo pri doseganju družbenega napredka. Vizija paviljona je zanašanje drug na drugega, postavljanje ambicioznih ciljev in ustvarjanje boljše prihodnosti za vse, kar se izraža v motu Skupaj v boljšo prihodnost. Paviljon v kontekstu urejanja prostora predstavlja nordijske pristope k trajnostnemu urbanizmu, ki poudarjajo ravnotežje med naravo in razvojem urbanih struktur, inovativne rešitve za zeleno gradnjo, energetska učinkovitost, pametne mestne rešitve, ki izboljšujejo kakovost življenja prebivalcev, poudarek je na skupnostnem sodelovanju pri načrtovanju prostora. Posebna pozornost je namenjena urbanemu oblikovanju kot pomembni povezovalni disciplini za doseganje predstavljenih vizij.

Nemški paviljon je poimenovan *Wa! Germany* in se osredinja na krožno gospodarstvo, kar se izraža tudi v imenu paviljona, njegovi obliki in konceptu podajanja vsebine. Paviljon sestavlja sedem okroglih lesenih struktur, ki simbolizirajo krožnost in trajnost. Te strukture povezuje razstavni in gostinski del, ki se nadaljujeta v odprt zeleni park. Cilj oblikovanja je prikazati, kako lahko prihodnja arhitektura in urbanistično načrtovanje združita trajnost, krožnost, estetiko in bivanjsko izkušnjo, pri čemer

Slika 1: Corleo, futuristično terensko osebno mobilno vozilo, ki ga je razvila skupina Kawasaki. Zasnovano je za izjemno obvladovanje terena in stabilnost pri vožnji, poganja ga vodik (foto: Matej Nikšič).

Slika 2: Notranjost Nordijskega paviljona (ang. *Nordic pavilion*), ki združuje najboljše iz Danske, Finske, Islandije, Norveške in Švedske s poudarkom na trajnostnih inovacijah in vrhunskem oblikovanju, kar prispeva k oblikovanju svetlejše, bolj zelene prihodnosti planeta (foto: Matej Nikšič).

Slika 3: Nemški paviljon (ang. *German pavilion*), ki s svojo obliko simbolizira kroženje in povezanost pozidanega prostora, ki se lahko popolnoma reciklira, ter odprtega prostora. Paviljon združuje arhitekturni in odprt prostor v celoto ter skozi predstavljene vsebine in konkretne primere obiskovalcem prikazuje poti do krožne prihodnosti (foto: Matej Nikšič)

se narava in grajeno okolje dopolnjujeta v zaprtih materialnih ciklih. Predstavljeni so tudi številni primeri projektov in mest, ki so v svoje delovanje že konkretizirali in implementirali koncepte krožnosti. Paviljon sam služi kot zgled za trajnostno gradnjo z uporabo recikliranih materialov, pametnim uravnavanjem notranje klime in minimalno porabo virov, ki so skoraj 100-odstotno ponovno uporabni.

Slovenski paviljon deluje pod sloganom *Od srca do srca* ter poudarja povezanost trajnosti, inovativnosti in bogate kulturne dediščine Slovenije. Predstavlja se v skupinskem paviljonu, kjer v interakciji z drugimi državami simbolno gradi mostove za sodelovanje. Osrednje teme predstavitev vključujejo pametno in trajnostno prihodnost, čebelarstvo kot del slovenske identitete, Slovenijo kot športno velesilo, kulturo kot povezovalni element in vizijo prihodnjega turizma. Paviljon želi obiskovalcem ponuditi edinstveno digitalno in fizično izkušnjo Slovenije, pri čemer poudarja napredne

tehnološke rešitve, inovativne industrije ter trajnosten način življenja, ki temelji na povezanosti z naravo in med ljudmi.

Paviljon Mitsubishi predstavlja vizijo krožne arhitekture, ki presega samo »začasno« naravo grajenega in ponuja model za prihodnje ustvarjanje in presnavljanje urbanega prostora. Poudarja ponovno uporabo gradbenih materialov kot enega od ključnih elementov prilagodljivega in krožnega sistema gradnje v mestih ter ponazarja ravnovesje med trajnostjo in ekonomsko učinkovitostjo z uporabo industrijskih in gradbenih materialov, s čimer nakazuje možnost širjenja krožnosti v prihodnjem urbanem razvoju. Poudarja preoblikovanje začasnih materialov v trajne arhitekturne elemente kot kulturno prevrednotenje materialne identitete. Obiskovalce aktivno vključuje skozi večsenzorično izkušnjo, ki poudarja povezanost naravnih in družbenih sistemov. Inovativnost paviljona se kaže v njegovi filozofiji ponovne uporabe in preoblikovanja materialov ter v njegovi zasnovi brez

določene »sprednje strani«. Zasnova zavrača rigidne prostorske hierarhije in nakazuje urbane prostore, ki so fluidni, večnamenski in prilagodljivi hitrim spremembam, kar je ključno za ustvarjanje odpornih prihodnjih mest.

Celotno razstavno območje zaznamuje velika lesena krožna konstrukcija, pri kateri so bili uporabljeni lokalni leseni sestavni deli, ki so sestavljeni po načelih tradicionalne japonske gradnje. Konstrukcija omogoča prehajanje po območju na različnih višinah, na strehi je urejen krožno zasnovan odprt javni prostor, ki je namenjen ljudem in hkrati vzpostavlja pomembno ekološko območje.

Predstavljeni primeri z Expa 2025 v Osaki predstavljajo raznolike, toda povezane pristope k urejanju prihodnjih mest. Od futurističnih vizij paviljona *Future city* do konkretnih rešitev za trajnostno sobivanje z naravo, ki jih ponujajo nacionalni paviljoni in podjetja, se izriše potencialno optimistična

Slika 4: Veliki obroč (ang. *Grand ring*) je krožna lesena konstrukcija, zgrajena z uporabo tradicionalnih japonskih tehnik gradnje z lesom. S svojimi 20 metri v višino in obsegom približno 2 kilometra je zasnovana po zamisli japonskega arhitekta Souja Fujimota. Simbolizira koncept enotnosti v raznolikosti, obiskovalcem pa ponuja sprehajalno pot z razgledi na razstavišče, morje in mesto, obdano s cvetličnimi gredicami in parkovnimi ureditvami (foto: Matej Nikšič).

slika urbanega razvoja. Ta razstava ni le pregled trenutnih razmislekov in inovacij, temveč predvsem vabilo k nadaljnjemu raziskovanju na področju soustvarjanja prihodnjih mest, ki bodo bolj odporna, vključujoča in prijazna do okolja in svojih prebivalcev. Svetovna razstava Expo tako ostaja dragocen poligon idej, ki lahko navdihnejo in usmerjajo pot k boljši urbani prihodnosti.

.....
Izr. prof. dr. Matej Nikšič, univ. dipl. inž. arh.
Urbanistični inštitut Republike Slovenije,
Ljubljana
E-pošta: matej.niksic@uirsi.si

Opombe

^[1] Uradna spletna stran Expo 2025 je <https://www.expo2025.or.jp/en>.

Zahvala

Zahvala medijski ekipi Global Media Team Expo 2025 za ključno podporo pri pripravi tega prispevka. Zahvala tudi predstavnikom vseh predstavljenih paviljonov za njihov čas, opravljene intervjuje in dragocene informacije, ki so omogočile poglobljeno razumevanje razstavljenih vsebin. Članek je bil delno pripravljen v okviru dejavnosti Strateško Razvojno Inovacijsko Partnerstvo Pametna mesta in skupnosti – SRIP PMiS.

Viri in literatura

Expo 2025 (2025): *EXPO 2025 Osaka, Kansai, Japan official guidebook, English edition*. Osaka, Global Communication Department, Japan Association for the 2025 World Exposition.

Boštjan KERBLER
Robi KOŠČAK
Tjaša KOLAR
Ajda ŠEME
Andraž KAPUS
Maša HAWLINA
Anja LAZAR
Anja PLANIŠČEK
Klara SUŠA VAČOVNIK

Modeli aktivacije velikih družinskih hiš s praznimi ali delno praznimi bivalnimi površinami

Časovni okvir projekta: 1. 9. 2025–31. 8. 2027 (24 mesecev)

Akronim: PRAZNE HIŠE

Šifra projekta: V5-2545

Financiranje projekta

Projekt poteka v okviru ciljnega raziskovalnega programa CRP 2025. Financirajo ga Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije, Ministrstvo za solidarno prihodnost ter Ministrstvo za naravne vire in prostor.

Izhodišča projekta

Stanovanje je ena temeljnih človekovih potreb, ki presega le fizični prostor za bivanje. Pomeni dom – kraj identitete, varnosti, zasebnosti in družbene vključenosti. Zadovoljuje ne le materialne, temveč tudi psihološke in družbene potrebe, od odnosov do samouresničevanja. Njegova vrednost narašča s starostjo posameznika, saj je povezan s spomini, dosežki in občutkom pripadnosti. Med Slovenci ima stanovanje poseben

pomen, saj je večina nepremičnin lastniških, pri čemer prevladuje predvsem lastništvo hiš. Lastništvo hiše pomeni več kot le posest nepremičnine – je simbol neodvisnosti, stabilnosti in povezanosti z naravnim okoljem. Ponazarja uresničitev življenjskih ciljev in hkrati kulturno zasidran ideal. Zgodovinski razvoj te stanovanjske strukture sega v obdobje po drugi svetovni vojni, ko so družbene in gospodarske reforme omogočile večje zasebne investicije, čeprav še v pogojih planskega gospodarstva. Ljudje so v času inflacije vlagali denar v gradnjo lastnih hiš, saj so v njih videli varno naložbo in pot do osebne svobode. Pojav samograditeljstva je postal množičen, predvsem na podeželju in v manjših mestih, kjer je bila zemlja dostopnejša, hkrati pa je bilo bivanje v hiši nadaljevanje tradicionalnega življenjskega sloga, pogosto vezanega na kmečko poreklo. Ker je za Slovence značilno, da se ne selijo radi, so ljudje, ki so si v preteklosti zgradili

hiše, v njih večinoma ostali vse življenje. Hiše so bile v glavnem grajene kot večgeneracijska bivališča, saj so graditelji pričakovali, da bodo v njih živeli tudi njihovi otroci. V številnih primerih so se otroci iz teh hiš odselili in starši so ostali v njih sami. Posledično so postale številne velike družinske hiše polprazne ali celo prazne, saj so po smrti ali preselitvi starejših prebivalcev v domove starejših pogosto nenaseljene. Starejši, ki še živijo v njih, pogosto prebivajo v neustreznih razmerah, saj so hiše prevelike, energetske neučinkovite in težke za vzdrževanje. Kljub temu se številni starejši ne želijo preseliti zaradi čustvene navezanosti. Njihove hiše zanje niso le stanovanjski objekti, temveč rezultat dolgotrajnega fizičnega in finančnega vložka, življenjskega dela in odrekovanja. V njih vidijo simbol osebne stabilnosti, samostojnosti in življenjskega dosežka. V okviru sodobnih demografskih in stanovanjskih izzivov so velike dru-

žinske hiše s polpraznimi ali praznimi bivalnimi površinami pomemben stanovanjski potencial. Slovenija se namreč sooča z izrazitim pomanjkanjem cenovno dostopnih stanovanj in omejenimi možnostmi najema javnih najemnih stanovanj. V tem smislu so lahko prazne in polprazne velike družinske hiše eden ključnih virov, ki bi jih bilo smiselno vključiti v reševanje stanovanjske problematike, še posebej ker se bivanjske preference še vedno nagibajo k individualnemu načinu bivanja, torej k hišam. Vprašanje, kako aktivirati ta stanovanjski potencial, je pomembno z vidika učinkovite rabe obstoječega stanovanjskega fonda ter tudi medgeneracijske solidarnosti in trajnostnega prostorskega razvoja. Pri tem ne gre le za fizični vidik stanovanjskih nepremičnin, ampak za kompleksen družbeni izziv, ki zahteva razumevanje družbenih, gospodarskih in psiholoških dimenzij, ki vplivajo na ravnanje lastnikov, ter poznavanje želja, potreb in bivanjskih preferenc potencialnih uporabnikov teh bivalnih enot, ne glede na to, ali bi jih uporabljali kot najemniki ali lastniki.

Namen in cilji projekta

Namen raziskovalnega projekta je razvoj mogočih modelov za aktivacijo velikih družinskih hiš s praznimi ali delno praznimi bivalnimi površinami, ki bodo vključevali tehnične in zakonodajne prilagoditve, organizacijske rešitve in predloge za spodbude.

Cilji raziskovalnega projekta so:

1. opredeliti pojem velike družinske hiše z določitvijo gabaritov in značilnosti;
2. analizirati razloge za nizko zasedenost in ohranjanje praznih velikih družinskih hiš;
3. raziskati pripravljenost lastnikov za aktivacijo velikih družinskih hiš ali njihovih delov in načine, kako jih spodbuditi k temu;

4. ugotoviti pripravljenost potencialnih najemnikov ali prihodnjih lastnikov za bivanje v (delih) velikih hiš, vključno z njihovimi potrebami in pričakovanji;
5. razmisliti o tehničnih posegih, ki bi omogočili bivanje več gospodinjstev v velikih družinskih hišah;
6. pripraviti različne modele aktivacije velikih družinskih hiš (npr. dolgoročni najem dela hiše, etažiranje in prodaja novega dela stavbe, spodbujanje aktivacije praznih hiš) s predlogi tehničnih rešitev, organizacijske strukture in potrebne državne ali občinske podpore.

Vsebina posameznih sklopov projekta (tako imenovani delovni svežnji) in njihovo trajanje:

1. pregled spoznanj o družbeno-kulturnih vidikih lastništva in rabe stanovanjskih nepremičnin v Sloveniji in opredelitev pojma velike družinske hiše (5 mesecev);
2. proučitev pripravljenosti lastnikov za aktivacijo velikih družinskih hiš ali njihovih delov ter opredelitev načinov motiviranja lastnikov za tovrstno aktivacijo (6 mesecev);
3. proučitev pripravljenosti potencialnih najemnikov ali prihodnjih lastnikov za bivanje v (delih) velikih hiš, vključno z njihovimi potrebami in pričakovanji (5 mesecev);
4. priprava različnih modelov aktivacije velikih družinskih hiš s predlogi tehničnih rešitev, zakonodajne prilagoditve, organizacijske strukture in potrebne državne ali občinske podpore (8 mesecev);
5. poročanje in diseminacija (24 mesecev);
6. vodenje in koordinacija (24 mesecev).

Pomen projekta in njegovih rezultatov

Projekt bo pomemben z več vidikov:

- bo izviren, saj obravnava segment stanovanjskega fonda, ki je bil doslej v raziskavah pogosto spregledan;
- nadgradila se bodo obstoječa raziskovalna znanja ter razvili novi, inovativni metodološki in konceptualni pristopi;
- razvili se bodo novi teoretični in metodološki okviri, ki bodo omogočili širše razumevanje stanovanjske problematike v Sloveniji;
- uporaba participativnih pristopov bo pomembna za znanost in stroko, saj bo omogočila globlje razumevanje razmišljanja in delovanja lastnikov velikih družinskih hiš ter tudi potreb in pričakovanih potencialnih najemnikov ali novih lastnikov oziroma prihodnjih uporabnikov teh hiš oziroma njihovih delov;
- projekt bo prispeval k razvoju zakonodajnih okvirov, saj bo proučevanje tehničnih in organizacijskih rešitev za prilagoditev velikih družinskih hiš vključevalo tudi analizo zakonodajnih ovir in predlogov za izboljšave;
- projekt bo pomembno vplival na slovensko gospodarstvo, saj bo neposredno obravnaval področja, kot so stanovanjski trg, gradbeništvo, energetska sanacija, podjetništvo in prostorski razvoj;
- velike prazne hiše po Sloveniji so pomembno nepremično premoženje, ki trenutno pogosto nima tržne funkcije – ne prinaša dohodka, ne ustvarja delovnih mest in ne spodbuja investicij, zato bo projekt s konkretnimi modeli aktivacije lastnikom ponudil priložnost za monetizacijo lastnine;
- projekt ima potencial za razvoj novih poslovnih modelov, zlasti na področju stanovanjskih zadrug,

platform za deljeno rabo stanovanjskih nepremičnin in njihovega pametnega upravljanja;

- z aktivacijo praznih in polpraznih družinskih hiš se bodo v lokalno okolje vrnili novi prebivalci, kar pomeni večje povpraševanje in večjo porabo lokalnih storitev, več otrok v šolah, večjo potrebo po lokalnem transportu in oskrbi – vse to bo povečalo stabilnost lokalnih gospodarstev, odprlo prostor za nova delovna mesta, krepilo trajnostne lokalne verige vrednosti in zmanjšalo ekonomsko izseljevanje z lokalnih (predvsem podeželskih) območij;
- projekt ima mednarodni potencial, saj lahko rezultati projekta služijo kot model tudi za druge države, kar pomeni priložnost za izvoz znanja, svetovalnih storitev in inovativnih rešitev slovenskega izvora;
- projekt bo imel pomembne posledice za družbo kot celoto, saj bo neposredno obravnaval aktualna vprašanja slovenske družbe, povezana z demografskimi spremembami, stanovanjsko pravičnostjo, bivalnimi razmerami, kakovostjo bivanja, medgeneracijskimi odnosi, lokalnimi skupnostmi in trajnostnim razvojem;
- projekt bo ponujal konkretne rešitve za ponovno uporabo praznih ali delno praznih velikih družinskih hiš, s čimer se neposredno odziva na pereč problem stanovanjske krize v Sloveniji, ki jo zaznamujejo visoke cene stanovanjskih nepremičnin in nizka dostopnost javnih najemnih stanovanj;
- pomemben bo prispevek za medgeneracijsko sožitje in solidarnost, saj bo lahko aktivacija velikih družinskih hiš omogočila nove oblike bivanja z različnimi generacijami;
- projekt bo prispeval k opolnomočenju lokalnih skupnosti, saj lahko aktivacija praznih hiš pomeni povečanje števila prebivalcev, več

življenjskih dejavnosti, večjo družbeno dinamiko in možnosti za razvoj lokalnih pobud;

- rezultati bodo uporabni tudi za lokalne in državne oblikovalce politik, saj bodo prispevali k oblikovanju bolj ciljno usmerjenih ukrepov – na primer subvencij za prenovu praznih hiš, davčnih spodbud za oddajo sob, zakonodajnih rešitev za olajšanje dedovanja in delitve lastnine in spodbud za nastanek skupnostnih oblik bivanja;
- projekt bo prispeval k racionalnejši rabi zemljišč, zmanjševanju potrebe po širjenju pozidave na nova, pogosto kmetijska zemljišča in ponovni uporabi že obstoječih stavb.

Partnerji pri projektu in člani projektne skupine

Pri projektu sodelujejo slovenske raziskovalne organizacije, in sicer Urbanistični inštitut Republike Slovenije, ki je vodilni partner projekta, Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo in Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani.

Pri projektu sodelujejo ti sodelavci Urbanističnega inštituta Republike Slovenije:

- prof. dr. Boštjan Kerbler, znanstveni svetnik (vodja projekta),
- Robi Koščak, raziskovalec,
- Tjaša Kolar, raziskovalka,
- Ajda Šeme, mlada raziskovalka.

Pri projektu sodelujejo ti sodelavci Inštituta Republike Slovenije za socialno varstvo:

- dr. Andraž Kapus, višji raziskovalec,
- Maša Hawlina, raziskovalka,
- Anja Lazar, raziskovalka.

Pri projektu sodelujeta ti sodelavki Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani:

- prof. mag. Anja Planišček, univ. dipl. inž. arh.,
- asist. razisk. Klara Suša Vačovnik, raziskovalka.

Prof. dr. Boštjan Kerbler, znanstveni svetnik
Urbanistični inštitut Republike Slovenije,
Ljubljana

E-pošta: bostjan.kerbler@uirs.si

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA SOLIDARNO PRIHODNOST

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA NARAVNE VIRE IN PROSTOR

INŠTITUT RS ZA
SOCIALNO VARSTVO

SOCIAL PROTECTION INSTITUTE OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA

UNIVERZA
V LJUBLJANI

FA

Fakulteta
za arhitekturo

Otto GERDINA
Boštjan KERBLER
Mitja HAFNER FINK
Ana JAGODIC
Matjaž URŠIČ
Robi KOŠČAK
Ajda ŠEME
Tjaša KOLAR

Bivanje študentske populacije v visokošolskih središčih v Sloveniji

Časovni okvir projekta: 1. 9. 2025–28. 2. 2027 (18 mesecev)

Akronim: BIVAŠ

Šifra projekta: V5-2551

Financiranje projekta

Projekt poteka v okviru ciljnega raziskovalnega programa CRP 2025, ki ga financirata Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije ter Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in inovacije.

Izhodišča projekta

Stanovanje je osnovna človekova potreba, ki ima ključno vlogo v življenju posameznika, še posebej študentov, ki ob vstopu v visokošolski sistem doživijo velike življenjske spremembe. Bivanjske razmere študentov vplivajo na njihovo počutje in ustvarjajo pogoje za uspešen študij. Kljub temu pa razpoložljivost in dostopnost stanovanj postajata vse večji družbeni in politični izziv. Stanovanje, ki je še do pred kratkim veljalo za temeljno pravico, se vse bolj dojema

kot tržno blago, kar povzroča težave, še posebej pri študentskih nastanitvah. Tudi če študenti nimajo eksplicitno priznane pravice do stanovanj, jih mednarodne organizacije prepoznajo kot ranljivo skupino. Pomanjkanje cenovno dostopnih in kakovostnih stanovanj na ustreznih lokacijah ovira številne študente, ki si težko privoščijo ustrezno bivališče. Državna podpora pri zagotavljanju bivališč za vse študente je ključna za zagotavljanje enakih možnosti, saj pomanjkanje dostopnega bivanja neposredno vpliva na zdravje, počutje in akademski uspeh. Nastanitve v študentskih domovih so zato še posebej pomembne, saj omogočajo družbeno in akademsko integracijo in zmanjšujejo tveganje opustitve študija. Kljub temu pa je dostopnost kakovostnih študentskih nastanitev omejena, saj so študentski domovi v Sloveniji zasedeni v večji meri, kot je razpisanih mest. Raziskave kažejo, da je le manjši del študentov na-

stanjen v študentskih domovih, medtem ko številni živijo pri starših ali v zasebnih najemnih stanovanjih, pri čemer so cene teh pogosto previsoke. To ustvarja finančne težave, še posebej za študente iz socialno šibkejših družin. Pomanjkanje študentskih nastanitev tako postaja vse večji problem v večjih visokošolskih središčih, kot so Ljubljana, Maribor in Koper. Čeprav so možnosti za bivanje v študentskih domovih v teh središčih omejene, se povpraševanje še vedno povečuje. Pomanjkanje cenovno dostopnih in kakovostnih nastanitev vodi v to, da številni študenti niso obremenjeni le finančno, ampak tudi i s povečanim časom in stroški prevoza, če morajo bivati zunaj visokošolskih središč. Težave z dostopnostjo študentskih nastanitev se bodo v prihodnosti verjetno le še povečale, saj trenutne zmogljivosti ne zadoščajo za zadovoljitev potreb študentov. Tudi lastniki najemniških stanovanj izkoriščajo primanjkljaj stanovanj in zvi-

šujejo cene, kar še dodatno oteži položaj študentov, še posebej tistih iz družin z nižjimi dohodki, obenem pa tudi drugim iskalcem najemnih stanovanj na stanovanjskem trgu. Bivanje študentov v visokošolskih središčih Slovenije je torej pereč problem, ki je sicer prepoznan, vendar pa doslej še ni bilo opravljenih raziskav o tem, kako to vpliva na dostopnost in uspešnost dokončanja študija ter na stanovanjski trg, na kar opozarjajo najnovejše študije v tujini.

Namen in cilji projekta

Namen raziskovalnega projekta je analizirati bivanje študentske populacije v visokošolskih središčih v Sloveniji ter vpliv načinov bivanja študentov in študentk na stanovanjski trg ter dostopnost in uspešnost dokončanja študija.

Cilji raziskovalnega projekta so:

1. razviti kakovosten pristop k merjenju vpliva bivanja študentov in študentk na dostopnost študija, uspešnost dokončanja in stanovanjski trg;
2. izvesti raziskavo o bivanju študentske populacije v visokošolskih središčih;
3. proučiti vpliv načinov bivanja študentov in študentk na dostopnost študija in uspešnost dokončanja študija med različnimi socioekonomskimi skupinami študentov in študentk;
4. oceniti, kako bivanje študentov in študentk vpliva na stanovanjski trg;
5. pripraviti priporočila ter predloge glede ureditve bivanja študentov in študentk v Sloveniji.

Vsebina posameznih sklopov projekta (tako imenovani delovni svežnji) in njihovo trajanje:

1. pregled literature, razvoj vprašalnika in priprava načrta anketiranja (6 mesecev),

2. izvedba raziskave Študentska bivanjska anketa (6 mesecev),
3. analiza podatkov, priprava poročila in oblikovanje priporočil glede ureditve bivanja študentov (6 mesecev),
4. diseminacija projektnih rezultatov (18 mesecev),
5. vodenje in koordinacija projekta (18 mesecev).

Pomen projekta in njegovih rezultatov

Projekt bo pomemben z več vidikov:

- pomembno bo prispeval k širši znanstveni skupnosti, predvsem na področju družbenih in prostorskih znanosti, hkrati pa bo pomemben vir novih dognanj za stroko;
- z analizo različnih načinov bivanja študentov (v študentskih domovih, pri zasebnih najemnikih, pri starših) in povezav teh z akademskimi dosežki bo projekt omogočil boljše razumevanje, kako prostorski in ekonomski dejavniki vplivajo na študijsko uspešnost in kakovost izobraževanja;
- raziskava bo pomembno prispevala k metodološkemu napredku, saj bo vključila inovativne raziskovalne pristope, ki bodo omogočili natančnejšo analizo vpliva študentskega bivanja na uspešnost študija;
- z uporabo naprednih statističnih metod bo projekt omogočil prepoznavanje skritih vzorcev, ki vplivajo na študijsko uspešnost študentov različnih socioekonomskih skupin;
- razviti bodo kazalniki, ki bodo omogočili analizo študentskih bivalnih razmer v prihodnje;
- vključevanje različnih vrst anketnih vprašalnikov, ki bodo omogočili natančnejše zbiranje podatkov o študentskem bivanju in uspešnosti študija;
- z analizo zbranih podatkov bo

projekt omogočil razvoj priporočil in predlogov za ureditev bivanja študentov;

- z vključitvijo različnih deležnikov, kot so ministrstva, študentske organizacije, univerze in najemniki stanovanj, bo projekt omogočil razvoj konkretnih ukrepov, ki bodo reševali posebne potrebe študentske populacije;
- spodbujeni bodo interdisciplinarno sodelovanje med različnimi raziskovalnimi področji, izmenjava znanja in ustvarjanje novih raziskovalnih povezav med področji, ki se običajno ne povezujejo med seboj;
- pridobljene bodo pomembne informacije o povpraševanju po različnih vrstah namestitve za študente ter o tem, kako to povpraševanje vpliva na širši stanovanjski trg in s tem na gospodarske tokove;
- prepoznane bodo potrebe po posebnih vrstah bivalnih enot, na podlagi česar se bodo lahko oblikovali ukrepi, ki bodo spodbujali gradnjo ali prenovu stanovanjskih objektov, usmerjenih v potrebe študentov, s čimer se bo izboljšalo ravnanje med ponudbo in povpraševanjem na stanovanjskem trgu;
- projekt bo vplival na gradbeni sektor, saj bo na podlagi ugotovitev mogoče predvideti potrebo po novih gradbenih projektih, obnovi obstoječih stanovanjskih enot in gradnji novih kompleksov, ki bodo ustrezali posebnim zahtevam študentov;
- projekt bo pomagal pri oblikovanju novih strategij za podporo investicijam v nepremičninski sektor, kjer bodo lahko razvijalci in vlagatelji bolje razumeli potrebe trga, kar bo prispevalo k večji stabilnosti na stanovanjskem trgu;
- z izboljšano dostopnostjo in kakovostjo bivanja se bo povečala učinkovitost študijskih procesov, ki bo pripomogla k hitrejšemu

zaključevanju študija, kar bo povečalo število visokokvalificiranih diplomantov na trgu dela in vplivalo na gospodarsko rast; prav tako se bo povečalo povpraševanje po storitvah, ki podpirajo vsakodnevno življenje študentov, kar bo spodbudilo gospodarski razvoj v visokošolskih središčih;

- oblikovana bodo priporočila za izboljšanje politik v zvezi s študentskim bivanjem, kar bo pozitivno vplivalo na javne finance;
- ugotovljene bodo ključne povezave med bivanjem, študijem in širšimi družbenimi vplivi;
- projekt bo prispeval k natančnejšemu razumevanju, kako različni načini bivanja vplivajo na uspešnost študija, vključno z možnostjo, da se prepozna, katera skupina študentov – glede na njihove socioekonomske značilnosti – potrebuje posebne ukrepe za zagotavljanje bolj dostopnega in ustreznega bivalnega okolja;
- proučilo se bo, kako neenakosti na področju dostopa do ustreznih bivalnih razmer vplivajo na izide študija, kar bo omogočilo boljše ciljne politike, ki bodo študentom omogočile enake možnosti za izobraževanje, kar je nujno za dolgoročni družbeni razvoj in zmanjšanje družbenih neenakosti;
- projekt bo prispeval k boljšemu načrtovanju prihodnjih stanovanjskih potreb in mobilnosti v visokošolskih središčih;
- projekt bo prispeval k boljšemu razumevanju, kako bivalni pogoji vplivajo na vključevanje študentov v družbeno življenje in njihove interakcije z lokalnim prebivalstvom;
- ugotovljeno bo, kako so bivalni pogoji povezani z mobilnostjo študentov v izobraževalnem sistemu, kar bo pripomoglo k oblikovanju ukrepov, ki bodo spodbujali enake možnosti za vse, še posebej za tiste iz socialno šibkejših okolij.

Partnerji pri projektu in člani projektne skupine

Pri projektu sodelujeta slovenski raziskovalni organizaciji, in sicer Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani, ki je vodilni partner projekta, in Urbanistični inštitut Republike Slovenije.

Pri projektu sodelujejo ti sodelavci Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani:

- doc. dr. Otto Gerdina, raziskovalec (vodja projekta),
- prof. dr. Mitja Hafner Fink, visokošolski učitelj,
- asist. dr. Ana Jagodic, raziskovalka,
- prof. dr. Matjaž Uršič, visokošolski učitelj.

Pri projektu sodelujejo ti sodelavci Urbanističnega inštituta Republike Slovenije:

- prof. dr. Boštjan Kerbler, znanstveni svetnik,
- Ajda Šeme, mlada raziskovalka,
- Robi Koščak, raziskovalec,
- Tjaša Kolar, raziskovalka.

Doc. dr. Otto Gerdina, raziskovalec
Univerza v Ljubljani, Fakultete za družbene vede, Ljubljana
E-pošta: otto.gerdina@fdv.uni-lj.si

Terminološki kotiček

regionalni razvoj^[1] -ega -ôja m

plan. družbene spremembe, ki so z razvojnimi strategijami, politikami in ukrepi v krajšem časovnem obdobju namenjene zmanjševanju razlik v stopnji razvitosti regij, v daljšem pa njihovu odpravljanju in zmanjševanju razlik v kakovosti življenja njihovega prebivalstva

PRIM.: regionalni prostorski razvoj

ang.: *regional development*

členitev prostora -tve -- ž

delitev prostora za potrebe prostorskega načrtovanja na prostorska območja glede na naravne in ustvarjene značilnosti, rabe in funkcije

S: prostorska segmentacija, prostorska členitev

PRIM.: coniranje

ang.: *spatial division, spatial segmentation*

prostorsko načrtovanje -ega -a s

po Zakonu o prostorskem načrtovanju, 2007 interdisciplinarna dejavnost, s katero se na podlagi razvojnih usmeritev in ob upoštevanju javnih koristi, varstva okolja, ohranjanja narave, varstva živali in naravnih dobrin, varstva premoženja in kulturne dediščine načrtujejo posegi v prostor in prostorske ureditve

PRIM.: krajinsko načrtovanje, prostorsko planiranje, urbanistično načrtovanje, urejanje naselij, urejanje prostora

ang.: *spatial planning*

regionalno prostorsko planiranje -ega -ega -a s

po Zakonu o regionalnem prostorskem planiranju, 1967, do 1993 sestavni del družbenega planiranja, ki usmerja gospodarski in družbeni razvoj, varovanje krajine in smotrno gospodarjenje s prostorom na celotnem območju Republike Slovenije

PRIM.: regionalno prostorsko načrtovanje

ang.: *regional spatial planning*

regionalni prostorski plán -ega -ega -a m

po Zakonu o regionalnem prostorskem planiranju, 1967, do 1993 dokument, ki določa družbenogospodarska izhodišča in smernice za urejanje prostora, gospodarjenje s prostorom in varovanje krajine za celotno območje Republike Slovenije

PRIM.: regionalni prostorski načrt

ang.: *regional spatial plan*

pokrajina -e ž

območje z značilno oblikovanostjo zemeljskega površja, vegetacijo, urejenostjo in posebnimi krajinskimi značilnostmi, npr. reka, jezero, morje

ang.: *landscape*

régija -e ž

1. širši teritorij s skupnimi naravnimi, gospodarskimi, funkcijskimi, zgodovinskimi, kulturnimi značilnostmi

ang.: *region*

2. prostorska enota med državno in občinsko ravni, oblikovana za potrebe planiranja

ang.: *planning region*

3. administrativno-upravna enota med državno in občinsko ravni

ang.: *region, district*

lokálna sámoupráva^[1] -e -e ž

samostojno odločanje prebivalcev ožje teritorialne enote, npr. občine ali pokrajine, o zadevah lokalnega pomena

S: lokálna avtonómija

prostorska politika -e -e ž

način urejanja prostorskega razvoja in dejavnosti v prostoru s pravnimi, gospodarskimi, javnofinančnimi, tržnimi, urbanističnimi in drugimi instrumenti

ang.: *spatial development policy*

regionalna politika^[1] -e -e ž

1. plan. sodobno pojmovanje sistem usklajenih ukrepov za zagotavljanje skladnega regionalnega razvoja, ki temelji na gospodarskem in socialnem povezovanju, uravnoteženem razvoju in uravnoteženi konkurenčnosti na območju celotne države

2. plan. tradicionalno pojmovanje sistem usklajenih ukrepov za zaščito območij z razvojnimi problemi, ki jim država s finančno pomočjo izboljšuje infrastrukturne pomanjkljivosti, gospodarskim subjektom pa s subvencijami zmanjšuje proizvodne stroške

grádbeništvo^[1] -a s

ind. geogr., geogr. nas. gospodarska dejavnost, ki se ukvarja z gradnjo stavb, prometnic, uvrščena med sekundarne dejavnosti, čeprav nima stalnega proizvodnega mesta

demografíja^[1] -e ž

veda, ki proučuje stanje, sestavo in gibanje prebivalstva

ang.: *demography*

stanováňje -a s

v funkcionalno celoto povezani prostori za prebivanje, praviloma z enim vhodom, sobami, kuhinjo, kopalnico, straniščem, hodnikom in shrambo

ang.: *flat, apartment, dwelling*

stávbno zemljíšče -ega -a s

1. po Zakonu o stavbnih zemljiščih, 1997 komunalno opremljeno zemljišče, na katerem stoji objekt ali je s prostorskim aktom namenjeno gradnji

PRIM.: funkcionalno zemljišče, grádbena parcéla, stavbíšče

ang.: *building land, building site, building plot*

2. zemljišče, za katero se plačuje nadomestilo za uporabo

ang.: *building land, building site, building plot*

nacionálni stanovánjski prográm -ega -ega -a m

program, ki določa stanovanjsko politiko države v skladu z razvojnimi prioritetami

ang.: *national housing programme*

nèpremičnína -e ž

zemljišče in/ali objekti na njem, nad njim ali pod njim

ang.: *real estate*

uporábna površina stanovánja -e -e -- ž

vsota površin vseh zaprtih prostorov v stanovanju z višino nad 1,6 m (kuhinja, kopalnica, stranišče, dnevna soba, predsoba, spalnica, kabinet, notranji hodnik), brez pomožnih stanovanjskih prostorov in predelnih sten

S: koristna površina stanovánja

ang.: *usable floor area of flat, usable floor area of dwelling*

naménska rába prostórá^[1] -e -e -- ž

plan. določitev namena in pogojev za uporabo določenega območja, zemljišč, pri čemer se upošteva njihova gospodarska, socialna in ekološka vloga, kot obvezni del prostorskih planov in urbanističnih dokumentov

urbanízem -zma m

1. znanost, umetnost in tehnika urejanja naselij

ang.: *urban planning, urbanism*

2. interdisciplinarna dejavnost, ki se ukvarja z načrtovanjem in urejanjem naselij, zlasti njihove fizične oblike, organizacije, rabe prostora, funkcij, kar zagotavlja socialno, gospodarsko stabilnost in napredek

ang.: *urban planning, urbanism*

trájnostno mésto -ega -a s

mesto, ki zmanjšuje porabo naravnih virov in količino odpadkov, se prilagaja zmogljivosti lokalnih, regionalnih in globalnih ekosistemov in povečuje primernost za prebivanje

ang.: *sustainable city*

trájnostni razvòj -ega -ôja m

razvoj človeške družbe, ki čim manj izčrpava in obremenjuje naravne danosti, vire in omogoča njihovo obnavljanje

S: sònarávni razvòj, vzdžžni razvòj

ang.: *sustainable development*

zeléna površina -e -e ž

z vegetacijo porasel prostor v mestu ali naselju, npr. park, vrt, zelenica

S: zeléni pròstor

ang.: *green space*

stáranje prebiválstva -a -- s

večanje deleža prebivalstva, starega nad 64 let

ang.: *ageing of population*

biválno okólje -ega -a s

okolje, kjer ljudje prebivajo, navadno urejeno in opremljeno tako, da omogoča oskrbovanje, komuniciranje, rekreacijo, izobraževanje, npr. naselje ali njegov del, stanovanjske stavbe in okolica

ang.: *living environment*

zdrávo življénjsko okólje -ega -ega -a m

okolje, ki omogoča za zdravje in počutje ugodne življenjske razmere, skladne s predpisanimi standardi

PRIM.: kakòvost okólja

ang.: *healthy living environment*

dostópnost -i ž

1. dosegljivost neke lokacije, merjena v dolžinskih ali časovnih enotah, npr. postaj javnega prometa, šol, zdravstvenih ustanov

ang.: *accessibility*

2. dosegljivost neke lokacije glede na prometno sredstvo, npr. z javnim prevozom

ang.: *accessibility*

3. prilagojenost prostora različnim uporabnikom, npr. otrokom, starejšim, funkcionalno oviranim osebam

ang.: *accessibility*

4. dosegljivost različnih dejavnosti in storitev, npr. izobraževanja, dela, stanovanj, informacij, interneta

ang.: *accessibility*

drúžbeno okólje^[1] -ega -a s

1. spl. geogr. okolje, ki si ga je priredil človek

PRIM.: antropogéno okólje, kultivirano okólje, narávno okólje

2. spl. geogr. okolje, v katerem živi družba

S: sociálno okólje

odprti prostor -ega prostóra m

nezazidan prostor ali zelena površina v naseljih ali zunaj njih

S: odprta površina

PRIM.: kulturna krajina, mestna krajina, naravna krajina

ang.: *open space*

gentrifikacija -e ž

priseljavanje prebivalcev srednjega in višjega sloja v prenovljena območja, praviloma v mestnih središčih ali njihovi bližini, in odseljavanje revnega prebivalstva zaradi povišanja stroškov prebivanja

ang.: *gentrification*

funkcijska preobrazba mesta -e -e -- ž

sprememba funkcij mesta ali njegovih posameznih predelov, npr. iz industrijskega v trgovsko, poslovno

ang.: *functional transformation of a city*

reurbanizacija -e ž

1. vračanje prebivalcev v mesta po daljšem času odseljavanja iz njih in ponovna rast števila prebivalcev v mestnih območjih
PRIM.: dezurbanizacija, stôpnja urbanizacije, suburbanizacija, urbanizacija

ang.: *reurbanisation*

2. ponovna urbanizacija nekoč že urbaniziranih in kasneje opuščenih območij v mestu

ang.: *reurbanisation*

3. kvalitativna preobrazba starih mest z izboljšanjem njihove fizične, socialne, okoljske, ekonomske strukture, kamor se priseljuje mlado in izobraženo prebivalstvo

PRIM.: urbana rekonstrukcija

ang.: *reurbanisation*

soséska -e ž

funkcionalno in prostorsko, lahko tudi socialno povezan del naselja

ang.: *community, neighbourhood*

stanovánska soséska -e -e ž

zaključena urbanistična stanovanjska enota, ločena od hitrega motornega prometa, opremljena z infrastrukturo, prilagojeno dnevnim potrebam prebivalcev

ang.: *neighbourhood unit, housing estate*

délavsko nasélje -ega -a s

stanovanjsko naselje za delavce proizvodnega obrata, navadno zgrajeno v njegovi bližini, npr. železničarska kolonija v Mariboru

S: délavska stanovánska kolonija

ang.: *workers' colony*

obmóčje poslóvnih dejávnosti -a -- -- s

območje, na katerem so skoncentrirani poslovni in trgovski objekti, navadno v predmestju, na dobro dostopni lokaciji

S: poslóvna cóna

ang.: *business zone, business area*

sociálno najémno stanováňje -ega -ega -a s

najemno stanovanje, katerega najemnino subvencionira država in se oddaja socialnemu upravičencu

PRIM.: nèprofítno najémno stanováňje, zaséбно najémno stanováňje

ang.: *social rented housing*

nèprofítno najémno stanováňje -ega -ega -a s

najemno stanovanje, za katero se plačuje najemnina, ki pokriva stroške in lastniku ne prinaša dobička

PRIM.: profítno najémno stanováňje, sociálno najémno stanováňje

ang.: *not-for-profit rented apartment*

arhitektúra -e ž

1. umetnost načrtovanja in gradnje stavb

ang.: *architecture*

2. veda o načrtovanju stavb

ang.: *architecture*

3. stavba z umetniškimi, funkcionalnimi in/ali tehničnimi kvalitetami

ang.: *architecture*

indústrija^[1] -e ž

1. ind. geogr., var. okolja gospodarska dejavnost, ki z uporabo strojev na veliko predeluje surovine in polizdelke, proizvaja blago za nadaljnjo predelavo ali široko porabo, pri čemer bolj ali manj onesnažuje, obremenjuje okolje

2. ind. geogr. proizvodna dejavnost, pri kateri se anorganske in organske surovine z mehanskimi, fizikalnimi, kemičnimi ali/ in biološkimi postopki predelujejo v polizdelke za nadaljnjo predelavo, končne izdelke za široko porabo

3. ind. geogr. po statistični definiciji gospodarska dejavnost, ki vključuje rudarstvo, industrijsko predelavo rudarskih, gozdnih in kmetijskih surovin ter oskrbo z elektriko, plinom, paro, toplo vodo

micelij-a m mikol. preplet hif v steljki gliv^[2]

obnovljiv in biorazgradljiv podzemni del glive, sestavljen iz tankih nitastih struktur in z nizkim ogljičnim odtisom ter zmožnostjo, da organske odpadke pretvori v uporabne gradbene materiale, kar omogoča trajnostno izkoriščanje odpadkov^[9]

S: podgobje

ang.: *mycelium* n

ogljíčni odtís -ega -a m

izračun posrednih in neposrednih izpustov toplogrednih plinov v okolje, povezanih s človekovimi dejavnostmi, npr. s proizvodnjo in potrošnjo, izražen s količino emisije ekvivalenta ogljikovega dioksida za različne enote, npr. država, gospodinjstvo, posameznik, dejavnost, proces, izdelek

ang.: *carbon footprint*

recikláža^[1] -e ž

1. var. okolja → predelava odpadkov

2. pokr. ekol. razkrajanje odmrle biomase v hranilne snovi

trájnostna grádnja^[3] -e -e ž

proces načrtovanja, izbire lokalnih naravnih gradiv in izvajanje gradnje tako, da v najmanjši meri škodljivo vpliva na okolje, porabi čim manj energije, čim manj naravnih virov v času uporabe objekta, pri razgradnji pa se večina gradiv ponovno uporabi ali neškodljivo vrne v okolje

grádbeno projektíranje^[4] -ega -a s

snovanje gradenj, preverjanje njihove nosilnosti in odpornosti ter risanje inženirskih risb

ang.: *structural design*

izvédbeni prostórski ákt -ega -ega -a m

prostorski akt, s katerim se določijo pogoji in merila za izvedbo posegov v prostor v izbrani prostorski enoti

PRIM.: izvédbeni prostórski načrt

ang.: *detailed spatial development act*

urbána revitalizácia -e -e ž

oživljanje, spreminjanje gospodarsko in socialno zaostalih mestnih območij v privlačne mestne predele z izboljšanjem pogojev za izvajanje in uvajanje novih dejavnosti, socialne strukture, z modernizacijo mestnega okolja

PRIM.: méstna prenáva, revitalizácia kultúrne dédiščine, urbána rekonstrúkcija

ang.: *urban revitalisation*

jávni prôstor -ega prostóra m

odprti ali zaprti prostor v javni ali zasebni lasti, pod enakimi pogoji dostopen vsem ne glede na spol, raso, narodno ali socialno pripadnost, npr. železniška postaja, javna knjižnica, ulica, trg, park

ang.: *public space*

podnébne spremémbe -ih -émb ž mn.

spremembe podnebja, ki so posledica naravne spremenljivosti ali človekovih dejavnosti

S: klimátske spremémbe

ang.: *climate change*

ékosistémске storítve^[2] -ih -tev ž mn.

ekol. celota vseh za človeka življenjsko pomembnih dobrin in koristi, ki jih omogočajo ekosistemi

ang.: *ecosystem services* n pl.

nem.: *Ökosystemleistungen* f pl.

zeléna stréha -e -e ž

1. navadno ravna streha objekta, prekrita z vegetacijo na posebej prilagojeni podkonstrukciji iz slojev strešne izolacije, hidroizolacije, drenaže in plasti zemlje

ang.: *green roof*

2. streha, na kateri je nameščena zelena tehnologija, npr. sončne celice, solarni sistem za ogrevanje vode

ang.: *green roof*

súhi zadržéválnik -ega -a m

navadno zatravljen površina, urejena in namenjena za razlivanje in zadrževanje visokih vod

ang.: *detention area*

môkri zadržéválnik -ega -a m

akumulacija vode za namakanje kmetijskih zemljišč, šport in rekreacijo, za zagotavljanje poplavne varnosti z zadržanjem večjih količin vode v vodotoku

ang.: *retention area*

žíva méja -e -e ž

v liniji zasajena drevnina, navadno grmovnice, ki vidno ali fizično omejujejo, ločujejo ali členijo prostor, npr. strižena, prosto rastoča živa meja

S: živica

PRIM.: zeléna sténa

ang.: *hedge*

občinski prostorski načrt -ega -ega -a m K: OPN

po Zakonu o prostorskem načrtovanju, 2007 strateški in izvedbeni prostorski načrt občine, s katerim se določijo cilji in izhodišča prostorskega razvoja občine, načrtujejo prostorske ureditve lokalnega pomena in določijo pogoji umeščanja objektov v prostor

PRIM.: strategija prostorskega razvoja občine

ang.: *municipal spatial plan*

séktorsko prostorsko načrtovanje -ega -ega -a s

dejavnost, ki obravnava posamezne vidike prostorskega načrtovanja, npr. promet, kmetijstvo, varstvo okolja, varstvo narave

S: séktorsko planiranje

PRIM.: célostno načrtovanje (1)

ang.: *sectoral planning*

popláva^[1] -e ž

hidgeogr. redno ali obdobjno razlitiye vode iz prenapolnjene rečne struge, jezerske kotanje, morja

S: povódenj

mikroklíma -e ž

značilne klimatske razmere na omejenem prostoru, na katere vplivajo okoliške grajene strukture, naravni elementi, npr. senčenje stavb, prisotnost vode

ang.: *microclimate*

nosilnost okólja^[1] -i -- ž

var. okolja zmogljivost okolja glede na največjo stopnjo antropogenih obremenitev, pri kateri se njegovo naravno ravnoesje še ne poruši

infiltrácija^[1] -e ž

geomorf. prodiranje raztopin in/ali plinov v reže, razpoke in pore kamnin

evápotranspirácija^[1] -e ž

klimatogeogr. celotno vračanje vode s površja Zemlje v ozračje zaradi sočasne evaporacije in transpiracije

PRIM.: evaporácija, transpirácija

strateško prostorsko načrtovanje -ega -ega -a s

oblikovanje izhodišč, ciljev razvoja in celostne zasnove prostorskega razvoja na lokalni, regionalni in državni ravni, ki podaja razvojne usmeritve za posamezne prostorske sisteme, npr. poselitev, infrastruktura, krajina, in določa ukrepe za njihovo izvajanje

S: prostorsko planiranje (2)

ang.: *strategic spatial planning*

urbána revitalizácija -e -e ž

oživljanje, spreminjanje gospodarsko in socialno zaostalih mestnih območij v privlačne mestne predele z izboljšanjem pogojev za izvajanje in uvajanje novih dejavnosti, socialne strukture, z modernizacijo mestnega okolja

PRIM.: méstna prenôva, revitalizácija kulturne dédiščine, urbána rekonstrukcija

ang.: *urban revitalisation*

trájnostni razvòj -ega -ôja m

razvoj človeške družbe, ki čim manj izčrpava in obremenjuje naravne danosti, vire in omogoča njihovo obnavljanje

S: sònarávni razvòj, vzdžžni razvòj

ang.: *sustainable development*

narávno okólje -ega -a s

del okolja, ki deluje kot naravni sistem, v katerem so vplivi človekovega delovanja majhni ali pod določeno mejo

ang.: *natural environment*

méstna prenôva -e -e ž

načrtovalski, gradbeni, gospodarski, finančni in socialni ukrepi, s katerimi se celovito izboljša fizično, okoljsko, gospodarsko in socialno stanje v izbranem delu mesta, s poudarkom na fizični prenovi stavbnega fonda in javnih prostorov

S: urbána prenôva, urbána regenerácija

PRIM.: urbána rekonstrukcija, urbána revitalizácija

ang.: *urban regeneration, urban redevelopment*

rekonstrukcija objektá -e -- ž

1. po Zakonu o graditvi objektov, 2004 spreminjanje tehničnih značilnosti obstoječega objekta in njegovo prilagajanje spremenjeni namembnosti, spremenjenim potrebam ali izvedba del, s katerimi se bistveno ne spremeni velikost objekta, spreminjajo pa se njegovi konstrukcijski elementi, zmogljivost in izvedejo druge izboljšave

ang.: *reconstruction*

2. po Zakonu o varstvu kulturne dediščine, 2008 ponovna zgraditev manjkajočega ali porušenega objekta

ang.: *rebuilding*

parkirišče P + R -a -- -- -- [pà plús rə] s (ang. P + R park and ride *parkiraj in se odpelji*)

parkirišče na robu mesta, neposredno povezano s postajo javnega potniškega prometa zaradi hitrejšega in lažjega dostopa do mestnega središča, v parkirnino je navadno že všteta vozovnica za potniški promet

S: parkirišče parkiraj in se odpelji

ang.: *park and ride*

identiteta mesta -e -- ž

bistvene značilnosti mesta, ki ustvarjajo njegovo edinstveno podobo, po kateri se razlikuje od drugih

PRIM.: prostorska identiteta (1)

ang.: *urban identity, identity of a city*

zelëni sistem -ega -a m

funkcionalno in ekološko povezane naravne, polnaravne in ustvarjene zelene površine določenega območja, ki tvorijo smiselno in razpoznavno prostorsko celoto za zagotavljanje kakovostnega življenjskega okolja za ljudi, živali in rastline

S: sistem zelënih površin

ang.: *green system, green network*

odprta bivalna površina -e -e -e ž

zelena ali utrjena površina, namenjena prebivanju na prostem, ki se ne uporablja kot prometna, komunalna ali druga funkcionalna površina

PRIM.: zunànji prôstor stâvbe

ang.: *outdoor living space*

pěšpôt -potí ž

utrjena ali neutrjena pot, namenjena pešcem

ang.: *footway, pathway*

kolesárska pôt -e potí ž

prometna površina, ločena od cest, označena s predpisano prometno signalizacijo in prometno opremo, namenjena kolesarskemu in drugemu prometu v skladu s pravili in predpisi o cestnem prometu

PRIM.: kolesárska stezâ, kolesárska vpâdnica, kolesárski pás

ang.: *bicycle path*

trâjnostna mobîlnost -e -i ž

mobîlnost, ki je v skladu z načeli trajnostnega razvoja in manj negativno vpliva na okolje in družbo

ang.: *sustainable mobility*

méstno središče -ega -a s

1. gosto zazidan osrednji, navadno najstarejši del mesta z veliko koncentracijo upravnih, poslovnih, trgovskih in terciarnih dejavnosti

S: cénter mésta, méstno jêdro

PRIM.: naselbínsko jêdro, nótranje mésto

ang.: *urban centre*

2. v hierarhiji naselij naselje z mestnim značajem in praviloma osrednjo vlogo

ang.: *urban centre*

strateško prostórsko načrtováñje -ega -ega -a s

oblikovanje izhodišč, ciljev razvoja in celostne zasnove prostorskega razvoja na lokalni, regionalni in državni ravni, ki podaja razvojne usmeritve za posamezne prostorske sisteme, npr. poselitve, infrastruktura, krajina, in določa ukrepe za njihovo izvajanje

S: prostórsko planíranje (2)

ang.: *strategic spatial planning*

narávna nesréča -e -e ž

sprememba v okolju, ki jo povzročijo naravne sile in ogroža življenja, ekosisteme, povzroči materialno škodo, npr. potres, poplava, zemeljski plaz, snežni plaz, visok sneg, močen veter, toča, žled, pozeba, suša, požar v naravnem okolju, množični pojav nalezljive človeške, živalske ali rastlinske bolezni

ang.: *natural disaster, natural hazard*

šíře méstno obmóčje -ega -ega -a s

območje okoli mesta, ki je z njim tesno povezano zaradi vsakodnevnih selitev, oskrbe in drugih dejavnosti

S: šíře urbâno obmóčje

PRIM.: méstna régija

ang.: *larger urban area*

statístična régija -e -e ž

bolj ali manj homogena teritorialna enota, določena za potrebe zbiranja statističnih podatkov

ang.: *statistical region*

urbanístična zasnôva -e -e ž K: UZ, UZ

1. po Zakonu o urejanju prostora, 1984, do 2003 sestavni del prostorskih sestavin dolgoročnega družbenega plana, v katerem so podrobno opredeljeni prostorska organizacija dejavnosti in namenska raba prostora, obseg in dinamika gradnje, širitve, zgojitve in prenove naselja in določene usmeritve za urbanistično urejanje

PRIM.: urbanístični načrt

ang.: *urban-development concept*

2. po Zakonu o urejanju prostora, 2003, do 2007 strateški prostorski dokument, ki določa prostorski razvoj mesta, ureditveno območje, njegovo členitev v posamezne funkcionalne enote, zasnovo širitve in/ali prenove, razporeditve dejavnosti v prostoru, zelenih in športnorekreacijskih površin, infrastrukturnih sistemov, prostorskih ureditev za varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami, usmeritve za varstvo okolja in kulturne dediščine

PRIM.: urbanístični načrt

ang.: *urban-development concept*

promèt -éta m

1. premikanje oseb, vozil in prevoz blaga iz enega kraja v drugega

ang.: *transport*

2. gospodarska dejavnost, ki se ukvarja s prevozom oseb in blaga

ang.: *transport*

prométna infrastrukúra -e -e ž

objekti in naprave cestnega, železniškega, rečnega, jezerskega, pomorskega in zračnega prometa

ang.: *transport infrastructure*

akcijski prográm^[5] -ega -a m

program ukrepov za doseganje zelenih ciljev političnega delovanja

ranljivost prostóra -i -- ž

občutljivost prostora in sestavin okolja za poškodbe in neželeno spremembo zaradi posegov, dejavnosti

ang.: *spatial vulnerability*

mobílnost -i ž

premikanje ljudi ali blaga iz kraja v kraj, odvisno od razpoložljivih prevoznih načinov

ang.: *mobility*

prométni systém^[1] -ega -a m

geogr. prometa gospodarska, prostorska, tehnična in tehnološka organizacija prometnih dejavnosti

S: transpórtni systém

célostno prométno načrtovánje -ega -ega -a s

strateško in ciljno prometno načrtovanje, ki temelji na rezultatih spremljanja, vrednotenja ukrepov, upoštevanja drugih področij načrtovanja in vključevanja javnosti, s katerim se spodbuja trajnostni promet, enakovredno obravnavajo vsi prevozni načini

ang.: *sustainable urban mobility planning*

družínska stanovánjska híša -e -e -e ž

hiša z enim ali več stanovanji, ki so v lasti ene ali v solastništvu več oseb, ki so v sorodu

PRIM.: ênodružínska híša

ang.: *family house*

zaséбно lastníštvo^[5] -ega -a s

v ekonomiji sistem, ki omogoča, da imajo lastninsko pravico subjekti zasebnega prava

investícija^[1] -e ž nav. mn.

ind. geogr. načrtna uporaba dela na novo proizvedenih dobrin, sredstev zlasti za zagotovitev novih zmogljivosti in razširitev, rekonstrukcijo, posodobitev, vzdrževanje obstoječih zmogljivosti, tudi za povečanje premoženja nasploh

S: nalóžba

medgenerácijska solidárnost^[5] -e -i ž

medsebojna povezanost članov družbe ne glede na njihovo starost, npr. v sistemu socialne varnosti, sistemu obveznega pokojninskega zavarovanja

najémnik^[5] -a m

stranka najemne pogodbe, ki prejme stvar v rabo proti plačilu najemnine

stanovánjski sklåd^[1] -ega sklåda m

geogr. nas. obstoječa stanovanja, razvrščena glede na skupno število, vrst, kakovost, starost, število sob, velikost, opremljenost

S: stanovánjski fónđ

monetizácija^[5] -e ž

1. v ekonomiji pridobitev fizične oblike denarja
2. v ekonomiji uporaba neke stvari v eni od funkcij denarja
3. v ekonomiji dodelitev funkcije zakonitega plačilnega sredstva denarju

stanovánjska zádruga -e -e ž

organizacijska oblika stanovanjske gradnje, v kateri so stanovalci lastniki deležev v zadružnih nepremičninah ali pa so le člani zadruga s pravico do neprofitnega najema stanovanja v lasti zadruga

S: stanovánjska kooperatíva

ang.: *housing cooperative*

študéntski dóm -ega -a m

objekt ali skupina objektov, namenjena prebivanju študentov

ang.: *student dormitory, college dorm, student hostel, hall of residence*

kakovost urbánega življenja -i -- -- ž

kakovost življenja, ki se meri z zadovoljstvom ljudi s socialnim in grajenim okoljem v mestu in vpliva na njihovo obnašanje, zadovoljstvo in dožemanje sreče, npr. nizka, visoka kakovost urbanega življenja

ang.: *quality of urban life*

z zdravjem povezana kakovost življenja^[6] -- -- -e -i -- ž

soc. farm. mera za posameznikovo vrednotenje življenja, ki poleg običajnih mer, kot sta umrljivost in obolevnost, vključuje tudi fiziološko stanje, delovanje, opravljanje vloge v družbi, duševno zdravje, čustva, spanje in počitek, življenjsko energijo in vitalnost, dožemanje zdravja in splošno zadovoljstvo z zdravjem

S: kakovost življenja

ang.: *health-related quality of life*

metrópola -e ž

1. večje mesto ali mestno območje, pomembno mednarodno ali državno gospodarsko, politično in kulturno središče, vozlišče mednarodnih prometnih in komunikacijskih povezav

S: vëlemësto

PRIM.: glávno mésto

ang.: *metropolis*

2. mestna skupnost, ki jo sestavljajo pripadniki različnih narodov, ver, ras, kultur in zagotavlja možnosti za širok individualni razvoj

ang.: *metropolis*

méstno okólje -ega -a s

gosto poseljeno območje, ki zajema zazidane površine in odprti prostor, ustrezno opremljeno z gospodarsko in družbeno javno infrastrukturo, za katero so značilne posebne obremenitve, npr. hrup, prašni delci, energetski in snovni tokovi

S: urbáno okólje

ang.: *urban environment*

energétska učinkovitost stávbe -e -i -- ž

razmerje med vloženo in dejansko porabljeno energijo, ki je potrebna za uporabo stavbe, npr. za ogrevanje, hlajenje, prezračevanje, gretje sanitarne vode, razsvetljavo

ang.: *energy efficiency of a building*

starosti prijazno mesto in občína^[7] -- -- -ega -a; s in ž

program, ki spodbuja aktivno vključevanje starejše populacije v skupnostno življenje in promovira zdravo, aktivno staranje, hkrati pa vključena mesta in skupnosti spodbuja k povezovanju, izmenjavi informacij, znanj, izkušenj in dobrih praks z drugimi

ang.: *age-friendly cities and communities*

turistifikacija^[8] -e ž

vplivi, ki jih ima turizem na določen prostor, in vse spremembe, ki jih prinaša s tem, npr. gradnja ali obnova objektov v turistične namene, dvig cen hrane, pijače in najemnin, vpliv na življenje lokalnega prebivalstva ipd.

ang.: *touristification*

lesena gradnja^[9] -e -e ž

način gradnje, ki temelji na uporabi lesa kot glavnega konstrukcijskega materiala

ang.: *wood construction*

krožno gospodarstvo^[10] -ega -a s

gospodarski model, ki je usmerjen v učinkovito rabo virov z zmanjševanjem količine odpadkov in uporabe primarnih surovin

ang.: *circular economy*

modro-zelena infrastruktúra^[11] -e -e ž

naravni in polnaravni (zato zelena) decentralizirani sistemi, namenjeni upravljanju padavinskih voda (zato modra) v mestih, ki hkrati opravljajo širok nabor ekosistemskih storitev

ang.: *blue-green infrastructure*

vegetacijski kanal^[12] -ega -a m

kanal z rastlinami, ki služi za prevajanje, zmanjševanje in filtriranje odтока

ang.: *vegetation channel, channels lined with vegetation*

grajeno mokrišče^[12] -ega -a s

mokrišče, zasnovano za čiščenje padavinske in odpadne vode in obvladovanje količine odтока z zadrževanjem

ang.: *constructed wetland*

perforirana cev^[12] -e -i ž

podzemna cev z majhnimi luknjami ali režami, ki omogoča počasno odtekanje ali vstopanje vode v tla ali gramozno podlago

ang.: *perforated pipe*

deževni vrt^[12] -ega -a m

poglobljena površina z vegetacijo, ki se uporablja za zbiranje, infiltracijo in biološko čiščenje površinskega odтока

ang.: *rain garden*

infiltracijski jašek^[12] -ega -a m

podzemni sistem za shranjevanje vode na posameznih območjih

ang.: *infiltration shaft*

sonaravnost^[13] -i ž

udejanjanje načela trajnosti, varstva okolja in narave
ang.: *close-to-nature*

podnebna odpornost^[14] -e -i ž

odpornost načrtovane infrastrukture na pričakovane prihodnje
vplive podnebnih sprememb
ang.: *climate resilience*

na naravi temelječe rešitve^[15] -- -- -ih ž mn.

koncept in dejanske oblike rešitev za družbene izzive, ki izhajajo iz narave, njenega delovanja in sistemov
ang.: *nature-based solutions*

celostna prometna strategija^[16] -e -e-e ž

strateški dokument za načrtovanje prometa s poudarkom na ukrepih za spodbujanje trajnostne mobilnosti
ang.: *integrated transport strategy*

sobivanje^[17] -a s

sodoben stanovanjski koncept, pri katerem posamezniki najemajo opremljene sobe s souporabo skupnih prostorov
ang.: *co-living*

Opombe

^[1] Orožen Adamič, M., Kladnik, D., in Lovrenčak, F. (2005): *Geografski terminološki slovar*. Ljubljana, Založba ZRC SAZU.

^[2] Batič, F., in Košmrlj-Levačič, B. (ur.) (2012): *Botanični terminološki slovar*. Ljubljana, Založba ZRC SAZU.

^[3] Fajfar, T., in Žagar Karer, M. (ur.) (2022): *Kamnarski terminološki slovar*. Ljubljana, Založba ZRC SAZU.

^[4] Trojar, M., in Žagar Karer, M. (ur.) (2021): *Terminološki slovar betonskih konstrukcij*. Ljubljana, Založba ZRC SAZU.

^[5] Dugar, G., Fajfar, T., Humar, M., Jemec Tomazin, M., Novak, A., Tičar, L., idr. (ur.) (2018): *Pravni terminološki slovar*. Ljubljana, Založba ZRC SAZU.

^[6] Humar, M., Šmid-Korbar, J., in Obreza, A. (ur.) (2011): *Farmacevtski terminološki slovar [prva izdaja]*. Ljubljana, Založba ZRC SAZU.

^[7] Definicija je povzeta po članku Brezovar, Ž., Potočnik Slavič, I., in Kerbler, B., objavljenem v tej številki revije.

^[8] Definicija je povzeta po članku Kolar, T., objavljenem v tej številki revije.

^[9] Definicija je povzeta po članku Stavrev, M., objavljenem v tej številki revije.

^[10] Morseletto, P. (2020): Targets for a circular economy. *Resources, Conservation and Recycling*, 153, 104553, str. 1–12.

^[11] Radinja, M., Atanasova, N., in Zavodnik Lamovšek, A. (2021): Vodarski pogled na uvajanje modro-zelene infrastrukture v mestih. *Urbani izziv*, 32(1), str. 28–39.

^[12] Definicija je povzeta po članku Orozel, P., objavljenem v tej številki revije.

^[13] Plut, D. (2005): Teoretična in vsebinska zasnova trajnostno sonaravnega napredka. *Dela*, 23, str. 59–13.

^[14] Ministrstvo za kohezijo in regionalni razvoj Republike Slovenije (2023): *Smernice organa upravljanja za krepitev podnebne odpornosti infrastrukture v obdobju 2021–2027*. Ljubljana.

^[15] Dremel, M., in Goličnik Marušič, B. (2021): Kaj so nature-based solutions (NBS) in kako jih prevajamo. *Urbani izziv, strokovna izdaja*, 12, str. 102–108.

^[16] Ministrstvo za okolje, podnebje in energijo (2017): *Sofinanciranje Celostnih prometnih strategij*. Dostopno na: <https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/sofinanciranje-celostnih-prometnih-strategij> (sneto 6. 11. 2025).

^[17] Coricelli, F. (2022): The co-'s of co-living: How the advertisement of living is taking over housing realities. *Urban Planning*, 7(1), str. 296–304.

Viri in literatura

Mihelič, B., Humar, M., in Nikšič, M. (ur.) (2015): *Urbanistični terminološki slovar*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije in Založba ZRC SAZU.

PRIPRAVA OGLASOV za strokovno izdajo revije *Urbani izziv*

Osnovni tehnični podatki

Oblikovani oglasi morajo biti pripravljene v enem od naslednjih formatov:

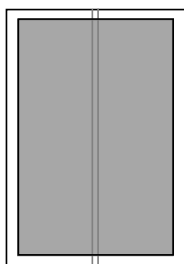
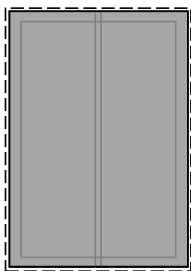
- TIFF,
- PDF/AI (fonti besedil morajo biti pretvorjeni v krivulje).

Resolucija gradiva mora biti visoka, najmanj 300 dpi. Gradivo mora biti pripravljeno v črno-beli tehniki.

Velikosti in cene oglasov

Oglasi so lahko pripravljene za objavo v živi rob ali znotraj paginacije. Pri pripravi oglasa za objavo v živi rob je treba na vseh straneh dodati 3 mm za porezavo, upoštevati pa je treba tudi vezavo revije, zato mora biti odmik besedila vsaj 10 mm od levega roba. Vse objavljene cene oglasov vključujejo DDV in veljajo za objavo znotraj revije, v rubriki, namenjeni za oglaševanje. Cena objave oglasa med prispevki, torej zunaj posebne rubrike za oglaševanje, je višja za 100 %.

CELOSTRANSKI OGLAS

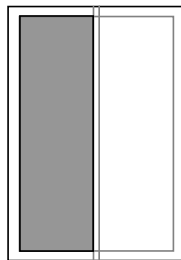
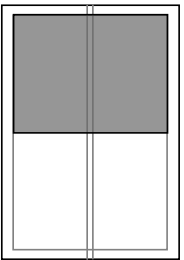
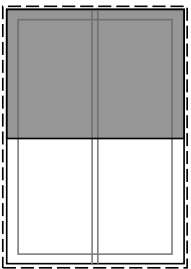

Velikost:

210 x 297 mm *ali* 170 x 240 mm

Cena: 150 €

POLSTRANSKI OGLAS

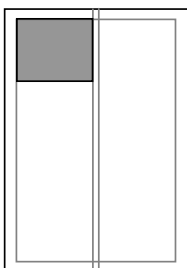
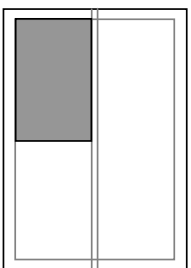

Velikost:

210 x 148 mm *ali* 170 x 120 mm
ali 81 x 240 mm

Cena: 100 €

MANJŠI OGLAS

Velikost:

81 x 120 mm *ali* 81 x 60 mm

Cena: 50 €

Ustrezno pripravljene oglasi morajo biti poslani najkasneje do **1. julija** na elektronski naslov urbani.izziv-strokovni@uirs.si. Naročilnice za objavo oglasov morajo biti poslani po elektronski ali navadni pošti na naslov uredništva: Urbanistični inštitut Republike Slovenije, *Urbani izziv* – uredništvo strokovne izdaje, Trnovski pristan 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija.

Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Urbanistični inštitut Republike Slovenije (UIRS) je osrednja slovenska znanstvenoraziskovalna ustanova na področju načrtovanja prostora. Ustanovljen je bila leta 1955, kot javni raziskovalni zavod pa deluje od leta 1993.

Pri UIRS je stalno zaposlenih okoli 30 raziskovalcev, ki sestavljajo interdisciplinarno skupino strokovnjakov različnih znanstvenih ved in disciplin, kot so arhitektura, krajinska arhitektura, geografija, geodezija, sociologija, ekonomija, umetnostna zgodovina itd.

UIRS izvaja znanstvenoraziskovalne in razvojne projekte na mednarodni, državni, regionalni in lokalni ravni, rezultate raziskovanja pa prenaša neposredno v načrtovalsko prakso.

RAZISKOVANJE

- prostorsko, urbanistično, krajinsko načrtovanje in oblikovanje
- urbana prenova
- upravljanje urbanih območij
- varstvo naravne in kulturne dediščine
- varstvo okolja
- stanovanja
- promet
- demografija
- prostorska informatika

INFORMACIJE

tajništvo: +386 (0)1 420 13 10, info@uirs.si
knjižnica: +386 (0)1 420 13 31, knjiznica@uirs.si
založništvo: +386 (0)1 420 13 00 int. 38, urbani.izziv@uirs.si

IZOBRAŽEVANJE

- dodiplomsko in podiplomsko izobraževanje
- mednarodne izmenjave, konference, simpoziji, posveti, predavanja, razstave

KNJIŽNICA IN INDOK CENTER

ZALOŽNIŠTVO

- revija *Urbani izziv*
- znanstvene in strokovne publikacije

Urbanistični inštitut
Republike Slovenije
Urban Planning Institute
of the Republic of Slovenia
Trnovski pristan 2
p.p. 4717
SI-1127 Ljubljana
Slovenija
t: +386 (0)1 420 1300
f: +386 (0)1 420 1330
<http://www.uirs.si>